

”Me emme saa tätä kehitystä sallia!”

Tulenkantajien humanistinen puolustus kansallista totalitarismia vastaan 1928-1939

Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunta
Historia- ja maantieteiden laitos
Yleisen historian Pro gradu – tutkielma
Syyskuu 2011
Janne Kosunen 169782

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Janne Kosunen

Opiskelijanumero: 169782

Tutkimuksen nimi: ”Me emme saa tätä kehitystä sallia!”: Tulenkantajien humanistinen puolustus kansallista totalitarismia vastaan 1928-1939

Tiedekunta/oppiaine: Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta/historia

Sivumäärä: 148 + 1 liite

Aika: Syyskuu 2011

Työn laatu: Pro gradu -tutkielma

Tämä tutkimus käsittelee kulttuuriryhmä tulenkantajia aikansa vallitsevaa ideologiaa fasismia ja laajemmin kansallisuusaatteeseen pohjautuvaa totalitaarista ajattelua vasten. Painopiste tutkimuksessa on 1930-luvussa, jolloin suomalaista yhteiskuntaa hallitsi oikeistolainen ideologia ja Euroopassa fasismin voittokulku oli vahvimmillaan. Georg Henrik von Wrightin esittämä käsitys humanismin rappiosta oli saavuttamassa kliimaksinsa. Tulenkantajien maailmankatsomus pohjautui vahvasti humanistisiin arvoihin. Tämän tutkimuksen tavoite on selvittää tulenkantajien suhde kansalliseen totalitarismiin ja fasismiin sekä totalitarisoituvan yhteiskuntaan.

Aikansa merkittäviin älymystön edustajiin luettavat tulenkantajat ottivat aktiivisesti kantaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja asettuvat oppositioon vallitsevia kansallismielisiä arvoja vastaan. Heidän ajattelussaan ihmisoikeudet, mielipiteenvapaus, sodanvastaisuus ja demokratia olivat keskeisiä yhteiskunnallisia vaatimuksia. Myöhemmin niistä on tullut jälkimodernin yhteiskunnan perusajatuksia. Näitä humanistisia arvoja totalitaariset ideologiat ja erityisesti fasismi uhkasivat. Tulenkantajat asettuivat puolustamaan arvojaan sanan ja sivistystyön voimalla ollen merkittävä toisinajattelijoiden joukko. Viranomaiset ja poliittiset päättäjät reagoivat omalla tavallaan tulenkantajien kritiikkiin. Tulenkantajat olivatkin jatkuvan seurannan alaisia ja heidän toimintaansa pyrittiin vaikeuttamaan monin tavoin.

Tulenkantajat eivät olleet yhtenäinen joukko, vaan poliittiset ja ideologiset ristiriidat hajottivat myös heidän rivejään. Fasisminvastaisuus piti kuitenkin tulenkantajat yhteydessä ja yhteistyössä. Humanistiset arvot olivat yhteiset ja fasismi oli yhteinen vihollinen. Tulenkantajuus kantoikin talvisotaan saakka, jolloin poikkeuslain avulla heidän yhteinen toimintansa lakkautettiin.

Avainsanat: tulenkantajat, humanismi, totalitarismi, kansallinen totalitarismi, fasismi, kommunismi, demokratia, ihmisoikeudet, pasifismi, uskonnonvapaus, sanan- ja mielipiteenvapaus

Sisältö

1. Johdanto	1
1.1. Tulenkantajat	1
1.2. Humanismin rappio ja taisteleva humanismi.....	6
1.3. Kansallinen totalitarismi.....	9
1.4. Fasismi	11
1.5. Tutkimuskysymykset	14
1.6. Lähteet.....	17
1.7. Tutkimusperinne	22
2. Yhteiskunnallisen kontrollin kiristyminen	26
2.1. Kommunismin vastainen taistelu.....	26
2.2. Lain kiristykset.....	31
2.3. Kirjallisuuslaitoksen toiminta	34
3. Tulenkantajien olemus	37
3.1. Ensimmäisen tulenkantajuuden radikalisoituminen	37
3.1.1. Tulenkantajien periaatteet	37
3.1.2. Olavi Paavolaisen ”uusi ihminen”.....	41
3.1.3. Erkki Vala - periaatteiden puolustaja	44
3.1.4. Ensimmäisen tulenkantajuuden päätös.....	49
3.2. Toinen tulenkantajuus	52
3.2.1. Vastapaino oikeiston ylivallalle	52
3.2.2. Ohjelma	55
3.2.3. Jäsenet ja toiminta	60
3.2.4. Tulenkantajat –lehti.....	64
3.2.5. Toiminta muissa järjestöissä.....	72
3.3. Tulenkantajien sisäinen kriisi	75
3.3.1. Lehti kiistakapulana	75
3.3.2. Ideologinen kriisi.....	78
3.3.3. Katri Vala kahden tulen välissä.....	82
3.3.4. Kiistan seuraukset.....	84
4. Tulenkantajien humanistinen puolustus	86
4.1. ”Fasistinen kulttuurivaara”	87

4.2.	”Fasististen epäkohtien” vastustus	91
4.2.1.	Kuolemanrangaistusta vastaan	91
4.2.2.	Rauhan puolesta sotaa vastaan	93
4.2.3.	Ihmisoikeuksien puolesta	98
4.2.4.	Uskonnonvapauden puolesta	102
4.3.	Kansanrintama	105
4.4.	Suhde Neuvostoliittoon	109
5.	Viranomaisten reaktiot	112
5.1.	Urkinta	112
5.2.	Sensuuri	115
5.3.	Painokanteet	117
5.4.	Etsivän Keskuspoliisin muistiot	123
6.	Auringonlasku – liikkeen loppu	126
6.1.	Poliittisia erimielisyyksiä.....	126
6.2.	Viimeinen ihmisoikeustaistelu	129
6.3.	Tiet eroavat.....	132
7.	Johtopäätökset	136
	Lähteet ja kirjallisuus	142

1. Johdanto

1.1. Tulenkantajat

Michel Foucaultin mukaan todellisuus rakentuu diskursseissa. Diskurssit voidaan nähdä puhetaipojen, asenteiden, normien ja mielipiteiden muodostamina ihmisen toimintaa ohjaavina rakenteina. Ne ilmentävät kunkin aikakauden tai yhteisön kielessä tapahtuvaa ymmärrystä todellisuudesta. Diskursiivinen käytäntö määrittää mitä, miten ja millä oikeudella joku voi sanoa jotain ja diskursiivinen valta sen, kuka saa sanoa jotain.¹ Koska julkisuuden diskursiivinen valta on yleensä vallitsevan yhteiskunnallisen ideologian tai ideologioiden käsissä, kaikilla tietyn aikakauden ihmisillä ja yhteisöillä on aina jonkinlainen suhde aikakautensa vallitseviin yhteiskunnallisiin aatteisiin ja ideologioihin. Ne ovat enemmän tai vähemmän negatiivisia tai positiivisia, harvoin täysin neutraaleja. Jokaisen ihmisen/yhteisön on muodostettava oma kantansa oman aikansa yhteiskuntaan, oli se millainen hyvänsä. Käsittelen tutkimuksessani kulttuuriryhmä tulenkantajia yhtä oman aikansa eurooppalaista valtaideologiaa, fasismia, vasten.

Nimitys tulenkantajat viittaa ilmeisesti antiikin soihdunkantaja Prometheukseen. Ilmari Jäämaan mukaan nimitys kuvaa sitä innon, hehkun ja eteenpäin pyrkimisen soihtua, joka on välttämätön kaikelle inhimilliselle kehitykselle. Kerttu Saarenheimon mukaan se muuttui jo 20-luvun lopulla yleisnimeksi kuvaamaan uutta radikaalia kulttuurisukupolvea.² Tulenkantajiin kuuluvien määrittäminen on ongelmallista. Yleensä heillä käsitetään ensimmäisen maailmansodan jälkeistä nuorta kirjailijasukupolvea. Poikkeuksetta siihen liitetään Mika Waltari, Olavi Paavolainen, Erkki ja Katri Vala, Lauri Viljanen ja Arvi Kivimaa. Suppean määritelmän mukaan tulenkantajat olivat heidän ympärilleen muodostunut ystäväpiiri. Jotkut tutkijat käsittävät tulenkantajilla lähes kaikki itsenäisen Suomen ensimmäiseen sukupolveen kuuluneet taiteilijat ja kulttuurivaikuttajat. Ainakin heidän katsotaan olleen jossain yhteyksissä tulenkantajiin. Lähes aina tulenkantajien kausi katsotaan päättyvän viimeistään 30-luvun alkuun. Usein jää huomioimatta se tosiasia, että tulenkantajuus jatkui aina talvisotaan saakka.

Tulenkantajien kausi voidaan jakaa kahteen osaan, jossa ajallisena jakolinjana voidaan nähdä 1920- ja 30-lukujen taitetta. Ensimmäinen tulenkantajuus käsitti 1920-luvun ja 1930-luvun

---

¹ Foucault 1969, 107-174; Husa 1995.

² Saarenheimo 1966, 15-17.

alun ja toinen tulenkantajuus 1930-luvun. Ensimmäiset tulenkantajat olivat aktiivinen kulttuuristaiteellinen ryhmittymä, jonka ydinryhmään kuului lähinnä nuoria uuden sukupolven suomenkielisiä kirjailijoita. Tähän ryhmään kuuluivat mm. Olavi Paavolainen, Erkki ja Katri Vala, Lauri Viljanen, Elina Vaara, Arvi Kivimaa, Ilmari Pimiä ja Mika Waltari.³ He tulivat tunnetuiksi kritiikistään aikansa traditionaalisia ja kristillisiä moraali- ja normikoodistoja kohtaan ja ”Ikkunat auki Eurooppaan!” -iskulausestaan.⁴ Ne kuvaavat hyvin heidän 20-luvun asennoitumistaan suomalaiseen ahtaaseen poliittiskulttuuriseen ilmastoon. Suomi oli juuri itsenäistynyt ja vuoden 1918 -tapahtumat oli traumatisoinut maan henkisen ilmapiirin voittajien ja häviäjien vaikeaan kahtiajakoon. Virallisesti Suomessa noudatettiin isänmaallis-kansallista voittajien ideologiaa, jonka keskiössä oli uuden valtion rakentaminen nationalismiin pohjalta, ja suurena valtiollisena esikuvana oli perinteikäs keskieuropalainen valtakunta Saksa. Eurooppa oli selvinnyt ensimmäisestä maailmansodasta ja vallitseviksi totalitaristisiksi ideologioiksi oli nousemassa kommunismi ja fasismi. Ne vaikuttivat vahvasti myös Suomessa, jossa oikeistolaiset järjestöt saivat yhteiskunnallista hyväksyntää (mm. AKS, Lapuan liike), mutta kommunisteja vainottiin.

Tulenkantajat olivat aikansa merkittäviä sivistys- ja kulttuurityöntekijöitä. Heitä sitoi yhteen ikä ja historiallinen tilanne, mutta myös sosiaalinen tausta, jonka kautta he maailmaa ja yhteiskuntaa tarkastelivat. Suurin osa tulenkantajista oli taustansa puolesta sidoksissa valkoiseen Suomeen eli vuoden 1918 sodan voittaneeseen osapuoleen.⁵ Kaikesta huolimatta kapinahenkiset Tulenkantajat tunsivat kuuluvansa ”uuteen eurooppalaiseen sukupolveen” ja olevansa sukupolvensa airut, jonka tehtävä oli yhtäältä murtaa menneisyyden painolasti ja liittää suomalainen kulttuuri eurooppalaiseen kulttuuriin. Toisaalta he kokivat tehtäväkseen rakentaa uuden itsenäisen Suomen kulttuurielämä suomalaisuuden pohjalta. Vaikutteita he hakivat Euroopasta ja onnistuivatkin tuomaan monia eurooppalaisia kulttuurivirtauksia Suomeen.⁶

Tämän työn kannalta merkityksellistä on, että tulenkantajien radikaalia toimintaa ja ajatuksia leimasi avarakatseisuus ja kansainvälisyys. Avarakatseisuus siksi, että he pyrkivät aikakaudelleen poikkeavasti siirtämään katseensa kansalliselta tasolta kansainväliselle, katsomaan tulevaisuuteen menneisyyden sijaan, katsomaan ihmisyyttä kansalaisen sijaan,

---

³ Mauriala 2005, 10-13; Mäkinen 1989, 17-22; Saarenheimo 1966, 9-13.

⁴ Mäkinen 1989, 326-335.

⁵ Vain Toivo Pekkanen oli selkeästi työväestötaustainen. Mäkinen 1989, 21.

⁶ Mauriala 2005, 249-255.

vaatimalla avointa keskustelua salamyhkäisen kyräilyn sijaan ja vaatimalla vapautta olla oma itsensä⁷. He vaativat sananvapautta ja vapautta perinteistä aikana, jolloin isänmaalliskonservatiiviset piirit pyrkivät kontrolloimaan koko yhteiskuntaa ja toisinajattelijoiden äänet pyrittiin tukahduttamaan.⁸ Tulenkantajat olivat kansainvälisiä siksi, että heillä oli aikakauteensa nähden poikkeuksellisen paljon yhteyksiä ulkomaille Ruotsista aina Yhdysvaltoihin asti, ja he tekivätkin paljon ulkomaanmatkoja.⁹ He kannattivat paneurooppalaisuutta ja julkaisivat paljon eurooppalaisten vaikuttajien sekä sanomalehtien kirjoituksia *Tulenkantajat* -lehdessä, sekä käänisivät uusien ulkomaisten kirjailijoiden merkittäviä teoksia. Näiden yhteyksien kautta he pääsivät tiiviiseen kosketukseen eurooppalaisiin ”sivistyskulttuureihin”, kuten he perinteisiä eurooppalaisia kulttuurialueita usein kutsuivat.

Vuonna 1930 *Tulenkantajat* -lehden julkaiseminen lopetettiin, kustantajayhtiö ajautui konkurssiin ja tulenkantajien ryhmä alkoi rakoilla. Hajoamisesta oli merkkejä jo vuoden 1929 aikana. Viimeinen niitti ryhmän yhteiselle ajalle oli huhtikuussa vuonna 1932 ilmestynyt Olavi Paavolaisen pamfletti *Suursiivous eli Kirjallisessa lastenkamarissa*, jossa hän tilitti tuntojaan tulenkantajien aikakaudesta. Hajoamisen syiksi on mainittu taloudellinen lama, jäsenten aikuistuminen ja itsenäistyminen, arvovaltakiistat sekä poliittiset ja ideologiset ristiriidat. Sananvapauden rajoittaminen sekä vasemmistolaisiksi epäiltyjen kulttuuripiirien jatkuva seuraaminen ja urkkiminen olivat olennainen osa nuoren porvarillishegemonisen valtion itsesuojelua huolimatta siitä olivatko ne todella poliittisia ja vasemmistolaisia. Tämän saivat tulenkantajatkin kokea. Tulenkantajien heterogeenisen kirjailijaryhmän jäsenten oli muodostettava oma kantansa vallitseviin poliittisideologisiin oloihin ja ne osoittautuivat ristiriitaisiksi.¹⁰

Ensimmäisen tulenkantaja –ryhmän hajottua muodostui Erkki Valan ympärille uusi ryhmä, joka jatkoi tulenkantajien perinnettä. Alkuperäisten tulenkantajien keskeisimmistä hahmoista mukana olivat enää Erkki ja Katri Vala ja jossain määrin Lauri Viljanen. Pentti Haanpää voidaan myös laskea tulenkantajaksi, vaikka hän ei ollut Tulenkantajain seuran jäsen. Hän

⁷Tämä näkyy mm. *Tulenkantajat* -lehden näytenumeron kirjoituksissa ja iskulauseissa. *Tulenkantajat* 30.11.1928.

⁸Varsinaista poliittista sensuuria ei ollut, mutta hegemonisen ideologian ylivalta ja sen palveluksessa olevat instituutiot, kuten kustantajat ja sanomalehdet, varoivat julkaisemasta ideologian perusarvojen vastaisia tekstejä. Sosialistinen kirjallisuus oli poikkeus, koska sitä levittivät radikaalit vasemmistolaiset ja kommunistit. Karkama & Koivisto 1999, 7-15. Mauriala 2005, 197-201.

⁹ Laamanen 2006, 24-26; Mauriala 2005, 201-248; Saarenheimo 1966, 232-241.

¹⁰ Mauriala 2005, 260-263; Saarenheimo 1966, 257-266.

oli kuitenkin tiiviissä yhteydessä seuraan, erityisesti Erkki Valaan, ja tulenkantajien avusta muodostui hänen kirjallisen uransa pelastus. Uusi tulenkantajuus sai suosiota erityisesti nuoremman polven vasemmistolaisista intellektuelleista. Keskeisimmät henkilöt olivat Erkki ja Katri Valan lisäksi Raoul Palmgren, Helmer Adler, Nyrki ja Tapio Tapiovaara, Elvi Sinervo, Mauri Ryömä, Cay Sundström ja Viljo Kajava. Ensimmäiseen ryhmään verrattuna uusi tulenkantajuus oli huomattavasti enemmän yhteiskunnallinen ja poliittinen liike, joka perustettiin vastareaktionä Lapuan liikkeen ja oikeistolaisen ideologian ylivallalle. Poliittinen määrittelyvalta oli oikeistolaisilla ja todellista vaihtoehtoa ei ollut kommunistien toiminnan illegalisoinnin jälkeen. Toiselle tulenkantajuudelle oli ominaista fasisminvastaisuus, joka yhdisti ryhmään myös kouluttamatonta työväestöä.

Erkki Sevänen liittää toisen tulenkantajuuden kirjailijat työväenkirjailijoihin ja työväenkirjailijat oppositioliikkeeksi. Työväenkirjailijoiden lukumäärä ei ollut sotien välillä suuri, vain 5-10 prosenttia, kun koko väestöstä noin puolet kuului työväestöön. Se oli kuitenkin ajalleen tyypillistä eurooppalaisessakin mittakaavassa, koska kirjailijaksi ryhtyminen vaati tietynlaista kulttuurisen pääoman hallintaa, mikä työväestötaustaisille oli haastavampaa kuin porvarillisesta taustasta ponnistaville. Sevänen mukaan vasemmistolaisten kirjailijoiden tärkeimmät järjestöt olivat Tulenkantajain Seura ja Kiila.¹¹

Ensimmäisen ja toisen tulenkantajuuden välille onkin tehtävä selkeä ero. Siinä missä 20-luvulla elettiin hurmion kautta, 30-luvulla ilmapiiriä leimasi ahdistus. Suhtautumisesta fasismiin ja oikeistolaiseen ideologiaan tulikin merkittävä tekijä, mikä hajotti 20-luvun tulenkantajien ryhmän. Ensimmäisen ja toisen tulenkantajuuden välillä voi nähdä katkoksen, mutta itse näen niiden välillä selkeän yhteyden, koska ensimmäisen tulenkantajuuden keskeiset periaatteet olivat myös toisen tulenkantajuuden ytimessä. Vesa Maurialan mukaan tulenkantajuus oli paitsi taiteilijaidentiteetin rakentamista myös todellista vallitsevan sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön arviointia ja kritiikkiä. Lisäksi se tukeutui vahvasti humanistiseen maailmankatsomukseen. Ensimmäinen tulenkantajuus kehittyi liberaaliksi kulttuuripolitiikaksi, toista tulenkantajuutta kuvaa liberaalivasemmistolaisuus.¹²

Ensimmäisen tulenkantajuuden periaatteet olivat myös toisen tulenkantajuuden perimmäisinä arvoina, mutta se oli yhteiskunnallisesti suuntautuneempaa ja poliittisesti radikaalimpaa. Keskeiset arvot olivat ihmisyyden ja ihmisoikeuksien sekä sanan- ja mielipiteenvapauden

---

¹¹ Sevänen 1994, 49-53.

¹² Mauriala 2005, 240, 297.

puolustaminen, joita oikeistolainen ideologia ja ennen kaikkea fasismi uhkasi. Lauri Viljasen mukaan tulenkantaja –polven tragiikka oli ”*pohtia kiihkeästi asioita, joita ei ole tehty ja joiden kuitenkin on pakko tulla Suomessa aktuaalisiksi*”¹³. Vaikka 30-luvun tulenkantajuus oli huomattavasti poliittisempi ilmiö kuin 20-luvulla ja se sai voimansa fasisminvastaisesta taistelusta, nojautui sen idea kuitenkin humanismiin ja yksilölliseen vapauteen.

Henkisentyön tekijöinä, intellektuelleina, 1930-luvun tulenkantajat voidaan nähdä osana suomalaista vasemmistoälymystä. Hanne Koiviston mukaan Raoul Palmgren edusti merkittävimpiä vasemmistolaisia kulttuurikriitikoita, joka oli samalla poliittisesti sitoutunut – kuten useimmat 30-luvun intellektuellit. Koivisto näkee poliittisen sitoutumisen yhteiskunnallisena suuntautumisena ja toimintana erotuksena puoluepoliittisiin sidoksiin. Käsitän tutkimuksessani poliittisen Koiviston tavoin. Erkki ja Katri Vala olivat hyvin poliittisia, mutta pysyivät puoluepoliittisesti sitoutumattomina. He olivat tosin sosiaalidemokraattisen puolueen jäseniä käytännöllisistä syistä, mutta siteet puolueeseen olivat olemattomat. Raoul Palmgren oli ajattelultaan liian itsenäinen, periaatteellinen ja teorettinen palvelukseen ensisijaisesti mitään puoluetta. Sama voidaan ulottaa koskemaan oikeastaan kaikkia keskeisiä tulenkantajia. Joillekin, kuten Katri Valalle, teoreettisuuden paikalla voidaan nähdä vahva emotionaalisuus, mikä oli omiaan ehkäisemään puoluepoliittista sitoutumista.¹⁴

Intellektuellit voidaan jakaa älymystöön ja sivistyneistöön. Hanne Koiviston mukaan sivistyneistön suhde vallitseviin oloihin muuttui 1800-luvun lopulla niitä vahvistaviksi, heistä tuli osa valtajärjestelmää. Älymystö puolestaan ei ottanut osaa yhteiskunnan instituutioiden toimintaan vaan julisti olevansa vapaa ja sitoutumaton. Se katsoi voivansa edustaa universaaleja arvoja. Älymystön asenne hegemonista kulttuuria ja yhteiskuntaa kohtaan on ollut yleensä kriittinen ja vastustava, minkä vuoksi sen vaikutus kulttuuriin on ollut merkittävä luomalla vastavoiman vallitseville arvojärjestelmille. Ylipäätään intellektuellit ovat keskustelemalla ja kirjoittamalla ilmaisseet voimakkaasti poliittisuuttaan ja nousseet näin merkittäviksi yhteiskunnallisiksi keskustelijoiksi.¹⁵

Intellektuellien vahva poliittinen ja ideologinen sitoutuneisuus oli nimenomaan sotien välisen

---

¹³ Viljanen 1936, 12.

¹⁴ Koivisto 1999, 311-313.

¹⁵ Koivisto 2001, 261-262.

ajan yleinen piirre. Intellektuellien suhdetta politiikkaan ja siihen sitoutumisen aiheuttamiin ongelmiin perehtynyt Richard Bellamy näkee, että millaisen suhteen intellektuelli politiikkaan onkaan muodostanut, aina on löytynyt vastalauseen esittäjiä. Sitoutumattomia intellektuelleja on syytetty välinpitämättömyydestä ja elämästä norsunluutorneihin irtautuneesta elitismistä. Vielä suurempaa kritiikkiä ovat aiheuttaneet kuitenkin politiikkaan mukaan menneet intellektuellit, koska sitoutuminen politiikkaan on nähty ohjaavan intellektuellin mielipiteitä ja rajoittavan heidän vapaata ajatteluaan. Intellektuellin suhde vallassa olevaan poliittiseen ideologiaan on aiheuttanut myös kahdenlaista paheksuntaa. Valtaapitävien puolelle asettuminen on tulkittu intellektuellien tehtävän pettämisenä totuuden vartijoina ja kykyjensä asettamista vallanpitäjien palvelukseen. Vallanpitäjiä vastustavia taas on syytetty vastuuttomiksi haihattelijoiksi. Ilmiöt ovat samankaltaiset niin poliittisen asteikon oikealla kuin vasemmallakin puolella.¹⁶ Koiviston mukaan Palmgren kuului jälkimmäisiin oppositiointellektuelleihin ja samaan joukkoon voi liittää muutkin 30-luvun tulenkantajat.

1.2. Humanismin rappio ja taisteleva humanismi

Mauriala näkee tulenkantajien ihmishanteen perihumanistiseksi. Georg Henrik von Wright määrittelee humanismin teoksessaan *Humanismi elämänasenteena* mielenlaaduksi tai elämäkatsomukseksi, joka on esittänyt tärkeää osaa koko Euroopan kulttuurin ja yhteiskunnan kehityksessä renessanssista lähtien. Alkuaan humanisti tarkoitti italialaisen oppineiden yhteisön jäsentä, joka keskiajan lopulla löysi jälleen antiikin sivistyksen ja omaksui siitä ihanteita omalle ajalleen. Wrightin mukaan humanismin tärkein tuntomerkki on ihmisen kunnioittaminen, mutta sen rinnalle hän nostaa sivistyksen kunnioittamisen ihmisyyden korkeimpana ilmauksena. Myös luonnon kunnioittaminen todellisuuden olemuksena ja perustana sisältyi humanistisiin ihanteisiin. Täydellisyysihanteena on ihminen, joka tunnustaa totuuden itseisarvon kaikkia auktoriteetteja korkeammaksi. Wright korostaa, että tiedot ja taidot muuttuvat sivistykseksi vasta kasvattaessaan ihmisen koko ajattelussaan ja toiminnassaan ilmentämään laajakatseisuutta, objektiivisuutta ja oikeamielisyyttä. Wright pitää humanismin yhtenä tärkeimpänä määreenä liberalismia, jonka keskiössä on ajatuksen- ja sananvapaus. Humanistista näkemystä yksilön ja yhteiskunnan suhteesta kuvaa Wrightin siteeraaman Pestalozzin lausuma: ”*Emme halua, että ihminen valtiollistetaan, vaan*

---

¹⁶ Bellamy 1997, 25; Koivisto 1999, 311-312.

*päinvastoin valtio inhimillistetään.*¹⁷ Tämän periaatteen voi lukea tulenkantajien kantavaksi voimaksi läpi 30-luvun.

Regnum hominis, renessanssifilosofien utopia ihmisten valtakunnasta, joka pyrkii kasvattamaan ihmisen luonnetta sivistysihanteen mukaiseksi, on ollut humanismin tavoitteena vuosisatoja. Vielä 1800-luvulla kulttuurioptimistit näkivät tavoitteet mahdollisiksi. Modernisaation myötä tämä optimismi on osoittautunut kuitenkin ennenaikaiseksi. Yhteiskuntien nopea muutos teollistumisen, kaupungistumisen, toimialojen eriytymisen, tuotanto volyymin kasvun ja muiden tekijöiden seurauksena on johtanut kehitykseen, jota Wright kuvaa humanismin rappioksi. *Regnum hominis* on jälleen siirtynyt epämääräiseen tulevaisuuteen. Maailmansodat ovat vain yksi esimerkki siitä häikäilemättömästä piittaamattomuudesta ihmistä kohtaan, jota Wright kutsuu ihmishalveksunnaksi. Siihen liittyy olennaisesti sivistykseen kohdistuva ylenkatse, joka 30-luvulla johti erityisesti vasemmistointellektuellien vainoihin. Tieto ja totuus asetettiin kontrollin alaiseksi ja vallitsevasta ideologiasta poikkeavia sivistyspyrkimyksiä vieroksuttiin, jopa kiellettiin kokonaan.¹⁸

Wright puhuu vahvoista voimista, jotka ohjaavat kehitystä pois humanismista. Yhteiskuntajärjestelmästä on tullut itseisarvo humanisuuden kustannuksella. Ihmisten valtiollistaminen on tehokkaampaa kuin koskaan. Wright kutsuu valtiota Moolokin alttariksi, jolle ihmisarvo uhrataan tavoitteena yksilön muuttaminen kollektiivisen koneiston hammasrattaaksi. Fyysinen ja henkinen väkivalta perustellaan valtion eduilla: strategisilla, taloudellisilla ja kansallisilla. Humanismin näkökulmasta tämä ”kollektivistinen epäjumala” on vapauden perivihollinen. Seurauksena ihmisen valtiollistamisesta on hänen toimintansa tiukkeneva valvonta. Pakkojärjestelmä ei ainoastaan rajoitu säätelemään ihmisten välisiä sosiaalisia ja taloudellisia suhteita, vaan myös ajattelua tai sen julkista esittämistä. Wrightin mukaan se suojautuu mahtinsa avulla arvostelua ja julkista keskustelua vastaan. Sensuurin avulla se huolehtii valtion väitettyjen etujen kanssa ristiriidassa olevien mielipiteiden tukahduttamisesta. 30-luvulla nämä pakkojärjestelmät saavuttivat hegemonisen aseman eurooppalaisissa valtioissa. Wright kuitenkin varoittaa, ettei toisen maailmansodan jälkeen *regnum hominis* ole palautunut. Ihmisen valtiollistaminen on saanut vain uusia muotoja,

¹⁷ Mauriala 2005, 48; Wright 1981, 16-18.

¹⁸ Wright 1981, 18-20.

humanismin rappio jatkuu edelleen.¹⁹

Humanismin rappio johtuu Wrightin mukaan tieteen ylivallassa muita kulttuuria luovia osaluueita, filosofiaa ja taidetta, kohtaan. Siinä missä tiede kartoittaa todellisuutta ja herkeämättä kasvaa, filosofia ja taide ilmentävät yksilöiden käsitystä todellisuudesta, eikä niissä siksi tapahdu varsinaista kasvua vaan alinomaista uudistumista.²⁰ Tosin ihmistieteet ovat pyrkineet tuomaan myös tieteeseen moniselitteisyyttä, mutta luonnontieteiden ylivalta on edelleen kiistaton ja jatkuvasti vahvistuu. Wright vaatii, että humanisuuden poistamista maailmasta ei saa hyväksyä vastustelematta. Vastauksena on taisteleva humanismi, joka puolustaa ihmisyyttä ihmisen valtiollistamista vastaan. Wrightin mukaan taistelevan humanismin tärkein tehtävä on paljastaa todellisuus niiden ideologioiden taustalta, jotka ovat heikentäneet ihmisarvoa kohtaan tunnettua kunnioitusta.²¹

Taisteleva humanismi kuvaa tulenkantajien elämänsäntettä. Itse asiassa Lauri Viljanen otti käsitteen käyttöön jo 1930-luvulla. Hän kiteytti taistelevan humanismin omana aikanaan ”vitaalisen elämän tehostamiseksi ja harmonisen ihmisen puolustukseksi suvaitsemattomia ja moralisoivia ideologioita vastaan.” Intellektualismi merkitsi Viljaselle humanismista kumpuavaa ihmisten yhteenkuuluvaisuuden aatetta ja elämänpalvontaa.²² Vesa Mauriala on verrannut tulenkantajien humanistista kritiikkiä antiikin tulentoija Prometheukseen, joka kapinoi ja uhmasi järjestelmää, joka pohjautui valheisiin ja epäsi ihmiseltä hänen luonnollisen vapautensa²³. Kerttu Saarenheimo puolestaan luonnehtii Katri Valaa ihmisyyden puolustajaksi, jonka julistus oli ylikansallista esittäen pohjimmaisia kysymyksiä antamatta kuitenkaan selviä rationaalisia vastauksia. Saarenheimon mukaan Vala ei ollut vallankumouksellinen vaan kapinallinen, mikä sopii hyvin yleistettäväksi muihinkin tulenkantajiin.²⁴ Taisteleva humanismi ohjasi tulenkantajien kapinaa 1930-luvulla, jolloin fasismi uhkasi tuhota humanismin kokonaan. Taistelun keinoista tulenkantajat eivät olleet kuitenkaan yksimielisiä.

Tulenkantajien kannalta yksi merkittävä jännite kulki kollektivismiin ja individualismin välillä. Kulttuurintutkija Harry Triandiksen määritelmän mukaan kollektivismissa yksilö

---

¹⁹ Wright 1981, 18-20.

²⁰ Wright 1981, 20-21.

²¹ Wright 1981, 22-24.

²² Viljanen 1936, 11-12.

²³ Mauriala 2005, 48.

²⁴ Saarenheimo 1984, 335-336.

määrittää itsensä osana jotakin ryhmää. Ryhmän normit ja päämäärät ovat ensisijaiset toiminnan motivoijat. Kollektivistit korostavat yhteyttä muihin ryhmän jäseniin. Individualismissa puolestaan yksilöt määrittävät itsensä ryhmistä riippumattomasti motivaationa omat toiveet, mieltymykset ja oikeudet.²⁵ Vesa Maurialan mukaan Suomi oli 1920- ja 1930-luvulla yhtenäiskulttuurinen maa, jossa oli vähän tilaa valtavirrasta poikkeavalle ajattelulle. Kansallisella kulttuurilla oli identiteetillinen hegemonia, ja sen perustana oli vahva kollektivistinen ihmiskäsitys. Humanismi tukeutui kuitenkin individualismiin korostaen yksilöllisiä elämänvalintoja. Tarjolla oli vaihtoehtoisia elämismalleja valtakulttuurista, joskin rajallisesti.²⁶

1.3. Kansallinen totalitarismi

Totalitarismin käsitettä on pyritty määrittelemään monin tavoin. Suppean ja yleisesti käytössä olevan määritelmän mukaan totalitarismi on oppi tai käytäntö, jolla valtio pyrkii hallitsemaan kaikkia elämänalueita. Laajemmin ajateltuna totalitarismi voidaan nähdä wrightiläisen humanismin vastakohtana: ajattelun katoamisena, ihmisen valtiollistamisena. Sen ytimessä on keskustelemattomuus ja kritiikittömyys vallitsevia totuuksia kohtaan. Silloin otetaan huomioon, että totalitarismi esiintyy myös ihmisen ajatustavoissa, asenteissa ja arvoissa, siis ajatusrakenteina. Tällöin totalitaristinen yhteiskunta edellyttää totalitarististen ajatusrakenteiden vallitsevuutta vallankäyttäjien keskuudessa, mutta toisaalta myös ihmisten kokemuksen alistumisesta vapauttavana.²⁷ Erving Goffman käyttää termiä totaalinen laitos, jolla hän tarkoittaa instituutiota, joka estää ulkomaailman kanssa käydyn sosiaalisen vaihdon ja laitoksesta poistumisen²⁸. Tämä suppea pelkästään fyysisistä esteistä koostuva totalitarismin muoto voidaan hyvin laajentaa henkiselle tasolle, jolloin esteet muodostuvat diskursseista.

J.L. Talmon puolestaan on käyttänyt käsitettä totalitaarinen demokratia. Talmonin mukaan se perustuu käsitykseen, että politiikassa on olemassa vain yksi ainoa totuus, joka sulkee kaikki muut pois. Se olettaa hegeliläisesti ennakolta määrätyn ja täydellisen järjestyksen, jota kohden

---

²⁵ Ks. Triandis 1995.

²⁶ Mauriala 2005, 313.

²⁷ Ajatus on luettavissa esimerkiksi Talmonin totalitarismin teoretisoinnista. Ks. Talmon 1973.

²⁸ Goffman 1961, 5-7.

ihmiset vastustamattomasti ajautuvat ja lopulta saavuttavat. Olemassaololla on vain yksi taso, poliittinen, joka sulkee piiriinsä kaikki muut olemassaolon muodot. Kaikella ihmisen ajattelulla ja toiminnalla on yhteiskunnallinen merkitys, minkä vuoksi ihmisten kaikkea toimintaa pyritään kontrolloimaan. Erityisesti ajattelua. Yhteiskunnallisella olemisella on vain yksi malli, johon kaikkien täytyy sopeutua. Talmon erottaa totalitaarisen demokratian liberaalista demokratiasta, joka näkee poliittisten toimintojen muodostuvan inhimillisten toimintojen käytännöllisinä tuotteina ja kieltää ennakkomääräytymisen. Molemmille suunnilla ylimmäinen arvo, vapaus, on liberaalille demokratialle pakon puutetta. Totalitaariselle demokratialle vapaus toteutuu vain absoluuttisen kollektiivisen päämäärän tavoittelemisessa ja saavuttamisessa. Paradoksaalinen ajatus vapauden ja ehdottoman päämäärän yhtensovittamisesta on Talmontin mukaan sovittamaton ristiriita. Se johtaa ajattelemaan ihmisiä sellaisena kuin heidän pitäisi olla ja jollaisia he olisivat, jos olosuhteet olisivat oikeat, sen sijaan, että ihmiset ajateltaisiin sellaisena kuin he tosiasiaassa ovat. Ihanteesta poikkeavat voidaan sivuuttaa tai taivuttaa sopeutumaan pakolla ja uhkauksilla. Käytännössä sopeutumaan pakottaminen on johtanut lähes aina poikkeavien yksilöiden eliminointiin.²⁹

Talmonin mukaan vasemmistolla ja oikeistolla on omanlaisensa totalitarismi. Kun vasemmistolaisen totalitarismin lähtökohta on ihminen, hänen järkensä ja pelastuminen, oikeistolaisen totalitarismin perustana on kollektiivinen yhteisö: valtio, kansakunta tai rotu. Voidaan kuitenkin perustellusti kysyä, onko neuvostoliittolaisessa tai pohjoiskorealaisessa totalitarismissa kyse ihmisestä. Vasemmistolaisen ja oikeistolaisen totalitarismin ero tulee siitä, että vasemmistolainen pyrkii perustelemaan ihmisen pakottamisen vetoamalla rationaalisuuteen ja individualistisiin tarpeisiin. Oikeistolainen totalitarismi puolestaan vetoaa kollektiiviseen joukkotunteeseen ja innostukseen, myyttien kokemiseen. Kun oikeistolainen suuntaus näkee ihmisen heikkona ja korostaa pakkoa järjestyksen ylläpitämisen ja ihmisten oikeaan suuntaan ohjaamisen tarpeella, vasemmisto näkee ihmisen hyvänä ja täydellisyyteen kykenevänä. Tällöin pakon tarve perustuu ihmisten täydellisyyskehityksen ja yhteiskunnallisen sopusoinnun vauhdittamiseen. Käytännössä totalitarismin toteuttaminen on aina johtanut molempien suuntausten sekoittumiseen sieluttomaksi sortokoneistoksi.³⁰

Benedict Anderssonin mukaan nationalismi on kuviteltua yhteisöllisyyttä, jota ylläpidetään ja vahvistetaan symboleilla (esim. liput, urheilutapahtumat, kansalliset juhlapäivät,

---

²⁹ Talmon 1973, 11-14.

³⁰ Talmon 1973, 19-21.

kansallissankarit). Nationalismin keskiössä on kansakunta, jonka oikeutus perustuu kuviteltuihin siteisiin (esim. yhteinen kieli, historia, rotu), mutta siinä on kyse myös vallasta ja sen legitimoinnista, kuten esimerkiksi Eric Hobsbawn on ajatellut.³¹ Vesa Mauriala on pohtinut 20- ja 30-luvun identiteetikamppailua. Hänen mukaansa 1920-luvulla nuoruuttaan eläneelle tulenkantajien sukupolvelle kansallisuus oli vallitsevista ryhmäidentiteeteistä tärkein. Uutta ryhmäidentiteettiä rakensivat kansalliset kulttuurit tuottamalla merkityksiä kansakunnasta, joihin yksilöt saattoivat samaistua (suuret tarinat kansakunnista ja niiden uljaasta menneisyydestä). 1920- ja 1930-luvun Suomessa pyrkimys kansallisen identiteetin vahvistamiseen oli Maurialan mukaan hegemoninen projekti. Kansallisuus ymmärrettiin yhteisenä kielenä, historiana, yhteisinä aatteina, asenteina ja traditioina sekä yhteisenä mentaliteettina. Näihin yhdistettiin alkuperä, etnisuus, kulttuuri ja usein yhteiskunnallinen uudistusohjelma. Tämän avulla massat yhdistettiin tukemaan yhteiskunnallista valtaa.³²

Ymmärrän kansallisen totalitarismin ideologiana, jossa nationalismi yhdistetään yhteiskunnan totaalisen hallinnan pyrkimykseen. Yksilö alistetaan kollektiivin osaksi ja yksi henkilö/ryhmä/puolue/ideologia ottaa haltuunsa kaikki yhteiskunnallisen elämän kannalta välttämättömät instituutiot (mm. hallinnon, oikeuslaitoksen, puolueet, ammattiyhdistysliikkeet, tiedotusvälineet, tieteen, kulttuurin, urheilun ja nuorisokasvatukset) pyrkien tätä kautta kontrolloimaan koko yhteiskuntaa. Vapaa yhteiskunnallinen toiminta ja tiedonvälitys pyritään tukahduttamaan tavoitteena ihmisten ajattelun kontrollointi. Ihmisten ajattelu pyritään yhdenmukaistamaan kansalliseksi näkökulmaksi, minkä kautta hallinta tehostuu. Tavoitteena ovat isänmaallisuuden kyllästyvät, auktoriteettien hallittavaksi alistuvat kansalaiset. Yhteiskunnassa on yksi ja ainoa sallittu totuus, joka on nationalistinen. Kriittisyys nähdään uhkana, minkä vuoksi toisinajattelijat koetaan yhteiskunnalle vaaralliseksi. Kansallisuusaate toimii tehokkaasti vallan legitimoijana, erityisesti kun siihen sekoitetaan saksalaisen kansallissosialismin tavoin myyttisiä piirteitä oman kansan menneisyydestä yhteisöllisyyden vahvistamiseksi³³. 20- ja 30-lukujen hegemoninen projekti Suomessa oli kansalliseen totalitarismiin pyrkivää nationalismia.

1.4. Fasismi

³¹ Ks. Andersson 2007 ja Hobsbawn 1992.

³² Mauriala 2005, 310-312.

³³ Kettunen on nähnyt kansallissosialistien yhteisön käsitteen merkinneen ajatonta kohtalonvoimaa, joka kumpusi luonnosta ja alkuperästä ja osoitettiin todeksi mytologisilla ja kvasitieteellisillä todistuksilla (germaanikansojen myyttinen menneisyys, arjalaisen ihmisrodun ylivalta). Kettunen 1993, 320-340.

Fasismi yhdistetään usein pelkästään kansallissosialismiin ja Hitlerin Saksaan. Se on kuitenkin sekä ajallisesti ja paikallisesti että sisällöllisesti moniulotteisempi ilmiö. Fasismi tuli Euroopassa tunnetuksi 1920-luvun alkupuolella, kun Benito Mussolini kaappasi vallan Italiassa 1922. Hän perusti maahan yksipuoluediktatuurin ja viittoi näin tien myöhemmille eurooppalaisille fasistisille järjestöille. Fasismia itseään on vaikea tyhjentävästi määrittellä, koska eri puolella maailmaa sen ideologiaa toteutettiin toisistaan poikkeavin tavoin³⁴. Paikallisista eroavaisuuksista huolimatta sen peruseriaatteen, joita kaikki fasistisiksi luonnehdittavat poliittiset suunnat Italiassa, Saksassa, Espanjassa, Portugalissa ja muualla noudattivat, voidaan määrittellä. Itse pidän niitä kansallisen totalitarismin ilmentyminä. G. H. von Wrightin mukaan fasismi ja natsismi eivät olleet taitavien ja häikäilemättömien demagogien kiihottamia tilapäisiä hairahduksia, vaan erittäin vakavia oireita aikakauden yleisestä sairaudesta, humanismin rappiosta³⁵.

Leif Sundströmin mukaan fasismi on aina jonkin maan kansallista ideologiaa ja useimmiten jonkin johtajan henkilökohtaista aatetta. Fasismissa on perimmältään kyse tiedostamattomalla tasolla tapahtuvasta toiminnasta ja irrationaalisista arvoista, ei niinkään harkitusta ideologian omaksumisesta. Se tulee ilmi erilaisten jyrkkien vallankäytön tapojen kokoelmana. Sitä kuvaa käytännönläheisyys, paikallisuus ja henkilökeskeisyys. Fasismia psykologisesta näkökulmasta tutkineen Wilhelm Reichin mukaan fasismi on syntynyt modernin ajan ihmisen mekanistis-mystisestä perusasenteesta elämää kohtaan. Se on vain yleisinhimillisen luonteenrakenteen poliittisesti järjestäytynyt ilmentymä. Reich vakuuttaa, että jokaisella nykyajan ihmisellä on fasismille tunnusomaisia ajattelutaipumuksia. Sundström tunnustaakin, että ongelmana on määrittellä milloin fasistisia piirteitä on niin paljon, että jotakin ihmistä, liikettä, puoluetta, valtiota tai hallitusta voidaan sanoa fasistiseksi. Vaikka fasismi ei ehkä voi palata 1900-luvun muodossa poliittiseen kukoistukseensa, saa se kuitenkin jatkuvasti uusia ilmenemismuotoja käyttäen hyväksi jatkuvassa muutoksessa olevien yhteiskuntien tarpeita ja vaatimuksia. Ideologian kieltämisestä huolimatta fasistiset arvot ja tavoitteet elävät Sundströmin mukaan edelleen joidenkin uusien poliittisten liikkeiden ja puolueiden ohjelmissa verhottuna uusien nimien alle. Reichin mukaan fasismi leimaa kaikkien yhteiskuntien jokaista osa-aluetta jossain määrin. Osittain tämä tapahtuu tiedostamatta yhteyttä fasismin kanssa, osittain

---

³⁴ Laamanen 2006, 37-38.

³⁵ Wright 1981, 20.

kieltämällä se tietoisesti. Joissain harvoissa tapauksissa yhteys jopa suoraan tunnustetaan.³⁶

Sundströmin mukaan fasismi on aina sellaisia poliittisia ideologioita vastaan, jotka ajavat ihmisten tasavertaisuutta ja solidaarisuutta. Fasistiset järjestöt tarvitsevat aina jonkin ”syntipukin”, minkä vuoksi fasismi sisältää yleensä aina rasismia. Juutalaiset olivat vain yksi syntipukkiryhmä, mutta se voi olla myös etninen vähemmistö, yhteiskuntaluokka, poliittinen tai uskonnollinen ryhmä tai jokin epämääräisempi toiseus. Sopivan syntipukin puuttuessa rasismi voi näyttäytyä etäisempänä ja toimia piiloisesti. 30-luvun Suomessa syntipukkeja oli erityisesti kommunistit, mutta myös juutalaisvastaisuus oli vahvaa.³⁷

Sundströmin mukaan fasistisen nationalismin perustana on irrationaalinen käsitys heimoveljeydestä ja kansanheimoista, jotka perustuvat yleensä kansanmyytteihin. Kansaa yhdistää veriside, minkä vuoksi kansanheimoon ei voi ulkopuoliset päästä. Kansanheimon puhtautta ja elinvoimaa pyritään varjelemaan mikä on johtanut fasistisissa maissa lukuisiin ”puhdistuksiin”, holokausti karmeimpana esimerkkinä. Poliitiikan apuvälineiksi alistettujen taiteen ja tieteen tehtävänä on valtakoneiston esittelemine ja sen pönkittäminen. Kritiikki ja vuorovaikutus ovat mahdottomia.³⁸

Ville Laamanen käyttää fasismin määrittelyyn Mikko Punkin kymmenkohtaista määritelmää. Se on tehty vertailemalla useita fasismin ideologiaa käsitteleviä teoksia. Ville Laamasen mukaan määritelmä on kattava sisältäen sekä fasististen liikkeiden ideologiset päämäärät, että niiden kanssa ristiriitaiset käytännön toimintatavat. Punkki määrittelee fasismin seuraavasti:

- 1) pyrkimys muokata kulttuuria, yhteiskuntaa ja ihmistä joksikin uudeksi ja vanhasta radikaalisti poikkeavaksi,
- 2) kiihkoisänmaallisuus ja siitä johtuva kansanvälisyyden vastustus,
- 3) jyrkkä elitismi ja johtajaperiaate,
- 4) väkivallan näkeminen myönteisessä valossa sekä sodan ja/tai sotilaallisen hyveiden arvostaminen,
- 5) ekspansiohaluinen ulkopoliittikka tai pyrkimys muuttaa selvästi suhteita ulkovaltoihin,
- 6) muiden poliittisten ideologioiden vastustus,
- 7) maskuliinisuuden ja nuoruuden voimakas arvostaminen,
- 8) ideologian sisäiset ristiriidat: esimerkiksi rationaalisuuden ja irrationaalisuuden tai vallankumouksellisuuden ja konservatiivisten mielipiteiden samanaikaisuus,
- 9) populismi, vetoaminen massoihin demagogisin keinoin, sekä
- 10) dualistinen maailmankatsomus: fasistien nähtiin edustavan kaikkea hyvää ja oikeaa, kun taas fasistien vihollisinaan pitämät ryhmät olivat pahuuden ja vääryyden ruumiillistumia.³⁹

³⁶ Reich, 1973, 113-17; Sundström 2007, 268-269.

³⁷ Sundström 2007, 39-40.

³⁸ Sundström 2007, 40 ja 180-185.

³⁹ Laamanen 2006, 38.

Fasismi on kansallisen totalitarismin yksi ilmentymä, mutta sotien välisenä aikana se oli vaikutusvallaltaan omaa luokkaansa. Se toimi mallina kaikille kansallista totalitarismia toteuttamaan pyrkiville valtioille, myös Suomelle, minkä vuoksi fasismien vastustaminen oli samanaikaisesti ylipäätään kansallisen totalitarismin vastustamista.

Vaikka suomalainen yhteiskunta 1920-30 -luvulla voidaan hyvin lukea kansallisten totalitarismiin pyrkivien yhteiskuntien joukkoon, sitä ei kuitenkaan voida pitää fasisistisena yhteiskuntana. Poliittisen oikeiston näkemyksen mukaan kansakunta täytyi yhdistää ja yhdenmukaistaa kristillisen arvojärjestelmän avulla⁴⁰. Projekti sisälsi monia fasisistisiä piirteitä. Sundströmin mukaan Suomessa fasisistinen liikehdintä oli voimakkaampaa kuin missään muualla Pohjoismaissa. Niiden juuret olivat enemmän Venäjän vallan aikana syntyneessä nationalismissa kuin yleiseurooppalaisessa liikehdinnässä. Kuitenkin keskieurooppalainen fasismi ja 30-luvulla erityisesti saksalainen fasismi vaikuttivat vahvasti Suomen poliittisiin ja oikeudellisiin käytänteisiin. Vuoden 1918 sodan aiheuttama syvä yhteiskunnan kahtiajako oli otollista maaperää ääriliikkeille. Historiantutkimus on selittänyt, että sodan voittaneelle oikeistolle Tarton rauha jätti katkeruuden menetetyn Itä-Karjalan vuoksi, mikä sai aikaan Suur-Suomi aatteen vahvistumisen ja voimakkaan kommunisminvastaisuuden. Suomi ajautuikin Pohjoismaista lähimmäs fasismia juuri radikaalimman vasemmiston ja suurehkon kommunistisen puolueen ja niitä vihaavan äärioikeiston vuoksi.⁴¹ Suomessa fasisistinen ideologia ei suinkaan loppunut Mäntsälän kapinaan, mutta sen mahdollisuus valtaan vaikeutui. Selkeimmin suomalaista fasismia edustaneen IKL:n toiminta pyrittiin kieltämään vasta vuonna 1939.

1.5. Tutkimuskysymykset

Fasismi oli vaikutusvaltainen ideologia 1930-luvulla. Erityisesti älymystö joutui refleктоimaan omaa ajatteluaan suhteessa fasisistiseen ideologiaan. Tutkimukseni tavoite on asettaa tulenkantajat yhteiskunnalliseen kontekstiin ja selvittää miten tulenkantajat kohtasivat kansallisen totalitarismin ja fasismien 1920- ja 1930-luvulla. Sivistyneistöllä ja älymystöllä oli muuta väestöä paremmat tiedonsaantimahdollisuudet paremman verkostoitumisen ja yleisen lukeneisuutensa avulla. Tämän vuoksi onkin kiinnostavaa, miten fasismi ilmenee heidän

---

⁴⁰ Siltala 1985, 444–447.

⁴¹ Sundström 2007, 85-88.

kirjallisissa tuotoksissaan ja miten laajempi tietoisuus ideologian luonteesta vaikutti heidän suhtautumiseensa. Tämän tutkimuksen puitteissa keskityn kuitenkin ainoastaan tulenkantajiin, jotka olivat vain pieni, mutta sitäkin tuotteliaampi joukko älymystöä Suomessa.

Miksi ja miten tulenkantajat vastustivat totalitarismia ja millaisia konflikteja vastustamisesta syntyi? Miten kohtaaminen näkyi yhtäältä ideologisella tasolla, toisaalta konkreettisella käytännötasolla? Miten elämänasenteeltaan perihumanistiset tulenkantajat kohtasivat antihumanistisen fasismin? Tutkimuksen keskiössä on erityisesti toinen tulenkantajuus, koska 30-luvulla tulenkantajat olivat selkeästi yhteiskunnallisempi ja poliittisempi ilmiö kuin 20-luvulla. Voidakseen ymmärtää tulenkantajien toimintaa on olennaista selvittää, millainen ilmiö toinen tulenkantajuus oli. Miksi Tulenkantajain Seura ja *Tulenkantajat*-lehti perustettiin ja millainen rooli niillä oli radikaalin vasemmistoälymystön joukossa? Keitä tulenkantajiin kuului ja syntyikö heidän välilleen ristiriitoja?

Eryyisesti tarkastelen kysymyksiä Tulenkantajain Seuran ja Erkki Valan kautta. Tulenkantajain Seura oli keskeinen paikka, jossa tulenkantajat jakoivat tietoa, keskustelivat ja suunnittelivat toimintaansa. Erkki Vala oli puolestaan *Tulenkantajat*-lehden päätoimittaja ja siten etulinjassa kohtaamassa totalitarismin ja nousevan fasismin asettamat haasteet. Hän oli hyvin aktiivinen yhteiskunnallinen keskustelija, ja siksi erityisen merkittävässä roolissa tulenkantajissa. Vala on mielenkiintoinen henkilö myös sen vuoksi, että hänet on vaikea asettaa poliittisesti perinteisen oikeisto–vasemmisto -akselin mukaan, vaan hän oli kompleksinen ja monitahoinen henkilö myös tässä suhteessa. Kuvaavaa on, että häntä on epäilty milloin fasistiksi ja milloin kommunistiksi⁴². Erkki Valan poliittista ajattelua pakinoiden kautta tutkineen Johanna Niemen mukaan Vala etsi tietoisesti oppositioasemia suhteessa sekä oikeistoon että vasemmistoon. Vala oli itsenäinen, mutta poliittisesti sitoutunut ajattelija, jonka puoluepoliittiset sidokset olivat muuta kirjallista vasemmistoa löyhemmät. Työväestön ja yleispätevien humanististen arvojen puolustaminen olivat Valan poliittisen ajattelun ytimessä.⁴³

Tulenkantajain Seura ja Erkki Vala on jätetty tähän mennessä tutkimuksissa vähälle huomiolle, ja haluankin saada enemmän valaistusta seuran toiminnasta ja Valan näkemyksistä

⁴² Laamanen 2006, 29-30; Tulenkantajan muistelmat, 117. Kansio 7, ErVA, SKS KiA.

⁴³ Niemi 2007.

ja ajatuksista sekä merkityksestä tulenkantajien vaiheissa. Raoul Palmgrenin nostan tutkimuksessani myös esille, koska hän otti Valan tavoin aktiivisesti kantaa yhteiskunnallisiin asioihin, mutta hänet puolestaan voi lukea selkeästi jyrkemmän linjan vasemmistolaiseksi. Kolmas keskeinen henkilö tutkimuksissani on vankkumaton ihmisyyden puolustaja Katri Vala, jonka kautta pyrin tuomaan tutkimukseeni välittömiä henkilökohtaisia tuntemuksia ajan ilmiöihin. Valan kirjeet tarjoavat erinomaisen aineiston, jonka kautta ajan ilmapiiriin saa tunnepohjaista näkökulmaa.

Näen ensimmäisen ja toisen tulenkantajuuden välillä selkeän yhteyden, jonka vahvimmat kantajat olivat Erkki ja Katri Vala. Tämän vuoksi tarkastelen toista tulenkantajuutta ensimmäisen jatkumona välittämättä siitä, että monet alkuperäisistä tulenkantajista sanoutuivat irti toisesta vaiheesta. 1920- ja 30-lukujen vaihe voidaan nähdä saranakohtana, jossa tulenkantajuuden luonne muuttui, mutta humanistinen ydin säilyi. Tämän vuoksi tutkimuksessani on tarpeen selvittää myös ensimmäisen tulenkantajuuden kohtaaminen fasistisen ideologian kanssa.

20-luvun puolivälissä tulenkantajat pyrkivät tietoisesti olemaan poliittisesti neutraaleja⁴⁴. He keskittyivät nuoruuden innolla taiteeseen ja boheemielämään ja tuota aikaa onkin kutsuttu tulenkantajien suuren hurmion kaudeksi, jolloin ryhmätunto oli kiinteimmillään ja luomisvimma erityisesti runoudessa suurimmillaan.⁴⁵ Suuren hurmion jälkeen tulenkantajat alkoivat ottaa kantaa myös yhteiskunnallisiin ja poliittisiin kysymyksiin. *Tulenkantajat* -lehden perustaminen ja siinä käyty yhteiskunnallinen keskustelu nosti poliittisideologiset ristiriidat pintaan ja poliittinen kuohunta niin muualla Euroopassa kuin Suomessakin pakotti tulenkantajat muodostamaan oman kantansa fasismiin ja totalitarististen ideologioiden nousuun. Ensimmäisen tulenkantajuuden hajoamisen jälkeen uudet tulenkantajat asettuivat selkeästi oppositioon vallassa olevaa oikeistolaista ideologiaa vastaan ja heidän toimintansa muuttui poliittisemmäksi. *Tulenkantajat* lakkasi ilmestymästä talvisodan syttyessä, jolloin liikkeen historian voidaan katsoa päättyneeksi.

Erytisesti 30-luvun tulenkantajat olivat vasemmistoliberaaleina älymystön edustajina porvarillisen hegemonian aikana marginaalisessa asemassa. Michael Foucaultin mukaan

---

⁴⁴ Haavikko 1976, E. J. Vehmaan kirjailijahaastattelu.

⁴⁵ Saarenheimo 1966, 146-166.

katsomalla sitä, mikä on marginaalissa nähdään paremmin se, mikä on parrasvaloissa⁴⁶. Tämän vuoksi tutkimus tulenkantajista avaa näkökulman laajemmin suomalaiseen ja eurooppalaiseen menneisyyteen kertoen meille jotain oleellista aikakauden henkisestä ilmastosta.

1.6. Lähteet

Tutkimukseni on luonteeltaan laadullista. Tavoitteenani ei ole pyrkiä objektiiviseen totuuteen, vaan kuvata ja ymmärtää tutkimuskohdettani ja sen toimintaa sekä tarkastella aikakautta tulenkantajien silmin. Tulenkantajat olivat jatkuvasti ristiriitaisessa suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan ja toisiinsa. Hegeliläis-marxilaisen tradition käsitys on, että ristiriidat ovat kehityksen liikkeelle panevia periaatteita. Kehitys voidaan nähdä inhimillisen toiminnan seurauksena. Anthony Giddensin mukaan toiminta on inhimillisen käyttäytymisen jatkuvaa virtaa, joka on ajallista ja paikallista⁴⁷. Kari Sallamaa näkee subjektin yksilönä, joka ei ole eristetty olento, vaan yhteiskunnallinen toimija: ”*Siksi kulttuurisia subjekteja ovat ennen kaikkea sosiaaliset ja yhteiskunnalliset ryhmät sekä kollektiivit.*”⁴⁸ Vaikka Giddensin mukaan toimintaa ei voi tarkastella edellä mainituista syistä jonkinlaisten tavoitteiden, perustelujen ja motiivien koostumana, pidän niitä tärkeinä toimintaa ohjaavina tekijöinä. Tutkimuksessani merkityksellistä on, että yksilön toiminta on sidottu aikaan ja paikkaan, mutta siihen vaikuttaa myös arvot ja asenteet. Niissä on kyse myös henkilökohtaisesta kasvuprosessista. Samalla ajalla ja samassa paikassa kasvaneilla voi olla hyvin erilaiset arvot ja asenteet. Tulenkantajat olivat sekä individuaalisia että kulttuurisia subjekteja. Tulenkantajien toiminnan ymmärtämisen edellytys on ymmärtää heidän sosiaaliset lähtökohtansa ja yhteiskunnallisen todellisuuden, mutta myös ymmärtää heidän arvomaailmaansa ja maailmankuvaansa.

Perti Tötön mukaan kaikki tutkimus on vain pinnan raapimista: tutkija ei koskaan voi saavuttaa ilmiötä kokonaisuudessaan ja kaikessa syvällisyydessään. Kattavinkin lähdeaineisto paljastaa tutkimuskohteesta vain pienen osan jättäen suurimman osan piiloon. Tutkijan onkin hyväksyttävä se tosiasia, että hänen on tehtävä tietoista väkivaltaa ymmärtäessään ja selittäessään kohdettaan, erityisesti historiatieteessä aikaperspektiivin vuoksi. Perusteellisella

---

⁴⁶ Foucault 1998, 122.

⁴⁷ Giddens 1984, 20.

⁴⁸ Sallamaa 1994, 14-15.

tutkimuksella voidaan kuitenkin lisätä ilmiön ymmärtämistä ja tavoitella monipuolista tietoa. Totuutta ei voi koskaan löytää, mutta selitettäessä historiaa tehdään samalla nykyaikaa ymmärrettäväksi.⁴⁹ Tutkimusaiheeni on haastava. Voidakseni ”raapaista” sen pintaa tutkimuskohteen ymmärtämiseksi tutkimusaineistoni on kokonaisuudessaan laaja. Ymmärtääkseen ja selittääkseen ihmisen toimintaa, tutkijan on otettava huomioon miten ihminen itse itsensä ymmärtää⁵⁰. Ymmärtämisen tavoitteen saavuttamiseksi annan tutkimuksessani henkilöiden puhua. Tilan antaminen tutkittavien henkilöiden näkökulmille ja kokemuksille on heidän ymmärtämisensä edellytys. Tämän vuoksi lähteeni koostuu suurimmaksi osakseen tulenkantajien henkilökohtaisista puheenvuoroista: kirjoituksista, muistelmista, kirjeistä. Aineistossani on myös Tulenkantajain seuran ja Etsivän Keskuspoliisin materiaalit.

Tulenkantajat –lehdet ovat keskeinen tutkimuslähteeni. Tulenkantajat julkaisivat aiemmin *Tulenkantajat* -nimistä albumia Nuoren Voiman Liiton alaisuudessa, mutta marraskuussa 1928 albumi muutettiin aikakausleheksi. Yhteensä ensimmäistä *Tulenkantajat* -lehteä ilmestyi 39 numeroa. Runoilija Lauri Viljasen mukaan *Tulenkantajissa* oli keskeistä pyrkimys löytää paikka uudessa suomalaisessa yhteiskunnassa: ”*Koetettiin luoda nuori, vapaa, hilpeä, ennakkoluuloton tarkastelutapa kansallisten ristiriitojen sovittamiseksi.*”⁵¹ Lehden pääasialliset tavoitteet olivat kuitenkin kirjallistaiteellisissa pyrkimyksissä. Niistä huolimatta lehdessä käytiin vilkasta yhteiskunnallista keskustelua. Ensimmäinen lehti lopetettiin vuonna 1930, mutta uudet tulenkantajat perustivat uuden lehden vuonna 1932. Se ilmestyi aina talvisotaan saakka (n. 50 numeroa/vuosi). Uusi lehti jatkoi ensimmäisen lehden kirjallistaiteellisella linjalla, mutta selkeästi kantaaottavampana ja poliittisempänä. Se oli nimenomaan Erkki Valan johtama julkaisu, mikä on otettava huomioon lehteä analysoidessa. Lehtien artikkeleiden kautta pyrin saamaan tutkittavien kohteideni välittömiä tunteja ajan ilmiöihin. Samoin voin niiden avulla tavoittaa välähdyksiä heidän senaikaisesta ajatusmaailmastaan, arvoistaan ja asenteistaan. Tarkastelen kirjoituksia tulenkantajien henkilökohtaisina puheenvuoroina, mutta myös heidän yhteisinä kannanottoina silloin, kun voin jonkin kirjoituksen perustellusti olettaa heidän yhteiseksi näkemykseksi. Vaikka *Tulenkantajat* oli tiettyyn alaan keskittyvä aikakauslehti, siihen pitää suhtautua samalla lähdekriittisellä asenteella kuin sanomalehtiin. Henrik Bobergin mukaan sanomalehtilähteen

⁴⁹ Immonen 2001, 23; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006. Luku 1.2.1 Kvalitatiivinen I. laadullinen tutkimus.

⁵⁰ Niskanen, Vesa. Luku 4, Kvalitatiivinen tutkimus. Määrittelyä.

⁵¹ Saarenheimo 1966, 202-204.

erityispiirre on sen julkisuus. Julkinen tiedonvälitys on vallankäyttöä. Jokainen lehden tekoon osallistuva yksilö tekee tietoisia valintoja, joista lehti koostuu. Valinnat perustuvat kunkin henkilökohtaisiin elämäkokemuksiin. Tämän vuoksi sanomalehtilähteen ymmärtämiseksi tutkijan tulee löytää aikakauden ”todellisuus” perehtymällä lähteeseen hyvin ja ymmärtämällä sen asema osana yksilöiden, yhteisöjen ja ideologioiden maailmaa.⁵²

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa on laaja Erkki Valan arkisto, joka sisältää kirjoituksia, muistelmia, kirjeitä ja sekalaisempaa materiaalia koko hänen elämänsä ajalta. Mielenkiintoisimmat materiaalit ovat hänen kirjeenvaihtonsa ja *Tulenkantajan muistelmat*, jossa Vala kertoo kokemuksiaan ja muistojaan tulenkantajakaudelta. Vala ei koskaan saanut useista yrityksistä huolimatta sitä julkaistuksi. Valan arkistosta olen käyttänyt myös lehtikirjoituksia, juhlapuheita, esitelmiä sekä epävirallisia kirjoituksia ja muistiinpanoja. Arkistosta löytyy myös Valan haastatteluja, joissa hän muistelee tulenkantajakauttaan. Raoul Palmgrenin kohdalla tärkein lähteeni on hänen omaelämäkerrallinen romaaninsa *30-luvun kuvat* (1953), joka pohjautuu Hanne Koiviston mukaan Palmgrenin omiin kokemuksiin, päiväkirjoihin ja lehtileikkeisiin. Teos onkin mitä suurimmassa määrin kirjoittajan henkilökohtaista tilintekoa tulenkantajakaudeltaan. Palmgren on todennut kirjoittaneensa teoksen, koska oma elämä on ainoa, jonka hän todella tunsi.⁵³

Valan ja Palmgrenin aineistojen muistitietoluonne asettaa omat lähdekriittiset kysymyksensä. Muistitiedolla tarkoitetaan yleensä puhuttua sanaa, mutta nykyisin se koskee myös kirjoitettua tekstiä tai muuta muistin avulla tuotettua materiaalia⁵⁴. Pääosa muisteluluontoisesta aineistostani on tapahtunut aikalaisaineistojen avulla harkitun prosessoinnin kautta, minkä vuoksi ne poikkeavat perinteisestä haastatteluihin pohjautuvasta muisteluaineistoista. Toisaalta muistojen tahallisen vääristämisen mahdollisuus on suurempi, toisaalta muistojen tarkkuus on todennäköisesti parempi muistamista tukevien aineistojen vuoksi. Ihmisen muisti on kuitenkin rajallinen ja valikoiva. Sillä on taipumus muokata ja muuttaa tallentamaansa aineistoa. Muistiin vaikuttavat myöhemmät tapahtumat ja yhteisöllisesti hyväksytyt menneisyyden tulkinnat. Voidaanko ihmisen subjektiivisten muistojen avulla saada luotettavaa tietoa menneisyydestä? Taina Ukkosen mukaan elämänvaiheiden ja kokemusten muistelussa on kysymys sekä menneisyyden mieleen palauttamisesta että tulkinnasta, ja

---

⁵² Boberg 2004, 39-48.

⁵³ Koivisto 1999, 326-327.

⁵⁴ Fingerroos & Peltonen 2006, 9.

samalla sen uudelleen jäsentämisestä. Olennaista on, että menneisyyden kertaamisessa on kyse sekä pyrkimyksestä rekonstruoida tai muistaa oikein että pyrkimyksestä tulkita eli ymmärtää tai selvittää itselle ja muille, miksi menneisyys ja oma elämä on ollut juuri tietynlaista. Outi Fingerroosin ja Riina Haanpään mukaan muistitieto on luonteeltaan erityistä tietoa: se kertoo tosien tapahtumien sijaan niiden merkityksestä. Muistelu on siis menneisyyden tulkintaa, minkä tutkijan täytyy ottaa huomioon. Paul Thompson on huomauttanut, että perinteiset asiakirja-aineistotkin sisältävät vääristymiä. Muisteluaineistoon kohdistuukin samat vaatimukset kuin muihinkin lähdeaineistoihin: niiden luotettavuus on pystyttävä osoittamaan.⁵⁵

Tärkeänä lähteenäni toimii myös Katri Valan kirjeenvaihto, joka löytyy SKS:n arkistosta. Vala kävi aktiivisesti kirjeenvaihtoa erityisesti miehensä Armas Heikelin kanssa heidän asuessaan eri paikkakunnilla. Kirjeenvaihtoaineistoon kuuluu myös Erkki Valan ja Pentti Haanpään kirjeitä. Maarit Leskelä-Kärjen mukaan kirjeet ovat olleet pitkään tärkeä yhteydenpitomuoto ihmisten välillä, ja eri aikakausina kirjeisiin on liittynyt erilaisia merkityksiä ja kulttuurisia tapoja. Erityisesti 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kirjeille oli ominaista suuri intiimiys ja henkilökohtaisuus. Erityisesti ystävyys-suhteissa kirjeiden avulla oli helpompi ”puhua” kuin kasvotusten. Leskelä-Kärjen mukaan kirjeet ovat aina useamman kuin yhden ihmisen tuottamia, kirjeissä kirjoittaja ja vastaanottaja(t) ovat yhtä tärkeässä osassa. Kirje on aina dialogia jonkun toisen ihmisen kanssa. Tilanteesta riippuen se saattaa yhtä lailla olla puhetta itsen kanssa tai päiväkirjamaista purkautumista. Vastaanottaja on aina merkityksellinen siinä, mitä ja miten kirjoitetaan. Esimerkiksi Katri Valan kirjeet miehelleen Armas Heikelille sisältävät hyvin tunnepitoisia ”purkautumisia”, kun taas kirjeet veljelleen ovat erityyppisiä. Kirjeiden tulkinnassa onkin otettava huomioon kirjeenvaihdon luonne (laaja kirjeenvaihto vai yksittäinen kirje) ja osapuolten suhde toisiinsa sekä konteksti missä kirje on syntynyt. Leskelä-Kärki muistuttaa, että kirjeet eivät kerro autenttisista ihmisistä, tunteista ja ajatuksista sinänsä, vaan kirjeisiin on kietoutunut määrättömästi konventioita, välillisyyttä ja kulttuurisia käytänteitä. Kirjeitä kirjoittaessaan ihminen jäsentää, karsii, poistaa ja lisää, luo kokemastaan siten niin itselle kuin toiselle ymmärrettävän tarinan. Kirje on aina tulkintaa ja kertomusta.⁵⁶

---

⁵⁵ Fingerroos & Haanpää 2006, 33; Ukkonen 2000, 11 ja 86-91.

⁵⁶ Leskelä-Kärki 2009.

Lähdeainestooni kuuluu myös Tulenkantajain seuran materiaalit, jotka sijaitsevat Työväen arkistossa. Ne sisältävät seuran kokouspöytäkirjoja, vuosikertomuksia, jäsenluetteloja ja muita sekalaisia papereita. Niiden kautta pyrin saamaan kuvan tulenkantajien käytännön toiminnasta ja tavoitteista, sillä he organisoivat toimintaansa pitkälti seuran kautta. Se oli keskeinen paikka, jossa tulenkantajat kokoontuivat yhdessä pohtimaan asioita. Niiden virallinen luonne kuitenkin antaa vain kalpean aavistuksen tulenkantajien todellisista kokemuksista ja näkemyksistä, mutta ovat kuitenkin merkittäviä tiedonlähteitä tulenkantajien luonteen selvittämisessä. Etsivän Keskuspoliisin raportit puolestaan avaavat tulenkantajien olemusta viranomaisten näkökulmasta. EK seurasi tarkkaan tulenkantajien toimintaa ja kirjoittelua mistä on osoituksena laajat raporttikokoelmat niin tulenkantajista ryhmänä kuin henkilöinäkin. 1920-1930 –luvulla EK oli vahvasti oikeistolaisten piirien hallinnassa, mitä taustaa vasten aineiston luotettavuutta on arvioitava. Se toimi suoraan sisäministeriön alaisuudessa ja vuorovaikutus maan hallituksen kanssa oli vilkasta. Pääosin raportit sisältävät havaintoja tulenkantajien tilaisuuksista, salakuunneltuja keskusteluja, kuulusteluissa saatuja tietoja (kuulustelumenetelmät olivat usein kyseenalaisia), otteita tulenkantajien kirjoituksista sekä EK:n arvioita tulenkantajien toiminnasta ja luonteesta. Lisäksi EK:n materiaalit sisältävät tulenkantajia koskevia lehtikirjoituksia, joita muu lehdistö heistä kirjoitti. EK:n materiaalin kautta voi muodostaa kuvan muiden yhteiskunnallisten piirien näkemyksistä tulenkantajista.

Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven mukaan todellisuus on ”mielen konstruoima maailma”, joka rakentuu ja välittyy aina merkityssisältöinä. Yhteiskunnalliset käytännöt ja toiminta ovat olemassa vain ihmisen kautta tarkoituksellisina ja merkityksellisinä, minkä vuoksi ne voidaan käsittää vain näiden tarkoitusten ja merkitysten kautta. Ihmistieteiden tutkimuskohteet ovat aina inhimillisten arvojen säilyttämiä.⁵⁷ Tietomme todellisuudesta on aina subjektiivista ja arvosidonnaista. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija pyrkii selvittämään ihmisten subjektiiviseen maailmankatsomukseen sisältyviä merkityksiä eli heidän tulkintojaan ympäristöstään ja itsestään.⁵⁸ Käyttämäni aineiston perusteella voidaan muodostaa jonkinlainen kokonaiskuvan tulenkantajien tulkinnoista maailmasta. Erkki ja Katri Valan sekä Raoul Palmgrenin aineistot ovat tietysti puhtaasti subjektiivisiä näkökulmia. Heistä jokainen näki aikakauden omalla tavallaan, minkä vuoksi aineistojen ristiin lukeminen on

---

⁵⁷ Tuomi & Sarajärvi 2004, 31-32.

⁵⁸ Niskanen, Vesa. Luku 4, Kvalitatiivinen tutkimus. Määrittelyä.

hedelmällistä. Heidän kokemuksiin ja muistojen täydentävät Tulenkantajain seuran materiaalit sekä viranomaisten näkökulma.

Pentti Alasuutarin mukaan laadulliselle aineistolle on ominaista sen ilmaisullinen rikkaus, monitasoisuus ja kompleksisuus⁵⁹. Tunnustaen sen, että tutkimus on vain tutkijan oma subjektiivinen tulkinta lähdeaineistosta, pidän kysymyksenasetteluni kannalta lähdeaineistoa kattavana ja vastausten löytämiseen mahdollistavana kokonaisuutena. Oletukseni on, että suhtautuminen totalitaristiseen ideologiaan on mahdollista ymmärtää parhaiten aikalaisten kyseisessä ajassa ja paikassa kirjoitettujen henkilökohtaisten puheenvuorojen sekä ajasta ja paikasta etäännyneiden muistelmien kautta. Henkilökohtaisten puheenvuorojen kautta siksi, että ne edustavat kirjoittajansa omaa kokemusta ilmiöstä. Tietyllä aikakaudella kirjoitettu puheenvuoro kuvastaa kirjoittajan välitöntä kokemusta vaikkakin se on tuotettu tiettyä tarkoitusta varten. Kirjoituksen motiivin pohtimisen kautta voi arvioida kirjoituksen luotettavuutta. Muistelmat puolestaan etäännyttynä alkuperäisestä tilanteesta ovat myöhemmän elämäkokemuksen tuoman ymmärryksen seulomia näkökulmia, jolloin kirjoittaja on koostanut omista kokemuksistaan merkityksellisimmät hetket ja tunteet. On kuitenkin otettava huomioon, että muistot ovat aina värittyneitä ja joskus paikkansa pitämättömiä. Ne kuitenkin edustavat henkilön omaa merkityksellistä kokemusmaailmaansa.

1.7. Tutkimusperinne

Tulenkantajien ryhmä on erittäin haastava tutkittava, koska jo pelkästään tulenkantajien määrittäminen, ketä ryhmään kuului, on vaikeaa. Tulenkantajista on tehty hyvin vähän historiallista tutkimusta johtuen edellä mainitsemastani vaikeudesta, mutta myös siitä, että heidät mielletään helposti vain kirjalliskulttuuriseksi ilmiöksi ja siten historian tutkimuksellisesti mielenkiinnottomaksi kohteeksi. Heitä on kyllä tutkittu paljon, mutta pääasiassa kirjallisuus- ja kulttuuritieteiden piirissä. Tulenkantajiin liittyvä tutkimus voidaan eritellä ensimmäistä ja toista tulenkantajuutta koskevaan tutkimukseen. Ensimmäiseen tulenkantajuuteen liittyvä tutkimus on leimallisesti pyrkinyt käsittelemään tulenkantajia ryhmänä ja selittämään käsitettä tulenkantajuus. Toista tulenkantajuutta koskeva tutkimus on keskittynyt yksittäisiin henkilöihin tai sitä käsitellään jonkin muun ilmiön taustatekijänä. Toiseen tulenkantajuuteen liittyvä tutkimus onkin hyvin marginaalista.

---

⁵⁹ Alasuutari 1994, 74-75.

Kerttu Saarenheimon vuonna 1966 julkaistu tutkimus *Tulenkantajat: Ryhmän vaiheita ja kirjallisia teemoja 1920-luvulla* on ensimmäinen tulenkantajuuteen liittyvä tutkimus. Teos on historiantutkimuksellisesti kevyehkö, sillä se on nimenomaan kirjallisuushistoriallinen katsaus tulenkantajien vaiheisiin ja keskeinen näkökulma on tulenkantajien taide ja sen kehittyminen. Siitä huolimatta se on säilyttänyt asemansa tärkeänä tulenkantajista tehtynä tutkimuksena. Tästä osoituksena on, että uusimmissakin tutkimuksissa viitataan usein tähän teokseen. Saarenheimo kiinnittää huomionsa myös tulenkantajien poliittisiin ja maailmankatsomuksellisiin erimielisyyksiin, mutta ei lähde niitä analysoimaan tarkemmin. Oman työni kannalta kiinnostavimmat huomiot hän tekee pohtiessaan vuosikymmenen vaihtumista 20-luvusta kolmekymmenlukuun ja tulenkantajien aatteellisen vakaumuksen muodostamisen ongelmaa.⁶⁰

Näitä kysymyksiä on pohtinut syvällisemmin Kari Mäkinen teoksessaan *Unelma jälkikristillisestä kulttuurista ja uskonnosta: Tulenkantajien oppositio kansankirkollista arvomaailmaa vastaan 1924-1930* (1989). Tulenkantajat kokivat elävänsä murrosaikaa, jossa uusi korvaa vanhan. Mäkisen mukaan heidän maailmankuvaansa leimasi 20-luvun lopulla näkemys uuden ja vanhan ristiriidasta.⁶¹ Millaiseksi heidän maailmankatsomuksensa muodostui? Millaisia ristiriitoja syntyi ja miten niihin reagoitiin? Oman tutkimukseni näkökulma on osa tätä suurempaa problematiikkaa. Mäkisen tutkimusta voidaan pitää kulttuurihistoriallisena tutkimuksena, vaikka se onkin Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran julkaisema ja näkökulmana on tulenkantajat kansalliskirkollista arvomaailmaa vasten. Mäkisen tutkimus on merkittävä maailmankuva-analyysi 20-luvun tulenkantajista. Hänenkin näkökulmastaan puuttuu kuitenkin lähes kokonaan poliittinen ja ideologinen taso. Teoksen loppupuolella hän lyhyesti analysoi tulenkantajien suhdetta Neuvostoliittoon, neuvostojärjestelmään ja –ideologiaan, ja tulee siihen johtopäätökseen, että he niveltäivät poliittisyhteiskunnallisesti porvarillisen Suomen yleisilmeeseen. Mäkisen mukaan ensimmäiset tulenkantajat suhtautuivat hyvin kielteisesti kommunismiin. Mäkiselle tulenkantajien suomalaisuusideologia oli pikemminkin maalaisliittolaista talonpoikaista populismia kuin oikeistonationalismia saati sitten vasemmistolaisesta työläisideologiaa.⁶² Tällainen määrittely vaikuttaa kuitenkin turhan yksinkertaistavalta, koska tulenkantajia ei voi kategorisoida

⁶⁰ Saarenheimo 1966, 212-215 ja 232-235.

⁶¹ Mäkinen 1989, 216-225.

⁶² Mäkinen 1989, 300-307.

mitenkään aatteellisesti yhdeksi joukoksi. Moniäänisyys kuvanee parhaiten heidän ajatusmaailmansa moninaisuutta. Mäkinen käsittelee vielä tulenkantajien suhdetta AKS:ään ja Lapuan liikkeeseen, mutta ei kytke sitä laajempaan eurooppalaiseen kontekstiin⁶³.

Ville Laamasen tutkimus *Vaistojen ja järjen taistelu: Olavi Paavolainen totalitarististen ihmiskäsitysten tulkkina 1930-luvulla* (2006) on kysymystenasettelultaan lähimpänä omaa näkökulmaani. Laamasen tutkimus on Turun Yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisema ja pohjautuu hänen työn alla olevaan väitöskirjaansa. Laamasen tutkimuskohteena on tulenkantajien ”henkiseksi johtajaksi” usein tituleerattu Olavi Paavolainen, jonka näkemyksiä totalitarismista ja totalitaristisesta ihmiskäsityksestä hän analysoi lähinnä Paavolaisen kaunokirjallisten teosten kautta. Tutkimus keskittyy erityisesti Paavolaisen suhteeseen kansallissosialistiseen ja fasistiseen ideologiaan. Paavolainen ei ehtinyt kirjoittaa paljoakaan kommunismista ja sen ihmiskäsityksestä, vaikka sitä suunnittelikin ja sitä varten vieraili Neuvostoliitossa 30-luvun loppupuolella. Laamasen tutkimus keskittyy Paavolaisen 30-luvun jälkipuoliskon tuotantoon, joka on kirjoitettu tulenkantajakauden jälkeen. Siitä johtuen Laamasen antaa hyvin vähän painoarvoa Paavolaisen tulenkantajuudelle, eikä hän paneudu tutkimuksessaan juurikaan tulenkantajiin ryhmänä eikä sen vaikutukseen Paavolaisen myöhempään ajatteluun. Sillä on kuitenkin ollut merkittävä vaikutus siihen, millaiseksi Paavolaisen oma tie tulenkantajakauden jälkeen muodostui. Laamasen tutkimus auttaa kuitenkin merkittävästi hahmottamaan Paavolaisen ajatusmaailmaa ja näin sitä ristiriitaisuutta, joka purkautui tulenkantajien ryhmässä 20-30-luvun vaihteessa.

Vesa Maurialan tutkimus *Uutta aikaa etsimässä: Individualismi, moderni ja kulttuurikritiikki tulenkantajien elämässä 1920- ja 1930-luvulla* (2005) on merkittävin kulttuurihistoriallinen tutkimus tulenkantajista. Mauriala tarkastelee määrittelemänsä ydinryhmän (erityisesti Olavi Paavolainen, Katri Vala, Lauri Viljanen, Elina Vaara, Yrjö Jylhä ja Ilmari Pimiä) elämää 20- ja 30-luvun Suomessa kiinnittäen huomion heidän yksilöllisyyteen, kulttuuriin ja yhteiskuntaan liittyviin asenteisiin sekä elämäntapaan ja kehitykseen kulttuurihistoriallisena ryhmänä. Tärkein konteksti Maurialalla on yhteiskuntien modernisoituminen ja postmodernisoituminen sekä yksilöiden vapautuminen individualistiseen itsensä toteuttamiseen, ja nimenomaan tätä taustaa vastaan hän analysoi tulenkantajien kehitystä noilla vuosikymmenillä.

---

⁶³ Mäkinen 1989, 317-321.

Poliittisideologiset kysymykset Mauriala huomioi teoksessaan lähinnä kansallisessa mittakaavassa. Hän keskittyy tarkastelemaan niitä ryhmää hajottavina tekijöinä ja Erkki Valan johtaman uuden tulenkantaja-kauden synnyttäjänä. Ensimmäistä *Tulenkantajat*-lehteä Mauriala tarkastelee kulttuuristaiteellisena julkaisuna ja jättää lähes kokonaan analysoimatta siinä ilmenevää poliittista ja ideologista yhteiskuntakritiikkiä. Tulenkantajien suhde totalitaristisiin ideologioihin jää näin hyvin vähälle huomiolle. Tämän poliittisideologisen tason puuttumisen vuoksi Mauriala perehtyy vähän Erkki Valan merkitykseen tulenkantajien vaiheisiin, vaikka se oli erityisesti ensimmäisen *Tulenkantajat*-lehden aikaan merkittävä ja toisen tulenkantajuuden aikaan keskeinen. Muutenkin Vala jää lähes poikkeuksetta kaikissa tutkimuksissa aivan liian vähälle huomiolle. Ainoa Valaan keskittyvä tutkimus on Johanna Niemen Pro gradu –työ *Intellektuelli identiteettiään etsimässä: Erkki Vala Tulenkantajat – lehden poliittisena pakinoitsijana vuosina 1932 – 1939* (2007). Tutkimuksessa tarkastellaan Erkki Valaa intellektuellina ja älymystön edustajana ja tutkimuskohteena on Valan poliittinen ajattelu. Niemi piirtää kuvaa aktiivisesta, kantaaottavasta ja radikaalista pakinoitsijasta, joka omaksui demokratian vahtikoiran roolin 30-luvun kiristyvässä mielipideilmastossa.

Toista tulenkantajuutta koskevat tutkimukset ovat jääneet muita ilmiöitä taustoittaviksi selvityksiksi. Vielä ei ole tehty ainoatakaan tutkimusta, jossa keskityttäisiin 30-luvun tulenkantajiin. Hanne Koivisto on tutkinut laajemmin 30-luvun vasemmistoälymystöä. Artikkelissaan ”*Mutta nyt on kysymys maailman muuttamisesta*” (1999) Koivisto syventyy Raoul Palmgrenin poliittiseen ajatteluun. Koivisto käsittelee artikkelissaan tulenkantajia lyhyesti Palmgrenin taustayhteisönä. Palmgrenin kautta tulenkantajista kirjoittaa myös Kalevi Kalemaa teoksessaan *Raoul Palmgren: suomalainen toisinajattelija* (1984), joka on Palmgrenin kirjailijaelämäkerta. Kalemaan näkökulma tulenkantajiin on Koiviston kanssa sama. Kerttu Saarenheimo on puolestaan kirjoittanut Katri Valan elämäkerran, jossa hän käsittelee myös toista tulenkantajuutta. Saarenheimon teos antaa muita tutkimuksia suuremman painoarvon tulenkantajuudelle, mutta hänen tutkimuksensa keskittyy luonnollisesti Katri Valaan ja tulenkantajiin hänen viiteryhmänään. Taiteilijaryhmä Kiilan historiaa ovat tutkineet Kari Sallamaa (*Kansanrintaman valo: Kirjailijaryhmä Kiilan maailmankatsomus ja esteettinen ohjelma vuosina 1933 – 1943*, 1994) ja Matti Rinne (*Taidetta ja taistelua: Kiila 1936 – 2006*, 2006). Heidän tutkimuksissaan tulenkantajia käsitellään Kiilaa edeltävänä vasemmistokirjailijoiden yhteenliittymänä, osana Kiilan syntyprosessia. Toinen tulenkantajuus esiintyy monissa muissakin tutkimuksissa varsinaista tutkimusaihetta taustoittavana ilmiönä.

Siinä vähäisessä historiallisessa tutkimuksessa, jota tulenkantajista on tehty, tutkimusta leimaa arkuus tarttua yhteiskunnalliseen ja poliittisideologiseen näkökulmaan. Ikään kuin tulenkantajat olisivat olleet yhteiskunnasta erillinen ilmiö, tai ainakin niin poikkeuksellinen, ettei sen kautta voitaisi hahmottaa sotien välisen yhteiskunnan luonnetta. Mielestäni asia on kuitenkin päinvastoin. Tulenkantajat ovat oivallinen ilmiö kertomaan sotien välisen Suomen ja Euroopan kulttuurisesta, aatteellisesta ja poliittisesta historiasta. He olivat merkittävä toisinajattelijoiden ryhmä, joka koettiin uhkaksi niin vallassa olevissa oikeistolaisissa kuin oppositiossa olevissa vasemmistolaisissakin piireissä. Toinen tulenkantajuus on jäänyt hyvin vähälle huomiolla historian tutkimuksessa, mistä kertoo pelkästään tulenkantajiin keskittyvän tutkimuksen poissaolo. Tutkimuskentässä on näin ollen suuri aukko, niin tulenkantajien kuin sotienvälisen historiankin tutkimuksessa. Tätä aukkoa pyrin omalta osaltani tutkimuksellani täyttämään.

2. Yhteiskunnallisen kontrollin kiristyminen

2.1. Kommunismin vastainen taistelu

Teollistumisesta aiheutuva maailmankuvan murros ja massayhteiskunnan synty aiheuttivat Euroopassa pessimistisiä käsityksiä eurooppalaisen kulttuurin kehityksestä, josta parhaimpana esimerkkinä on aikakaudellaan hyvin tunnettu Oswald Spenglerin teos *Länsimaiden perikato*. Monet tulkitsivat sitä enteenä eurooppalaisen kulttuurin rappeutumisesta. Mutta sitä tulkittiin myös niin, että edessä olivat uusi maailma ja sitä ohjaavat uudet mahdit, kuten Martti Haavion AKS:n piirissä julistama unelma kulttuurihegemonian siirtymisestä pohjoiseen Saksan ja Skandinavian alueelle. Ajan muita muotifilosofoja Euroopassa olivat yli-ihmisen voimaa ylistävä Friedrich Nietzsche, vitaliteettia julistava Henri Bergson ja joukkojen aikakautta julistavat Gustave Le Bon ja José Ortega y Gasset teoksillaan *Joukkosielu* ja *Massojen kapina*. Heikki Mikkelin mukaan ilmapiiri oli otollinen totalitaaristen diktatuurien synnylle ja autoritaaristen poliittisten asenteiden, äärimmäisyysliikkeiden ja johtajapalvonnan vahvistumiselle Euroopassa. Suomessa tätä suuntaa edustivat mm. Akateeminen Karjala-Seura, Lapuanliike ja Isänmaallinen kansanliike (IKL).⁶⁴

---

⁶⁴ Eskelinen 2004, 43-45; Karkama ja Koivisto 1999, 8-9; Mikkeli 1998, 20-21.

Oikeistolaisen ideologian hegemonia näkyi sotien välisessä Suomessa kaikkialla. Vallitseva ideologia oli läsnä isänmaallisine juhlatilaisuuksineen, paraateineen, patsaiden paljastamisineen ja uniformuineen. Ne muistuttivat hegemonisen ideologian vallasta, sotilaallisuudesta ja sodan uhasta. Vallitsevan ideologian ylivalta erottui erityisesti kulttuurielämässä ja –toiminnassa. Pertti Karkaman ja Hanne Koiviston mukaan kulttuurilaitokset noudattivat Suomessa lähes poikkeuksetta virallista ideologiaa ja kulttuuripolitiikasta määräsi suppea joukko kansallismielisiä henkilöitä. Tieteen ja taiteen tehtäväksi määriteltiin kansallisen tietoisuuden ja kansallisen identiteetin vahvistaminen. Karkama ja Koivisto huomauttavat, että Suomeen syntyi uusi sivistyneistö, hallitseva kulttuurieliitti, joka poikkesi huomattavasti esimerkiksi Ranskan radikaalista ja riippumattomasta kulttuurielämää johtaneesta älymystöstä.⁶⁵

Suomessa poliittinen valta oli jakautunut kolmen suuren porvarillisen puolueen, kansallisen kokoomuksen, kansallisen edistyspuolueen ja perinteistä oikeistoa radikaalimman Maalaisliiton kesken. Tämän lisäksi suojeluskunnilla oli suuri merkitys vapaaehtoisena maanpuolustusjärjestönä, joten oikeistolla oli vahva ote suomalaiseen yhteiskuntaan. Vasemmistopuolueet olivat 20- ja 30-luvulla suurimmaksi osaksi oppositiossa. Oikeistolaisessa ideologiassa eli vahvana pyrkimys lujittaa ja varmistaa kansakunnan olemassaolo ja koota se pitävien arvojen ja vahvan järjestyksen alle. Ulkoista vihollista haettiin itärajan takaa ja sisäistä vihollista kommunismista ja osin myös ruotsinkielisestä vähemmistöstä. Keskeistä oli vahva yhteiskunnallinen kontrolli ja ideologinen yhteneväisyys.⁶⁶

Ylioppilaiden suosiman oikeistolaisen AKS:n tavoitteissa keskeisenä pyrkimyksenä oli heimoaateen levittäminen ja ekspansiopyrkimykset Itä-Karjalaan. Suomen ja suomensukuisten heimojen katsottiin kuuluvan yhteen ja nähtiin oikeutettuna niiden yhdistäminen vaikka väkivalloin. Ihmisrotu oli tuon ajan antropologiassa itsestään selvä käsite, eikä fasistien rotuoppi ollut ainutlaatuinen.⁶⁷ Esimerkiksi Ruotsin Uppsalaan perustettiin vuonna 1921 valtion ylläpitämä rotubiologian instituutti ja Lundin yliopiston anatomian laitoksella oli laaja kallokokoelma, jonka tarkoituksena oli ruotsalaisten

⁶⁵ Karkama & Koivisto 1999, 10-11.

⁶⁶ Mauriala 2005, 197-199.

⁶⁷ Eskelinen 2004, 64-67 ja 112-115; Mauriala 2005, 199.

todistaminen germaanisista roduista puhtaimmaksi⁶⁸. AKS:n militarismi ja heimoaate olivat tuon ajan Euroopassa tyypillistä oikeistolaista ideologiaa ja yhteneväisyydet Italian ja Saksan fasistiseen ideologiaan ovat selvät. Tulenkantajille tällainen aatemaailma oli periaatteessa vierasta, mutta suhtautuminen siihen oli ristiriitaista sillä ymmärtäjiäkin löytyi (esim. Haavio, Kivimaa).

Oikeistolaisissa piireissä yleiseurooppalaista ahdistusta purettiin juutalaisiin ja kommunisteihin. Kommunisminvastaisen taistelun juuret voidaan katsoa juontuvan nationalistiseen ideologiaan ja sen aiheuttaman oman kansakunnan suojelemisen tarpeeseen. 1700- ja 1800-luvun vaihteessa kehittynyt nationalismi on leimallisesti kuulunut keskeisesti porvarillisen oikeiston ideologiaan. Se ammensi voimansa kansallisuusaatteesta ja sen muodostamasta käsityksestä yhteisestä kansakunnasta. Timo Toukomiehen mukaan nationalismi on ollut kautta aikojen ylevien tunteiden ja mielenliikkeiden lähde, jonka valtaamina on tehty jaloja tekoja, mutta samalle se on edustanut ihmisen ns. pimeää puolta: missä nationalismin henki on vahvistunut, sieltä sota ei useinkaan ole ollut kaukana.⁶⁹

1900-luvun alkupuolta Toukomies pitää nationalistisen kehityksen praktisena huipennuksena, jonka kuluessa maailmasta tuli poliittisten utopioiden ja kollektiivisten näkyjen murhaava kokeilukenttä. 1920- ja 1930-luvuilla nationalistinen ideologia oli vahvimillaan ja synkimmillään. Fasismi ja kommunismi voidaan nähdä tässä valossa nationalistisen ideologian seurauksina. Toukomiehen mukaan ne heijastivat modernin valtion totaalaisia vaatimuksia, joita tuettiin ennen näkemättömällä repressiolla ja väkivallalla, median manipuloinnilla massojen kontrolloimiseksi, ultranationalismilla sekä rodullisen ja etnisen ylemmyyden opeilla. Moderneille valtioille on ollut erityisen tärkeää varmistua omien kansalaistensa lojaalisuudesta, mitä edistääkseen valtiot ovat pyrkineet edistämään kaikkia yhteenkuuluvuutta lisääviä elementtejä.⁷⁰ Yksi tärkeimmistä yhteenkuuluvuutta voimistavista keinoista on ollut kansakuntaa uhkaavien voimien korostaminen ja kansalaisten velvoittaminen taisteluun niitä vastaan. Valkoisessa Suomessa vuoden 1918 sodan jälkeen suurimmaksi uhkakuvaksi maalattiin kommunismi ja pahimmiksi vihollisiksi kommunistit. Juuri itsenäistyneen kansakunnan elinehdoksi nähtiin kommunismin uhkan torjuminen.

---

⁶⁸ Niemelä, Salo & Vuorisalo 1993, 280-283.

⁶⁹ Toukomies 2008, 11.

⁷⁰ Toukomies 2008, 13 ja 35.

Vuoden 1918 sodan voittaneet valkoiset kohtelivat vangeiksi saatuja punaisia ankarasti. Käyttöön otettiin laajan vastuun periaate, jossa tarkoituksena oli kaikkien sotaan osallistuneiden punaisten tekemisten tutkiminen. Perustetuissa erityistuomioistuimissa tuomittiin kuolemaan satoja ja yli kuuden vuoden kuritushuonerangaistukseen n. 10 000. Professori Jukka Kekkonen mukaan käydyt oikeudenkäynnit olivat suorastaan antilegaalisia, toisin sanoen laittomia. Oikeudenkäyttö jättikin syvät jäljet ja oli yksi merkittävä tekijä yhteiskunnan jyrkkään kahtiajakautumiseen sodan jälkeen.⁷¹ Monet hävinneen puolen keskeisistä johtajista pakeni sodan jälkeen Neuvosto-Venäjälle, missä he radikalisoituivat. Elokuussa 1918 poliittiset emigrantit perustivat Suomen Kommunistisen Puolueen, jonka ohjelma ei Mikko Uolan mukaan jättänyt ketään epätietoiseksi siitä, että puolue halusi tuhota suomalaisen porvarillisen demokratian ja nostaa tilalle marxilaisen proletariaatin diktatuurin Leninin oppien mukaan ja ase kädessä.⁷²

Kommunistien radikalisoitumisella oli kahtalaiset seuraukset. Maltillisemmat vasemmistolaiset tekivät selkeän pesäeron kommunisteihin ja oikeistolaiset julistivat heidät laittomiksi. Maan hallitus oli armahtanut suurimman osan vuoden 1918 sodan jälkeen tuomituista pyrkimyksenään vasemmistolaisten radikalisoitumisen ehkäisemiseen. Monet näkivät sen kuitenkin toimineen juuri päinvastoin. Erityisesti poliittinen oikeisto piti äärivasemmiston aktiivista toimintaa huolestuttavana ja kokoomuspuolue ilmaisikin jyrkän kantansa: kommunisteihin on käytävä armottomasti käsiksi, kun he selvästi rikkoivat lakia. Kotimaassa sosiaalidemokraattisesta puolueesta irrottautunut radikaali vallankumoussiipi perusti Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen, joka alistettiin pian SKP:n kontrolliin. SSTP sai vuoden 1922 eduskuntavaaleissa 27 edustajapaikkaa, mikä tarkoitti maan poliittisen vasemmiston hajaantumista. Porvarit näkivät äärivasemmiston kuitenkin vain Moskovan käskyläisinä ja muutaman kapinahankkeen jälkeen hallitus aloitti vastatoimet.⁷³

Kommunisminvastainen taistelu alkoi todenteolla vuoden 1922 tammikuussa, jolloin lähes koko SSTP:n puoluetoimikunta sekä neuvostojärjestelmää puolustaneiden sanomalehtien päätoimittajat pidätettiin maanpetoksellisesta toiminnasta. Seuraavana vuonna yli 200 kommunistina pidettyä pidätettiin ja kommunistisia järjestöjä lakkautettiin. Pidätyksistä huolimatta kommunistien toimintaa ei saatu lopetettua ja hallitus jättikin kommunistihuolet

---

⁷¹ Kekkonen, 57-61.

⁷² Uola 2006, 156.

⁷³ Uola 2006, 156-170.

Etsivän Keskuspoliisin huoleksi. Juha Siltalan mukaan kommunisteja ahdisteltiin jatkuvasti ja heidän järjestöjään ja lehtiään lakkautettiin, mutta kommunistista ajattelutapaa ei voitu kuitenkaan kriminalisoida. Järjestötoiminnan ja parlamenttisen osallistumisen käytyä mahdottomaksi (huolimatta siitä, että eduskunnassa istui edelleen kommunisteja) kommunistien vaikutus näkyikin erityisesti työmailla lakkoiluina ja levottomuuksina. Suurimmissa ammattiliitoissa ja Suomen Ammattijärjestössä oli kommunisteilla vahva vaikutus.⁷⁴

Kommunisminvastainen taistelu sai huipenneuksensa Lapuan liikkeessä. Oikeistolaiset eivät voineet hyväksyä kommunistien vaikutusta työpaikoilla ja erityisesti katkeruutta aiheuttivat eduskunnassa istuvat kommunistit, jotka edustivat jo moneen kertaan lakkautettua puoluetta lailliseen naamioon pukeutuneena. Juha Siltalan mukaan kommunistien näkyvillä olo merkitsi suunnattomasti enemmän kuin heidän todelliset aikaansaannoksensa. Poliittinen järjestelmä nähtiin liian heikoksi ”veriuhrin” lunastetun isänmaan puolustamiseksi maanpettureilta. Erityisesti vuoden 1918 rintamamiessukupolvi, joka katsoi pelastaneensa maan vallankumoukselta ja kommunistien hirmuvallalta, kaipasi maahan lujaa hallitusvaltaa. Hallituksen kyvyttömyys lujan järjestyksen luomiseksi lopulta antoi kimmokkeen oikeistoradikaalien järjestäytymiselle.⁷⁵

Lapualaisten keskeinen vaatimus oli kommunistien julkisen toiminnan lopullinen tukahduttaminen. Aluksi parlamentaariseen toimintaan keskittynyt liike sai pian väkivaltaisia ulkoparlamentaarisia piirteitä, joista kyyditykset lienee tunnetuimpia. Liikkeen ideologiaan kuului kiihkoisänmaallisuus, militarismi ja väkivallan hyväksyminen ongelmien ratkaisuihin. Se sai nopeasti kannatusta kokoomuksessa, maalaisliitossa ja ruotsalaisessa kansanpuolueessa. Vuonna 1922 perustettu porvarillisten ylioppilaiden suuressa suosiossa olleen Akateemisen Karjalaseuran piirissä Lapuan liikkeen valtakunnallinen nousu otettiin innostuneesti vastaan ja jopa maltillisena AKS:senä pidetty Urho Kekkonen puhui ymmärtäväisesti liikkeen toiminnasta. AKS otti suurin joukoin osaa Lapuan liikkeen kokouksiin ja tempauksiin.⁷⁶ Jos tarkastellaan Lapuan liikkeen ideologian keskeisiä piirteitä (nationalistinen kiihkoisänmaallisuus, militarismi, väkivallan ihannointi, johtaja-aate, jyrkät mielipiteet, maskuliinisuuden ihannointi, populismi) se voidaan hyvällä syyllä lukea

---

⁷⁴ Siltala 1985, 41-43; Uola 2006, 166-172.

⁷⁵ Siltala 1985, 45; Uola 2006, 185-187.

⁷⁶ Eskelinen 2004, 260-265.

fasistiseksi järjestöksi.

Lapuan liikkeen vaatimuksista hallitus alkoi valmistella kommunistilakeina tunnettua lakipakettia, jonka tarkoituksena oli tyydyttää lapualaisten vaatimuksia ja tukahduttaa kommunistien toiminta maassa. Todellisuudessa ennen lakipaketin hyväksymistä kommunistien toiminta oli jo käytännössä kokonaan tukahdutettu. Kaikki kommunistiset lehdet ja järjestöt oli lakkautettu ja kommunistien julkinen toiminta oli käynyt mahdottomaksi. Kommunistien julkisen toiminnan loppuminen käy ilmi tarkasteltaessa sanomalehtien saamien painokanteiden määriä. Vuosien 1919 ja 1930 välisenä aikana äärivasemmistolaiset sanomalehdet saivat Erkki Seväsen laskelmien mukaan yhteensä 158 painokannetta – vuosien 1930 ja 1939 välisenä aikana ainoastaan yhden.⁷⁷

20-luvulla kommunistien vastaista taistelua käytiin kommunistien julkista toimintaa vastaan. 30-luvulle tultaessa sen luonne muuttui, koska kommunistien julkinen toiminta oli saatu tyrehdytetyksi. Nyt taistelun kohde oli epämääräisempi: kommunismiin mahdollisesti taipuvaiset vasemmistolaiset. Kommunismin tukahduttamisesta siirryttiin kommunismin ennaltaehkäisyyn. Etsivä keskuspoliisi seurasi kaikkia epäilyttäviä järjestöjä, lehtiä ja yksityishenkilöitä. Porvarilliset liberaalit ja vasemmistolaiset radikaalit sekoittuivat EK:n raporteissa sujuvasti kommunisteihin. Erkki Valan näkemys oli, että ”*Suomen porvaristo on ajanut tuhoisaa ja henkistä elämää lamauttavaa politiikkaansa kommunisminvastaisen taistelun nimissä. Tosiasiassa tämä politiikka on kuitenkin kohdistunut kaikkiin muihin mutta ei kommunisteihin, sillä näillehän tietenkin on vain hyötyä siitä, että itsenäisiä, objektiivisuuteen pyrkiviä ihmisiä tuhotaan.*”⁷⁸ Valan kritiikki on osuva. Oikeistolaisen ideologian ylivalta yhteiskunnassa yhdistettynä porvarillisten liberaalien ja vasemmistolaisten pitämiseen kommunisteina näyttää työntäneen vapaamielisiä ja radikaaleja yhä vasemmalle. Erityisesti vapaamielisen ja vasemmistolaisen älymystön radikalisoituminen johtui osittain tästä, olivathan he EK:n erityisen tarkkailun kohteena toimintansa julkisen luonteen vuoksi.

2.2. Lain kiristykset

Vasemmistopiireissä vastustettiin erityisesti ns. kommunistilakeja, jotka Lapuan liikkeen

⁷⁷ Kekkonen 1999, 73-75; Sevänen 1994, 131.

⁷⁸ Erkki Valan kirjoitus ”Henkiset kriisit ja niiden tausta”. KL 25452, kansio 5, ErVA, SKS KiA.

vaikutuksesta säädettiin vuonna 1930. Lapuan liike vaati sellaista lainsäädäntöä, jolla kommunistien julkinen toiminta kävisi mahdottomaksi. Professori Jukka Kekkonen mukaan liikkeen oman valiokunnan antamalla näkökannoilla tuli olemaan suuri vaikutus seuraavien vuosien lainsäädännön valmistelussa. Koska ääriivasemmistoa ei saatu tukahdutettua laillisin keinoin, tuli säätää lainvastaisia lakeja. Lakipaketti suunnattiinkin ääriivasemmistoa vastaan ja sen tarkoitus oli helpottaa kommunismin ja kommunistisina pidettyjen toiminnan estämistä. Tasavallan suojelemislaki mahdollisti kansalaisten perusoikeuksien rajoittamista yhteiskunnan edun niin vaatiessa. Kommunistien osallistumisen äänestyksiin pyrittiin estämään muutoksilla vaalioikeuslakiin. Painovapauslakia kiristettiin ja julkisen viranomaisen ja oikeuden halventaminen kriminalisoitiin (rikoslain 16:24 §). Näillä lakimuutoksilla kiristettiin sanan- ja mielipiteenvapautta huomattavasti, ja niitä käytettiin ahkerasti kaikkia ääriivasemmistolaisiksi epäiltyjä vastaan. Kekkonen mukaan lait tosiasiansa ainoastaan antoivat legitimitetin jo pitkään toteutettuihin kommunistivainoihin. Kyösti Kallion hallitus oli lakkauttanut kaikki kommunistiset lehdet ja järjestöt jo ennen lainvalmistelun aloitusta.⁷⁹

Hannu Tolosen mukaan rikosoikeudelliset sanktiot kohdistuivat pikemminkin mielipiteisiin ja jäsenyyksiin tietyissä järjestöissä kuin tekoihin. Valtiopetoksen valmistelu antoi epämääräisyydellään lähes rajattomat tulkintamahdollisuudet. Mielipiteen ja ilmaisun vapautta koskevaa rikoslain 16:24 § sovellettiin ahkerasti ja se ulotettiin koskemaan myös Neuvostoliitolle myönteisiä ja ääriivasemmistoa tukevia kannanottoja. Kommunistilakeja jatkettiin vuoden 1931 alussa tehdyllä muutoksella, jolla kuuluminen järjestöihin, osallistuminen kokoukseen ja valtiopetoksen ”ylystely” puhein ja kirjoituksin tehtiin rangaistavaksi. Julkisuuden kontrollia kiristettiin keväällä 1934 eduskunnan hyväksyessä kiihotuslain, jolla kriminalisoitiin yhteiskuntaa, valtiota, kansakuntaa, kansallisia muistoja ja kirkkoa vastaan suunnattu kritiikki. Laissa kriminalisoitiin myös ulkopoliittisten suhteiden vaarantaminen ja järjestystä heikentävän levottomuuden herättäminen väestössä sekä valtiollisiin ja yhteiskunnallisiin toimihenkilöihin kohdistuneet herjaukset ja loukkaukset. Se oli voimassa vuoden 1936 loppuun saakka.⁸⁰

Kekkonen mukaan silmiinpistävin ilmiö sotien väliselle oikeuselämälle oli poliittisten oikeudenkäyntien suuri määrä tuomioistuimissa. Poliittinen rikollisuus kasvoi räjähdysmäisesti 1920-luvun lopulta lähtien. Kekkonen mukaan suurin syy kasvulle oli

---

⁷⁹ Kekkonen 1999, 73-78.

⁸⁰ Sevänen 1994, 131-132; Tolonen 1999, 247-250.

viranomaiskontrollin voimistuminen ja viranomaisaktiivisuuden lisääntyminen. Kontrolli kohdistui erityisesti kommunisteina pidettyihin henkilöihin ja järjestöihin. Seväsen mukaan 30-luvun alkupuolen lainsäädännöllisissä uudistuksissa kuvastui lapualaishenkinen näkemys pakkokeinoin aikaansaataavasta kansallisesta yksimielisyydestä. Toinen silmiinpistävä piirre oli rikosoikeuden tulkintalinjan joustavoituminen 20-30-lukujen taitteessa. Kekkonen mukaan rikoslakia alettiin soveltaa väljemmin ja tarkoitushakuisemmin haluttujen lopputulosten saamiseksi. Joustavuus näkyi erityisesti lapualaisten ja äärivasemmiston saamassa kohtelussa. Siinä missä äärioikeiston ”isänmaalliset” motiivit vaikuttivat tuomioon lieventävästi heidän edukseen, tulkittiin äärivasemmiston kohdalla lakia heidän vahingokseen. Toisin sanoen vasemmistolaisia kohdeltiin paljon ankarammin. Kekkonen huomauttaa myös, että äärioikeiston kohdalla tutkinnat ja asioiden eteenpäin vieminen oli usein hyvin leväperäisiä ja etenivät hitaasti passiivisten viranomaisten vuoksi, mutta vasemmiston kohdalla pyrittiin tarkkaan ja nopeaan tutkintaan.⁸¹

Uusien lakien ja muutosta soveltaminen vaati tietysti vahvaa tulkintaa. Riippuen tulkitsijan omista mielipiteistä valtiolle petokselliseksi voitiin nähdä hyvinkin erilaiset mielipiteet ja teot. Oikeuslaitosta hallitsi oikeistolainen ideologia, joten lakia tulkittiin erityisen tiukasti vasemmistoa kohtaan. Esimerkiksi Jarno Pennanen tuomittiin Turun hovioikeudessa kiihotuslain nojalla valtiopetoksen valmistelusta kesällä 1935. Näytöksi riitti opintomatka Neuvostoliittoon ja venäläisen kirjallisuuden maahan tuominen⁸². Pennasen mukaan hän suunnitteli tieteellisen työn kirjoittamista Neuvostoliitosta ja rajan toiselta puolen tuotu kirjallisuus oli työhön liittyvää tutkimuskirjallisuutta⁸³. Pennasen juttu herätti paheksuntaa ja useat kulttuurivaikuttajat puolustivatkin Pennasta julkisesti ja vaativat syytteiden kumoamista. Vastalauseen esittivät *Tulenkantajissa* Helsingin yliopiston kotimaisen kirjallisuuden professori Gunnar Castrén, sosiologian ylimmäinen professori Gunnar Landtman, yleisen valtio-opin vt. professori Yrjö Ruutu, kirjailija Lauri Viljanen ja näyttelijä Elli Tompuri. Lopulta korkein oikeus hylkäsi syytteet ja kumosi hovioikeuden langettaman neljän kuukauden vankeustuomion.⁸⁴

Tulenkantajat kritisoivat ahkerasti rikoslakiin tehtyjä kiristyksiä sekä niiden käyttötapaa ja vaativat lakimuutosten kumoamista. Toivo Kivimäen hallituksen (1932 – 1936) aikana lakien

⁸¹ Kekkonen 1999, 79-81; Sevänen 1994, 133.

⁸² Tolonen 1999, 250.

⁸³ Jarno Pennasen kirjoitus ”Kamppailu tutkimuksenvapaudesta”. *Tulenkantajat*, 10.11.1934.

⁸⁴ *Tulenkantajat* 10.11.1934; *Tulenkantajat* 29.7.1936.

avulla vapaamielisten, kansanvaltaa ajavien ja fasismia vastustavien lehtien ja järjestöjen toiminnan vaikeuttamista tehostettiin. *Tulenkantajat* -lehti ja päätoimittaja Erkki Vala saivat useita painokanteita, ja lakkautusvaatimuksia esitettiin yhtenä. Erityisen hankalaksi koettiin sananvapauden rajoittamisen, koska sitä sovellettiin myös taiteeseen ja erityisesti kaunokirjallisuuteen. Sen katsottiin rajoittavan taiteilijoiden vapautta ja tukahduttavan heidän luovuuttaan. Esimerkiksi kustannusyhtiöiden boikottiin joutunut Pentti Haanpää ja Erkki Vala *Tulenkantajien* päätoimittajan ominaisuudessa saivat syytteen jumalanpilkasta. Erkki Vala julkaisi Haanpään Kemin konikapinaa käsittelevän tarinan jatkokertomuksena. Sen katsottiin loukkaavan luterilaista kirkkoa ja uskontoa. Vala joutui syytteeseen myös tshekkiläisen kirjailijan Jaroslav Hašekin romaanista *Sotamies Svejek* julkaisemistaan näytteistä – tapaus, joka herätti laajaa huomiota kansainvälisessä lehdistössä ja kulttuurimaailmassa.

2.3. Kirjallisuuslaitoksen toiminta

Tulenkantajat joutuivat kohtaamaan monia vaikeuksia kirjallisuusinstituution taholta, minkä symboliksi nousi Pentti Haanpää. Sensuurin ja boikotoinnin kautta hänen tuotantonsa julkaisemista pyrittiin vaikeuttamaan. Haanpää koki tilanteensa lähes toivottomaksi, kun hänen teoksiaan oli mahdoton tarjota kustantajille. Hän valitti kohteluun Erkki Valalle uhaten, että ”*elleivät näköalat ja [laitumet] jossakin ajassa muutu, niin saa tässä silloin tehdä toisenkin lähdön, jonkinlaisen hyppäyksen tyhjyyteen, ehkä juuri itään päin, karun isänmaan polvelta kommunistisen äidin helmaan.*”⁸⁵ Ymmärtääkseen Haanpään ahdistuksen ja sen, miten tulenkantajat joutuivat kohtaamaan kirjallisen sensuurin ja boikotin, on ymmärrettävä miten suomalainen kirjallisuusjärjestelmä sotien välisenä aikana toimi.

Professori Erkki Sevänen on väitöskirjassaan *Vapauden rajat: Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918 – 1939* tutkinut sotien välisen ajan kirjallisuusjärjestelmän toimintaa. Kirjallinen sääntely ja sensuuri olivat merkittävä osa järjestelmää. Sevänen mukaan sotien välisen ajan kirjallisuusjärjestelmän ominaispiirteenä oli sen toiminnan sitoutuminen patrioottiseen ja nationalistiseen arvomaailmaan. Varsinkin kirjallisten eliittiryhmien osallistuminen kansakunnan identiteetin tuottamiseen oli merkittävä. Sen juuret olivat ”kansallisen heräämisen” ja vuosisadan vaihteen ”kansallisen uusromantiikan” kaudella. Kirjallisuusinstituution patriotistinen ja nationalistinen funktio vain vahvistui vuoden 1918 sodan jälkeen. Luonnollisesti muu yhteiskunta vaikutti

---

⁸⁵ Pentti Haanpään kirje Erkki Valalle 10.9.1932. Kirjekokoelma 715:9:5, ErVA, SKS KiA.

kirjallisuusjärjestelmän luonteeseen, joten sen voidaan kuvastavan ajan yleistä henkeä.⁸⁶

Sevänen jakaa kirjallisuusjärjestelmän keskeiset toimijat viiteen kategoriaan: 1) kirjailijakunta eli alkutuotanto, 2) kustannustoiminta eli tuottajat, 3) primaariset välitysinstituutiot eli kaupallinen välitys ja kirjastolaitos, 4) sekundaariset välitysinstituutiot eli lehdistö ja 5) muut sekundaariset välitysinstituutiot. Nykyaikaisessa laajamittaiseen tuotantoon ja kulutukseen perustuvassa kirjallisuusjärjestelmässä kirjailijan menestymisen kannalta tärkein osa järjestelmää on kustannustaso. Kirjailijan tuottama teksti on alkutuotantoa, joka muokkaantuu kustannusprosessissa julkaistuksi tekstiksi. Järjestelmässä kustannustaso valvoo tekstin julkistumista ja sillä on mahdollisuus vaatia kirjailijan käsikirjoitukseen muutoksia. Kirjailijat ovat riippuvaisia kustantajan mielipiteestä ja siten alisteisessa asemassa kustantajiin nähden, joilla on näin valta määrittää millaista kirjallisuutta milloinkin tuotetaan. Seväsen mukaan kirjailijat joutuvat mukautumaan kustantajien kustannuspoliittisiin ehtoihin erityisesti silloin, kun kustantajien julkaisupolitiikka on yhtenäinen eikä alalla toimi vaihtoehtokustantajia.⁸⁷ Tällainen oli tilanne 30-luvun Suomessa. Yksi harvoista yrityksistä luoda vaihtoehtokustantaja oli Erkki Valan perustama Kirjailijain Kustannusliike, joka tarjosi joillekin vasemmistokirjailijoille sekä ulkomaiselle käänöskirjallisuudelle väylän julkisuuteen. Pienuutensa vuoksi sen toiminta oli kuitenkin vähäistä, joskin sitäkin merkittävämpää. Sen ansiosta esimerkiksi Pentti Haanpään kirjailijaura jatkui 30-luvulla.

30-luvulla kustannusalan ydinjoukon muodosti kuusi suurta kustannusyhtiötä (WSOY, Otava, Gummerus, Karisto, Holger Schildt ja Söderström & Co.), jotka hallitsivat kirjallisuuden kaupallista välitystä. Seväsen mukaan kustannustoimintaan sisältyi selviä aatteellisia ja kulttuurisia päämääriä. Taloudelliseen hyötyyn pohjautuvasta liikelaitostumisesta huolimatta johtavat yhtiöt harjoittivat johdonmukaista ideologista valikointia. Myös muu yhteiskunta asetti niille tärkeitä ideologisia tehtäviä: kirjallisuusinstituutioiden odotettiin osallistuvan valtion lujittamiseen. Kustannustoimintaa jouduttiinkin toteuttamaan sotien välisenä aikana poikkeuksellisen ahtaissa normatiivisissa rajoissa, mistä johtuen suurten kustantajien kustannuspoliittiset linjat eivät poikenneet juurikaan toisistaan.⁸⁸ Erkki Vala kuvasi tilannetta osuvasti kirjoittaessaan Pentti Haanpäälle:

”Asia on minulle vanha tuttu, joka tulee vastaan aina kustannusliikkeissä: sovinnaisen isänmaallisuuden

⁸⁶ Sevänen 1994, 42-43.

⁸⁷ Sevänen 1994, 43.

⁸⁸ Sevänen 1994, 53-65.

hengessä kirjoitetut kirjat läpäisevät hyvin pienin vaatimuksin, mutta vasemmistolaisen kirjailijan jokaisen teoksen täytyy olla korkeata taiteellista luokkaa, ennen kuin hän voi toivoa julkisuutta. ... Me emme voi murtaa kustannusliikkeitten vastustusta, vaikka ymmärrämmekin, että heidän kritiikkinsä usein on kohtuuton juuri vasemmistoajatuksiin nähden, ja vaikka tajuamme, että niiden taktiikka aina tulee estämään vasemmistoajatusten joukkoryntäyksen – sillä kustannusliikkeethän luonnollisesti edustavat hallitsevien piirien intressejä ja maailmankatsomusta.”⁸⁹

Valan arvio vaikuttaa oikealta, sillä Seväsen analyysi kustannusyhtiöiden sidoksista poliittisiin järjestöihin ja valtioon osoittaa selkeästi, että kustannusala oli pääasiassa porvarillisten piirien valvonnassa. Seväsen mukaan parhaimmat mahdollisuudet vaikuttaa kustannustoiminnan sisältöön oli oikeistolla, jolla oli vahvimmat siteet suurimpiin yhtiöihin. Sillä oli ratkaisevan suuri valta kustannuspolitiikan sisältöön.⁹⁰

Primaariset välitysinstituutiot, kaupalliset välittäjät ja kirjastolaitos, olivat myöskin kustantajien valvonnassa. Näin kustannusyhtiöt määrivät myös sen, millaista kirjallisuutta lukijoille oli tarjolla. Kaiken lisäksi kaikkea painotoimintaa ja journalistiikkaa toteutettiin tarkasti rajatun poliittis-ideologisen kontrollin alaisena. Kirjallisuuden välittämisen sekundaarisen tason ensimmäinen osa, sanomalehdistö, oli tiukasti sidoksissa poliittisiin puolueisiin. Puolueisiin sitoutumattomat sanomalehdet olivat yleensä vähälevikkeisiä erikoislehtiä. Puolueisiin sitoutuminen tarkoitti sitä, että puolue pystyi valvomaan lehdessä tapahtuvaa kirjallisuuden välitystä. Luonnollisesti oman ideologian vastaista kirjallisuutta ei suvaittu. Sekundaarisen välittäjäntason toisesta osasta, aikakauslehdistöstä, vain pieni osa oli kirjallisuutta välittäviä kulttuurilehtiä ja niidenkin levikki oli vähäinen. Valtaosa kulttuurilehdistä oli porvarillisten piirien hallussa. Kaikkea lehdistöä kontrolloitiin sekä ulkoisesti oikeusministeriön toimesta, että sisäisesti lehtien omistajien valvoessa niiden sisältöä. Tärkeä kirjallisuutta välittävä instituutio oli myös yliopisto ja erityisesti kirjallisuuden tutkijat. Seväsen mukaan johtavat tutkijat osallistuivat sotien välisenä aikana monin tavoin kirjallisuusinstituution toimintakäytäntöjen ylläpitämiseen ja yhteiskunnassa esiintyneiden voimakkaiden arvopäämäärien edistämiseen. Suhteet olivat erityisesti nationalistisiin liikkeisiin vahvat.⁹¹

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että kirjallisuusjärjestelmä oli 30-luvulla vankasti kustannusyhtiöiden ja porvarillisten piirien hallinnassa. Vasemmistolaisten kirjailijoiden menestyminen oli tehty hankalaksi. Kirjallisuusinstituutio palveli vallitsevaa ideologiaa ja

⁸⁹ Erkki Valan kirje Pentti Haanpäälle 5.9.1932. Kirjekokoelma 715:64:3, ErVA, SKS KiA.

⁹⁰ Sevänen 1994, 53-65.

⁹¹ Sevänen 1994, 65-87.

poliittista järjestelmää ja oli näin omalta osaltaan tukemassa yhteiskunnan kahtiajakoa. Yhteiskunnallisen tilanteen ja ilmaston kiristyessä kiristyi myös kirjallisuusjärjestelmän suhtautuminen vallitsevan ideologian vastaiseen kirjallisuuteen. Niiden sääntelyä toteutettiin tehokkaasti kahdella eri tasolla: viranomaisten toteuttamalla virallisella (esim. painokanteet) ja julkisuuden toteuttamalla epävirallisella (itsesensuuri) tasolla.

Vuoden 1918 sodan jälkeen suomalaista yhteiskuntaa kuvaa oikeistolaisen hegemonian käsite. Kaikki merkittävät yhteiskunnalliset instituutiot olivat porvarillisen oikeiston hallinnassa, äärivasemmiston toiminta oli lamautettu ja äärioikeistolaisten toimintaan suhtauduttiin vähintäänkin lempeästi. Huolimatta vasemmistolaisten yhteiskunnallisen osallistumisen mahdollisuudesta ja suuresta kannattajamäärästä (sosiaalidemokraatit oli jatkuvasti suurin puolue), heidän todellinen vaikutusvaltansa oli vähäistä. Lisäksi julkisuuden diskursiivinen valta oli selkeästi porvarillisella oikeistolla. Kaikkiaan Suomea sotien välisenä aikana (erityisesti vuoteen 1937 saakka) voidaan pitää totalitarismiin pyrkivänä yhteiskuntana, jonka ytimessä oli oikeistolainen nationalismi. Monille yhteiskunnallisia oloja vastustaville tahoille yhteiskunta näytti kulkevan kohti fasismia. Miten tulenkantajat sopivat tähän asetelmaan?

3. Tulenkantajien olemus

3.1. Ensimmäisen tulenkantajuuden radikalisoituminen

3.1.1. Tulenkantajien periaatteet

Ensimmäinen tulenkantajuus oli nuoren runoilijasukupolven esiinmarssi modernin runouden eturiviin. Vesa Maurialan mukaan sen ympäriltä kasvoi itsenäisen Suomen ensimmäinen suomenkielinen kirjallinen sukupolvi, jolle tulenkantajuus merkitsi taitelijaidentiteetin rakentamista ja vallitsevan sosiaalisen ja kulttuurisen järjestelmän arviontia ja kritiikkiä. Heidän radikaalisuutensa pohjautui humanistiseen ihmisihanteeseen ja sivistykseen.⁹² Tulenkantajien yhteiskunnallinen aktivoituminen tapahtui kuitenkin 20-luvun lopulla, jolloin yhteiskunnan radikalisoituminen pakotti heidät ottamaan kantaa poliittisiin, yhteiskunnallisiin

---

⁹² Mauriala 2005, 297.

ja ideologisiin kysymyksiin. Keskeinen foorumi mielipiteiden esittämiseksi oli vuoden 1928 lopulla perustettu *Tulenkantajat* -lehti. Tämän tutkimuksen puitteissa olennaisinta on ensimmäisen tulenkantajuuden loppuvaihe. Millaiseen suhteeseen tulenkantajat asettuivat vallitsevaan oikeistolaiseen ideologiaan nähden?

Kun *Tulenkantajat* perustettiin, siitä haluttiin tehdä huomiota herättävä lehti, jonka sivuilta ”*uusi sukupolvi astuu Suomen taide-elämän johtoon.*” Erkki Vala nähtiin sanavalmiina keskustelijana sopivaksi lehden päätoimittajaksi, olihan hänellä monen vuoden kustannuskokemusta WSOY:lta. Vala tekikin kaikkensa täyttääkseen lehden tehtävän ja erityisesti täyttääkseen sen tulenkantajien periaatteiden pohjalta, jotka näytenuumerossa ilmaistiin iskulausein:

”Elämä on pyhä. Me rakastamme elämää.

Taide on pyhä. Me palvelemme sitä.

Mikään ohjelma ei kestä sukupolvea kauemmin eikä mikään totuus ikuisesti. Elämän tarkoitus on elämän jatkuminen.

Sentähden on ainoa päämäärämme: Henkinen vapaus, kaiken arvostelemisen, kaiken käsittelymisen vapaus. Emme tunnusta auktoriteetteja, sillä he ovat asemansa vuoksi pelkureita elämän edessä.

Katsokaa: miten ihanan nuori on maamme, miten voimaa täysi!

Tulkaa, älkää peljätkö: Teidät on määrätty luomaan uutta ja suurta.

Katkaiskaa rengas, joka pusertaa sydämiänne: Olkaa oma itsenne, tunnustakaa elämä!”⁹³

Sanan- ja mielipiteenvapaus, kaiken arvostelemisen vapaus sekä auktoriteettikirittisyys olivat kantavat periaatteet, joilla Vala lähti lehteä luotsaamaan. Yhteiskunnallinen keskustelu saikin lehdessä jatkuvasti enemmän tilaa ja mielipiteitä julkaistiin kaikilta poliittisilta suunnilta. Valan periaate oli, että jokainen kirjoittaja vastaa kirjoituksestaan omalla nimellään, ja lehti pitää linjanaan mahdollisimman suurta avoimuutta ja suvaitsevaisuutta⁹⁴.

Tulenkantajat -lehden näytenuumeron ilmestyminen marraskuussa 1928 herätti suuren kohun kulttuuripiireissä. Tulenkantajien alkuperäiset, selvästi kirjalliset tavoitteet olivat muuttuneet, ja nyt haluttiin vallata koko kulttuurielämän kenttä. Tulenkantajat julistivat uuden sukupolven astuvan maan kulttuurielämän johtoon ja lehden olevan heidän äänenkannattajansa. Lehti julisti heti ensimmäisellä sivullaan ponnistavansa kansalliselta pohjalta:

”[Tulenkantajien] voimana on usko suomalaisen kulttuurin tulevaisuuteen. Sen on luonut vapaan kansan itsetietoisuus ja vakaumus siitä, että Suomen kansalla kansakuntana on omaa sanottavaa kansainvälisessä hengenelämässä. --- Kosketus ulkomaitten hengenelämään avasi silmät näkemään, mitä meiltä puuttui ja mitä täällä voitiin aikaansaada. --- Ensi kerran kajahtivat [nuoren joukon] keskuudessa sanat: Tämä maa on meidän! Me olemme tulevaisuus, meille kuuluu vastuu maan henkisestä tilasta. --- Nuoren ja voimakkaan kansan kaikki henkiset voimat on nyt vapautettava luomaan uutta ja omintakeista kansojen

⁹³ Tulenkantajat 30.11.1928.

⁹⁴ Kirjoitus ”Tulenkantajat on tulenkantajat!”. Tulenkantajat 3.4.1929.

mahtavalla kilpakentällä.”⁹⁵

Kansallisuus oli tulenkantajien sukupolvelle vallitseva ryhmäidentiteetti. Kansallisuusaatteella oli keskeinen sija myös tulenkantajien uudessa kulttuurielämässä. Tämä tavoite oli yhteinen niin tulenkantajilla kuin muillakin uuden sukupolven edustajilla. Esimerkiksi Akateeminen Karjala-Seura esitti jo vuonna 1923 tavoitteekseen jakautuneen suomenkielisen kansan kansallisen herättämisen ja yhtenäistämisen⁹⁶. Kansallisuusaate merkitsi tulenkantajille kuitenkin tietä kansainvälistymiseen ja sitä kautta pääsemistä osaksi Eurooppaa.

Keinot, joilla tavoitteisiin pyrittiin, olivat tulenkantajilla ajalleen poikkeuksellisen radikaaleja. Kansallista sivistystyötä ja kulttuurielämää lähdettiin rakentamaan sananvapauden ja kaiken arvostelemisen kautta, eli uutta lähdettiin luomaan repimällä ensin vanhat traditiot ja auktoriteetit alas sillä ”*mikään totuus ei kestä sukupolvea kauemmin.*” Tulenkantajien teesit olivat täynnä nuoruuden intoa, mutta niihin sisältyvä viesti vallitsevalle konservatiiviselle porvarillisänmaalliselle hegemonialle oli selvä. Elämän ja taiteen pyhyys, henkinen vapaus, kaiken käsittelemisen ja arvostelemisen vapaus sekä auktoriteettien torjunta olivat teesejä, joilla kritisoitiin yhteiskunnallisten olojen ottamaa suuntaa.

Tulenkantajien keskeisiin periaatteisiin kuului myös käsitys nöyryydestä, joka merkitsi yksilön kollektiivista tietoisuutta osallisuudesta itseään suurempaan kokonaisuuteen, koko ihmiskuntaan.⁹⁷ Yhteisöllisyydellä oli suuri merkitys heidän uuden ajan maailmassaan.

Tammikuussa 1929 lehti julisti:

*”Me julistamme uutta aikaa, uutta ihmistä.
Hän on sydämeltään nöyrä. Hänen tahtonsa on terästä.
Yksilö ei merkitse mitään, yhteisö on kaikki.
Vain yhteisön kautta, vain sen osana voi yksilö toteuttaa sisintä olemustaan.
Kulttuuri-ihminen on vapaa vain silloin, kun hän koneenosana pyrkii toteuttamaan suurta kokonaisuutta, uutta aikakautta, ihmiskunnan yhteisyyttä.
Johtajia ovat ne, joilla on usko ja rohkeus. Kulttuuri-ihmisen aatelismerkki on se, että hän yksilöllisen itsekkyytensä tukahduttaen palvelee niitä päämääriä, joiden tarkoituksena on yhteisön onni ja kukoistus.
Uuden ajan subjekti ei ole Minä vaan ME.”⁹⁸*

Tulenkantajien teeseistä on havaittavissa ajalle tyypillistä yhteisön korottamista yksilön yläpuolelle. Se kuului niin fasistien kuin kommunistienkin ohjelmaan. Mutta tulenkantajille

⁹⁵ Pääkirjoitus. Tulenkantajat 30.11.1928.

⁹⁶ Eskelinen 2004, 124-129.

⁹⁷ Mäkinen 1989, 265.

⁹⁸ Tulenkantajat 18.1.1929.

yhteisö ei ollut nationalistinen kansakunta, vaan ”*ihmiskunnan yhteisyys*”. Ensimmäisten iskulauseiden individualistinen kritiikki kohdistui vanhaa traditioihin kiinnittynyttä kristilliskonservatiivista yhteiskuntaa vastaan. Uusien iskulauseiden kollektivismi julisti uuden ajan uudenlaista yhteiskuntaa tai oikeastaan yhteiskuntakokonaisuutta.

Tulenkantajat -lehdessä käytiin loppuvuonna vuoden 1929 aikana kiivasta yhteiskunnallista keskustelua, jossa otettiin kantaa myös fasismiin ja totalitaariseen ideologiaan. Tulenkantajat kävivät keskustelua niin AKS:n kuin työväenliikkeen edustajien kanssa ja mielipiteenvaihto äityi välillä hyvinkin rajuksi. Tulenkantajat koettiin uhkaavaksi molemmilla suunnilla. Heidän vaatimansa ajattelun ja kaiken arvostelemisen vapaus olivat tuon ajan poliittisille puolueille vieraita ja heidät koettiin asettaa milloin minkin ohjelman äänitorveksi. Lehti torjui jyrkästi kaikki vaatimukset tunnustautua jonkin ohjelman kannattajaksi.⁹⁹

Lehden oman poliittisen linjan voi kuitenkin havaita. Se muodostui pasifismin ja paneurooppalaisuuden kannatuksesta. Lehdessä käytiin paljon keskustelua kansainvälisestä pasifismista ja Euroopan Yhdysvaltojen luomisesta. Toimitus oli esimerkiksi pyytänyt lehteen kirjoituksia Paneurooppa-liiton presidentiltä Coudenhove-Kalergilta ja lehti antoi varauksettoman kannatuksensa hänen ajatuksilleen¹⁰⁰. Erkki Vala puolusti kiivaasti Euroopan yhdistymistä: ”*Yksi maailmansota lisää ja Eurooppa on raunioina.*”¹⁰¹ Tätä kautta lehdestä muodostui yksi tärkeimmistä paneurooppalaisuuden aatteen levittäjistä Suomessa. Paneurooppalainen liike oli huomattavin Euroopan yhdistymisen puolesta puhuvista liikkeistä 20-luvulla. Sen perustajan Richard Coudenhove-Kalergin keskeisenä ajatuksena oli idea yhtenäisestä Euroopan valtioliitosta, joka antaisi mahdollisuuden Euroopalle kamppailla Yhdysvaltojen ja Venäjän rinnalla tasapäisesti. Fasismien valtaannousu teki Paneurooppaliikkeen toiminnan vaikeaksi. Liike kuihtuikin hiljalleen 30-luvun kuluessa.¹⁰² Paneurooppaliikkeen sanoma sai vähän vastakaikua radikalisoituvassa Suomessa, vaikka tulenkantajat, erityisesti Erkki Vala, puhuivat voimakkaasti sen puolesta. Suomalaista paneurooppalaista tutkineen Pauli Heikkilän mukaan paneurooppa -aate jäi hajanaiseksi lähinnä kirjailijoiden ja filosofien piirissä tapahtuvaksi vallitsevien olojen kritiikiksi.¹⁰³ Kansainvälistä pasifismia esitteli *Tulenkantajajissa* suomenruotsalainen kirjailija Hagar Olsson, jonka ajatukset saivat

⁹⁹ Erkki Valan kirjoitus ”Tulenkantajain kuuluisa ohjelma”. Tulenkantajat 18.6. 1929.

¹⁰⁰ Coudenhove-Kalergin kirjoitus ”Sodan ja rauhan ongelma”. Tulenkantajat 3.4.1929; Tulenkantajat 18.8.1929.

¹⁰¹ Erkki Valan kirjoitus ”Kuka on vanhoillinen? Mikä on uutta?”. Tulenkantajat 18.3.1929.

¹⁰² Mikkeli 1994, 108-120.

¹⁰³ Heikkilä 2000, 105-106.

laajaa kannatusta tulenkantajien piirissä, mutta myös vastustusta. Esimerkiksi Arvi Kivimaa epäili käytännöllisen pasifismin mahdollisuuksia Suomen oloissa, koska Neuvostoliiton läheisyys pakotti maan jatkuvaan sotavalmiuteen.¹⁰⁴ Pasifismista muodostui tulenkantajille ristiriidoista huolimatta tärkeä periaate, jonka ydinsanomana kaikki jakoivat.

Tulenkantajat puhuivat kansainvälisyyden puolesta, mutta ponnistivat kansalliselta pohjalta. Heidän periaatteissaan yhdistyivät individualistinen yksilöllisyys ja kollektivistinen yhteisöllisyys sekä kansallisuusaate ja kosmopoliittinen kansainvälisyys. Ei ihme, että aikalaiset pitivät tulenkantajia ristiriitaisina ja vailla selkeää päämäärää olevina julkisuudentavoittelijoina¹⁰⁵. Joka tapauksessa tulenkantajien teesit yksilönvapaudesta ja ihmisveljeydestä olivat poikkeuksellisen liberaaleja tuon ajan yhteiskunnassa. Ristiriitaisuus koitui kuitenkin ensimmäisen tulenkantajuuden kohtaloksi. Ryhmä oli liian heterogeeninen voidakseen muodostaa yhtenäisen yhteiskunnallisesti aktiivisen liikkeen. Erityisesti mielipiteet poliittisiin ja ideologisiin kysymyksiin oli vaikea sovittaa yhteen.

3.1.2. Olavi Paavolaisen ”uusi ihminen”

Tulenkantajat kokivat elävänsä suurta murrosaikaa, jossa teollistumisen myötä ”uusi uljas maailma” syrjäyttää traditioihin kiinnittyneen ja menneisyyteen katsovan vanhan maailman. Ymmärtääkseen sitä ristiriitaa, joka tulenkantajien 20-luvun optimistinen tulevaisuususkon ja totalitaristisen ideologian kohtaaminen aiheutti 30-luvun taitteessa, on ymmärrettävä heidän käsityksensä ”uudesta maailmasta”. Keskeistä heidän ajatuksilleen oli ”uuden ihmisen” syntyminen, jonka pääideologina toimi tulenkantajien henkiseksi johtajaksi kutsuttu Olavi Paavolainen.

20-luvun ”suuren hurmion” kaudella tulenkantajien aktiivinen toiminta oli pitkälle Paavolaisen johtamaa. Silloin hän myös kehitti innokkaasti ideaansa ”uudesta ihmisestä”. Paavolainen koki erityisen voimakkaana elävänsä ”uuden ajan” alkua. Se oli tulossa, mutta

¹⁰⁴ Hagar Olssonin kirjoitus ”Aktiivinen rauhanliike”. Tulenkantajat 18.11.1929; Arvi Kivimaan kirjoitus ”Suomalainen ylioppilasnuoriso ja nykyhetki”. Tulenkantajat 18.1.1930.

¹⁰⁵ Tämä käy ilmi useissa tulenkantajia vastustavissa kirjoituksissa, joita Tulenkantajissa julkaistiin.

sen luonne oli vielä epäselvä. Millaiseksi uusi maailma muodostuu oli keskeinen Paavolaista askarruttanut kysymys. Teoksessa *Nykyaikaa etsimässä (1929)* ensimmäisessä esseessä *Neitseellinen Aino* Paavolainen kirjoittaa:

*”Aika on vallankumouksen ja utopioiden. Menneisyyden totuuksiin ei enää uskota, tulevaisuuden totuudet eivät ole vielä hahmottuneet. Ei ole muuta varmuutta kuin nykyisyys – ja jos kysyt sen totuutta, niin se vastaa vain: Etsi!”*¹⁰⁶

Ville Laamasen mukaan Paavolainen oli nimenomaan etsijä, joka näki nykyajan kiehtovaan tuntemattomuuteen perustuvana jatkuvana muutoksena. Hän tiedosti myös epävarmuuden ja uhkan, joka muutokseen liittyi.¹⁰⁷ Etsijänä Paavolainen näyttäytyi individualistina, joka varoitti sovinnaisuuksien kunnioittamisesta ja rohkaisi itsenäiseen ajatteluun. Se johti kuitenkin ristiriitaan, joka Laamasen mukaan oli Paavolaisen ihmiskäsityksen keskeinen ongelma, mutta se voidaan hyvin laajentaa koskemaan koko tulenkantajuutta: individualismin ja kollektiivisuuden välinen jännite.

Paavolaisen ”uuden ihmisen” ideassa korostui kollektiivinen näkemys yksilöstä yhteisön osana. Yksilön tuli hylätä individualistinen itsekkyyks, alistua koneen osaksi, nöyrtyä ja suostua kuriin. Esimerkillisenä kasvatustilaksi Paavolainen piti armeijaa, jonka avulla yksilöt opetettiin tekemään velvollisuutensa ja noudattamaan kuuliaisena yhteiskunnan vaatimuksia. Hän näki sen mainiona välikappaleena, jolla istutettiin kansaan käsitystä uudesta elämän rytmistä. Sillä *”koko nykyaikainen elämä oppikouluineen, puhelimineen, konttoreineen, sanomalehtineen, katuliikenteineen, yliopistoineen, radioineen, juna-aikatauluineen ja pörssi uutisineen olisi mahdoton, jollei ihmisiin olisi juurrutettu käsitystä kurista: että käskyn noudattaminen on pakollista, että täsmällisyys on välttämätöntä, että päivän jokainen hetki on jo ennakoitua tarkalleen määritetty.”*¹⁰⁸ Paavolaisen käsityksen mukaan uusi maailma vaati yksilön omistautumista kollektiivin palvelukseen ja sellaiseen sopeutuvassa oli ainesta modernin sivistyskansan jäseneksi. Kari Mäkisen mukaan Paavolaiselle oli luontaista olla mainitsematta sitä kollektiivia, jonka osaksi ihmisen oli alistuttava, mutta tärkeintä oli itse asenne, yksilön nöyrtyminen¹⁰⁹.

Paavolainen oli hyvin innostunut ruumiinkulttuurista ja urheilusta. Uuden ihmisen symbolina

¹⁰⁶ Paavolainen 1929, 15.

¹⁰⁷ Laamanen 2006, 27-28.

¹⁰⁸ Olavi Paavolaisen kirja-arvostelu Pentti Haanpään teoksesta *Kenttä ja Kasarmi*. Tulenkantajat 30.11.1928.

¹⁰⁹ Mäkinen 1989, 265.

hän piti hyvin harjoitettua urheilijaa. ”Laiha, notkea vartalo, virittyneet, kimmoiset hermot ja älyn hallitsema tahto ilmensivät samaa matemaattista, konstruktivistista ja henkevoitynyttä voimaa” kuin kaupungin teräskaarisilta, jonka ylitse raitiovaunu kilisevin kelloin kiisi. Paavolaisen mukaan koneellistuvassa yhteiskunnassa fyysisen kunnan harjoittaminen valmisti ihmisen kohtaamaan uuden ajan vaatimukset. Uusi sukupolvi oli ymmärtänyt, että ”sillä hetkellä kun ihmisruumis ryhtyy koneen kilpailijaksi kehittämällä itsensä täydelliseksi, kone on voitettu”.¹¹⁰ Teollistuvassa yhteiskunnassa koneet ja koneellistuminen olivat näkyvä merkki ajan muuttumisesta. Paavolaisen näkemysten mukaan vasta tämän ”uuden elämän rytmin” opittuaan ihminen kykeni henkisillä aloilla olemaan vastaanottokykyinen ja kilpailukelpoinen.¹¹¹ Armeijan ja urheilun avulla fyysisesti ja henkisesti harjaantunut ihminen oli kykenevä vastaanottamaan käskyjä ja suorittamaan kurinalaisesti velvollisuutensa yhteisön hyväksi.

Paavolaisen ”uuden ihmisen” ajatukset saivat vastakaikua myös muissa tulenkantajissa. Se näkyy lehdessä julistetussa kollektiivisuuden ihailussa. ”Yksilö ei ole mitään, yhteisö on kaikki!”, ”Uuden ajan subjekti ei ole minä vaan ME!” Tämä varmasti herätti myös ristiriitaista suhtautumista totalitaarisiin ideologioihin, kuten fasismiin. Paavolaisen ”uudessa ihmisessä” on paljon piirteitä, jotka sopivat totalitaristiseen ihmiskuvaan. Hän olikin hyvin kiinnostunut nousevista ideologioista. Totalitarismit etsivät Paavolaisen tapaan uutta ihmistä, joka sopeutuu nöyrästi yhteisöönsä ja kykenee siten vastaamaan kulttuurin sille asettamiin haasteisiin. Paavolaista viehätti myös niissä ilmennyt voimakas ruumiinkulttuurin ihailu.¹¹²

Yhteiskunnan radikalisoituminen kuitenkin hillitsi Paavolaisen innostusta 20- ja 30-lukujen taitteessa ja varmasti herättivät hänessä epävarmuutta uutta aikaa kohtaan. Aiempi innostunut ihailu muuttui löytämisen haluksi ja myöhemmin 30-luvulla Paavolainen tekikin matkoja Saksaan. Etsintöjen tuloksena oli kolme teosta kansallissosialistisesta Saksasta ja vahva maine totalitarismin tulkkina sekä hämmennys. Laamasen mukaan totalitaristinen ”uusi ihminen” oli Paavolaiselle sekä viehättävä, että vaarallinen: hän ihaili sen voimaa ja vallankumouksellisuutta, mutta pettyi sen yksinkertaisuuteen ja laumasieluisuuteen.¹¹³ Vielä 20- ja 30-lukujen vaihteessa fasismi näyttäytyi mahdollisuutena, uuden ajan uutena yhteiskuntajärjestelmänä, joka kasvattaisi uudenlaisen ihmisen, joka kykenisi sopeutumaan

¹¹⁰ Olavi Paavolaisen kirja-arvostelu Mika Waltarin teoksesta Suuri illusio. Tulenkantajat 3.1.1929.

¹¹¹ Olavi Paavolaisen kirja-arvostelu Pentti Haanpään teoksesta Kenttä ja Kasarmi. Tulenkantajat 30.11.1928.

¹¹² Laamanen 2007, 32-33.

¹¹³ Laamanen 2007, 120.

maailman yhteiskunnalliseen, taloudelliseen ja kulttuuriseen muutokseen. Paavolainen oli etsijä, joka tunsi löytäneensä jotain, joka voisi vastata hänen kysymyksiinsä. Siksi hänen suhtautumisensa fasismiin oli tuolloin varautuneen positiivinen, eikä hän aavistanut Valan tavoin mihin se käytännössä johtaa.

3.1.3. Erkki Vala - periaatteiden puolustaja

Tulenkantajat -lehden ympärillä käyty pauhu oli pitkälle Erkki Valan ansiota tai hänestä johtuvaa. Vala oli vuoden 1929 loppupuolella perustanut Tulenkantajain Seuran, joka oli avoin keskustelufoorumi yhteiskunnallisista asioista kaikille kiinnostuneille. Kokoukset saivat laajan suosion tärkeitä kysymyksiä ja painokkaita puheenvuoroja sisältävinä tilaisuuksina.¹¹⁴ Valan pääasiallinen tehtävä oli kuitenkin *Tulenkantajien* toimittaminen. Lehden ottama suunta yllätti Erkki Valan päätoimittajaksi valinneet ja he, oletettavasti Martti Haavio ja Iiro Kaikko tärkeimpinä, tulivat myöhemmin katumaan sitä. Vuoden 1930 tammikuussa Valan rinnalle päätoimittajaksi nimettiin Olavi Paavolainen.

Lapuan liike oli juuri järjestäytynyt uhkaavaksi joukkohysteriaksi. Marraskuun lopulla 1929 Lapualla riisuttiin nuorkommunisteilta paidat ja heidät karkotettiin paikkakunnalta. Sen jälkeen levottomuudet levisivät nopeasti. Joulukuun ensimmäisenä päivänä pidettyä Lapuan kommunisminvastaista kansankokousta seurasi nopeasti samantapaiset kokoukset ympäri maata ja hallitukselle esitettiin vaatimuksia kommunistisen toiminnan lopettamisesta. AKS:n piirissä Lapuan liikkeen valtakunnallinen nousu otettiin innostuneesti vastaan.¹¹⁵ Erkki Vala, joka oli profiloitunut vuoden 1929 aikana vankkana pasifismin, demokratian ja ihmisveljeyden kannattajana, ei voinut ymmärtää ylioppilaiden suosiman liikkeen toimintaa. Valalle Lapuan liike edusti fasismia ja oikeistodiktatuuria Suomen maaperällä ja AKS näytti siirtyvän samaan suuntaan¹¹⁶.

Vuoden ensimmäisessä *Tulenkantajien* numerossa Vala arvosteli voimakkaasti Akateemisen Karjala-Seuran sotakiihkoisuutta ja konservatiivisuutta nimeten seuran kulttuuriviholliseksi. Hän syytti AKS:aa lähtemisestä mukaan väkivaltaiseen nationalistiseen liikehdintään ja vapaamielisen sivistyneistön jättämisestä syrjään. Vala kirjoittaa väkivaltaisesta ja fasisisesta hengestä, joka on vallannut maan oikeistopiirit ja ilmennyt määrätietoisena propagandana,

¹¹⁴ Tulenkantajat 3.11.1929; Tulenkantajat 18.1. 1930.

¹¹⁵ Eskelinen 2004, 260-265.

¹¹⁶ Tulenkantajan muistelmat, 157. Kansio 7, ErVA, SKS KiA.

hallitusjärjestelmän julkisena uhkailuna ja vallankaappausvalmisteluina. Hän vaati, että ”jos [aitosuomalaisuudesta ja AKS:sten fraasisuomalaisuudesta] ei sikiä muuta kuin väkivallan henki, ne on armotta muserrettava. Venäjän ja Italian sivistyneistön kohtalo on liian pelottava esimerkki, jotta me täällä ilman vastarintaa alistuisimme joittenkin häikäilemättömien agitaattorien diktatuuripyyteisiin.”¹¹⁷ Neuvostoliiton totalitaarisen yhteiskunnan luonne oli ollut tunnettu jo pitkään, mutta 20-luvun lopulla myös Italiassa kiihtyi toisinajattelijoiden vainot.¹¹⁸ Valan kritiikki aiheutti kiivaan polemiikin ja vastatoimet tulivat nopeasti.

Vuoden 1930 Tulenkantajien toisessa ja kolmannessa numerossa kommentoitiin ahkerasti Valan AKS-kritiikkiä. Hänet leimattiin joissakin kirjoituksissa kommunistiksi ja se maine häntä seurasi oikeistopiireissä läpi 30-luvun. Arvi Kivimaa puolusti AKS:aa kirjoittaen, että AKS:n ja tulenkantajien piirit voitaisiin yhdistää yhteisen tulevaisuuden rakentamiseksi. Martti Haavio puolestaan otti jyrkän torjuvan asenteen Valaan, julistaen hänen ajatuksensa valheiksi ja vääristelyiksi. Hän puolusti voimakkaasti ylioppilasnuorison ja AKS:n ajamia asioita ja aatteita.¹¹⁹ Vala vastasi Haaviolle lyhyesti, että ihanteet ja todellisuus eivät AKS:ssa kohtaa ja seurassa on paljon ”kiihkoisänmaallisia nationalisteja ja militaristisia väkivallanmiehiä”.¹²⁰ Myöhemmin Haavio joutui tunnustamaan Erkki Valan olleen oikeassa. Vuonna 1932, kun tulenkantajien ryhmä oli hajonnut, ensimmäinen lehti kuopattu ja oikeistoradikaalit kapinoivat Mäntsälässä, käytiin AKS:n sisällä valtakamppailu, jonka seurauksena maltillinen siipi erosi seurasta sen radikalisoitumisen vuoksi. Tähän siipeen kuuluivat Martti Haavio ja Urho Kekkonen, joka toimi tulenkantajien lainopillisena neuvonantajana ja vastasi ensimmäisen *Tulenkantaja* -lehden loppuvaiheen rahoitusjärjestelyistä.¹²¹

Helmikuussa 1930 Tulenkantajien neljännessä numerossa ilmoitettiin Erkki Valan siirtyvän syrjään päätoimittajan paikalta ja Olavi Paavolaisen jatkavan yksin. Tämä oli selkeästi Martti Haavion ja hänen lähellään olevien oikeistomyönteisten (Haavio, Jussi Teljo, Iiro Kaikko ja Urho Kekkonen) vastatoimi Valan kannanottoihin.¹²² Erkki Vala joutui hämmästyneenä miten

¹¹⁷ Erkki Valan kirjoitus ”Uusi vuosi 1930”. *Tulenkantajat* 3.1.1930.

¹¹⁸ Sundström 2007, 64.

¹¹⁹ Arvi Kivimaan kirjoitus ”Suomalainen ylioppilasnuoriso ja nykyhetki”. *Tulenkantajat* 18.1.1930; Martti Haavion kirjoitus ”Sodanjälkeiset ylioppilasliikkeemme”. *Tulenkantajat* 3.2.1930.

¹²⁰ Erkki Valan kirjoitus ”Sanat ja teot”. *Tulenkantajat* 3.3.1930.

¹²¹ Eskelinen 2004, 301-323; Uino 1982, 209-211.

¹²² Muistoja 1920-luvulta ja 1930-luvulta. Keskustelu Hotelli Tornin kabinetissa 10.2.1979. *Nauha* 53, KL 18722, AB 2356, ErVA, SKS KiA; Uino 1982, 209.

suuri vaikutus yleisellä mielipiteellä oli niinkin avarakatseisessa ryhmässä kuin tulenkantajat. Kaikista periaatteista oli luovuttu ja auktoriteeteille kumarrettiin. Olavi Paavolainen sanoo muistelmissaan, että hänen päätoimittajakautensa oli ”oikea nöyryytysten vuosi. Erkki Valaan kohdistunut palatsivallankumous ei sen suorittajille ollut miksikään kunniaksi.”¹²³

Miksi muut tulenkantajat eivät tukeneet Valaa? Syynä oli varmasti suurimmaksi osaksi pelko. Avoin tuki olisi merkinnyt mitä todennäköisimmin oman kirjallisen tuotannon boikottia, pahimmassa tapauksessa henkistä ja fyysistä vainoa. Merkit sellaiselle oli olemassa ja yhteiskunnallisen tilanteen kiristyessä sananvapaudesta tingittiin oman henkilökohtaisen edun nimissä. Toisaalta osa tulenkantajista oli maailmankatsomukseltaan kansallismielisiä. Heille Valan ajattelu oli vierasta. Olavi Paavolainen pohtii teoksessaan *Suursiivous* tulenkantajien tuonaikaista hiljaisuutta ja kysyy: ”täytyykö kirjailijoiden ehdottomasti olla taiteellisesti, poliittisesti ja yhteiskunnallisesti niin veretön ja väritön, että hän voi toivota valtion palkintoa jokaisen hallituskokoomuksen ja stipendiä jokaisen Kirjailijaliiton puheenjohtajan valtakauden aikana?”¹²⁴ Tämä kuvastaa sitä ahdasta ilmapiiriä, jonka jokainen ajan kulttuuriryöntekijä joutui kohtaamaan henkilökohtaisesti.

Vala sai huomata, ettei vapaamielisimpienkään piirissä uskallettu avoimesti julkaista liian arvostelevia kirjoituksia hallitsevia piirejä kohtaan. Hän kommentoi tapahtumia huhtikuun *Tulenkantajissa*:

*”Koska tulee se aika, jolloin henkinen työ hallitsee ja kapitaalille osoitetaan sen oikea paikka – yhteiskunnan intendentuuriosastolla. --- Tätä aikaa ei tule, elleivät henkisen työn tekijät saa suurempaa itsetietoisuutta. Jokainen polvistuminen vähentää heidän mahdollisuuksiaan. Koska ymmärretään, ettei ole olemassa mitään suurempaa kuin olla oma itsensä kaikissa tilanteissa, suruissa ja iloissa, voitoissa ja vastoinkäymisissä. Olla oma itsensä, vaikka sydän nyhkyttää, olla oma itsensä, vaikka taivas romahtaisi! --- Terve teille, tulenkantajat! ... te suuret henkisen hädän uhrin ... Pitäkää huoli siitä, että ruumisarkkuunne nauloja lyötäessä sanotaan: hän oli loppuun saakka oma itsensä.”*¹²⁵

Valan artikkelista voi lukea pettymyksen siihen, että hänen vetämänsä avoin ja keskustelevalle linjalle kaikkien äänien kanssa tuli kielletyksi myös *Tulenkantajien* hallituksen taholta. Ainoa avoin yhteiskunnallista keskustelua käyvä foorumi joutui hallitsevien piirien tahdosta tukahdutetuksi. Valan vaatimus omana itsenään olemisesta kuvastaa kuitenkin sitä humanismista kumpuavaa elämänasennetta, jonka voimin tulenkantajat jatkoivat 30-luvulla toimintaansa. Valan eroamisen jälkeen *Tulenkantajissa* käyty yhteiskunnallinen keskustelu laantui ja lehti joutui taloudellisiin vaikeuksiin rahallisen tuen ja tilaajamäärien vähenemisen

¹²³ Paavolainen 1965, 449.

¹²⁴ Paavolainen 1932, 68.

¹²⁵ Erkki Valan kirjoitus ”Keväinen pääkirjoitus”. *Tulenkantajat* 18.4.1930.

vuoksi. Lehti joutui lopettamaan toimintansa elokuussa.

1920-30 -luvun vaihteessa fasismi näyttäytyi aikalaisille vielä selkiytymättömänä. Vielä ei tiedetty mihin se johtaa, mutta fasistisen yhteiskunnan luonne oli Italian ja Mussolinin kautta tullut yleiseen tietoisuuteen. Se ei kuitenkaan näyttäytynyt pelkästään negatiivisena ilmiönä. Mussolinin suhtautuminen nuoriin radikaaleihin taiteilijoihin ja kirjailijoihin sai ihailua Suomen taiteellisissa piireissä 20-luvun lopulla, erityisesti tulenkantajissa¹²⁶, sillä siinä missä Suomen vallanpitäjät suhtautuivat nuoriin taiteilijoihin kielteisesti, Italiassa he saivat täyden taiteellisen vapauden ainoana vaatimuksena liittyminen alansa fasistiseen ammattiliittoon.¹²⁷ Erkki Valan suhtautumisessa fasismiin on havaittavissa selkeä muutos, joka ajoittuu vuoden 1929 loppuun oikeistoradikalismien noustessa yhteiskunnalliseksi uhkatekijäksi.

Tulenkantajien näytenuumerossa marraskuussa 1928 Vala kirjoittaa, että ”*Mussolinikin on parempi kuin nykyinen nousukasmainen ja byrokraattinen kansanvalta.*” Tästä lauseesta häntä syytettiin fasistiksi ja hän joutui sitä maaliskuussa 1929 perustelemaan:

”Se tarkoittaa ainoastaan byrokraattista, nousukasmaista kansanvaltaa. Se tapa, millä esim. sos.dem. johtomiehet ja sanomalehtimiehet ovat suhtautuneet uuteen kirjallisuuteen ja taiteeseen, on niin pimeä ja sivistysvihollinen, että sen rinnalla Mussolinin sivistysystävyyden on ollut todella ihailtavan ja loistavan humanista. --- Onko ihme, että ajatukset vastomaisesti kiitävät Mussoliniin, nuorten kirjailijain ja taiteilijain suureen suosijaan, iäti nuoreen ja kapinalliseen sieluun!”¹²⁸

Vala näki siis Mussolinissa ja tulenkantajissa jotain yhteistä: sivistysystävä, nuorten kirjailijoiden ja taiteilijoiden suosija, iäti nuori ja kapinallinen sielu. Elokuussa Vala kommentoi Ranskan pääministerin ehdotusta Euroopan Yhdysvaltojen perustamiseksi ja pohti sen toteuttamisen esteitä. Vala näki suurimmaksi esteeksi ristiriidan, joka oli syntynyt kansanvaltaisen ja fasistisen maailmankatsomuksen välillä. Hän pohtii fasistien Eurooppavastaisuutta, rotuoppia ja fantastisia tulevaisuudenhaaveita Rooman valtakunnan uudistamisesta. Hän näkee ne selkeästi uhkaavina ja vaarallisina oppeina. Mutta kuitenkin hän artikkelinsa lopussa ikäänkuin pehmentää näkemyksiään: ”*Miten on suomalaisten suhtauduttava kaikkiin näihin suuriin kysymyksiin? Tiedämme, ettemme voi vaikuttaa niihin ratkaisevasti, mutta meidän on oltava selvillä niistä ja meidän on pyrittävä läheiseen yhteisymmärrykseen naapurimaittemme kanssa voidaksemme ratkaisevalla hetkellä toimia johdonmukaisesti.*”¹²⁹ Artikkelin kuvastaa hyvin Valan tuon aikaista varovaisuutta, mutta

¹²⁶ Esim. Erkki Vala sivuaa tätä kirjoituksessaan ”Siltasaaren ummehtunut ilma”. Tulenkantajat 18.3.1929.

¹²⁷ Härmänmaa 1998, 207.

¹²⁸ Erkki Valan kirjoitus ”Siltasaaren ummehtunut ilma”. Tulenkantajat 18.3.1929.

¹²⁹ Erkki Valan kirjoitus ”Geneve, Geneve, Geneve”. Tulenkantajat 18.8.1929.

viimeistään Lapuan liikkeen myötä, yhteiskunnallisten olojen kiristyessä, hänen suhtautumisensa fasismiin muuttui avoimen vastustavaksi. Hän näki sen konkreettisenä uhkana ihmisten vapaudelle, kaikelle sille mitä tulenkantajat ajoivat.

Millainen oli Valan suhtautuminen totalitaarisen yhteiskunnan ajatukseen? Vielä vuoden 1929 alussa hän esitti Olavi Paavolaisen tapaan kollektivistisia ajatuksia yhteiskunnasta koneena, jossa yksilö oli koneenosana. Tämä oli suosittu näkemys tulevaisuuden yhteiskunnasta tulenkantajien piirissä. Vala peräänkuulutti vahvaa poliittista johtoa ja yksilötasolla sopeutumista kollektiivin palvelukseen. Ruumiinkulttuurilla oli tärkeä osa uuden ajan yhteiskunnassa. Hänen ajattelussaan oli totalitaarisen yhteiskunnan piirteitä, mutta sellainen yhteiskunta oli vain välivaihe, jonka kautta päästään varsinaiseen yksilöt vapauttavaan täydelliseen koneistuneeseen yhteiskuntaan:

*”Päämäärä johon meidän tulee pyrkiä, on se, että ihmiskunta mahdollisimman lyhyessä ajassa voi luoda ne aineelliset arvot, joita se tarvitsee elämäänsä varten, jotta kaikille varattaisiin tilaisuus henkisiin harrastuksiin ja ruumiinkulttuuriin. Päämääränä on Uusi Hellas, jonka orjia ovat koneet, ei ihmiset.”*¹³⁰

Vuoden 1929 lopusta lähtien hänen kirjoituksistaan poistui totalitaarista yhteiskuntaa muistuttavat piirteet ja tilalle tuli humanismin ja kansanvaltaisen demokratian puolustus sekä vahva kansainvälisyyden vaatimus. Valan yhteiskunnalliset näkemykset vaatisivat oman tutkimuksen, mutta oleellista tämän työn kannalta on se, että ajatus totalitaarisesta yhteiskunnasta ei ollut Valalle vieras vaan mahdollinen ”uuden ajan” yhteiskuntajärjestys, joka fasismin nousun myötä muuttui epämiellyttäväksi ajatukseksi. Humanistinen elämänsänsä lopulta voitti kamppailun ajan yleisiä ajatustapoja vastaan.

Arvi Kivimaa on muistellut tulenkantajissa olleen kahta eri suuntausta suhteessa kansainvälisyyteen. Itsensä hän asettaa niihin, joille kansainvälisyyteen ponnistettiin suomalaisuuden kautta. Kivimaan mukaan toisen suunnan kannattajille kansainvälisyys oli itseisarvo, eikä ollut väliä miltä pohjalta se kasvaisi.¹³¹ Hän viittaa selvästi Erkki Valaan ja hänen ajatuksiensa kannattajiin. Kansallisuudella oli kuitenkin myös Erkki Valan ajattelussa merkitystä. Kansallisuusaate oli Erkki Valan ajattelussa keskeinen lähtökohta, mutta se ei ollut ajalle tyypillistä nationalismia vaan tie kohti kansainvälisyyttä. Kansalliselta pohjalta lähtevä sivistystyö sekä suomalaisen kulttuurin ja tieteen kehittäminen itsenäiseksi pois ruotsalaisuuden ohjauksesta avaisi tien Eurooppaan ja yhä suurempaan kansainvälistymiseen.

¹³⁰ Erkki Valan ja August Pekkasen keskustelu ”Keskustelua työväenkysymyksestä”. Tulenkantajat 3.2.1929.

¹³¹ Haavikko, 1976. Arvi Kivimaan kirjailijahaastattelu.

Tätä kautta Suomesta voisi tulla eurooppalainen ”sivistyskansa” muiden ”sivistyskansojen” rinnalle. Valan suurin haave oli yhdistynyt Eurooppa, jossa Suomikin olisi mukana. Valalle kansan suuruus ei ollut sen aseissa vaan ”suuri on se kansa, joka on mahtava hengen väkevyydessä, ennakkoluulottomassa pelottomuudessa ja uhrautuvaisuudessa ihmiskunnan yhteiseksi hyväksi.” Kansallisen heräämisen merkitys oli siinä, että heränneen kansan keskeltä kasvaa yhteinen tahto turvata yksilöiden ja kansojen olemassaolo. Olennaista on huomata, että ”mikään kansa ei ole enää yksin eikä mikään kansa ole enää vastuunalaisuudesta vapaa muihin kansoihin nähden”.¹³²

3.1.4. Ensimmäisen tulenkantajuuden päätös

Kansallissosialistien voittokulku Saksassa alkoi vuonna 1930 ja vuoden 1932 toukokuun vaaleissa se nousi suurimmaksi puolueeksi. Tammikuussa 1933 Hitleristä tuli yllättäen valtakunnankansleri. Seppo Hentilän mukaan hänet otettiin hallituksen johtoon eräänlaiseksi ”kansalliseksi rumpaliksi”, jonka tuli pitää laajat kansalaispiirit tyytyväisinä. Hitlerin valtaannousu tapahtui muutamassa kuukaudessa muodollisesti täysin laillisessa vallanvaihdoksessa, mutta käytännössä kyseessä oli häikäilemätön vallankaappaus. Natsisaksan rakentaminen oli täydessä vauhdissa.¹³³

Suomessa Saksan tilannetta seurattiin tarkasti, olihan mailla pitkät ja perinteiset siteet. Britta Hiedanniemen mukaan saksalaisella kulttuurilla oli Suomen itsenäistymisen aikaan lähes hegemoninen asema ja sen juuret juontuivat jo hansakauppiaiden luomiin yhteyksiin. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Saksan ja pohjoismaiden väliset poliittiset ja taloudelliset siteet olivat vahvat, ja kulttuurisia siteitä vahvistamaan perustettiin vuonna 1921 Nordische Gesellschaft (NG). Kansallissosialistit muokkasivat sen vuonna 1933 osaksi propagandakoneistoa tarkoituksena lähentää pohjoismaita entisestään kansallissosialistiseen Saksaan.¹³⁴ Fasismin ja totalitarismin uhka tuli näin yhä konkreettisemmaksi. Erkki Vala oli huomannut, ettei hyssyttelylinjalla pystytäkään äärioikeistolaista henkeä torjumaan ja nyt hän lähti avoimeen vastarintaan uusien voimien tuotua Tulenkantajain Seuraan uutta energiaa.

¹³² Erkki Valan kirjoitus ”Kuka on vanhoillinen? Mikä on uutta?”. Tulenkantajat 18.3.1929.

¹³³ Hentilä 1993, 249-252.

¹³⁴ Hiedanniemi 1980, 23-28; Laamanen 2006, 34.

Tulenkantajain Seura oli jatkanut toimintaansa tulenkantajien hajaantumisen jälkeenkin ja nyt seura alkoi julkaista uutta *Tulenkantajat* -lehteä Erkki Valan johdolla. Alkoi toisen tulenkantajuuden aika.¹³⁵

Alkuperäinen tulenkantajien ryhmä näyttää jakautuneen tässä vaiheessa kolmeen suuntaukseen, joissa tärkeimpänä erottavana tekijänä oli poliittis-ideologiset kysymykset. Fasistiset ja totalitaristiset ideologiat olivat voimakkaita koko Euroopassa. Lapuan liike ja sen myötä syntynyt väkivallan kulttuuri olivat viimeistään osoittaneet, että Keski-Euroopan tapahtumat voivat toteutua myös Suomessa ja yhteiskunnan muodostuminen totalitaristiseksi oli täysin mahdollinen ja realistinen tulevaisuudenkuva. Kukin tulenkantajista reagoi tähän omalla tavallaan. Yksi suunta halusi myötäillä vallassa olevaa oikeistolaista linjaa (esim. Haavio, Waltari, Kivimaa) ja näin perääntyä vuonna 1928 suurella kohulla julistetuista periaatteistaan sekä turvata tulevaisuutensa. Toinen suunta halusi jatkaa valitulla tiellä ja pitää periaatteista kiinni sekä lähteä avoimesti vastustamaan totalitarismin uhkaa (esim. Erkki ja Katri Vala sekä Lauri Viljanen). Kolmas suunta pyrki irtautumaan koko tulenkantajuudesta sekä pysymään yhteiskunnallisissa kysymyksissä lähinnä tarkkailijan tai etsijän roolissa, kuten Olavi Paavolainen.

Suhtautuminen totalitarismiin oli tulenkantajilla ristiriitaista. Yhteiskunnan teollistumisen ja modernisoitumisen myötä aika koettiin yleismaailmallisesti epävarmaksi, tunsivathan tulenkantajatkin elävänsä uuden ja vanhan maailman taitekohtaa. Miten yhteiskunnat selviävät uuden ajan tuomista haasteista oli keskeinen kysymys. Individualismi oli tulenkantajille kritiikkiä vanhaa kristilliskonservatiivista yhteiskuntaa kohtaan. Heidän ideoihinsa uuden ajan uudesta maailmasta, nykyajasta, sisältyi vahva yhteisöllisyyden ja yhteisön korostus. Totalitaariset ideologiat näyttivät aluksi olevan vastaus heidän odotuksiinsa tulevaisuuden yhteiskunnasta. Niissä alkoi kuitenkin ilmetä sellaisia piirteitä, että tulenkantajien ajatukset kääntyivät niitä vastaan.

Tulenkantajat lähtivät rakentamaan ajatuksiaan uudesta maailmasta kansallisuusaatteen pohjalta, mutta se oli nationalismiin sijaan kansainveljeyttä, yksilö kuului kansakuntaan ja kansakunta ihmiskuntaan. Heidän pyrkimyksensä oli taiteen ja sivistyksen kautta tapahtuvan kasvatuksen tuottamat sopeutuvaiset yksilöt, yhteiskunta, jossa jokainen ymmärtäisi oman

---

¹³⁵ Erkki Valan kirjoitus ”Kunniajäsenen muistelmia”. KL 25341. Kansio 4, ErVA, SKS KiA; Mauriala 2005, 263.

paikkansa, tehtävänsä, velvollisuutensa ja vastuunsa. Sananvapautta ei tarvitsisi rajoittaa, koska vallitsi yksimielisyys yhteiskunnan luonteesta, yksilön paikasta ja vallan hierarkiasta. Tulenkantajien idealistinen yhteiskuntautopia oli sekoitus totalitarismia ja liberalismia, siihen sisältyi sekä individualistinen yksilönvapaus, että kollektivistinen yhteisöllisyyden korostus.

Erkki Valalle totaliteetille alistumisen päämääränä oli mahdollisimman pitkälle koneellistunut yhteiskunta, jossa koneet tekevät orjatyöt ja ihmiset voivat keskittyä inhimilliseen työntekoon ja henkisiin ja ruumiillisiin harrastuksiin, hengenravintoon. Paavolaiselle itse kuri ja sopeutuminen, yksilö osana koneistoa, totaliteetin ja yksilön sulautuminen, olivat pääasia. Hän näki uuden ajan ja uuden ihmisen kurinalaisuuteen alistettuina mutta onnellisina. Onni tuli velvollisuuden täyttämisestä. Totalitarismi näytti johtavan ”uuden ihmisen syntyyn”, kokonaisuudelle kuuliaisen ihmisen luomiseen. Paavolainen oli kiinnostunut ideologioista itsestään ja niiden vaikutuksesta ”uuden ihmisen” syntyyn, Erkki Vala oli kiinnostunut niiden konkreettisista seurauksista.

Fasismiin liittyvä pyrkimys muokata kulttuuria, yhteiskuntaa ja ihmistä joksikin uudeksi ja vanhasta radikaalisti poikkeavaksi oli tulenkantajille positiivinen ilmiö, kuten nuoruuden ja ruumiinkulttuurin arvostuskin. Fasismin elitismi ja johtajaperiaate oli myös tulenkantajille hyväksyttävää. Erkki Valalle se oli välivaihe täydellisempään yhteiskuntaan, Paavolaiselle se edusti uuden ajan yhteiskuntarakennetta. Ehdottomasti kielteisiä piirteitä olivat kiihkoisänmaallisuus ja kansainvälisyyden vastustus, militarismi, ekspansiohalukkuus, populismi ja dualistinen maailmankatsomus. Tosin on muistettava, että tulenkantajienkin piirissä oli AKS:sia, joille suursuomiaate oli läheinen, mutta sen saavuttamiseksi ei välttämättä tarvittu sotaa vaan se voitiin saavuttaa rauhanomaisesti. Pasifismi oli tulenkantajien ehdottomia periaatteita.

Yhteiskunnan radikalisoituminen 20- ja 30-luvun vaihteessa näytti kuitenkin ideologioiden todellisen luonteen ja muutti ratkaisevasti tulenkantajien suhtautumista fasismiin ja totalitarismiin. Tässä vaiheessa fasismin toteutuminen Suomessa oli realistinen mahdollisuus, ja ilmapiiri muuttui ahdistavaksi ja painostavaksi. Oikeistoradikaalien väkivaltainen ja kiihkoisänmaallinen henki oli tulenkantajille vieraita, mutta niiden mukana hiipi myös pelko. Tulenkantajien oli ratkaistava suhteensa nationalismiin ja totalitaariseen ideologiaan, joko olla niiden puolella tai niitä vastaan. Vain Olavi Paavolainen pystyi jättäytymään rajalle. Tässä vaiheessa tulenkantajien ryhmä hajosi niihin, jotka lähtivät myötäilemään vallassa olevaa

ideologiaa ja luopuivat individualistisista ihanteistaan ja niihin, jotka lähtivät taisteluun niiden puolesta. Osa jättäytyi kokonaan sivustaseuraajiksi. Erkki Vala havahtui fasistisen ideologian todellisuuteen varhain, mutta vasta Lapuan liikkeen jälkeen vuodesta 1932 alkoi toisen tulenkantajuuden aika, jonka keskeinen tehtävä oli vastustaa fasismia. Olavi Paavolainen lähti etsimään vastauksia ”uuden ajan” kysymyksiin kansallissosialistisesta Saksasta, mutta joutui pettymään. Totalitarismi ei ollut vastaus vaan seuraus.

3.2. Toinen tulenkantajuus

3.2.1. Vastapaino oikeiston ylivalle

Keväällä 1929 tulenkantajien keskuudesta kuului ehdotuksia Tulenkantajain Liiton perustamisesta. Koettiin tarpeelliseksi yhteinen kattojärjestö, joka kokoaisi kaikki maan radikaalit ja vapaamieliset ainekset yhteen. Tämän toteuttamiseen tulenkantajat nähtiin soveliaina.¹³⁶ Kulttuuritaistelusta oltiin näin siirtymässä entistä enemmän poliittiseen toimintaan. Kattojärjestön perustaminen tuntui kuitenkin vaikealta ja Erkki Vala perusti vuoden 1929 loppupuolella Tulenkantajain Seuran, joka oli avoin keskustelufoorumi yhteiskunnallisista asioista kaikille kiinnostuneille. Se toimi Helsingin Mikonkadulla ja sai hyvin innostuneen vastaanoton, kiinnostuneita ihmisiä kävi runsaasti ja keskustelu oli vilkasta.¹³⁷ Seuran perustavan kokouksen pöytäkirjassa määriteltiin seuran säännöt:

*”Seura tulee työskentelemään sivistyksellisten päämäärien puolesta ja kansanvaltaisen ajatustavan lujittamiseksi, se tulee taistelemaan kaikkea kansallis- ja sotakiikkaa vastaan, koska ne uhkaavat kansalaisten vapautta ja estävät järkipäisen ja terveen ajattelun valtaan pääsyä. ... Niinikään [seura] tukee niitä pyrkimyksiä, jotka tarkoittavat Euroopan Yhdysvaltojen muodostamista.”*¹³⁸

Erkki Vala muisteli myöhemmin seuran perustamisen syitä. Hänen välinsä tulenkantajien oikeistosiipeen oli rikkoutunut hänen asettuessa jyrkästi AKS:aa ja oikeistolaisista ideologiaa vastaan. Lisäksi hän veti tulenkantajien toimintaan mukaan suomenruotsalaisia radikaaleja,

¹³⁶ Kirjoitus ”Tulenkantajat on tulenkantajat”. Tulenkantajat 3.4.1929.

¹³⁷ Tulenkantajat 3.11.1929; Tulenkantajat 18.1.1930.

¹³⁸ Tulenkantajain Seuran perustamiskokouksen pöytäkirja 30.9.1929. KL 25837, kansio 8, ErVA, SKS KiA.

kuten Hagar Olsson ja Raoul af Hällström, mikä viilensi välejä aitosuomalaisuuden kannattajiin. Valan mukaan hän perusti seuran *Tulenkantajat* -lehden avustajista lujittaakseen linjaansa suhteessa radikaaliin oikeistoon ja suomenruotsalaisuuteen.¹³⁹ Ensimmäisten tulenkantajien hajaannuttua ja *Tulenkantajien* toiminnan loppuessa Tulenkantajain Seura jäi vielä eloon tosin toimintaan tuli katkos.

Jo ensimmäisen lehden perustamisen aikoina tulenkantajissa oli erottautunut kolme suuntausta, jotka on nähty Olavi Paavolaisen vetämänä esteettisenä, Martti Haavion kansallisena ja Erkki Valan liberaalisena suuntauksena.¹⁴⁰ Tärkein hajaannuksen aiheuttaja näyttää olleen suhtautuminen fasismiin ja sen vaikutukseen Suomessa. Erkki Vala näki sen muodostaman uhkan ja vaati taistelua sitä vastaan. Martti Haavion kansallinen suunta katsoi sen Suomen kansan mahdollisuutena nousta tasaveroiseksi kansakunnaksi kansakuntien joukkoon. Olavi Paavolaisen esteetikot ratkaisivat kiistan kriittisellä puolueettomalla tarkkailulla. Heille politiikka ja poliittinen toiminta olivat vieraita. Erkki Valan liberaalit aktivoituivat Tulenkantajain Seuran avulla poliittiseen toimintaan, mikä kuitenkin ei tarkoittanut puoluepolitiikkaa vaan yhteiskunnallisesti suuntautunutta toimintaa. Aktiivinen poliittinen toiminta ja fasismiin vastustaminen tarkoitti käytännössä vasemmistolaisuutta.

Kari Mäkisen mukaan Tulenkantajain seura toimi avoimessa oppositiossa Akateemista Karjala-Seuraa vastaan¹⁴¹. Seura toimi aina vuoden 1930 loppuun saakka vilkkaana keskustelufoorumina. Seuran merkitystä kuvaa AKS:n reaktio Hagar Olssonin juuri perustetussa Tulenkantajain Seurassa pitämään pasifistiseen alustukseen aktiivisesta rauhanliikkeestä syksyllä 1929. AKS ennusti äänenkannattajansa Suomen Heimom sivuilla pikaista loppua Tulenkantajain Seuralle. Erkki Valan mukaan ”*se oli alkua sille 'henkien taistelulle', jota itsenäisen Suomen ensimmäisen nuoren sukupolven kaksi eri suuntaa, sotainen suursuomalaisuus ja kansansivistystyön pohjalta noussut tulenkantajain liike sitten kävivät keskenään kymmenen vuoden ajan – taistelulle, jonka historia on jäänyt Suomen kansalle miltei tuntemattomaksi.*”¹⁴² 30-luvun tulenkantajien merkitys sotien välisen ajan historiassa tuleekin siitä, että heitä tarkastellaan nimenomaan ajalleen radikaalina yhteiskunnallisena ilmiönä. Liike oli ensimmäinen todellinen sodanjälkeisen nuoren sukupolven älymystöstä kummunnut vastavoima oikeistolaiselle hegemonialle¹⁴³.

¹³⁹ Erkki Valan kirjoitus ”Lukkoutunutta historiankirjoitusta”. KL 25570, kansio 5, ErVA, SKS KiA.

¹⁴⁰ Saarenheimo 1984, 182.

¹⁴¹ Mäkinen 1989, 318.

¹⁴² Erkki Valan kirjoitus ”Rauhanliike ennen ja nyt”. KL 25682, Kansio 6, ErVA, SKS KiA.

¹⁴³ Esimerkiksi Akateeminen Sosialistien Seura oli tulenkantajien aktivoitumisen aikaan pieni ja merkityksetön.

Tulenkantajat eivät olleet ainoa kansanvaltainen liike, vaan osa yhteistä vain osittain yhteistyössä toimivaa fasismin vastaista ”rintamaa”. Esimerkiksi Vapaamielisten Klubi perustettiin helmikuussa 1930 torjumaan lapuanliikkeen aiheuttamaa vallankaappausuhkaa. Helsingin Sanomien silloisen päätoimittajan Eljas Erkon ja lakitieteen kandidaatti Walto Wihtori Tuomiojan koolle kutsuma klubi oli huolissaan parlamentaarisen demokratian toteutumisesta Suomessa. Vapaamielisten Klubia tutkineen Risto Laineen mukaan ryhmä oli parlamentarismiin ja laillisuuteen uskova aktiivisten kansalaisten ryhmä. Sen tavoitteena oli luoda yhteys ”maltillisten” sosialidemokraattien lisäksi myös maalaisliiton ”laillisuusmiehiin” ja ruotsalaisen kansanpuolueen ”vasemmistoon”. Vuosikymmenen alussa klubi loi lähes koko valtakunnan laajuisen salaisen organisaation, joka olisi toiminut ainakin tiedonsiirtoverkostona mahdollisen oikeistokapinan uhatessa tai toteutuessa. Klubin virallinen jäsenmäärä oli kaikenkaikkiaan 250 ja se toimi vuodesta 1930 vuoteen 1938, jolloin sen tavoitteet katsottiin täyttyneen. Klubissa toimi useita huomattavia henkilöitä niin politiikan kuin kulttuurinkin alalta. Laineen mukaan klubin jäseniä voisi luokitella poliittisella asteikolla ”porvarilliseen vasemmistoon”, jota nykyperspektiivillä voitaisiin pitää avara- ja kaukokatseisena ”edistysmielisyytenä”. Klubi toimi salaisena järjestönä, josta tihkui vähän tietoa ulkopuolisille. Esimerkiksi tulenkantajien aineistosta en ole löytänyt mitään viittauksia klubiin, vaikka useilla sen jäsenillä oli vahvoja yhteyksiä tulenkantajiin.¹⁴⁴

Tulenkantajat poikkesivat Vapaamielisten Klubista kolmella merkittävällä tavalla. Poliittiset tavoitteet ja periaatteet olivat samansuuntaiset, mutta siinä missä Vapaamielisten Klubi tukeutui vanhempaan älymystöön, tulenkantajat koostui lähes ainoastaan sodanjälkeisestä nuoresta sukupolvesta. Toinen merkittävä ero oli siinä, että Vapaamielisten klubin keskittyessä pelkästään poliittiseen kenttään ja konkreettisiin hätätilavalmisteluihin, kokivat tulenkantajat yhdeksi tärkeimmistä tehtävistään kansan ”sivistämisen”. Se sai kiteytetyn muodon Tulenkantajain Seuran julistuksessa fasistista kulttuurivaaraa vastaan vuodelta 1934:

”Kulttuurikriisi ilmenee tällä hetkellä voimakkaana Suomessakin. Kaikilla aloilla on havaittavissa kulttuuriväsymystä, mikä johtuu korkeammasta sivistyselämän, kirjallisuuden ja teatterin, taiteen ja tieteen irtautumisesta kansan kulttuuritarpeista. Jokainen toimenpide, joka edistää ja voimistuttaa Suomen sivistyselämää, on tervetullut ja tarpeellinen. Yhteiskunnan työskentelevien jäsenten vetäminen yhä laajemmalti kulttuurityöhön ja kulttuuritarpeitten jatkuva kohottaminen on välttämätöntä. Kaikkia sellaisia toimenpiteitä on tuettava. On myös selvää, että omakielinen kulttuurityö on jokaiselle kansalle kuuluva oikeus.”¹⁴⁵

Tulenkantajien vaikutuksesta se saavutti merkittävämmän aseman.

¹⁴⁴ Laine, Risto 2005. Luku: Klubin tavoite.

¹⁴⁵ Tulenkantajien julistus fasistista kulttuurivaaraa vastaan. Kansio Sekalaisia, TuSA, TA.

Vain tiedostava kansa voi nousta vastustamaan totalitarismia ja siihen päästään vain kulttuurisen sivistyksen kautta. Tähän perustui tulenkantajien kulttuuriliberalistisen taistelun idea. Kolmantena merkittävänä erona Vapaamielisten klubiin oli, että tulenkantajat toimivat avoimesti ”tulta päin” -asenteella. Tulenkantajain Seurassa käytiin tosin keskustelua toiminnan naamioimisesta. Vapaamielisten Klubiin kuulunut Göta Sinervo vaati, että tavoitteet ja toiminta pitäisi naamioida ja salata, ettei niitä heti leimata ”määrätynlaisiksi”. Sinervo oli huolissaan, että ”maan petturin” ja ”kommunismien” leimat tulisivat vaikeuttamaan toimintaa ja pahimmassa tapauksessa tekemään sen mahdottomaksi. Seuran johtokunta kuitenkin päätti, että kaikesta huolimatta oli asetettava naamioita julkisuuteen.¹⁴⁶

3.2.2. Ohjelma

Tulenkantajain Seura kokoontui vuoden tauon jälkeen helmikuussa 1932. Yhteiskunnan radikalisoituminen oli saavuttanut huippunsa Lapuan liikkeen aggressiivisuuden myötä ja yleisesti pelättiin vallankaappausvalmistelua. Seuran toiminta oli ollut koko vuoden 1931 jäissä yhteiskunnallisten olosuhteiden pakottamina, mutta nyt päätettiin reagoida jatkuvasti uhkaavammaksi käyneeseen tilanteeseen.¹⁴⁷ Idea seuran uudelleen elvyttämisestä kehittyi Erkki Valan ylläpitämässä Maanantaikerhossa, joka oli pienen joukon tiivis keskustelukerho. Kerhoon kuului Valan lisäksi kirjailija L.A. Salava, liberaali Matti Kurjensaari ja veljekset Nyrki ja Tapio Tapiovaara. Joukkoon liittyi vastikään Helsinkiin saapunut nuori ylioppilas Raoul Palmgren.¹⁴⁸ Tulenkantajain Seuran ensimmäiseen kokoukseen saapui kymmenen henkeä ja seuran jäsenmäärän katsottiin olevan vain 16, mutta pienuus nähtiin vain eduksi niissä olosuhteissa.¹⁴⁹ Seuran puheenjohtajaksi valittiin Erkki Vala ja johtokuntaan toimittaja Helmer Adler ja kirjailija Lauri Viljanen, joka pian erosi johtokunnasta seuran ohjelmaan liittyvien erimielisyyksien vuoksi, sekä ylioppilaat Nyrki Tapiovaara ja Raoul Palmgren. Varajäseniksi valittiin ylioppilaat Matti Salonen ja Tapio Tapiovaara.¹⁵⁰ Kaikki kuuluivat akateemisesti koulutettuun väestönosaan.

¹⁴⁶ Johtokunnan pöytäkirja 15.4.1932. TuSA, TA.

¹⁴⁷ Vuosikokouksen pöytäkirja 21.2. 1932. TuSA, TA.

¹⁴⁸ Koivisto 1999, 314.

¹⁴⁹ Vuosikokouksen pöytäkirja 21.2.1932. TuSA, TA.

¹⁵⁰ Vuosikokouksen pöytäkirja 21.2.1932. TuSA, TA.

Raoul Palmgren on kuvannut seuran elvyttämistä romaanissaan *30-luvun kuvat*. Hänen mukaansa aloite uudelleenaktivoitumisesta tuli nimenomaan nuorten radikaalien piiristä. Tulenkantajista aatteellisen herätyksen saaneet uskoivat vielä ensimmäisen vaiheen aatteisiin, mutta Erkki Valan ja L.A. Salavan tuomio oli tyly. Tulenkantajien aatteet kuuluivat optimistiseen 20-lukuun, nyt aika oli eri. Palmgren kuvaa miten hän muiden nuorten radikaalien tavoin ei voinut hyväksyä Valan pessimismiiä ja vielä vähemmän L.A. Salavan kyynisiä mielipiteitä, mutta miten hän kuitenkin tunsii löytäneensä joukon, jonka elämäntyyli ja ajattelutapa vastasi hänen omaansa. Romaanin kertoja R. Palomeri pohtii:

”Mitä suuntaa ryhmä edusti? Se ei ollut enää porvarillisvapaamielinen, se ei ollut vielä marxilainen. Sosialidemokraattinen se ei ollut. Kommunistinen se ei ollut. Siinä oli jotain vapaamielisyydestä, jotain kommunismista, jotain kenties ihanteellisesta anarkismista. Se oli antikapitalistinen, mutta tuskin yhtä selvästi prososialistinen. ... Jotain kuitenkin oli syntymässä. Nuorison kapina hahmottui tässä toiseen hyökyaaltoon. Eikä se olisi enää mikään myrsky vesilasissa!”¹⁵¹

Palmgrenin arvio ryhmän luonteesta on osuva. 30-luvun tulenkantajat oli joukko radikaaleja kahdesta eri sukupolvesta, joilla kaikilla oli omanlaisensa näkemys todellisuudesta. Näiden monenlaisten vivahteiden ja suuntauksien pohjalta syntyi tulenkantajuus, jossa vahvimpana yhdistävänä tekijänä oli kokemus fasismin etenemisestä ja sen torjumisen sekä humanististen arvojen puolustamisen välttämättömyydestä. Oli luotava jälleen jotain uutta, jotain radikaalia!

Raoul Palmgren kuvaa romaanissaan millaisista lähtökohdista tulenkantajat tarkastelivat maailmaa 30-luvun alussa. Romaanissa Erkki Valaa edustava Heikki Viiri näki jo varhain 30-luvun luonteen: *”Kilpavarustelu on jo alkanut, kansalliskiihkoinen fasismi etenee voitollisena, on ajan haaskausta ja silmänlumetta enää puhua rauhanaatteesta ja paneurooppalaisuudesta. ... kohta ei ole demokratiaa ja ajatuksenvapautta, joiden puolesta puhuisi. ... koko parlamentti on vain marionettiteatteri, jossa kapitalismi hoitelee naruja.”*¹⁵²

Valan pessimistinen näkemys perustui pettymykseen, joka seurasi ensimmäisen tulenkantajuuden päättymistä ja idealismin sortumista reaalityodellisuuden edessä. Palmgrenin mukaan erityisesti L.A. Salavan kyyninen näkemys demokratian mahdollisuuksista vaikutti voimakkaasti nuoriin. *”Kaikki puhe demokratiasta luokkayhteiskunnassa on pelkkää huiputusta. Luokkayhteiskuntaa hallitsee diktatuuri. Joko kapitalististen ja kenraalien diktatuuri, kuten meillä. Tai työväenluokan ja intelligentsian diktatuuri, kuten Neuvostoliitossa. Kolmatta mahdollisuutta ei ole”*, sanoo kirjailija Silava Palmgrenin romaanissa. Erityisesti pettyneitä Vala ja Salava olivat sosiaalidemokraattien toiminnasta. He

¹⁵¹ Palomeri 1953, 169-170.

¹⁵² Palomeri 1953, 161.

näki­vät heidän sitoutuneen kapitalistiseen valedemokratiaan ja työläisten vallankumouksellisuuden estämiseen.¹⁵³ Tulenkantajiin saapuneiden nuorien elämänvoima ja into kuitenkin sytytti Valassa taistelun halua: demokratian puolesta täytyy taistella. Tuen saaminen oikealta oli mahdotonta, sosiaalidemokraateilta vaikeaa ja kommunistit oli ajettu maan alle tai pois maasta. Oli luotava jotain uutta, joka koskisi kaikkia kansanvallan ja demokratian puolustajia. Luotiin uudet tulenkantajat.

Tulenkantajain seuran puheenjohtajaksi valittu Erkki Vala esitti uuden aktivoitumisen ensimmäisessä kokoontumisessa seuran toimintaohjelmaksi seuraavaa:

1. Tutkimisen ja arvostelemisen vapaus palautettava
2. Sivistysystävälliset voimat koottava yhteen taistelemaan uhkaavaa kulttuurivaaraa vastaan
3. Taloudellisessa elämässä tapahtuneen katastrofin jälkeen ilmeisen välttämättömäksi käynyt korjaus aikaan saatava: sosialismi
4. Euroopan yhteys aikaan saatava: tullimuurit pois
5. Kirkko poliittisena ja taloudellisena mahtina nujerrettava
6. Kaikkea sotakiikhoilua ja chauvinismia vastaan
7. Suomesta luotava jälleen todellinen oikeus- ja kulttuurivaltio.

Valan esitys oli selkeästi poliittinen ohjelma, jonka tarkoitus oli luoda vastavoima Lapuan liikkeelle ja oikeistoradikalismille. Pelko fasisisesta diktatuurista oli todellinen ja aiheellinen, se olisi toteutuessaan hävittämässä kaikki demokraattisen oikeusvaltion peruseriaatteen. Vala tarkensikin seuran taisteluobjekteiksi nimenomaan Lapuan liikkeen, AKS:n sekä sen valta-aseman, jonka ”*suojeluskunta-aatteen on onnistunut saavuttaa maaseudulla sotaisine ja kiihkokansallisine piirteineen*”. Lisäksi oli luotava oma lehti taistelemaan seuran periaatteiden puolesta.¹⁵⁴

Kansalaisyhteisöjen ja sananvapauden rajoittaminen oli jo tässä vaiheessa edennyt niin pitkälle, että sen nähtiin uhkaavan tukehduttaa koko suomalaisen kulttuurielämän. Tulenkantajat olivat kiinnittäneet huomiota ”korkean taiteen” katoamiseen. ”Todella hyvää” taidetta tehtiin yhä harvemmin. Se nähtiin oireena yleisestä yhteiskunnallisesta ahdistuksesta. Tulenkantajat kokivatkin tärkeimmäksi tehtäväkseen puolustaa sananvapautta, tutkimisen ja arvostelemisen vapauden toteuttamista, minkä katsottiin olevan terveen ja luomisvoimaisen yhteiskunnan edellytys. Tämä oli suora jatkumo ensimmäisen tulenkantajuuden keskeisistä periaatteista ja näin toinen tulenkantajuus jatkoi ensimmäisen vaiheen viitoittamaa tietä. Olosuhteet olivat kuitenkin muuttuneet ahtaammiksi ja uhkaavammiksi ja se osaltaan pakotti

¹⁵³ Palomeri 1953, 161-165.

¹⁵⁴ Vuosikokouksen pöytäkirja 21.2.1932. TuSA, TA.

tulenkantajia ottamaan entistä enemmän kantaa poliittisiin kysymyksiin. Suurimpana pelkona oli oikeus- ja kulttuurivaltion lopullinen tuhoutuminen fasistisen vallankumouksen myötä.

Tulenkantajat näkivät fasismien uhkaavana kulttuurivaarana, jonka torjumiseen piti koota kaikki ”sivistysystävälliset voimat”. Raoul Palmgren tähdensikin, että seuran on ryhdyttävä ”*lujaan yhteistyöhön muitten todella kansanvallan puolesta taistelevien yhdistysten kanssa*” mainiten erityisesti Kansanvaltaisen Ylioppilasyhdistyksen (vasemmiston ylioppilasyhdistys) ja Akateemisen Sosialistiseuran (sosiaalidemokraattisen puolueen nuorisjärjestöjen vasen siipi). Tulenkantajain Seuran oli asetettava yhteiseen rintamaan muiden kansanvaltaisten järjestöjen kanssa ja tätä rintamaa oli varottava särkemästä. Tässä, pöytäkirjan mukaan, kokous ”tuntui yksimieliseltä”.¹⁵⁵

Seuran jäsenet eivät kuitenkaan olleet täysin yksimielisiä ohjelman tavoitteista. Tapiovaarat ja Helmer Adler vastustivat erityisesti sosialismi-sanan käyttöä, mutta Vala ja Palmgren puolustivat sosialistisen yhteiskuntaohjelman omaksumista. Englannin vapaamielinen puolue oli Valalle esikuva ja heidän vaatimuksensa mm. kaivosten yhteiskunnallistamisesta oli osoitus sosialistisen yhteiskuntaohjelman pätevydestä.¹⁵⁶ Ohjelman lopullinen muotoilu jätettiin johtokunnan tehtäväksi, mutta johtokunnan kokouksissa ohjelman sisällöstä ei päästy yksimielisyyteen. Keskeinen erimielisyyden aihe oli politiikan ja kulttuurin suhde sekä suhtautuminen poliittisiin puolueisiin.¹⁵⁷ Toiset halusivat pitää kulttuurin ja taiteen seuran fokuksessa ja pelkäsivät seurasta muodostuvan pelkästään poliittisen järjestön. Toisille olosuhteet olivat sellaiset, että vain poliittinen taistelu saattoi johtaa vapaampaan yhteiskuntaan, jossa taide ja kulttuuri voisivat kukoistaa. Seuran vasemmistosuunta Raoul Palmgrenin johdolla halusi lähentää seuraa puoluepoliittiseen vasemmistoon ja tämä oli vastoin tulenkantajuuden alkuperäisiä periaatteita.

Millainen rooli politiikalla tuli olla seuran tavoitteissa ja ohjelmassa olikin toisen tulenkantajuuden keskeinen jännite, joka hajotti seuran yhtenäisyyttä läpi 30-luvun. Kävivätkö tulenkantajat poliittista vai kulttuuritaistelua kysyttiin johtokunnan kokouksessa. Esimerkiksi Lauri Viljanen erosi seuran johtokunnasta lokakuussa 1932 vastalauseena

¹⁵⁵ Vuosikokouksen pöytäkirja 21.2.1932. TuSA, TA.

¹⁵⁶ Vuosikokouksen pöytäkirja 21.2.1932. TuSA, TA.

¹⁵⁷ Johtokunnan pöytäkirja 22.2.1932. TuSA, TA.

valmisteilla olevan kulttuurilehden ohjelmasta ja ajautui lopulta tulenkantajista erilleen¹⁵⁸. Viljanen kannatti pääpiirteissään tulenkantajien periaatteita, mutta hänen taistelevalla humanismilleen uuden tulenkantajuuden poliittisuus oli vierasta. Viljasen taistelevaa humanismia analysoinut Vesa Mauriala on huomauttanut, että siinä missä Katri Vala ihmisyyden puolustuksessaan radikalisoitui, käytti Viljanen itselleen luontevaa, sovinnaisempaa tapaa kritisoida vallitsevaa tilannetta¹⁵⁹. Tulenkantajain Seuran jäsenyyden Viljanen edelleen säilytti, mutta hän ei juurikaan osallistunut seuran toimintaan vuoden 1932 jälkeen.

Seuran ohjelmaa ei ehditty lopullisesti muotoilla, koska pian ensimmäisten kokousten jälkeen Mäntsälän kapina ja sen kukistuminen muuttivat yhteiskunnan poliittiset olosuhteet toisenlaiseksi. Pöytäkirjan mukaan se herätti toiveikkaita ja optimistisia odotuksia seuran jäsenissä Valaa ja Palmgrenia lukuun ottamatta. Toiveikkuus olikin ennen aikaista, sillä koko 30-luvun ajan tulenkantajat joutuivat taistelemaan olemassaolonsa puolesta. Vaikkakin olosuhteiden nähtiin ”*avaavan uria uudelle vapaamieliselle toiminnalle*”, seuran jäsenet olivat yksimielisiä siitä, että aktiiviseen toimintaan oli kiireesti ryhdyttävä. Oman lehden perustaminen oli tärkeimpiä tavoitteita. Seuran ja tulevan lehden ohjelmaan lisättiin tehtäviksi kansanvaltaisen ajattelutavan syventäminen, työskentely tasavaltaa puoltavan järjestön luomiseksi, alaosastojen perustaminen tärkeimmille paikkakunnille, mielipiteiden muokkaaminen ja tiedustelujen tekeminen maaseudulla sekä niiden pyrkimysten tukeminen, jotka tähtäsivät suojeluskuntien muuttamiseksi armeijan reserveiksi.¹⁶⁰ Myöhemmin seura sanoi esiintyvänsä vähemmistökansallisuuden, kansanvaltaisten oikeuksien puolesta, kuolemanrangaistusta vastaan, ihmisoikeuksien puolesta, sotaa vastaan ja sananvapauden puolesta.¹⁶¹ Lisäksi muodostetun *Tulenkantajat* -lehden tuli olla ensi sijassa kulttuurilehti, joka taistelisi kulttuurivapauden puolesta ja toimisi sivistyksellisten päämäärien hyväksi. *Tulenkantajat* -lehden ensimmäisessä numerossa luvattiin, että nyt on kyse myös ”*määrätietoisesta kasvatustyöstä ja sivistysalojen peruskysymysten selvittelystä.*”¹⁶²

Tulenkantajien ohjelman pääsisällöksi muodostui tiivistetysti:

- 1) Sanan- ja kulttuurivapauden sekä ihmisyyden puolustaminen

¹⁵⁸ Johtokunnan pöytäkirja 15.10.1932. TuSA, TA; Lauri Viljasen ilmoitus eroamisestaan. Kansio Jäsenasioita, TuSA, TA.

¹⁵⁹ Mauriala 2005, 274.

¹⁶⁰ Johtokunnan pöytäkirja 3.3.1932. TuSA, TA.

¹⁶¹ Vuosikertomus toimintakaudelta 1935-1936. Kansio Kertomuksia, TuSA, TA.

¹⁶² Pääkirjoitus, *Tulenkantajat* 25.11.1932.

- 2) Fasismien, kiihkoisänmaallisuuden, sotakiikhoilun ja sodan vastustaminen
- 3) Kansanvallan ja demokratian puolustaminen
- 4) Yhteisen kansanvaltaisen kulttuuririntaman muodostaminen
- 5) Toimiminen sivistyksellisten päämäärien hyväksi.

Näiden tavoitteiden valossa voi arvioida tulenkantajuuden olemusta. Liike oli ajalleen poikkeuksellisen edistyksellinen. Liike toimi aikana, jolloin vasemmiston ja oikeiston välinen kuilu oli syvä ja leveä ja todellinen keskusta oli ohut ja vailla todellista vaikutusvaltaa. Tulenkantajat kannattivat vaatimuksia, joista myöhemmin on tullut itsestään selviä jälkimodernin valtion periaatteita, mutta omalla ajallaan olivat radikaaleja. Oikeistolle ne edustivat maan petturuutta ja kommunismin ihannointia. Vaikkakin liike oli suhteellisen pieni ja muodostui lähinnä sodanjälkeisestä nuorisosta, se oli aktiivinen ja äänekkäs ja siten vallassa olevien kannalta vähintäänkin hyvin häiritsevä ilmiö. Suhde poliittiseen vasemmistoon oli ongelmallinen koko vuosikymmenen ajan. Voikin nähdä, että yhteiskunnallisten olosuhteiden pakottamana tulenkantajat ajautuivat yhä enemmän vasemmalle ollen kuitenkin jatkuvasti ristiriitaisessa suhteessa siihen.

Vasemmistolaisuuteen luettavien mielipiteiden lisäksi tulenkantajilla oli vahva yhteys ensimmäisen tulenkantajuuden individualismiin ja liberalismiin, jota erityisesti Erkki ja Katri Vala pyrkivät pitämään esillä. 20- ja 30-lukujen vaihte muodosti saranakohdan, jossa tulenkantajuuden luonne muuttui, mutta ydin säilyi samana. Ensimmäisen tulenkantajuuden keskeiset arvot, ihmisyyden, rauhan ja sananvapauden puolustaminen, säilyivät toisen tulenkantajuuden ytimessä. Siksi toinen tulenkantajuus säilytti vahvan yhteyden ensimmäiseen tulenkantajuuteen. Erkki Valan mukaan tulenkantajat ”*olivat individualisteja suurimmaksi osaksi sikäli ettei siinä mitään semmoista, jota voisi sanoa joukkotoimintaa ollut. Jos loukkasi astumalla joittenkin varpaille niin kyllä siinä huomasi, että oma itse oli kaikkein tärkein kuitenkin*”¹⁶³. Joka tapauksessa tulenkantajat voidaan lukea Suomen merkittävien vasemmistointellektuellien joukkoon. Mutta yhtenäinen ryhmä ei ollut ja se heikensi liikkeen toimintamahdollisuuksia.

3.2.3. Jäsenet ja toiminta

Tulenkantajain Seurassa oli jäsenluetteloiden kaikkiaan 65 jäsentä.¹⁶⁴ Osa heistä ei toiminut

¹⁶³ Erkki Vala muistelee. Haastattelunauhoite 7.2.1983. Nauha 1983:7, AB 2671, KL 20785, ErVA, SKS KiA.

¹⁶⁴ Ks. Liite 1.

seurassa aktiivisesti, vaan olivat taustalla tukijäseninä jäsenmaksujen ja avustusten kautta. Etsivä keskuspoliisi arvioi, että seuralla oli tuhansia aatteellisia kannattajia, vaikka virallinen jäsenmäärä oli pieni¹⁶⁵. Seuran puheenjohtajaksi vuonna 1929 valittiin Erkki Vala ja johtokuntaan J.E. Kaukoomaa, Pentti Nikulainen, Liisa Rauni ja Lahja Salonen sekä varajäseniksi Armas Heikel ja Yrjö Kankaanpää. Tilintarkastajiksi valittiin Vihtori Laurila ja Kosti Enroth sekä varalle Toini Telin ja Verner Lahtinen. Tästä joukosta Valan lisäksi 30-luvun tulenkantajissa olivat mukana enää Vihtori Laurila, Armas Heikel, Yrjö Kankaanpää ja Toini Telin. Huomionarvoista on, että seuran ensimmäiseen johtokuntaan tuli keskeisistä tulenkantajista ainoastaan Erkki Vala, mikä on nähty osoituksena tulenkantajien ryhmän hajaannuksesta jo vuoden 1929 aikana.

Ensimmäisen tulenkantajuuden keskeisistä henkilöistä toiseen tulenkantajuuteen osallistuiivat aktiivisimmin Erkki ja Katri Vala. Lauri Viljanen oli mukana myös, mutta hänen suhteensa tulenkantajiin säilyi ristiriitaisena. Elina Vaara lupautui *Tulenkantajat* -lehden avustajaksi, mutta kustantajan painostuksesta joutui vetäytymään syrjään. Myös Olavi Paavolainen haki seuran jäsenyyttä. Seuran johtokunta ei kuitenkaan täysin luottanut Paavolaiseen, joka oli aiemmin kovin sanoin arvostellut tulenkantajia. Tulenkantajat vaativat häntä kirjoittamaan julkisen selvityksen ”uudesta orientoitumisestaan”, mihin Paavolainen ei suostunut. Vuoden 1935 syksyllä Paavolainen lähetti tulenkantajille sähkeen, jossa hän tervehti kulttuuririntaman perustamista ja sanoi olevansa ”hengessä mukana”.¹⁶⁶ Viljasen, Vaaran ja Paavolaisen yhteys tulenkantajiin osoittaa ensimmäisen tulenkantajuuden ytimen säilyneen samana. Heidän henkinen yhteytensä toiseen tulenkantajuuteen tukee sarakäsitystä ensimmäisen ja toisen tulenkantajuuden välillä.

Siinä missä ensimmäinen tulenkantajuus yhdisti itsenäisen Suomen ensimmäistä kirjailijasukupolvea, yhdisti toinen tulenkantajuus ensimmäisen sukupolven sodanjälkeiseen toiseen sukupolveen. Mm. Erkki ja Katri Vala, Lauri Viljanen, Cay Sundström ja Vihtori Laurila kuuluivat 1900-luvun vaihteessa syntyneisiin ja vuoden 1918 sodan aikana parasta nuoruuttaan eläneeseen sukupolveen. Selkeästi toista sukupolvea olivat mm. Raoul Palmgren, Mauri Ryömä, Nyrki ja Tapio Tapiovaara ja Elvi Sinervo, joiden nuoruutta leimasi Lapuan liikkeen aiheuttama yhteiskunnallinen myllerrys. He syntyivät 1910-luvun vaihteessa.

¹⁶⁵ EK:n muistio kansanrintamaliikkeestä. Muistio, XXII A 5, mp. 2837/447, EK-VALPO I, KA.

¹⁶⁶ Kansio Jäsenasiaa, TuSA, TA; Olavi Paavolaisen sähke tulenkantajille 13.10.1935. Kansio Sekalaista, TuSA, TA; Tulenkantajan muistelmat, 117. Kansio 7, ErVA, SKS KiA.

Seuraan liittyi kuitenkin myös näiden selkeästi eri sukupolvien välissä syntyneitä sekä joitakin vanhemman sukupolven edustajia (mm. Hella Wuolijoki, Hagar Olsson ja E.F. Rautela). Ensimmäinen tulenkantajuus oli selkeästi yhden sukupolven ilmiö, mutta toista tulenkantajuutta voidaan pitää sukupolvia yhdistävänä liikkeenä.

Tulenkantajain Seuran toiminta oli vuosina 1932-1935 vilkkainta, mutta sen jälkeenkin kokouksia pidettiin tasaisesti. Vuoden 1937 vuosikokouksessa johtokuntaan valittiin puheenjohtajaksi Nyrki Tapiovaara ja hänen lisäksi Jarno Pennanen, Tapio Tapiovaara, Arvo Turtiainen ja Helvi Raatikainen. Johdon kokoonpano oli siis muuttunut oleellisesti vuodesta 1932. Tulenkantajien sisällä vastakkaisia näkökulmia edustaneet Erkki Vala ja Raoul Palmgren olivat siirtyneet syrjään.¹⁶⁷ Seuran jäsenmäärä kohosi 40:een vuoden 1933 aikana. Vuoden 1938 alussa jäseniä oli 65. Jäsenet pysyivät uskollisina seuralle läpi 30-luvun ja seura kasvatti jäsenmääräänsä tasaisesti. Seurasta eroaminen oli poikkeuksellista.¹⁶⁸

Uudelleen aktivoituneen seuran vuosikertomuksissa kuvataan, että alkuvuodet kuuluivat ”pyrkimyksissä perustaa oma lehti, jäsenjoukon kokoamisessa, sisäisessä järjestäytymisessä ja kasvatustyössä”. Seuran mukaan ”oli tämä välttämätöntä olosuhteissa, joissa seura ainoana radikaalikansanvaltaisena kulttuurijärjestönä joutui etsimään työtä alkavalle keskiluokan fasisminvastaiselle taistelulle.”¹⁶⁹ Seurassa koettiin, että tulenkantajat olivat ainoa todellinen fasismia vastustava järjestö Suomessa. Myöhemmin ”voitiin ilolla todeta” että maahan oli syntynyt monia muitakin vapaamielisiä, fasisminvastaisia järjestöjä ja lehtiä¹⁷⁰.

1930-luvun alkuvuodet olivatkin haastavia seuran toiminnalle, mutta alku oli lupaava. Vapaamielisten klubiin kuulunut Göta Sinervo lupautui auttamaan lehden kustantamisessa. Hänen ehdotuksestaan seura suunnitteli Nuortasavaltalaisen Yhdistyksen perustamista. Sen tehtäväksi olisi muodostunut lehden julkaiseminen ja sillä olisi ollut oikeus myös ”muunlaiseen” julkaisutoimintaan.¹⁷¹ Sinervo esitti, että yhdistys pitäisi laajentaa Nuortasavaltalaisten Liitoksi, kaikkia tasavaltalaisia puolueita käsittäväksi kansalaisjärjestöksi. Aluksi johtokunta innostui Sinervon suunnitelmista ja niitä jatkettiin jopa niin pitkälle, että suunniteltiin todellisen keskiluokkaisen liberaalipuolueen

¹⁶⁷ Tulenkantajain Seuran vuosikertomus toimintakaudelta 1937-1938. Kansio Kertomuksia, TuSA, TA.

¹⁶⁸ Tulenkantajain Seuran vuosikertomus toimintakaudelta 1937-1938. Kansio Kertomuksia, TuSA, TA.

¹⁶⁹ Tulenkantajain Seuran vuosikertomus toimintakaudelta 1935-1936. Kansio Kertomuksia, TuSA, TA.

¹⁷⁰ Tulenkantajain Seuran vuosikertomus toimintakaudelta 1935-1936. Kansio Kertomuksia, TuSA, TA.

¹⁷¹ Johtokunnan pöytäkirja 3.3.1932. TuSA, TA.

perustamista¹⁷². Sinervo toi myös presidentti K.J. Ståhlberg terveiset tulenkantajille, joka sanoi iloitsevansa nuorison keskuudesta syntyneiden suunnitelmien johdosta.¹⁷³ Ståhlberg kuului myös Vapaamielisten Klubiin. Jopa laillisuusrintama, jonka Edistyspuolue, Maalaisliitto, RKP ja SDP oli perustanut vuonna 1930 presidentti Ståhlbergin kyydityksen jälkeen vastustamaan äärioikeiston nousua, tarjosi yhteistyötä tulenkantajien ja perusteilla olevan liiton kanssa.¹⁷⁴ Helsingin Sanomien päätoimittajan Eljas Erkko, joka myös kuului Vapaamielisten Klubiin, lupasi lehensä puolesta aatteellista tukea uudelle vapaamieliselle ryhmälle.¹⁷⁵ Myös ”punaisena diivana” ja ”myrskylintuna” tunnettu merkittävä teatteripersoona Elli Tompuri antoi tukensa tulenkantajien tavoitteille¹⁷⁶. Tämä kertoo siitä, että tulenkantajat olivat saavuttaneet laajaa luottamusta oikeistoradikalismia vastustavissa poliittisissa ja kulttuurisissa piireissä. Heissä nähtiin potentiaalia kantamaan parlamentaarisen demokratian ja vapaan kulttuurielämän tulta epävarman tulevaisuuden edessä.

Tulenkantajat olivat valinnan edessä. Käydäkö poliittista- vai kulttuuritaistelua? Erkki Valan näkemys oli aluksi, että poliittinen taistelu tulisi kysymykseen vain siinä tapauksessa, että ohjelman ytimeksi otetaan a) kansanvallan palauttaminen ja b) suojeluskuntajärjestön lopettaminen tavalla tai toisella. Tauno Tattari ja Raoul Palmgren kannattivat kulttuuriliberalistista taistelua unohtamatta kuitenkaan kokonaan poliittista puolta.¹⁷⁷ Nuortasavaltalaisten Liiton¹⁷⁸ perustaminen olisi asettanut tulenkantajat puoluepoliittisiin yhteyksiin ja siten rajoittanut heidän toimintamahdollisuuksiaan. Se olisi ollut vastoin tulenkantajien periaatteita ja tavoitteita joihin olennaisesti liittyi sivistyksellinen kasvatustyö kansanvaltaisen ajattelutavan lujittamiseksi ”tavallisen kansan” piirissä. Tulenkantajuus merkitsi kaikille ensisijaisesti kulttuuriliberalismia ja vasta toissijaisesti taistelua fasismia ja oikeistoradikalismia vastaan. Kesän aikana liiton perustamisesta luovuttiin ja Tulenkantajain Seura nähtiin riittäväksi tavoitteiden ajamiseen. Oman lehden perustaminen nähtiin tärkeimmäksi välineeksi tulenkantajien aatteen levittämiseksi. Se perustettiin lokakuussa 1932.

¹⁷² Johtokunnan pöytäkirja 12.3.1932. TuSA, TA.

¹⁷³ Johtokunnan pöytäkirja 7.3.1932. TuSA, TA.

¹⁷⁴ Johtokunnan pöytäkirja 11.4.1932. TuSA, TA.

¹⁷⁵ Johtokunnan pöytäkirja 7.3.1932. TuSA, TA.

¹⁷⁶ Katri Valan kirje Armas Heikelille 9.9.1933. Kirjekokoelma 355:59:5:1, KVA, SKS KiA; Ks. Tompurista, Mäkinen 2001.

¹⁷⁷ Johtokunnan pöytäkirja 11.4.1932. TuSA, TA.

¹⁷⁸ Nuortasavaltalaisten Liitto kuitenkin perustettiin vuonna 1935 puheenjohtajanaan professori Väinö Lassila. Tulenkantajista liitossa toimi Katri Vala ja Lauri Viljanen. EK:n raportit Nuortasavaltalaisten Liitosta. Mp. 505, EK-VALPO I, KA.

Tulenkantajain Seura pyrki aktivoimaan jäseniään ja houkuttelemaan uusia jäseniä monin tavoin. Tärkeimmäksi toimintamuodoksi kehittyi jo seuran alkuvaiheessa keskusteluillat, jotka saavuttivat suosiota myös seuran ulkopuolella. Asiantuntijoiden pitämien alustusten jälkeen käytiin aiheesta vilkasta keskustelua. Iltamien pääpaino oli keskustelussa ja erilaisten mielipiteiden esittämisessä. Toisinaan seuran tilaisuuksissa vieraili myös muiden kulttuurijärjestöjen edustajia kuten Nuoren Voiman Liiton Kerho 33. Vuoden 1935 toukokuussa seura järjesti radikaalien kirjailijoiden matinean, johon he saivat vieraiksi kirjailijoita muista Pohjoismaista.¹⁷⁹

Kansalaiskokouksien järjestäminen oli yksi keskeisiä toimintamuotoja. Ne keräsivätkin paljon väkeä erityisesti työväestön keskuudesta. Kansalaiskokouksia järjestettiin yleensä muiden vasemmistolaisten ja kansanvaltaisten järjestöjen kanssa yhdessä. Viritelläkseen seuran sisäistä sivistystoimintaa, johtokunta perusti vuonna 1933 kirjallis-taiteellisen kerhon kulttuuriharrastustoimintaan vetäjänään Kaisu-Mirjami Rydberg ja yhteiskunnallisen kerhon, jonka vetäjäksi valittiin Raoul Palmgren. Kerhot eivät kuitenkaan saaneet kovinkaan suurta suosiota, minkä vuoksi ne lopetettiin jo saman vuoden aikana. *Tulenkantajat* –lehti julkaisi myös kerran runokilpailun, jonka voittajaksi valittiin Elvi Sinervo. Hänen kirjailijaura sai kilpailusta alkunsa. Yksi mielenkiintoinen yritys oli *Tulenkantajat* –albumin herättäminen jälleen eloon. Sen toimittamiseen perustettiin toimikunta, joka työskentelikin aktiivisesti sen luomiseksi. Vasemmistolainen kirjapaino Kansanvalta, joka julkaisi sosiaalidemokraattien pää-äänenkannattajaa *Suomen Sosiaalidemokraattia*, lupautui aluksi kustantajaksi. Kansanvallan toimitusjohtaja asetti kuitenkin albumille kaupallisia tavoitteita, joita tulenkantajat eivät hyväksyneet. Ilmeisesti albumia ei saatu julkaistua.¹⁸⁰

3.2.4. Tulenkantajat –lehti

Tulenkantajat –lehden uudelleen perustaminen koettiin Tulenkantajain Seuran tärkeimmäksi tehtäväksi jo seuran ensimmäisessä kokouksessa. Tosi asia oli, että maassa ei toiminut yhtään varteenotettavaa julkaisua, jonka kautta radikaali vasemmistoölymystö olisi voinut saada

¹⁷⁹ Tulenkantajain Seuran vuosikertomuksia toimintakaudelta 1935-1936. Kansio Kertomuksia, TuSA, TA.

¹⁸⁰ Tulenkantajain Seuran pöytäkirjat. TuSA, TA.

äänensä kuuluviin. *Suomen Sosiaalidemokraatti* oli ainoa merkittävä vasemmistolainen julkaisu, mutta vahvan puoluepoliittisen kytköksensä vuoksi sen julkaisutoiminta oli rajallista ja maltillista. Tulenkantajain Seura perustettiin reaktiona Lapuan liikkeen ylivaltaan yhteiskunnassa, ja seura olisi ollut hyödytön ilman omaa julkaisukanavaa omien tavoitteittensa ja mielipiteidensä esiin tuomiseksi. Ensimmäinen *Tulenkantajat* oli ollut ulkoasultaan rohkea ja esteettisesti vaikuttava. Runsaan kuvituksen ja hyvänlaatuisen paperin käyttö vaati kuitenkin varoja ja tilaajamäärien vähetessä lehti jouduttiin lopettamaan.¹⁸¹ Toisen lehden kohdalla tämä haluttiin välttää. Lehden sisällön tuli korvata ulkoisen muodon vaatimattomuuden. Lehden talous oli kuitenkin jatkuvana huolenaiheena, mutta Erkki Valan ansiosta sitä pystyttiin julkaisemaan aina talvisodan syttymiseen saakka.

Lehden perustamisesta päätettiin Tulenkantajain Seuran ensimmäisessä kokouksessa, mutta sen julkaiseminen kuitenkin viivästyi taloudellisten ongelmien vuoksi. Vasta vuoden 1932 lopulla onnistuttiin toimittamaan ensimmäiset näytenumerot. Lehden nimeksi otettiin *Tulenkantajat* osin jatkamaan ensimmäisen lehden keskeisiä periaatteita, osin ilmaisen mainoksen vuoksi. Alkuvaikeuksien aikana lehden nimeksi suunniteltiin Tasavaltaa, jolloin se olisi toiminut Göta Sinervon hahmotteleman Nuortasavaltalaisen Liiton äänenkannattajana. Liitto osoittautui kuitenkin mahdottomaksi hankkeeksi ja sen kariuduttua keväällä suunnitelmat oman lehden perustamisesta lykättiin syksyyn. Kesän aikana Tulenkantajain Seuran olemus oli selkeytynyt ja lehden perustaminen sai vauhtia Erkki Valan onnistuessa keräämään varoja sen kustantamiseen. Hän onnistui saamaan Kirjapaino Sana Oy:n lehden painattajaksi sillä ehdolla, että Erkki Vala henkilökohtaisesti vastaa lehdestä. Varojen puolesta lehteä voitiin alkaa julkaista.¹⁸²

Erkki Vala esitteli Tulenkantajain Seuran johtokunnalle lehtihankkeen tavoitteet. Lehden tuli olla ennen kaikkea viikoittain ilmestyvä kulttuurilehti, joka esittää myös luovaa kritiikkiä yhteiskunnallisessa hengessä ja taistelee kulttuurivapauden puolesta. Luvassa olisi myös katsauksia ulko- ja sisäpolitiikkaan, mutta päivänpolitiikkaan se ei varsinaisesti puuttuisi. Tulenkantajain Seuran ja lehden suhteesta johtokunta päätyi selkeään näkemykseen: *”Tulenkantajat -lehti perustetaan Tulenkantajain Seuran aloitteesta, mutta lehden päätoimittaja Erkki Vala vastaa persoonallisesti sen taloudellisesta asemasta.”*¹⁸³

¹⁸¹ Mauriala 2005, 249-254, 263-264.

¹⁸² Johtokunnan pöytäkirja 15.10.1932. TuSA, TA.

¹⁸³ Johtokunnan pöytäkirja 15.10.1932. TuSA, TA.

Päätoimittajaksi valittu Erkki Vala vastasi sekä lehden taloudesta, että lehden sisällöstä. Vaatimus oli, että lehden sisällön tuli vastata seuran periaatteita ja tavoitteita, jonka varmistamiseksi seura valvoi lehden sisältöä ja omisti oikeuden puuttua julkaisutoimintaan, mikäli lehti poikkeaa seuran linjasta. Kuitenkin lehden ja seuran suhde oli määritelty niin, että Erkki Vala onnistui ottamaan vuoden 1935 alussa lehden kokonaisuudessaan omaan haltuunsa rikkomatta juridisesti tehtyjä sopimuksia.

Tulenkantajien sisällöstä nationalismi oli jätetty kokonaan syrjään ja kirjoittajista laitettu boikottiin vain selkeästi oikeistolaiset kirjoittajat, koska yhteistyö oikeiston kanssa niissä olosuhteissa oli mahdotonta. Näyttenumerot toimitettiin tarkoituksellisesti varsin diplomaattiseen ja hillittyyn sävyyn. Vala ennakoi lehden saavan nopeasti vastustajia, ja toivoi jäsenien pysyvän yksimielisesti lehden takana huolimatta vastustajien yrityksistä lehden nujertamiseksi.¹⁸⁴ Mahdollisiin polemiikkeihin muiden lehtien taholta valmistauduttiin nimeämällä Raoul Palmgren hoitamaan vastapolemiikin neuvoteltuaan ensin Erkki Valan kanssa.¹⁸⁵ Ensimmäisessä numerossaan lehti esitti tavoitteensa varsin maltillisesti:

”Kaksi asiaa on, joita *Tulenkantajat* tulevat aina pitämään mielessään. Toinen on ihmisten keskeinen solidaarisuuden tunne ja toinen yksilöitten vastuuntunne. Näitten ominaisuuksien puuttuminen on johtanut täällä niin kuin muuallakin suuriin rikkomuksiin ihmisyyttä ja tervettä järkeä vastaan. Tulenkantajain taistelun tarkoituksena on näitten ominaisuuksien lujittaminen Suomen kansan keskuudessa. Sen tarkoituksena on tehostaa henkisen työn tekijäin velvollisuuksia ja vastuuntunnetta kansakuntaan nähden, sen aineelliseen ja sivistykselliseen tulevaisuuteen nähden.”¹⁸⁶

Kahden näyttenumeron jälkeen lehden sävy muuttui huomattavasti radikaalimmaksi. Päivänpoliittiset kysymykset nousivat pian tärkeään asemaan lehden artikkeleissa ja kritiikki vallanpitäjiä kohtaan oli ankaraa.

Tarkoituksiaan toteuttamaan lehti lupasi ensimmäisessä näyttenumerossaan julkaista kirjoituksia henkisen työn eri aloilta, selvittää eri virtauksia taiteen, tieteen, politiikan ja yhteiskuntaelämän piirissä sekä harjoittaa määrätietoista arvostelutoimintaa. Lehti lupasi seurata tarkasti kotimaista kirjallisuutta ja julkaista uusien ja vanhempien kirjailijoiden töistä näytteitä. Erityisen merkittäväksi myöhemmin nousi lehden lupaus pitää lukijat ajan tasalla ulkomaisista sivistyksellisistä tapahtumista.¹⁸⁷ Myöhemmin se laajennettiin koskemaan myös poliittisia tapahtumia. Erkki Valan laajojen ulkomaisten yhteyksien ansiosta lehdestä tulikin yksi tärkeimmistä foorumeista, jotka tarjosivat vaihtoehdon viralliselle totuudelle ja

¹⁸⁴ Tulenkantajain Seuran kokouksen pöytäkirja 27.11.1932. TuSA, TA.

¹⁸⁵ Johtokunnan pöytäkirja 24.11.1932. TuSA, TA.

¹⁸⁶ Pääkirjoitus, Tulenkantajat 25.11.1932.

¹⁸⁷ Pääkirjoitus, Tulenkantajat 25.11.1932.

oikeistolaiselle kirjoittelulle. Näin se pystyi tarjoamaan lukijoilleen mahdollisuuden arvioida maailman tapahtumia ja ilmiöitä myös toisenlaisesta näkökulmasta. Tämä tuli erityisen tärkeäksi kansallissosialistien noustessa valtaan Saksassa ja fasismin ottaessa otteen koko Euroopasta.

Lehden sisältö muodostui kahdesta päälinjasta, kulttuurista ja politiikasta. Kulttuurin alalla lehti otti merkittävän aseman ulkomaisen kirjallisuuden (mm. Thomas Mann, Goethe, Leo Tolstoi, Maxim Gorki, Andre Malraux, Ernest Hemingway, Ernst Toller, Jaroslav Hashek, Heinrich Heine, John Dos Passos) esittelijänä Suomessa. Lehden palstoille pääsivät niin venäläiset, ruotsalaiset, saksalaiset, ranskalaiset, yhdysvaltalaiset kuin virolaisetkin kirjailijat. Jopa itämaista runoutta esiteltiin Katri Valan käännöksinä. Ulkomaisen kirjallisuuden lisäksi lehdessä julkaistiin runsaasti näytteitä suomalaisten kirjailijoiden ja runoilijoiden teoksista. Runojen, novellien ja kertomusten lisäksi lehdessä julkaistiin jatkokertomuksina otteita merkittävistä ulkomaisista ja kotimaisista romaaneista. Lisäksi lehti seurasi kotimaista kulttuurielämää tarkasti ja raportoi merkittävistä ja vähemmän merkittävistä, mutta mielenkiintoisista tapahtumista ja ilmiöistä. Lehden avustajat analysoivat ajan kulttuurista tilaa ja keskustelua tuoden erilaisia vaihtoehtoja ajan ilmiöiden tarkasteluun tutustuttamalla lukijoita merkittävien ulkomaisten ajattelijoiden teorioihin. Osansa saivat niin Marx, Egon Friedell, Spinoza kuin Nietzschekin. Se oli myös tärkeä tiedotusfoorumi erilaisille vasemmistolaisille kulttuurijärjestöille ja tapahtumille (esim. Työväen teatteri ja Elli Tompurin lausuntaillat).¹⁸⁸

Huolimatta runsaasta kulttuurisesta tarjonnasta lehti oli vahvasti myös yhteiskunnallinen ja poliittinen lehti. Esimerkiksi vuonna 1934 lehdessä julkaistujen merkittävien artikkeleiden ja näytteiden jakautuminen eri osa-alueille oli seuraava: 1) kirjallisuus: 36 artikkelia 2) näyttämötaide: 25 artikkelia 3) muu taide: 8 artikkelia 4) politiikka ja taloustiede: 61 artikkelia. Näiden lisäksi lehdessä ilmestyi näytteitä runoista ja novelleista yli 50 kirjailijalta.¹⁸⁹ Kulttuurin ja politiikan suhde artikkelien määrässä oli kutakuinkin 50-50, mutta runsaiden näytteiden ansiosta todellinen paino kallistui kulttuurin puolelle. On kuitenkin otettava huomioon, että kulttuuriartikkelit sisälsivät usein poliittisia viestejä ja samoin poliittiset artikkelit ottivat kantaa myös kulttuurikysymyksiin. Lehdessä julkaistiin myös erillisiä palstoja lyhyiden uutisten kertomiseen. Lukijan ääni –palstalla julkaistiin

¹⁸⁸ Tulenkantajat 1932 - 1939.

¹⁸⁹ Kooste julkaistuista artikkeleista. Tulenkantajat 22.12.1934.

lukijoiden lähettämiä kirjoituksia ja pakinoille oli omat paikkansa jokaisessa lehdessä.

Tulenkantajat saivat värvättyä lehdelleen nimekkäitä avustajia. Seuran jäsenistä aktiivisimpia kirjoittajia olivat Erkki Vala (pääkirjoitukset, pakinat, artikkelit, polemiikit), Raoul Palmgren (artikkelit, arvostelut, polemiikit, lyhyet tutkielmat) ja Katri Vala (pakinat, artikkelit, arvostelut). Myös Mauri Ryömä, Cay Sundström, Viljo Kajava, Elvi Sinervo, Nyrki Tapiovaara ja Arvo Turtiainen kirjoittivat aktiivisesti. Suomalaisen älymystön edustajista tulenkantajat pystyivät esittelemään avustajikseen Tulenkantajain Seuran ulkopuolelta kirjailija Yrjö Kivimiehen (kirjallisuusarvostelut), maisteri Nils-Gustav Hahlin (kuvaamataide), musiikkitaiteen asiantuntijat Nils-Eric Ringbomin, Taneli Kuusiston ja Erkki Linkon sekä maisteri Armas Ramstedtin (etymologiset pakinat), toimittaja Pentti I. Nikulaisen (taloustiede), insinööri J. B. Wennströmin (ääni ja kuva) ja toimittaja Tauno Tattarin (ruumiinkulttuuri). Myöhemmin joukkoon liitettiin mm. kirjailijat Pentti Haanpää, Toivo Pekkanen, Elina Vaara, Iris Uurto, Katri Suoranta, Kaarlo Sarkia ja Unto Karri sekä toimittaja/kriitikko Hans Kutter, elokuvaohjaaja Kalle Kaarna ja asemapäällikkö E. F. Rautela. Avustajiin liittyi myös suomenruotsalaisen kirjallisuuden kärkihahmo Elmer Diktonius, jolle lehdestä varattiin oma palsta kirjoitteluun. Jo ensimmäisessä numerossa kerrottiin ulkomaankirjeenvaihtajista Ruotsissa, Virossa ja Pariisissa. Myöhemmin joukkoon liittyi mm. kirjeenvaihtajat Saksassa ja Englannissa. *Tulenkantajien* avustajat edustivat laajasti eri alojen asiantuntijoita, minkä avulla lehti pystyi tarjoamaan asiantuntevia kirjoituksia hyvin laajalle lukijakunnalle. Se oli lehden menestyksen avaintekijöitä.

Näytenumeroiden ilmestyminen aiheutti välittömästi suurta polemiikkia. Nuoren Voiman Liitto, joka oli myötämielinen oikeistolaisille piireille, sekä 13 tunnettua liiton jäsentä (Martti Haavio, Yrjö Jylhä, Lauri Viljanen, Unto Seppänen, Ilmari Jäämaa ja Mika Waltari nimekkäimpinä) ilmoittivat *Helsingin Sanomissa* ja *Uudessa Suomessa* sanoutuvansa irti uudesta *Tulenkantajat* -lehdestä. Lehteä oli tässä vaiheessa ilmestynyt kaksi numeroa ja sen linja oli kaikille selvinnyt. Mika Waltari sanoi perusteluksi, ettei pitänyt lähteä tukemaan puoluesuuntauksia, mutta tulenkantajien vastaus oli jyrkkä: ”*Me vaadimme ajatuksenvapautta*”¹⁹⁰. Protestoijien mielestä uusi lehti ei edustanut 20-luvulla syntyneen ryhmän ajatuksia vaan oli Erkki Valan yksityinen ”liikeyritys”. Valan mukaan väite oli perusteeton, sillä hänen arvionsa mukaan noin puolet entisistä tulenkantajista olivat hänen

¹⁹⁰ Erkki Vala muistelee. Haastattelunauhoite 7.2.1983. Nauha 1983:7, KL 20785, AB 2671, ErVA, SKS KiA.; Mauriala 2005, 263-265.

takanaan. Valan mukaan Nuoren Voiman Liitto ja sitä hallitsevat kansallismieliset nostivat metelin vasta, kun kävi ilmeiseksi, että lehden johtoon oli valikoitunut ”kansanmieliset” ja ”fasisminvastaiset” henkilöt. Katri Vala kysyi protestoilijilta: *”Eikö ole aika surullista, noin nuorella iällä sentään huomata ja tunnustaa itselleen ja muille, ettei ole enää mikään tulenkantaja, vaan on fossiloitunut? Eikö teistä ole rumaa tällaisena kulturellisesti pimeänä aikana yrittää vahingoittaa sitä ainoaa lehteä, joka etsii ulospääsyä siitä?”*¹⁹¹ Vastalauseen taustalla olikin poliittiset kysymykset. Keskeiset periaatteet (sanan- ja ajatuksenvapaus, kaiken arvostelemisen vapaus, auktoriteettikriittisyys) säilyivät lehdessä ennallaan, mutta nyt rinnalle otettiin myös selkeästi Saksasta uhkaavan kansallissocialismin ja fasismin vastustus. Tätä eivät suvainneet alkuperäisten tulenkantajien oikeistomyönteiset jäsenet. Protestoijien joukossa oli myös Lauri Viljanen, joka erosi Tulenkantajain Seuran johtokunnasta nimenomaan lehden liian poliittisen ohjelman vuoksi.

Tulenkantajille vastalause tuli mieluisana yllätyksenä. Se antoi ilmaista mainosta lehdelle, mikä tarkoitti lisää kiinnostuneita tilaajia. Erkki Vala kirjoitti Pentti Haanpäälle: *”Täällä on alkanut ajojahti minua vastaan ”Tulenkantajain” johdosta. Helsingin Sanomain ja Söderströmin rahafirmat ovat panneet miehensä liikkeelle ampumaan minua järeillä panoksilla. Tämän johdosta on vasemmistolaisten kirjailijain taholla valmisteltu vastalause lehdissä julkaistavaksi.... Kaikki voimat on nyt kohdistettava maan ainoan riippumattoman lehden suojelemiseen.”*¹⁹² Vala koki vastalauseen taustalla olleen kustannusyhtiöiden yritys mustamaalata vasemmistolainen kulttuurilehti heti alkuunsa. Ainoana radikaalin vasemmiston julkaisuna lehti koettiin pioneeriksi, jota tuli suojella kaikin keinoin.

Erkki Vala on selvittänyt toisen lehden eroa aikaisempaan lehteen:

*”Vaikka 1930-luvun Tulenkantajat -lehdessä oli avustajina useita nuorvoimalaisia kirjailijoita, mm. Katri Vala, Pentti Haanpää ja Toivo Pekkanen, ei se kuitenkaan ollut saman hengen lapsia kuin aikaisemmat tulenkantajat, joissa sekä suur- että aitosuomalaiset olivat kirjoittaneet rinnan vapaamielisten kanssa. Toisessa Tulenkantajat -lehdessä olivat sekä sosiaalidemokraatit että Suomen ruotsalaiset kirjoittajat mukana, joten sen sävy oli toinen kuin ensimmäisten Tulenkantajat -julkaisujen. Tämä on syytä sanoa nyt jälkeinpäin väärinkäsitysten välttämiseksi. Samalla on syytä todeta, ettei toinenkaan Tulenkantajat -lehti ollut kovin vasemmistolainen, kuten usein kuulee väitettävän, eihän kuolemanrangaistuksen vastustaminen ja Kaarlo Juho Ståhlbergin suosittelu tasavallan presidentiksi ole mitään ääri-vasemmistolaisuutta. Sitä paitsi lehti nojautui anglosaksiseen ja skandinaaviseen aineistoon, kuten kuka tahansa lehden sisältöä tutkiva saattaa todeta.”*¹⁹³

¹⁹¹ Katri Valan kirjoitus ”Suuri käsienpesu”. Tulenkantajat 5.1.1933; Tulenkantajan muistelmat, 117. Kansio 7, ErVA, SKS KiA;

¹⁹² Erkki Valan kirje Pentti Haanpäälle 27.12.1932. Kirjekokoelma 715:64:4, ErVA, SKS KiA.

¹⁹³ Erkki Valan kirjoitus ”Kunniajäsenen muistelmia”. KL 25341, kansio 4, ErVA, SKS KiA.

Erkki Valan arvio lehden vasemmistolaisuudesta on osittain perusteltua. Valan mukaan lehden toiminnan tukijoukoissa oli niin suomen- ja ruotsinkielisiä vapaamielisiä, natsismia vastustavia porvareita kuin sosiaalidemokraattejakin¹⁹⁴. Lehden poliittinen linja muodostuikin liberalismiin ja humanististen arvojen kautta, mutta se sisälsi myös vasemmistolaista yhteiskuntanäkemyksiä. Se voidaan sijoittaa oikeisto-vasemmisto-akselilla sosiaalidemokraattien ja ASS:n edustaman puhdasoppisen marxilaisuuden välimaastoon, mutta tämäkin luonnehdinta tekee väkivaltaa lehden moniäänisyydelle. Yleisessä mielipiteessä se leimattiin kommunistiseksi, kuten kaikki maltillisista sosiaalidemokraateista vähänkin vasemmalle sijoittuvat julkaisut.

Tulenkantajain Seuran vasemmisto-opposition yrityksistä huolimatta lehti ei halunnut julistaa selkeää vasemmistolaista ohjelmaa, vaan keskeisin sanoma oli fasismin vastustaminen, kansanvaltaisen demokratian toteuttaminen, vapaan kulttuurielämän saavuttaminen ja ihmisoikeuksien puolustaminen. Tällä oli merkittävä vaikutus sille, että lehti saavutti suuren suosion. Jälkikäteen katsottuna lehti ajoi asioita ja periaatteita, joista on tullut nykyaikaisen yhteiskunnan kulmakiviä, joten Valan arvio lehden vasemmistolaisuuden liioittelusta on siten hyvinkin perusteltu.

Alkuvuosina lehden taloudellinen tilanne oli vaikea ja sitä helpottamaan perustettiin Nuorten Kustannusosakeyhtiö. Oletettavasti yhtiön taustalla toimi aktiivisia ja vasemmisto-orientoituneita älymystön edustajia ja Tulenkantajain Seuran jäseniä. Etsivän Keskuspoliisin tietojen mukaan lehteä rahoitti ennen osakeyhtiön perustamista Hella Wuolijoki ja Helsingin asemapäällikkö E.F.Rautela¹⁹⁵. Katri Valan mukaan osakeyhtiön pääosakkaina toimi Vappu Wuolijoki ja Cay Sundström¹⁹⁶. Osakeyhtiö ei kuitenkaan toiminut halutulla tavalla ja Erkki Vala valittikin sen laiminlyöneen tehtäviään ja joutuneensa itse kantamaan vastuun lehden taloudenhoidosta.¹⁹⁷ Myöhemmin lehden laajentuneen levikin ansiosta se pystyi toimimaan omillaan.

Ilmeisesti tärkein lehden taustavaikuttaja oli kuitenkin Vappu Wuolijoen äiti Hella Wuolijoki. Seuran tiedustellessa yhtiön puheenjohtajalta sen halukkuutta lehden toimittamiseen, pyysi

---

¹⁹⁴ Erkki Valan kirjoitus ”Oikaisu Kiilan historiikkiin.” Kirjoitettu 12.9.1976. KL 25624, kansio 6, ErVA, SKS KiA.

¹⁹⁵ Nmimerkki Saran tekemä muistio tulenkantajista. XXV D, mp. 2898, EK-VALPO I, KA.

¹⁹⁶ Katri Valan kirje Armas Heikelille 9.9.1933. Kirjekokoelma 355:59:5:1, KVA, SKS KiA.

¹⁹⁷ Johtokunnan pöytäkirja 16.9.1934. TuSA, TA.

toimitusjohtaja asian käsittelyyn aikaa Hella Wuolijokea koskeneen auto-onnettomuuden takia¹⁹⁸. Hella Wuolijoki oli merkittävä poliittinen taustavaikuttajana Suomessa sotien välisenä aikana ja myös sen jälkeen. Hänet on nähty myös vasemmistolaisena kapitalistina varakkuutensa, laajojen liikesuhteidensa ja vasemmistolaisen ideologiansa vuoksi. Wuolijoella oli yhteyksiä kommunisteihin ja Neuvostoliiton tiedusteluvirkamiehiin, mutta niiden luonnetta ei ole kyetty selvittämään.¹⁹⁹ Tulenkantajille osoittamansa tuki oli todennäköisesti hänen henkilökohtaista apuaan, eikä voida tehdä johtopäätöstä, että rahat olisivat tulleet kommunisteilta. Cay Sundström oli puolestaan tärkeä vaikuttaja Akateemisessa Sosialistiseurassa ja toimi vuodesta 1936 vuoteen 1941 sosiaalidemokraattien kansanedustajana. Etsivä keskuspoliisi oli selvillä Sundströmin rahoituksesta ja epäili varojen lähteen olevan Neuvosto-Venäjällä²⁰⁰.

Kaikki edellä mainitut rahoittajat liittyivät myös Tulenkantajain Seuran jäseniksi. Ensimmäisen *Tulenkantajat* -lehden rahoittajaksi Vala oli onnistunut saamaan varakkaan sosialistin Mary Pekkalan (os. Moorhouse), joka Vesa Maurialan mukaan rahoitti myös uutta lehteä. Pekkala kuului taustaltaan ja koulutukseltaan englannin yläluokkaan ja kuului Iso-Britannian kommunistisen puolueen perustajajäseniin, minkä vuoksi tiedustelupalvelu seurasi hänen toimintaansa myös vuonna 1925 tapahtuneen Suomeen muuton jälkeen.²⁰¹ Päärahoittajien vuoksi Etsivän Keskuspoliisin epäily tulenkantajille tulevan rahan alkuperästä ja sitä kautta epäily kommunistien vaikutuksesta oli ymmärrettävää. *Tulenkantajia* seurattiin tarkasti SKP:n taholta, mutta he eivät kuitenkaan pyrkineet aktiivisesti vaikuttamaan lehden sisältöön. Kommunistien positiivinen suhtautuminen tulenkantajiin tulee ilmi mm. siitä, että lehden levittämisestä vastasi usein kommunistit, erityisesti Viipurin ja Itä-Suomen alueella. Etsivän Keskuspoliisi raportoi joensuulaisesta tunnetusta kommunistista, joka sai erityisen kehotuskirjeen *Tulenkantajien, Soihdun ja Kirjallisuuslehden* levittämiseksi: ”*Tulenkantajia levittääkää täydellä ponnella. Sen fasisminvastainen taistelu on terävämpää kuin sos.dem.lehtien. Jos lehden kanta myöhemmin muuttuisi, lakkaamme levittämästä.*” Keväällä 1936 Oulun osuuskaupan kommunistinen vaalitoimikunta pyysi *Tulenkantajia* julkaisemaan artikkelin osuuskauppavaaleja varten, mutta lehti kieltäytyi vedoten riippumattomuuteensa

¹⁹⁸ Johtokunnan pöytäkirja 3.10.1934. TuSA, TA.

¹⁹⁹ SKS:n biografiakeskuksen henkilökuva, <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4825/>. Luettu 10.8.2010; Tuomioja 2006, 228-242.

²⁰⁰ Selvitys Cay Sundströmin henkilöllisyydestä 8.2.1935. N:o 306, XXV D, mp. 2898. EK-VALPO I, KA.

²⁰¹ Mauriala 2005, 265; Tuomioja 2006, 140-143.

puoluepolitiikasta.²⁰²

Etsivän Keskuspoliisin seuraamista julkaisuista *Tulenkantajat* ja ASS:n äänenkannattaja *Soihdu* joutuivat jatkuvasti kamppailemaan oikeussaleissa lehtiensä puolesta. Ne saivat useita syytteitä, joista osa johti sakkorangaistuksiin ja jopa vankeustuomioihin. Matti Rinne pitää yllättävänä sitä, että julkaisuista ainoa kommunistien suoraan tukema lehti, *Kirjallisuuslehti*, selvisi ilman ainoatakaan syytettä. Toisaalta kyse oli Jarno Pennasen taitavasta toimittamisesta, mutta EK ei myöskään kyennyt tai halunnut selvittää lehden todellisia rahoittajia. Ilmeisesti SKP rahoitti osittain myös *Soihdua*, pyrkien sitä kautta vaikuttamaan sosiaalidemokraattisen puolueen jäseniin.²⁰³

3.2.5. Toiminta muissa järjestöissä

Tulenkantajien toiminta ei rajoittunut pelkästään Tulenkantajain Seuraan ja *Tulenkantajat* –lehteen. He toimivat aktiivisesti Akateemisessa Sosialistiseurassa, *Kirjallisuuslehdessä*, taiteilijajärjestö Kiilassa, harrastajateatteri Työväen näyttämössä ja monissa muissa ajan vasemmistolaisissa järjestöissä. Cay Sundström ja Mauri Ryömä toimivat 30-luvun lopulla kansanedustajina, joten osa tulenkantajista oli aktiivisia myös puoluepolitiikassa. He olivat kuitenkin selkeästi vähemmistössä pääosan keskittyessä kulttuuri- ja sivistystyön tekemiseen. Monet tulenkantajista toimivat merkittävässä asemassa (johtokunnassa, toimituksissa) useissa järjestöissä ja julkaisuissa yhtä aikaa. Aktiivisimpia olivat Mauri Ryömä ja Cay Sundström, jotka toimivat viidessä järjestössä (Tulenkantajain Seura, *Kirjallisuuslehti*, ASS, Ihmisoikeuksien Liitto ja Sotaa vastustava kansalaistoimikunta). Erkki Vala oli tulenkantajien lisäksi Ihmisoikeuksien Liitossa ja Sotaa vastustavassa kansalaistoimikunnassa sekä pyörittä boikottiin joutuneiden kirjailijoiden tueksi perustamaansa Kirjailijain Kustannusliikettä.²⁰⁴

Akateeminen Sosialistiseura perustettiin vastapainoksi Akateemiselle Karjala-Seuralle nuorisojärjestönä Sosiaalidemokraattisen puolueen sisälle vuonna 1925. Seuralle perustettiin oma julkaisu, *Soihdu*, vuonna 1932 *Tulenkantajien* perustamisen jälkeen. Tulenkantajien vasen siipi kuului ASS:n aktiiveihin. Raoul Palmgren, Mauri Ryömä ja Cay Sundström olivat ASS:n

²⁰² Joensuun osaston tilannekatsaus maaliskuulta 1936 sekä Oulun osaston tilannekatsaus huhtikuulta 1936. XXV D, mp. 496, EK-VALPO I, KA.

²⁰³ Rinne 2006, 32 ja 35.

²⁰⁴ EK:n muistio kansanrintamaliikkeestä. Muistio, XXII A 5, mp. 2837/447, EK-VALPO I, KA.

vasemmistosiiven johtohahmoja. Palmgren toimi *Soihdun* päätoimittajana vuoden 1937 ajan. Hanne Koiviston mukaan ASS:n tavoitteena oli vakiinnuttaa sivistyneistön asema työväenliikkeessä ja poistaa raja-aita sivistyneistön ja työväestön väliltä. 30-luvun kuluessa seura alkoi liukua yhä enemmän vasemmalle ja jakautumaan maltillisiin sosialisteihin ja jyrkän linjan marxilaisiin. Palmgren ajautui seuran jyrkimpään siipeen, jota maltilliset nimittivät vulgaarimarxilaisiksi. *Soihdu* oli poliittinen julkaisu, joka keskittyi Matti Rinteen mukaan ensisijaisesti marxilaiseen teoriaan, mutta käsitteli myös kulttuuria. Lehti kritisoi jatkuvasti sosiaalidemokraattista puoluetta, mikä aiheutti kiivaan puolueen sisäisen polemiikin ja johti lopulta ASS:n erottamiseen puolueesta. Tulenkantajien puoluepolitiikasta kiinnostunut vasen siipi sai ASS:stä ja *Soihdusta* tarpeellisen toimintafoorumia.²⁰⁵

Kirjallisuuslehti perustettiin vuonna 1932 hieman *Tulenkantajien* jälkeen. Lehden perustaja ja päätoimittaja oli tulenkantajiin löyhästi kuuluva Jarno Pennanen ja toimittajakuntaan kuului pitkälti samat henkilöt kuin *Soihdussa*. Matti Rinteen mukaan lehdestä tuli kilpailija *Tulenkantajille*. Lehti perustettiin Suomen Kommunistisen Puolueen toiveesta ja puolue maksoikin Pennaselle päätoimittajan palkkaa. SKP:lle oli tärkeää saada Suomeen puolueelle uskollinen poliittinen viikkolehti ja *Kirjallisuuslehti* perustettiin täyttämään tilausta. Lehti ei kuitenkaan ollut pelkästään poliittinen julkaisu, vaan *Tulenkantajien* tapaan aktiivinen taide- ja kulttuurilehti. Se mainosti itseään antifasistisena ja yhteiskunnallisena, kulttuuritaantumuksen eri muodot johdonmukaisesti paljastavana taistelulehtenä.²⁰⁶ *Kirjallisuuslehden* avustajista osa oli tulenkantajia, mutta heidän suhde lehteen oli ristiriitainen ja aktiivisuus vaihteli. Tulenkantajien 30-luvun sisäisen kriisin seurauksena osa jäsenistä boikotoi *Tulenkantajia* ja siirtyi *Kirjallisuuslehden* aktiivisiksi toimittajiksi. Myöhemmin he palasivat *Tulenkantajiin* jättäen toiminnan *Kirjallisuuslehdessä* vähemmälle. Joka tapauksessa osa tulenkantajista (Raoul Palmgren, Viljo Kajava, Iris Uurto, Elvi Sinervo, Arvo Turtiainen, Tapio Tapiovaara) toimivat myös aktiivisesti *Kirjallisuuslehden* avustajina. Suurimman ristiriidan aiheutti *Kirjallisuuslehden* yhteys kommunisteihin, mitä tulenkantajien ydinjoukko vastusti.

Kiila oli taiteilijajärjestö, joka perustettiin syksyn 1935 ja kevään 1936 kuluessa työväenkirjallisuuden, rauhanaatteen ja sosialismin edistämiseksi, mutta myös vastustamaan fasismia ja kehittämään edistyksellistä kirjallisuutta, taidetta ja teatteria. Tulenkantajilla oli

²⁰⁵ Koivisto 1999,314-315; Rinne 2006

²⁰⁶ Rinne 2006, 28-30.

Kiilassa erityisen suuri merkitys, sillä järjestön keskeisimmät jäsenet kuuluivat tulenkantajiin. Matti Rinteen mukaan Kiilan syntyyn vaikutti merkittävästi kesän 1935 Pariisin kirjailijakongressi, jota seurattiin tiiviisti vasemmistolaispiireissä. Kongressista innostuneena Tulenkantajain Seura järjesti keskustelutilaisuuden, jossa perustettiin työryhmä pitämään yhteyttä antifasististen järjestöjen kesken ja erityisesti kirjailijakongressin perustaman yhteistyöelimen kanssa.²⁰⁷

Vuoden 1936 alussa käytiin Suomessa Kari Sallamaan nimitystä käyttäen suuri kirjallisuustaistelu, joka käytiin kansallisia arvoja korostaneen Mika Waltarin ja humanistisia arvoja puolustaneiden Lauri Viljasen, Tatu Vaaskiven ja Kaarlo Marjasen välillä. Kirjallisuustaistelu nosti kirjallisuuskeskustelun keskiöön yhteiskunnallisuuden, joka kiihdytti Kiilan perustamistarvetta. Sallamaan mukaan Tulenkantajain Seura oli Kiilan tärkein yhteistyökumppani. Järjestö oli hahmottunut sen piirissä ja keskeisimmistä jäsenistä suuri suurin osa kuului tulenkantajiin: Viljo Kajava, Katri Vala, Elvi Sinervo, Arvo Turtiainen, Iris Uurto, Tyyne Maija Salminen. Perustajajäseniin kuului myös Pentti Haanpää. Myöhemmin ryhmään liittyi myös mm. Raoul Palmgren, Jarno Pennanen, Helmer Adler, Maija Savutie sekä Nyrki ja Tapio Tapiovaara. Erkki Valan perustamasta Kirjailijain Kustannusliikkeestä tuli Kiilan kannalta erityisen tärkeä. Kustannusliike kustansi monien kiilalaisten teoksia, joita he eivät muuta kautta olisi saaneet julkisuuteen.²⁰⁸

30-luvulla vasemmistolaiset kulttuuriradikaalit perustivat useita julkaisuja ja järjestöjä. Tulenkantajat toimivat kaikissa merkittävimmissä aktiivisina. Erkki Valan mukaan hänen johtamansa *Tulenkantajat* -lehden ero Kiilaan, *Kirjallisuuslehteen* ja *Soihtuun* kulki siinä, että ”*minä otin huomioon sen mikä oli mahdollista ja heillä oli siis vaan se, että piti luoda sellainen sosialistinen valtio.*” Vala vertaa omia poliittisia tavoitteitaan Paasikiven linjaan: ”*Oli koetettava saada hyvät suhteet Neuvostoliittoon ja välttää Suomen joutumista sotaan. Tämä oli minun poliittinen kantani, mutta kirjallisella alalla se oli hyvin laajalla pohjalla.*” Vala korostaa oman linjansa lähteneen demokraattiselta ja humanistiselta pohjalta: ”*Minä väitän, että minä siis jo siinä 30-luvulla kun minä vastustin tätä vasemmistolaisten vaatimusta näistä sosialistisista päämääristä, niin minä pidän niitä niin tärkeinä, että sisäpoliittisesti luodaan demokraattinen valtio, semmoinen, jossa ihmisoikeudet on turvatut.*”²⁰⁹

²⁰⁷ Rinne 2006, 46-47.

²⁰⁸ Sallamaa 1994, 54-68.

²⁰⁹ Muistoja 1920-luvulta ja 1930-luvulta. Keskustelu Hotelli Tornin kabinetissa 10.2.1979. Nauha 53, KL

Radikaaleimmat tulenkantajista pitivätkin Valan ja *Tulenkantajat* –lehden linjaa liian pehmeänä, mikä osaltaan aiheutti tulenkantajien sisäisen kriisin. Tulenkantajat olivatkin hyvin heterogeeninen joukko kulttuurivaikuttajia, jotka toimivat usealla taholla yhtä aikaa. Heitä yhdisti usko ihmiseen, sivistykseen ja kritiikkiin paremman tulevaisuuden rakentamiseksi.

3.3. Tulenkantajien sisäinen kriisi

3.3.1. Lehti kiistakapulana

Vuoden 1935 alussa tulenkantajat olivat sisäisessä kriisissä. Seuran jäsenet jakautuivat kahteen leiriin, Erkki Valan tukijoihin ja Erkki Valaa vastustavaan oppositioon. Pöytäkirjojen mukaan jakautumisen aiheutti mielipide-erot seuran asemasta *Tulenkantajat* –lehteen nähden. Syyt olivat kuitenkin syvemmällä. *Tulenkantajat* koettiin merkittäväksi väyläksi mielipiteiden esittämiseen, olihan lehden levikki suurempi kuin *Soihdun* ja *Kirjallisuuslehden* yhteensä²¹⁰. Radikaaleimmat vasemmistolaiset pyrkivät käyttämään sitä fooruminaan oman puhdasoppisen ideologiansa esittämiseen, mutta Erkki Valalla oli oma suunnitelmansa ja ohjelmansa lehden suhteen. Hän suojeli lehteä pelkoon, että lehti sotkeutuisi puoluepolitiikkaan ja ajautuisi pahimmassa tapauksessa kommunistien haltuun. Jarno Pennasen *Kirjallisuuslehti* tiedettiin yleisesti kytköksistään Suomen Kommunistiseen Puolueeseen, toimihan se puolueen äänetorvena. Saarenheimon mukaan vain ani harva vasemmistosympatioita tunteneista kirjailijoista kuului SKP:een, mutta useilla oli tietoa tästä toiminnasta. Naapureiden ja ystävien asioista ei kuitenkaan udeltu ja niistä vaiettiin.²¹¹ Erkki Valalle Pennasen ja *Kirjallisuuslehden* kytkös SKP:hen oli varmasti selvänä ja samanlainen visio *Tulenkantajista* oli hänelle kauhustus. Tulenkantajien sisäisen kriisin perimmäineksi syyksi voidaankin nähdä eri osapuolten yhteiskunnallisen ja poliittisen ajattelun ajautuminen yhä kauemmaksi toisistaan, mikä kiteytyi Erkki Valan ja Raoul Palmgrenin näkemyseroihin.

Kriisin alkuna voidaan nähdä vuoden 1933 lopulla perustettua Nuorten

---

18722, AB 2356, SKS KiA.

²¹⁰ Postikonttori välitti lehtien tilausmääriä Etsivälle Keskuspoliisille. Levikit maaliskuussa 1936: Tulenkantajat 13 191 kpl, Soihdu 4 534 kpl, Kirjallisuuslehti 4 304 kpl. Helsingin postikonttorin ilmoitus 1.4.1936, n:o 2330. XXV D, mp. 496, EK-VALPO I, KA.

²¹¹ Kalemaa 1984, 55; Saarenheimo 1984, 196.

Kustannusosakeyhtiötä. Osa seuran jäsenistä oli huolissaan seuran roolista lehdessä osakeyhtiön perustamisen jälkeen. Helmer Adler painotti, että Nky:n ja lehden suhde oli tehtävä selväksi. Johtokunnan kokouksessa vaadittiin huolehtimaan siitä, että lehden tärkeimmät avustajat säilyttävät määräysvaltansa lehden sisältöön lehden siirtyessä yhtiölle.²¹² Seura hyväksyi kokouksessaan Valan ilmoituksen lehden julkaisemisen siirtymisestä Nky:lle. Vala lupasi *Tulenkantajat* -nimen jäävän juridisesti seuran haltuun tehdyn sopimuksen mukaisesti, jossa seura siirsi lehden julkaisemisoikeudet yhtiölle. Ehtona oli, että seura valvoo edelleen lehden sisältöä ja yhtiö lehteä julkaistessaan noudattaa seuran ohjeita ja päätöksiä.²¹³

Tulenkantajain Seuran johtokunta päätti poistaa lehden otsikosta seuran nimen ja korvata sen Nuorten Kustannusosakeyhtiöllä.²¹⁴ Kiistaa syntyi jälleen, kun lehti mainosti itseään edelleen seuralla johtokunnan päätöksestä huolimatta. Päätoimittaja Erkki Vala kertoi syyksi Nky:n rekisteröimisessä tulleet viivästykset. Viivästykset jatkuivat koko kevään mikä hiersi lehden ja seuran suhteita. Kriisi sai uutta syvyyttä vuoden 1934 toukokuussa, jolloin Raoul Palmgren valitti johtokunnan kokouksessa kärsimästään lausunnonvapauden riistosta, koska lehti ei suostunut julkaisemaan hänen polemiikkiaan *Suomen Sosiaalidemokraatin* pakinoitsijan Sasu Punasen ”hyökkäystä” vastaan²¹⁵. Seuran kokouksessa hyväksyttiin ponsi, jossa seura lausui paheksuntansa päätoimittajan toiminnasta. Seuran näkemyksen mukaan Vala oli vastoin valtuuksiaan harjoittanut painostusta *Tulenkantajat* -lehden sisältöön nähden. Seura velvoitti päätoimittajaa valvomaan, ettei menettely enää toistuisi. Erimielisyyksistä huolimatta seura kuitenkin esitti tukensa lehden toiminnalle ja antoi ”*tunnustuksensa lehden viimeksi kuluneen vuoden aikana osoittaman selvän fasisminvastaisen kannan johdosta sekä toivoo hyvien suhteiden säilyvän seuran ja lehden nykyisen toimituksen välillä, sekä kehoittaa seuran jäseniä avustamaan lehteä kirjoituksillaan.*”²¹⁶

Konflikti syveni Palmgrenin kerrottua seuraavassa johtokunnan kokouksessa kuulleensa Valan lausuneen, että hän tulisi syrjäyttämään seuran määräysvallan lehden taloudellisissa kysymyksissä.²¹⁷ Vala sai johtokunnalta moitteet, mutta Valan ja johtokunnan muun jäsenistön välille oli syntynyt ammottava luottamuspuola. Kesätauon jälkeen Vala vaati vastuun lehdestä kokonaan itselleen, koska Nky ei kyennyt kantamaan vastuutaan. Seura kieltäytyi toistuvista

²¹² Johtokunnan pöytäkirja 18.11 ja 15.12.1933, TuSA, TA.

²¹³ Tulenkantajain Seuran kokouksen pöytäkirja 17.12.1933, TuSA, TA.

²¹⁴ Johtokunnan pöytäkirja 4.3.1934, TuSA, TA.

²¹⁵ Johtokunnan pöytäkirja 13.5.1934. TuSA, TA.

²¹⁶ Seuran huomautus lehden päätoimittajalle. Kansio Sekalaisia, TuSA, TA.

²¹⁷ Johtokunnan pöytäkirja, 26.5.1934, TuSA, TA.

Valan vaatimuksista, sillä juridinen vastuu lehdestä nähtiin olevan Nky:llä. Vala sai johtokunnalta luvan laittaa lehden otsikkoon *Tulenkantajain Seuran äänenkannattaja*. Tämä oli Valalta luultavasti harkittu siirto, millä hän viestitti lukijoilleen lehden olevan irtautunut Tulenkantajain Seuran määräysvallasta. Nky ei toiminut tulenkantajien toivomalla tavalla ja seura tiedustelikin yhtiön halukkuutta lehden julkaisemiseen. Seura pyrki myös selvittämään Nky:n roolia lehden toimittamisessa, mutta Hella Wuolijoen auto-onnettomuus siirsi selvityksen tekemistä. Selvityksen pyytäminen osoittautui turhaksi, koska lehden ja seuran välinen kriisi ehti ajautua umpikujaan.²¹⁸

Tulenkantajain Seuran pöytäkirjojen perusteella vuosien 1934 ja 1935 vaihteessa käytiin kiivasta väittelyä lehden omistussuhteesta. Erkki Valan mielestä lehden tila oli ajautunut olosuhteiden vuoksi sellaisiksi, että käytännössä hän vastasi yksin lehden olemassaolosta. Hän näki seuran toimenpiteet lehden julkaisuolosuhteiden selvittämiseksi tarpeettomiksi ja ainoana vaihtoehtona kaikkien valtuuksien luovuttamista yksin hänelle, mikä tilanne oli käytännössä vallinnut jo pitkään. Hän vetosi lehden laajentuneeseen levikkiin ja vakuutti että hän itse hoitaa lehden asiat parhaimmin. Seuran johtokunta ei kuitenkaan suostunut tähän vaan näki hänen vaatimuksensa epäsolidaarisuuden osoituksena ja viitteenä siitä, että lehden päätoimittajan ja kustannusosakeyhtiön suhteet ovat olleet epäasialliset. Jotkut jäsenistä pelkäsivät koko yhtiön perustamisen olleen vain Valan peiteoperaatio lehden todellisen ”palatsivallankumouksen” toteuttamiseksi.²¹⁹

Tulenkantajain Seuran johtokunta päätti asettaa toimikunnan tutkimaan konfliktin syitä ja mahdollisia jatkotoimia. Toimikunnan kokoonpano tuli olemaan seuran johtokunta ilman puheenjohtaja Valaa (Adler, Palmgren, Katri Vala, K-M Rydberg, Mauri Ryömä; Tapiovaarat olivat vetäytyneet syrjään). Näin kriisin pääsyyllinen osoitettiin. Lisäksi toimikuntaan piti pyytää puolueeton juristi tutkimaan juridista puolta. Komitea esitti johtokunnankokouksessa lopputuloksena, että päätoimittaja oli ylittänyt valtuutensa, mutta seuran ja lehden etu vaati sovittelua. Julkaisuoikeus luovutettaisiin Valalle ehdoilla, että 1) kontrollioikeus lehden sisältöön säilyy seuran johtokunnalla ja seuralla on oikeus palauttaa seuran nimi, jos lehti poikkeaa seuran periaatteista; 2) päätoimittaja antaa aika-ajoin selvityksen lehden taloudellisesta tilasta. Käytännössä seura luovutti taistelun lehdestä yhteisen edun nimissä. Vala katsoi seuran tarjouksen mielettömäksi, koska sellaista mitä ei omista ei voi luovuttaa.

²¹⁸ Johtokunnan pöytäkirja, 16.9, 23.9 ja 3.10.1934. TuSA, TA.

²¹⁹ Johtokunnan pöytäkirja 3.10.1934. TuSA, TA.

Hän piti kiinni näkemyksestään, että lehti on hänen vastuullaan eikä seuralla ole mitään oikeuksia siihen nähden.²²⁰

3.3.2. Ideologinen kriisi

Kriisin todelliset syyt olivat lehden omistussuhteita syvemmillä. Helpottaakseen syntynyttä kiistaa johtokunta päätti muodostaa päätoimittajan tueksi toimituskunnan, johon valittiin Katri Vala, Mauri Ryömä, Nyrki Tapiovaara, Tapio Tapiovaara ja Raoul Palmgren. Toimituskunta ajautui pian ristiriitaan Erkki Valan kanssa. Vala syytti asetettua toimikuntaa puoluepolitiikan tuomisesta liikkeen sisälle. Hänen mukaansa toimikunnan toiminnassa on ilmennyt tulenkantajille vieraita piirteitä viitaten erityisesti ASS:n intressien ajamista lehden toimituksessa. Toimituskunnan jäsenistä kaikki paitsi Katri Vala olivat aktiivisia ASS:n jäseniä ja järjestön ideologian puolestapuhujia. Vala sanoi suojelevansa lehden vapaamielisiä avustajia toimituskunnan yksipuolisesta marxilaisuudesta. Hän syytti toimituskuntaa erityisesti seuran alkuperäisten päämäärien vastaisesta toiminnasta ja vaati seuraa valitsemaan asettuuko se periaatteiden taakse vai lähteekö se tukemaan ASS:n marxilaista linjaa ja ajautua näin puoluepolitiikkaan.²²¹

Palmgren vastasi Valan kritiikkiin vetoamalla seuran sääntöihin ja osoittamalla, että Vala oli puheenjohtajana rikkonut velvollisuutensa huolehtia seuran eduista. Hän näki kiistan oleellisimpana ongelmana sitä, että Vala oli syrjäyttänyt seuran asettaman toimitusneuvoston ja poistanut omin valtuuksin lehden otsikosta seuran nimen. Vuoden 1935 ensimmäisestä numerosta lähtien Tulenkantajain Seuran nimi pysyikin pois lehden otsikosta. Valaa syytettiin myös siitä, että hän oli omavaltaisesti muuttanut julkaisurekisteriin itsensä seuran sijaan lehden julkaisijaksi. Palmgren arvioi lehden toimintaa sekavaksi harhailuksi ja kertoi toimituskunnan näkemyksenä, että lehti oli tullut nyt määrätietoisien marxilaisen valistustyön vaiheeseen. Hänen mukaansa erimielisyys toimitustyöstä ei koskenut ainoastaan liberalismiin ja marxismiin vastakohtaa, vaan koski myös päivänpolitiikkaa ja kulttuuripolitiikkaa. Palmgrenille yhtenäisen vasemmistolainen politiikka oli välttämätöntä ja kaikki radikaalit piirit piti saada sen tueksi.²²²

²²⁰ Johtokunnan pöytäkirja 28.2.1935. TuSA, TA.

²²¹ Johtokunnan pöytäkirja 26.1.1935. TuSA, TA.

²²² Johtokunnan pöytäkirja 26.1.1935. TuSA, TA.

Merkittävä jännite tulenkantajien kriisissä muodostui individualismin ja kollektivismin välille. Raoul Palmgren korosti yhteisöllisyyden merkitystä, mikä käy ilmi hänen kritiikissään Katri Valan teoksesta *Paluu* (1934). Hän oli tyytymätön Katri Valan runouden kehitykseen. Palmgren oli aiemmin suorastaan jumaloinut Valaa runoilijana, mistä parhaana osoituksena vuonna 1930 lähetetty palava kirje ”*tulevaisuuden papittarelle*”²²³. Palmgren arvosteli *Kirjallisuuslehdessä* (1/1935) Katri Valan tuoreen runokokoelman, joka oli herättänyt suurta huomiota vasemmistolaisissa kulttuuripiireissä. Arvostelussaan Palmgren syytti Valaa individualismista ja vaati häneltä paluuta sosialistiseen kollektiiviseen runouteen. Palmgrenin mielestä monet Valan runot täyttivät sisällöllisesti sosialismin vaatimukset, mutta muodoltaan ne olivat porvarillisia. Erityisesti kokoelman ensimmäisen sikermän yksilöllisiä tunteita heijastavat runot tuottivat pettymyksen. Niiden yksilökeskeisyys osoittivat Palmgrenin mielestä, että Valalta puuttui elävä kosketus työväenluokkaan ja yhteiskuntaan.²²⁴

Katri Vala otti arvostelun raskaasti. Kokoelma oli, Kerttu Saarenheimon ilmaisua lainatakseni, mitä suurimmassa määrin yksilöllisen elämänkamppailun tuotetta ja tilitystä. Vala puolusti omaa yksilöllistä runouttaan kirjoittamalla Palmgrenille: ”*on toivoton yritys koettaa panna minua pulloon, oli se sitten vaikka punainen. ... Sinun yhteiskunnallinen taistelusi perustuu teoriaan, minun 'solujen kapinaan'.*”²²⁵ Miehellään Armas Heikelille Vala kirjoitti: ”*Se suunta, johon Raoul tahtoo pakottaa, on jollakin tavoin luonnoton, vie kaiken ilon, tukahduttaa. ... Nousen kapinaan luomistyön vanginvartioita vastaan.*”²²⁶ Palmgrenin ehdottomat tuomiot aiheuttivatkin Kalemaan mukaan närää vasemmistokirjailijoiden leirissä, viimeistään Valaan kohdistuvan kritiikin jälkeen. Palmgrenin arveltiin sopivan paremmin tuomariksi kuin kirjallisuusarvostelijaksi.²²⁷

Tämä kaikki etäännytti Palmgrena alkuperäisestä tulenkantajuudesta, jossa yksilö merkitsi vielä taiteen luovaa voimaa. Palmgrenin näkemyksissä aikaisemmat tulenkantajien periaatteet oli jätetty taakse ja hän oli ryhtynyt ajamaan ”oikeaoppista” marxilaista ideologiaa. Hänen näkemyksissään radikaali sosialismi käsitti kaiken ja se piti siksi ulottaa myös tulenkantajien toimintaan. Häntä tuki Mauri Ryömä, joka syytti tulenkantajia siitä, etteivät nämä olleet

²²³ Raoul Palmgrenin kirje Katri Valalle 9.6.1930. Kirjekokoelma 355:24:1, KVA, SKS KiA.

²²⁴ Kalemaa 1984, 53-55; Saarenheimo 1984, 209.

²²⁵ Katri Valan päivämätön kirje Raoul Palmgrenille. Kirjekokoelma 355:45:1A, KVA, SKS KiA.

²²⁶ Katri Valan päivämätön kirje Armas Heikelille. Kirjekokoelma 355:59:15, KVA, SKS KiA.

²²⁷ Kalemaa 1984, 53-54.

tukeneet ASS:ää niin kuin heidän olisi pitänyt²²⁸. *Tulenkantajat* oli levikkimäärältään huomattavasti ASS:n äänenkannattajaa *Soihtua* suurempi. Sen lähteminen mukaan ASS:n tukijoukkoihin olisi tuonut valtavasti lisää julkisuutta ja ideologinen sanoma olisi tavoittanut merkittävästi suuremmat joukot. Tässä valossa Palmgrenin pyrkimykset muokata lehdestä mieleisensä on ymmärrettävä. Sen valjastaminen ASS:n ideologian äänitorveksi nähtiin välttämättömänä, mutta Erkki Valalle se edusti taantumista puoluepolitiikan pelinappulaksi ja vapaamielisyyden tukehtumista.

Osa tulenkantajista, kuten Helmer Adler, Katri Vala ja Viljo Kajava, asettuivat ideologisissa erimielisyyksissä Erkki Valan puolelle tuomiten kuitenkin Valan käytännön toiminnan. Adler puolusti lehden linjaa ja näki, että lehden historia ei ollut sekavaa harhailua, vaan kehityskykynsä kautta se oli elänyt ja voimistunut. Hän myös kyseenalaisti marxilaisen valistustyön tarkoituksenmukaisuuden ja esitti lehden tehtäväksi vaikuttaa ”*huojuviin ja epäkypsiin sivistyneistön aineksiin*”. Tämän vuoksi *Tulenkantajien* tuli olla sävyltään enemmän tai vähemmän ”bulevardilehti”. Hänen mukaansa ainoa tie eteenpäin oli sovinto, koska Vala ei aikonut luopua saavuttamastaan asemasta ja oikeuskäsittely olisi ollut seuralle vahingollista. Jyrkimmin koko sopan tuomitsi Katri Vala, jonka mukaan lehden ja seuran välinen konflikti oli suuri voitto fasismille ja tilanteen kärjistäjien olevan siihen syypäitä. Hänelle Palmgren, Ryömä ja Tapiovaarat olivat yhtä suuria syyllisiä kuin Erkki Valakin. Hän asettui tukemaan lehden linjaa sanoen sen ajavan seuran päämääriä. Katri Vala ehdottikin, että Erkki Vala hyväksytään lehden julkaisijaksi, mutta seuralle jäisi lehden nimi ja oikeus palauttaa se takaisin seuralle, jos lehti poikkeaa seuran periaatteista. Palmgrenin ajamat ideologiset uudistukset olivat hänellekin vieraita.²²⁹ Seuran vuosikokous käsitteli syntyneitä konflikteja maaliskuussa 1935. Useat jäsenet Viljo Kajavan johdolla esittivät tukensa Valalle vaatimalla vuosikokouksessa vuosikertomukseen lisättäväksi erityinen tunnustus lehdessä tehdystä työstä. Vuosikokous päättyi antamaan tunnustuksen Valan työstä kertomuksen ulkopuolella Palmgrenin esityksestä.

Erkki Vala on muistellut myöhemmin tulenkantajien 30-luvun sisäistä kriisiä. Ongelmia tuli siitä, että hänen rekrytoidessaan lehden avustajiksi nuoria vasemmisto-ölymystön edustajia, nämä alkoivat tekemään vaatimuksia lehden suhteen. Valan mukaan ristiriidan perussyynä oli se, että hän oli katsomustavoiltaan ”stählbergilainen edistysmielinen” eikä halunnut sekaantua

²²⁸ Johtokunnan pöytäkirja 26.1.1935. TuSA, TA.

²²⁹ Johtokunnan pöytäkirja 26.1.1935. TuSA, TA.

sosiaalidemokraattisen puolueen opposition toimintaan. Opposition keskeisimmät henkilöt tulivat ASS:sta Raoul Palmgrenin, Cay Sundströmin ja Mauri Ryömän johdolla. He yrittivätkin saada kaikki vasemmistoradikaalit järjestöt ajamaan omaa asiaansa sosiaalidemokraattisen puolueen sisällä. Näin Vala on muistellut ristiriitaa nuorten sosialistien kanssa:

”Vaikka olin iloinen siitä, että niin paljon nuorta väkeä oli tullut lehden ympärille, olin samalla huolissanikin avustajieni edesottamuksista. Olinhan ainakin muodollisesti sos.dem. puolueen jäsen ja minua vaivasi se, että Tulenkantajain Seuraan liittyneet akateemiset sosialistit (Mauri Ryömä, Cay Sundström, Elvi Sinervo ym.) sananvapauden nimessä alkoivat vaatia lehdessä tilaa sos.dem.puoluetta koskeville lausunnoilleen. Tämä ei sopinut suunnitelmiini. Tulenkantajain tuli olla puolueettomuus- ja rauhanpolitiikkaa ajava sivistyksellinen aikakauslehti, joka ei sekaantunut pikkumaiseen puoluepolitiikkaan.”²³⁰

”Pikkumaisen puoluepolitiikan” lisäksi Valalla ja oppositiolla oli syvempiä ideologisia ristiriitoja. Valan mukaan vasemmistolaisen käsityksen mukaan voitiin epävapaat olosuhteet, jotka olivat syntyneet maassa lapualaisen terroritoiminnan seurauksena, muuttaa ainoastaan ”työväenluokan yhteisrintaman” avulla. Vala ei uskonut moiseen, vaan näki, että muutokseen tarvittiin kaikkien kansanvaltaisten piirien myötävaikutusta.²³¹

Erkki Valan varovaisempi linja sai arvostelua myös hänen sisareltaan Katri Valalta. Hän syytti veljeään ”aatteellisuuden puutteesta”. Erkki Vala ymmärsi sisarensa kritiikin, koska ”runoilijat eivät yleensä ymmärrä käytännön politiikkaa. He luulevat, että ”ideat” ovat kaikki kaikessa, sanallisen ilmaisun kauneus ja voima ratkaisevia.” Realistina Erkki Vala oli ottanut aikaisemmista kokemuksistaan opikseen. Hän oli toiminut kustannusyhtiöissä, puolueissa ja toimittajana ja nähnyt sitä kautta yhteiskunnan toimintaa laajasti. Valan mukaan hänen kokemuksensa ja havainnot lapualaisuuden ajalta olivat ristiriidan pohjimmaisena syynä, sillä ”mitä auttoivat parhaatkaan aatteet ja kirjoitukset, kun toiset panevat pistoolin nenän alle ja sanovat: suu poikki! Rauhallisien, tasaisen kehityksen aikoina on aatteilla ja todisteluilla merkitystä, mutta ei väkivallan kausina.”²³² Väkivallan kausi ei suinkaan päättynyt Mäntsälän kapinaan. Etsivä keskuspoliisi jatkoi läpi 30-luvun vasemmistolaisten urkintaa ja jahtaamista. Pistooli oli muuttunut painokanteisiin, takavarikoihin ja lehtien lakkauttamisiin. Fyysisen väkivallan korvasi henkinen väkivalta, jonka määrä ja voima kasvoivat 30-luvulla omaan luokkaansa.

Tulenkantajien ideologisessa kriisissä oli pohjimmiltaan kysymys humanististen arvojan

²³⁰ Tulenkantajan muistelmat, 148-153. Kansio 7, ErVA, SKS KiA.

²³¹ Tulenkantajan muistelmat, 148. Kansio 7, ErVA, SKS KiA.

²³² Tulenkantajan muistelmat, 156. Kansio 7, ErVA, SKS KiA.

painotuseroista. Individualismia painottaville henkilökohtainen ilmaisuvapaus ja riippumattomuus kollektiivisista ”säännöistä” oli tae humanistisen elämäkatsomuksen säilymisestä ja sitä kautta fasismin torjumisesta. Yhteisöllisyyttä korostavat pitivät tärkeänä yhteiseen rintamaan järjestäytymistä ja kollektiivisten pelisääntöjen muodostamista. Taistelu fasismia vastaan voitiin käydä vain yhteisöllisyyden voimalla. Yksilöllisyys ja yhteisöllisyys olivat läsnä molempien suuntien ajatusmaailmassa, mutta vasemmisto-oppositio ajautui Palmgrenin puhdasoppisen marxilaisuuden myötä korostamaan sosialismin kollektiivisia arvoja.

3.3.3. Katri Vala kahden tulen välissä

Katri Vala oli syntyneessä konfliktissa sovittelijan roolissa. Samaan aikaan, kun hän tuomitsi Erkki Valan toiminnan ja moitti häntä aatteellisuuden puutteesta, hän puolusti veljensä vetämää lehden ideologista ja käytännöllistä linjaa. Katri Valalle veljensä näkemykset olivat loppujenlopuksi sekä todellisempia, että aidompia, pysytellen tulenkantajien alkuperäisissä periaatteissa. Vala arvosteli opposition puhdasoppisuutta ja liiallista teoreettisuutta kokien sen ahdasmieliseksi, elämälle vieraaksi ja tulenkantajien periaatteiden vastaisiksi. Kuitenkin hän koki tärkeäksi tulenkantajien yhtenäisyyden säilymisen ja hän yrittikin sovittaa konfliktin osapuolia. Hänen käsialaansa oli sovintoehdotus seuran johtokunnalta Erkki Valalle, joka kuitenkin kieltäytyi sovinnosta.

Palmgrenin arvostelu *Paluusta* sekä sen heikko myyntimenestys aiheutti särön Katri Valan suhteeseen radikaaliin vasemmistoon. *Paluun* ilmestyminen teki hänestä muukalaisen kaikkialla. Palmgrenin mukaan oikeistolaiset eivät ymmärtäneet Valaa ja vasemmistossa hänet nähtiin porvarillisena käännyttäneenä, jota ei täysin hyväksytty²³³. Lauri Viljasen mukaan Katri Valan 30-luvun radikaali ihmisyyrunous oli osa laajempaa vasemmistolaista virtausta, mutta Vala oli silti säilyttänyt yhteyden 20-luvun runouteensa. Valan radikaalisuus oli Viljasen mukaan vaistomaista ja runous pohjimmiltaan ihmisyyden puolustamista.²³⁴ Ja juuri tämä Valan runouden ydin ei sopinut Palmgrenin vaatimaan sosialistiseen runouteen, jossa subjektin tuli olla joukko eikä yksilö. Valalle ihmisyyys, sisältäen yksilön, nousi kuitenkin

²³³ Saarenheimo 1984, 234-235.

²³⁴ Mauriala 2005, 271.

kaiken yläpuolelle. Kerttu Saarenheimon mukaan Katri Valan runoudessa utopia, haave vapaudesta ja veljeydestä toteutuu vain sadussa, ei tässä maailmassa²³⁵.

Ristiriitoja aiheutti myös tulenkantajien vaativa suhtautuminen asialle omistautumiseen. He laittoivat kaikki peliin omien periaatteiden ja tavoitteiden puolesta ja vaativat samaa muilta. Katri Vala väsyi nopeasti poliittiseen toimintaan järjestöissä ja lehtien palstoilla ja halusi pitää välillä etäisyyttä aktiiviseen toimintaan. Valan terveydelliset ongelmat alkoivat jo vuonna 1926, jolloin hän sairastui tuberkuloosiin ja kärsi sen tuomista ongelmista aina kuolemaansa asti. Valalle syntyi vuonna 1931 lapsi, joka kuoli pian syntymänsä jälkeen ja hän sairastui masennukseen. Vuonna 1934 syntyi poika, joka sai nimekseen Mauri. Pienen lapsen kanssa eläminen ja terveydestä huolehtiminen vaativat säännöllisiä tuloja. Vala ottikin kansakoulun opettajan paikan Lauritsalan kauppalasta Lappeenrannan kupeesta.²³⁶

Siirtyessään Lauritsalaan hän erosi Tulenkantajain Seuran puheenjohtajuudesta ja ajautui riitaan muiden jäsenten kanssa. Pakinoiden kirjoittamisessa lehteen syntyi lähes puolentoista vuoden katkos vuoden 1935 kesästä vuoden 1936 syksyyn. Katri Valan nimi esitettiin *Kirjallisuuslehden* toimituskunnan luettelossa vuoden 1935 lopulla, mutta vuoden kuluttua se poistettiin. Valan kirjoittelu *Kirjallisuuslehteen* oli vähäistä ja Saarenheimo arvelee Valan hiljaisuuden ja eroamisen johtuneen lehden kommunistipuolueelta saamasta rahoituksesta ja sen tuomasta leimasta, mutta häntä rasitti myös lehden toimituskunnan väliset riidat ja vaatimukset.²³⁷ Hän koki joutuneensa poliittisten tarkoitusperien välineeksi, eikä voinut sitä hyväksyä. Vala kirjoitti impulsiiviseen tapaansa miehelleen Armas Heikelille:

”Mielestäni olen antanut nimeäni ja elämäni jo tarpeeksi kauan alttiiksi. Syy erooni oli tarpeeksi merkitsevä. Ei minun ajan pitkään huvita tällainen sijaiskärsimys: Minulla ei ole mitään tekemistä lehden toimittamisessa ja kuitenkin näyttää minulla olevan päävastuu sen sisällöstä. Olen ukkosenjohdatin, jonka kautta taantumuksellinen raivo purkautuu. En sillä paljon auta asioitakaan, minut tehdään merkityksettömäksi. Tahdon rauhoittaa nimeni. Minunhan täytyy elää ja huolehtia Maurista. ... Sinä olet kummallinen itsesi ja omaistesesi tuhoaja, jos vaadit minua jatkamaan. Kadun tähän astistakin. Olisin kirjoittanut, mutta en antanut nimeäni mihinkään; kuten Iris Uurto. Miksi minun pitää olla joka paikassa niminen? Tulee sitten sellainen järeä tykistö minun ”kukistamiseksi” kuin Uuden Suomen pääkirjoitus. Eikä kukaan minua puolusta, ei kukaan, kukaan! Inhoan tällaisia kahleita, painostusta. Minulla täytyy olla määräämisvaltaa edes itseäni. Haukkukaa sitten vielä petturiksi ja pelkuriksi kaiken jälkeen! Harva on uhrannut niin paljon kuin minä, kaikki stipendimahdollisuudet, luultavasti kustannusmahdollisuudetkin. ... Tunnen miten vastustamattomasti minut on pantu alttiiksi. Ja sinut samoin. Meidän tuhoutumisemme ei näytä merkitsevän mitään.”²³⁸

²³⁵ Saarenheimo 1984, 226.

²³⁶ Saarenheimo 1984, 139-142.

²³⁷ Saarenheimo 238-239.

²³⁸ Katri Valan päiväämätön kirje Armas Heikelille. Kirjekokoelma 355:59:12, KVA, SKS KiA.

Vala joutui valtavan painostuksen alaiseksi muiden vasemmistointellektuellien puolelta. Toisaalta *Tulenkantajat* –lehden toimitus vaati häneltä kirjoituksia, toisaalta Raoul Palmgrenin oppositio vaati häneltä omistautumista oman ideologiansa puolestapuhujaksi ja kaikki kokivat hänen pettäneen asiansa. Läheisimmätkin ihmiset, veljensä Erkki ja aviopuolisonsa Armas Heikel, olivat vaatimassa häneltä enemmän kuin voimat olisivat antaneet myötä ja syyttivät häntä katkeruudesta. Hänen kokemuksensa siitä, että kukaan ei häntä puolustanut, oli hyvin todellinen ja raskas. Valan mukaan ainoastaan Mauri Ryömä tulenkantajien ydinjoukosta ymmärsi Valan tilanteen eikä yrittänyt painostaa häntä jatkamaan. Ryömä oli ”sellaisia miehiä”, jotka ”eivät pidä parhaana taistelutapana laittaa naisia ja lapsia edellään tuleen”.²³⁹

Valan kohtalo kuvastaa sitä paloa, jolla tulenkantajat muun vasemmistoälymystön tapaan omistautuivat asialleen, mutta samalla se kertoo kovuudesta ja piittaamattomuudesta, joka oli ristiriidassa sorrettujen puolustamisen kanssa. Kerttu Saarenheimon mukaan vasemmistoälymystö eli tuolloin suvaitsemattomuuden kautta ja odotti selvempää kannanottoa poliittisiin ongelmiin. Katri Valaa kuitenkin ärsytti jyrkkä puhdasoppisuus ja teorian ylivalta, eikä hän halunnut asettua ”minkään väriseen pulloon”.²⁴⁰ Samaan aikaan taloudelliset huolet, *Paluun* heikko menestys ja epäreiluiksi koetut arvostelut saivat Valan tuntemaan itsensä petetyksi. Vala kirjoitti miehelleen murehtiessaan runokokoelmansa *Paluun* huonoa menekkiä:

” Ja luuletko, että ne joiden tähden olen kaikki mahdollisuuteni tuhonnut, tekevät mitään puolestani. Surullista, sekavaa, epäsolidaarista on ”sorrettujen” joukko. On luovuttava kaikista illuusioista siihen nähden. Minun tekisi mieli varoittaa älymystöä: astuminen sorrettujen puolestapuhujaksi on itsemurha. Sorretut kunnioittavat vain niitä, joita porvarit kunnioittavat, sorrettujen alhainen ”herraviha” kohdistuu niihin, jotka porvarien tukea vailla ovat täysin turvattomia. ... Minusta on turha moittia sos.dem johtomiehiä, he ovat täysin joukkojensa mittaisia.”²⁴¹

3.3.4. Kiistan seuraukset

Kriisillä oli kaksi hyvin merkittävää seurausta: Erkki Vala kieltäytyi jatkamasta johtokunnan puheenjohtajana ja vasemmisto-oppositio aloitti lehden boikotoinnin. Kysymyksessä erosiko Vala itse vai erotettiin hänet, on useita tulkintoja, mutta todellisuudessa hänen mahdollisuutensa toimia seuran puheenjohtajana kriisin jälkeen olisi ollut käytännössä mahdotonta. Vasemmisto-opposition epäluottamuksen vuoksi Valan jatko olisi merkinnyt

²³⁹ Katri Valan kirje Armas Heikelille 22.1.1936. Kirjekokoelma 355:59:17, KVA, SKS KiA.

²⁴⁰ Saarenheimo 1984, 234-235.

²⁴¹ Katri Valan päiväämätön kirje Armas Heikelille. Kirjekokoelma 355:59:15, KVA, SKS KiA.

hyvin todennäköisesti seuran toiminnan lamaantumista ja Valalle lehdestä oli muodostunut tärkeämpi osa tulenkantajuutta kuin seurasta, mutta hänen tarkoituksensa ei ollut erottaa lehteä liikkeestä. Hän halusi nimenomaan pitää kiinni tulenkantajien alkuperäisistä periaatteista ja koki vasemmistoradikaalien vaatimukset lehden sisältöön uhkaavan periaatteiden noudattamista. Palmgren ja muut opposition edustajat siirsivät kirjallisen aktiivisuutensa Jarno Pennasen toimittaman *Kirjallisuuslehden* piiriin, joka oli saavuttanut vasemmisto-opposition suosion.²⁴² Vaikka heidän kirjoittelunsa *Tulenkantajissa* lakkasi, toiminta Tulenkantajain Seurassa kuitenkin jatkui. Katri Valan kirjoittelu *Tulenkantajiin* laantui samaan aikaan, kun oppositio aloitti lehden boikotoinnin, mutta hänen kohdallaan kyse oli enemmän elämäntilanteen aiheuttamasta poliittisesta passiivisuudesta. Vasemmisto-oppositio palasi lehden palstoille vuoden 1936 kesällä Espanjan sisällissodan syttymisen jälkeen.

Kevään 1935 vuosikokouksessa seuran johtokunta muuttui ASS-vetoiseksi.²⁴³ Erkki Valan puheenjohtajuuskausi päättyi ja nyt seurassa suurinta valtaa käytti Raoul Palmgren yhdessä muiden ASS:sten kanssa. Vuoden 1935 aikana tulenkantajat kävivät tiukkaa keskustelua Erkki Valan haastamisesta oikeuteen lehden ja seuran suhteiden selvittämiseksi, mutta lopulta kuitenkin päädyttiin sovinnon hakemiseen. Konfliktin vuotaminen julkisuuteen olisi ollut kova kolaus tulenkantajien uskottavuudelle ja sitä haluttiin välttää.²⁴⁴ Sovintoa ei saatu kuitenkaan aikaiseksi vaan solmittiin ”välirauha”, joka jäi lehden ja seuran väliseksi pysyväksi tilaksi. Seuran vuosikokouksissa otettiin aina kantaa lehden ja seuran väliseen suhteeseen pitämällä kiinni omistusoikeudesta lehteen, mutta ne jäivät vailla toimenpiteitä.²⁴⁵ Ideologinen kuilu oli kuitenkin edelleen syvä, mistä kertoo Erkki Valan eroaminen seuran johtokunnasta kesäkuussa 1936.

Vala ilmoitti syyksi eroamiselleen ajan riittämättömyyden sekä erimielisyydet seuran johtokunnan enemmistön menettelystä eduskuntavaalien yhteydessä ja toivoi, että seuraa johdettaisi tulevaisuudessa niin, että kaikki demokraattiset suunnat viihtyisivät seurassa.²⁴⁶ Valan asema oli käynyt vaikeaksi. Yhtäältä hän puolusti lehteään oman yhteisönsä oppositiota vastaan, toisaalta viranomaisia vastaan oikeusistuimissa. Painokanteet seurasivat toisiaan ja

²⁴² Kalemaa 1984, 54-55; Saarenheimo 1984, 237-240.

²⁴³ Vuosikokouksen pöytäkirja 3.3.1935. TuSA, TA.

²⁴⁴ Tulenkantajain Seuran pöytäkirjat vuodelta 1935.

²⁴⁵ Tulenkantajain Seuran vuosikertomukset.

²⁴⁶ Erkki Valan eroilmoitus. Kansio Jäsenasioita. TuSA, TA.

ne veivät voimia. Hän oli myös kiistoissa sosiaalidemokraattien kanssa. Hän valitti sisarelleen hermojaan ja sanoi olevansa piiritetty²⁴⁷. Monen rintaman sodasta huolimatta Vala piti kiinni lehdestään ja luotsasi sitä omien periaatteidensa mukaisesti, joka onnistuikin ainoana vasemmistoradikaalina julkaisuna toimia talvisotaan saakka. *Kirjallisuuslehti* lopetti toimintansa marraskuussa 1938 kommunistien lopettaessa lehden tukemisen luottamuspuolan vuoksi ja Etsivä keskuspoliisi lakkautti ASS:n pää-äänenkannattaja *Soihdun* ennen talvisotaa²⁴⁸.

Vallan siirtyminen seuran sisällä vasemmisto-opposition käsiin oli viimeinen naula kahden leirin jakoon: Erkki Valan ja *Tulenkantajien* ympärille muodostui kulttuuriliberalistinen ryhmä; Raoul Palmgrenin ympärille muodostui poliittinen marxilaisuuden ryhmä, joka löysi *Kirjallisuuslehestä* mielipiteillensä kanavan. Tulenkantajain Seuran rooli tulenkantajien toiminnassa väheni oleellisesti vallanvaihdoksen jälkeen, mistä kertoo kokousten jatkuva harveneminen. Vuoden 1933 ja 1934 aikana seura kokoontui suurin piirtein kerran kuussa ja johtokunta noin 20 kertaa vuodessa, mutta vuoden 1935 aikana seura kokoontui yhteensä kuusi kertaa ja johtokuntakin vain 8 kertaa. Vuoden 1936 aikana seura kokoontui 3 kertaa ja johtokunta 10 kertaa, ja vuoden 1937 aikana seura kokoontui kerran ja johtokunta 7 kertaa.²⁴⁹

Tulenkantajien sisäinen kriisi kohdistui suhteeseen vasemmistolaiseen ideologiaan. Fasismien vastaisuudessa ryhmä kuitenkin säilytti yhteiset näkemykset. Se olikin tärkein tekijä, mikä piti ryhmän ristiriidoista huolimatta yhdessä. Vaikka vasemmisto-oppositio boikotoi *Tulenkantajia*, se kuitenkin toimi lehden kanssa yhteistyössä fasismia ja oikeistolaista ylivaltaa vastustavissa toimissa. Fasismi nähtiin kaikkea vapaamielisyyttä, kansanvaltaisuutta ja vasemmistolaisuutta uhkaavana tekijänä. Ideologisista ristiriidoista huolimatta tulenkantajat näkivät sovinnon ja yhteistyön ainoaksi mahdollisuudeksi jatkaa fasisminvastaista työtä. Jakautumisen ainoaksi ulospäin näkyväksi piirteeksi jäikin vasemmisto-opposition kirjoitusten lakkaaminen *Tulenkantajat* -lehdessä keväästä 1935 kesään 1936. Tulenkantajain Seura toimi edelleen tärkeänä eri kansalaispiirejä yhdistävänä foorumina keskusteluiltoineen ja julkilausumineen.

4. Tulenkantajien humanistinen puolustus

²⁴⁷ Katri Valan päiväämätön kirje Armas Heikelille. Kirjekokoelma 355:59:36, KVA, SKS KiA.

²⁴⁸ Kalemaa 1984, 111-112.

²⁴⁹ Tulenkantajain Seuran vuosikertomukset ja pöytäkirjat. TuSA, TA.

4.1. ”Fasistinen kulttuurivaara”

Erkki Seväsen mukaan 30-luku merkitsi katkosta modernistisen kirjallisuuden esiin murtautumisessa. Lapuanliikkeen ja oikeistohallitusten aikana yhteiskuntaan levisi antimoderni virtaus, jonka vaikutuksesta kirjallisuuteen liittyvät asenteet politisoituivat. Modernismi osoittautui ideologisesta valtavirrasta poikkeavaksi ilmiöksi. Kustantajat mukautuivat tähän tilanteeseen, samoin entiset tulenkantajat.²⁵⁰ 30-luvun tulenkantajat vastustivat aktiivisesti tätä suuntausta. He esittelivät monia modernistisia runoilijoita ja kirjailijoita kotimaasta ja ulkomailta. Kansallismielisen kulttuuriväen, erityisesti oikeistolaisen lehdistön, vaatimuksesta viranomaiset pyrkivät patoamaan modernistisia virtauksia liittäen ne yleensä maanpetokselliseen ajatteluun tai jumalanpilkkään.

Lauri Viljanen kirjoitti *Taistelevassa humanismissaan* 30-luvulla, että pääomien mahtava leikki ei ole enää oikeassa suhteessa yleiseen hyvinvointiin ja inhimilliseen sivistykseen, vaan päinvastoin sen tarkoituksena on sivistyksen turmeleminen. Viljanen suomii eurooppalaista sivistyneistöä epämääräisestä moraalista, joka mahdollisti ensimmäisen maailmansodan aikaisen sodanihannoinnin. Hän näkee oman aikansa väkivaltaisuudessa saman erehdyksen toistuvan ajattelun puutteena ja sisäänpäin kääntymisenä. Suoranainen vihamielisyys inhimillistä kulttuuria kohtaan oli Viljasen mukaan ajan henki.²⁵¹ Tulenkantajille humanismi edusti ennen kaikkea sivistystä ja luovaa taidetta ja kulttuuria. Teollistumisen jälkeinen talouskehitys muutti radikaalisti yleistä suhtautumista niihin. Humanismin rappiosta näytti seuraavan inhimillisyyden kuolema, ihmisen täydellinen valtiollistaminen, mikä näyttäytyi erityisesti fasismin kautta.

Tulenkantajien fasismin vastaisessa taistelussa kulttuurilla oli keskeinen rooli. Leif Sundströmin mukaan fasistinen taidekäsitys edusti regressiota, paluuta vanhaan, ja se vastusti modernismia, joka nähtiin rappiollisena sairautena. Taiteessa ja kulttuurissa pyrittiin mahdollisimman puhtaaseen ja kapean idealistiseen esittämiseen. Uuden luomisen sijaan keskeistä oli ihanteiden esiintuominen.²⁵² Tulenkantajat modernismin puolestapuhujina kokivat fasismin ja oikeistolaisen radikalismien uhkaksi vapaalle kulttuurille ja taiteelle.

---

²⁵⁰ Sevänen 1994, 183.

²⁵¹ Viljanen 1936, 15-23.

²⁵² Sundström 2007, 180-181.

Erityisesti aitosuomalaisuusaatteen ajama yhteiskunnan suomalaistaminen ja suomenruotsalaisuuden vastustus sekä kansalliskiihkoisen nationalismi koettiin fasistiseksi kulttuurivaaraksi. Kielikysymys nähtiin yhteiskunnan fasistisoimisen välineenä ja kansallisten intohimojen lietsominen demokraattisten oikeuksien polkemisen ja kärjistyvän kansainvälisen tilanteen peitteenä. Kansallissosialistien valtaannousu Saksassa osoitti, että fasistisessa yhteiskunnassa vapaan kulttuurin ja tieteen toteuttaminen oli mahdotonta.

Leif Sundströmin mukaan fasistisissa maissa suuri osa sivistyneistöstä tuki fasismia vaipuen eräänlaiseen anti-intellektualismiin. Fasismien vastustajat joutuivat vainon kohteeksi.²⁵³ Toukokuussa 1933 *Tulenkantajissa* arvioitiin Saksan tilannetta kansallissosialistien valtaannousun jälkeen: ”Tuntuu aivan siltä kuin koko kansa olisi tullut vikapäiseksi.”²⁵⁴ *Tulenkantajat* raportoivat saksalaiseen älymystöön kohdistuvista vainoista. Esimerkiksi yliopistoista erotettiin ja karkotettiin lukuisia professoreja ja tiedemiehiä, jotka eivät lähteneet tukemaan kansallissosialismia. Suurimman järkytyksen tulenkantajille tarjosi Saksan kirjaroviot vuonna 1933. Niissä oli kyse symbolisesta viestistä, jolla kerrottiin kansallissosialistien kulttuurisesta vallankumouksesta. Natsit polttivat julkisesti valtavia määriä kirjallisuutta useissa eri kaupungeissa. Poltettavien kirjojen joukossa oli erityisesti juutalaisten sekä saksalaisten vapaamielisten ja vasemmistolaisten kirjailijoiden teoksia. Joukossa oli esimerkiksi Thomas Mann, yksi arvostetuimmista saksalaisista kirjailijoista, joka oli arvostellut voimakkaasti Hitleriä ja kansallissosialisteja. Erich Maria Remarque oli joutunut mustalle listalle teoksellaan *Länsirintamalta ei mitään uutta*, jossa hän käsittelee sodan mielettömyyttä ja julmuutta. Hänen teoksensa oli saavuttanut lähes kulttimaineen vasemmistoradikaalien piirissä. Muista poltettavien teoksien kirjoittajista mainittakoon Albert Einstein, Sigmund Freud, Marcel Proust ja Voltaire. Rovioiden toteuttamiseen osallistuivat innokkaasti yliopisto-opiskelijat, jotka näin siunasivat kulttuurivallankumouksen. Samalla roviot symboloivat poliittisen vallan vaihtumista puhdistamalla pöydän kaikesta entisestä.²⁵⁵

Kirjaroviot kuohuttivat koko Euroopan sivistyneistöä. Rovioissa asetettiin kielletyksi kirjallisuudeksi sellaisten kirjailijoiden teoksia, joilla oli henkilökohtaisia siteitä myös tulenkantajiin. Kirjailijoiden toiminta kävi Saksassa mahdottomaksi ja osa heistä lähti vapaaehtoisesti maasta, osa karkotettiin. Tulenkantajat näkivät kirjarovioiden yllä

²⁵³ Sundström 2007, 184.

²⁵⁴ Pääkirjoitus. *Tulenkantajat* 6.5.1933.

²⁵⁵ Ekholm, Kai. <http://jyk.jyu.fi/jyk/kokoelmat/julkaisut/kielleyt_kirjat/censura.htm> Luettu 13.8.2010.

inkvisiittorin kasvot, jotka uhkasivat kaikkea sivistystä ja vapaata kulttuuria. Ne paljastivat ”armottomalla tavalla, mikä sivistyneistöä odottaa heidän ja heidän hengenheimolaistensa vallanalaisuudessa.” Natsien hyökkäys kirjallisuutta vastaan nähtiin hyökkäyksenä ihmisyyttä vastaan ja teollaan heidän katsottiin julistautuneen ihmisyyden vihollisiksi.²⁵⁶ Fasismiin vastaisesta taistelusta muodostui eurooppalaisen kulttuurin pelastamisohjelma.

Raoul Palmgren kuvaa romaanissaan rovioiden aiheuttamia reaktioita suomalaisen älymystön joukossa. Ne olivat Palmgrenin mukaan piikki lihassa, joka ei antanut kenellekään hetkeksikään rauhaa. Ne synnyttivät ristiriitoja ja pakottivat tilintekoihin. Suhde fasismiin oli jokaisen muodostettava viimeistään nyt. Railoja syntyi entisten aatetoverien välille ja uusia yhtymäkohtia löytyi. Ryhmiä hajosi ja toisia syntyi. Kaikille oli selvää, että kirjaroviot olivat alkua jollekin kauhistuttavammalle. Kaikille oli myös selvää, että sen vaikutus näkyisi myös Suomessa.²⁵⁷ Kirjarovioiden loimu näkyi Suomessa pian kirjallisuusnationalismin vahvistumisen muodossa. Kirjallisuuden sisällöltä vaadittiin oikeistolaisen ideologian tukemista. Saksan esimerkkiä noudattaen monet länsimaiset huippukirjailijat katsottiin yhteiskunnalle vaarallisiksi ja ulkomaisen kirjallisuuden kääntämistä valvottiin tarkasti.

Tulenkantain Seura kokoontui lokakuussa 1934 käsittelemään fasistista kulttuurivaaraa ja julkaisi julistuksen jossa sanottiin mm. seuraavaa:

”Fasistista kulttuurivaaraa vastaan!

... Kielitaistelun on Suomessa uudelleen kärjistänyt fasistinen liike, aitosuomalainen IKL. ... Yliopiston piirissä ajaa suomalaistuttamista kiihkeämmin fasistinen ylioppilasjärjestö AKS, tarkoittaen sillä yliopiston fasistisoimista. Kielikysymys ei fasismille ole kulttuurikysymys. Kulttuurikysymys merkitsee sille sivistyksen leviämisen ja itsenäisen ajattelun estämistä. ... Fasismiin, ts. sen takana olevan suomalaisruotsalaisen yläluokan on pakko kääntää kansainvälisestä tilanteesta. Se tekee sen lietsomalla kansallisia intohimoja. ... Koettaessaan yhdistää koko keskiluokan ja suurtalonpoikaiston kansan laajojen kerrosten demokraattisia oikeuksia ja palkkatasoa vastaan, suomalainen fasismi aluksi esiintyi kielisovinnon ohjelmalla....”²⁵⁸

Julistuksessa nimettiin IKL ja AKS fasistisiksi järjestöiksi. Niiden molempien ideologiaan kuului aitosuomalaisuus ja ne taistelivat esimerkiksi yliopistojen suomalaistamisen puolesta. Fasistinen kulttuurivaara yhdistettiin voimakkaana lainehtivaan kielitaisteluun suomen- ja ruotsinkielen asemasta sekä suomenruotsalaisten oikeuksiin. Suomenruotsalaisten asema nähtiin samankaltaisena kuin juutalaisten asema Saksassa. Suomenruotsalaisella kirjallisuudella oli vahva asema suomalaisessa kulttuurissa. Erityisesti kirjallisuuden alalla monet kansainväliset modernin taiteen virtaukset tulivat suomenruotsalaisten kautta

²⁵⁶ Pääkirjoitus. Tulenkantajat 13.5.1933.

²⁵⁷ Palomeri 1953, 248.

²⁵⁸ Tulenkantajien julistus fasistista kulttuurivaaraa vastaan. Kansio Sekalaisia, TuSA, TA.

suomalaiseen kulttuuriin. Vesa Maurialan mukaan suomenruotsalainen modernismi toteutti samanlaisia uudistumisihanteita kuin eturivin taiteilijat muualla Euroopassa.²⁵⁹ Suomenruotsalaisten ja ruotsin kielen asemasta oli kuitenkin tullut vaikea ideologinen ongelma tilanteessa, jossa kansallisvaltion yhtenä perustavana ehtona nähtiin suomenkielen ehdoton ylivalta. Pentti Karkaman ja Hanne Koiviston mukaan kielitaistelu saavutti huippunsa vuosina 1934 ja 1935 mennessä kiivaimmillaan niin pitkälle, että ruotsinkielisiä syytettiin kulttuuri-imperialismista ja veljeilystä marxilaisten kulttuuribolshevikkien kanssa.²⁶⁰

Tulenkantajat kokivat ruotsinkielen puolustamisen tärkeäksi jo kansallisen kulttuurielämän vuoksi. Suomenruotsalaisuus nähtiin suomalaisen kulttuurin osana ja rikastuttajana. Esimerkiksi Erkki Valan mielipiteet kielikysymyksestä olivat muuttuneet täysin 20-luvun lopun jälkeen, jolloin hän puolusti yliopistojen suomalaistamisohjelmaa. Kyseessä oli myös periaatteellinen vähemmistön puolustus sekä ihmisoikeudellinen kysymys, mutta ennen kaikkea äärioikeiston katsottiin ottaneen kielikysymyksen fasististen tarkoitusperien levittämisen välineeksi. Kärjistyvä kielitaistelu koettiin uhkaavan yhteisiä kulttuuriarvoja ja kansalaisoikeuksia. Tulenkantajat näkivät kaikkien kansalaisten tasa-arvoisuuden erottamattomana osana demokraattista yhteiskuntaa. Suomenruotsalaiset nähtiinkin taistelevan samalla puolella uhkaavaa fasismia vastaan. Taipuminen kielikysymyksessä olisi johtanut maan kulttuurielämän muokkaamiseen äärioikeistolaiseen ja kiihkokansalliseen muotoon Saksan tavoin. Tulenkantajain Seuran julistus päättyi vaatimukseen yhteisen antifasistisen kulttuuririntaman perustamisesta:

”Suomen- ja ruotsinkielinen sivistyneistö! - Kielitaistelun kärjistämällä tulee fasismi yhä raemmin tuhoamaan meille yhteisiä kulttuuriarvoja ja kansalaisoikeuksia. Me emme saa tätä kehitystä sallia! Meidän on puolustettava kulttuuriperintöämme, keskinäisen rauhallisen vuorovaikutuksen oikeutta ja kaikkia kansalaisoikeuksiamme. Meidän on luotava molempien kieliryhmien yhteinen antifasistinen kulttuuririntama kielidemagogiaa, kielisortoa ja fasistihyökkäystä vastaan.”²⁶¹

Saksan kirjaroviot voidaan nähdä fasisminvastaisen taistelun todellisena kiihdyttäjänä. Natsien nousu valtaan ja sen jälkeiset puhdistukset toimivat uhkaavana esimerkkinä fasistisen ideologian asenteesta vapaamielisyyttä, demokratiaa, taidetta ja kulttuuria kohtaan. Kysymys siitä voisiko fasismi toteutua Suomessa, oli mieletön. Ajatuksena oli, että jos kukaan ei sitä vastusta, se valtaa väistämättä suomalaisen yhteiskunnan ja oli jo osa sitä. Oikeistolaisen

²⁵⁹ Mauriala 2005, 200.

²⁶⁰ Karkama ja Koivisto 1999, 8-9.

²⁶¹ Tulenkantajien julistus fasistista kulttuurivaaraa vastaan. Kansio Sekalaisia, TuSA, TA..

lehdistön reaktiot kansallissosialismiin, kirjarovioihin ja vainoihin kertoivat siitä, että maasta löytyi runsaasti otollisia voimia fasistisen vallankumouksen toteuttamiseksi. Isänmaallinen kansanliike, jota tulenkantajat pitivät fasistisena järjestönä, nousi vuoden 1933 vaaleissa eduskuntapuolueeksi.

Fasistisissa valtioissa taiteeksi hyväksyttiin se mikä tuki ja vahvisti fasistista ideologiaa. Jos taide sisälsi esimerkiksi nationalismia, militarismia tai kvasitieteellisiä totuuksia – mytologioista ammentavaa historiankirjoitusta tai arjalaisuutta ylistävää rotuoppia – taide hyväksyttiin ja sitä tuettiin. Mutta kaikki yhteiskuntakriittinen taide kiellettiin. Saksan kirjaroviot olivat viimeinen naula pelkoihin vapaan kulttuurin ja taiteen tuhoavasta fasismista. Sen jälkeen tulenkantajat uutisoivat ja käsittelivät tiiviisti saksalaisten taiteilijoiden maasta pakoa, heidän toimintaansa ”diasporassa”, kulttuuri-ihmisiin kohdistuvia väkivaltaisuuksia Saksassa sekä fasistisen taiteen kehitystä. Kirjarovioiden jälkeen fasistisen kulttuurivaaran torjuminen nousi tulenkantajien yhdeksi tärkeimmistä ohjelmista. Tulenkantajille oli selvää, että fasismia vastaan on käytettävä kaikki käytettävissä olevat voimat ja keinot. Väkivallan sijaan tärkeimpinä keinoina oli tiedon välitys ja sivistystyö.

4.2. ”Fasististen epäkohtien” vastustus

4.2.1. Kuolemanrangaistusta vastaan

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen kuolemanrangaistuksia vastustettiin etenkin vasemmistolaisissa piireissä monissa Euroopan maissa. Saksassa sosiaalidemokraatit onnistuivat lakkauttamaan kuolemanrangaistukset vuonna 1928. Kansallissosialistien kannatuksen noustessa vaatimukset kuolemanrangaistusten palauttamisesta kiihtyivät. Lopullinen suhtautuminen rangaistusmuotoon tehtiin vuoden 1931 oikeudenkäynnissä kuuluisaa sarjamurhaajaa ”Düsseldorfin vampyyria” vastaan. Kuolemanrangaistusten historiaa tutkineen Sampo Terhon mukaan oikeudenkäynti oli suuri näytös kuolemanrangaistusten puolesta. Vaikka tuomiosta päättävät tiesivät päätöksensä merkitsevän periaatteellista päätöstä kuolemanrangaistusten palauttamiseksi, yleisen mielipiteen paineessa Peter Kürten tuomittiin kuolemaan ja hänet teloitettiin. Kuolemanrangaistukset palautettiin näin Saksassa eikä niiden palauttamisesta enää keskusteltu natsien noustessa valtaan. Kuolemalla rangaistavien rikosten määrää kasvatettiin rajusti ja sitä käytettiin tehokkaasti

poliittisiin tarkoituksiin.²⁶²

Suomessa kuolemanrangaistukset olivat osa rikoslakia. Vuonna 1889 säädetyin lain mukaan kuolemaan voitiin tuomita esimerkiksi murhasta ja valtiopetoksesta. Käytännössä kuolemanrangaistukset päättyivät vuonna 1825, jolloin Tahvo Putkonen teloitettiin. Sen jälkeen kuolemantuomiot muutettiin karkotukseksi Siperiaan.²⁶³ Äärioikeiston nousun myötä vaatimukset kuolemanrangaistuksien käyttöönotosta kasvoivat, joita erityisesti Saksan esimerkki kiihdytti. Kommunistijohtaja Toivo Antikaisen oikeudenkäynnin aikana kuolemanrangaistuksen käyttöönotosta tuli vilkkaan keskustelun aihe.

Tulenkantajat olivat alusta lähtien aktiivisesti tekemässä yhteistyötä eri järjestöjen kanssa demokratian, kansanvallan, sananvapauden ja ihmisoikeuksien puolesta. Ensimmäinen suuri yhteinen hanke oli kuolemanrangaistusta vastustava adressi, jota alettiin kerätä marraskuussa 1934. Adressiin kerättiin nimiä yli 100 000 ja se luovutettiin Suomen eduskunnan puhemiehelle Kyösti Kalliolle marraskuussa 1935. Tulenkantajien suhtautuminen kuolemanrangaistuksiin nousi esiin jo vuoden 1933 alkupuolella Katri Valan pasifistisessa pakinassa, jossa Vala kyseenalaisti sodan moraalisen oikeutuksen Raamatun käskyllä: Älä tapa. Erkki Vala otti kantaa kuolemanrangaistuksiin vuoden 1934 *Tulenkantajien* ensimmäisessä numerossa, kun vaatimuksia kuolemanrangaistuksen käyttöönotosta oli toistuvasti esitetty oikeiston taholta. Kuolemanrangaistuksia vastustavassa kirjoituksessaan Vala pyrki osoittamaan, että kuolemanrangaistus ei vähennä rikollisuutta vaan rikollisuus on suurinta maissa, joissa kuolemanrangaistus on käytössä. Vala näki vaatimukset fasismin lopulliseen valmistamiseen tähtäävänä toimenpiteenä, jolla voidaan raivata kommunistit ja fasismia vastustavat pois yhteiskunnasta. Esimerkin hän otti Saksasta, jossa kuolemanrangaistuksen käyttöönotto käytännössä aloitti puhdistustoimet. Valan nostama esimerkki Saksasta nousi vastustajien päähuolenaiheeksi. Lakivaatimus nähtiin fasismin etenemisen todisteena. Huolta herätti nimenomaan lain perimmäinen tarkoitus. Tähtääkö kuolemanrangaistus poliittisiin vankeihin, kysyttiin *Tulenkantajissa*.²⁶⁴

Kuolemanrangaistusta vastustavassa adressissa vaadittiin rangaistusmuodon poistamista Suomen rikoslaista. Eduskunta oli hylännyt aloitteen kuolemanrangaistusten poistamisesta ja

²⁶² Terho 2007, 129-136.

²⁶³ Kekkonen 1999, 58-59.

²⁶⁴ Katri Valan pakina ”Koulumoraalia”, *Tulenkantajat* 4.3.1933; Erkki Valan kirjoitus ”Kuolemanrangaistusta vastaan”, *Tulenkantajat* 6.1.1934; *Tulenkantajat* 13.1.1934.

lainvalmistelukunnassa valmisteltiin ehdotusta rangaistusmuodon käyttöönottamisesta. Lääkintähallitukselta oli pyydetty lausuntoa sopivista mestaustavoista. Professori Väinö Lassila kuvasi eduskunnan puhemiehelle adressin luovuttaneen lähetystön ajatuksia sanoen ”tällaisten tietojen barbaaristen rangaistusmenetelmien palauttamisesta herättäneen suurta levottomuutta Suomen kansan laajoissa piireissä”. Eduskunnan puhemies vastasi lähetystön tulleen myöhässä, koska lakiehdotus oli jo käsitelty eduskunnassa ja hallituksen lakivaliokunta oli työskentelemässä arkaluontoisen kysymyksen ääressä. Eduskunta ei voinut muuta kuin jäädä odottamaan valiokunnan työn tuloksia.²⁶⁵

Tulenkantajien suhtautumista kuolemanrangaistukseen kuvaa hyvin Katri Valan *Tulenkantajissa* julkaistu pakina *Kasvatus kuolemaan*. Siinä Vala kuvaa terävästi miten koko kasvatusjärjestelmä on valjastettu kasvattamaan ”ihmisiä siivosti teloitettaviksi”. Lapsia ohjataan sotaisiin leikkeihin, koulussa opetetaan totuutta julistavaa uskontoa ja kansallissubjektiiivisesti esitettyä historiaa. ”Uskonnonopetuksen loppupäätelmä on jokseenkin: parasta mitä ihminen voi tehdä, on kuolla, ja historianopetuksen: kuolla on parasta sotatantereella. Muut aineet säästävät. Kirjallisuudesta luetaan ennen kaikkea vänrikki Stool. ... Voimistelu ja urheilukin ovat valmennusta tulevalle sotilaskasvatukselle”, kirjoittaa Vala. Hän lisää yhtälöön vielä ”kaikenlaiset sinimustat järjestöt”, jotka lietsovat kiihkoisänmaallisuutta, suvaitsemattomuutta ja väkivaltauskoa. Lopputulos:

”Näin on nuorukaiset kypsytetty kuolemalle ja heidän rinnallansa heidän äitinsä, isänsä, rakastettunsa. Kun sota sytytetään suurkapalististen taloudellisten etujen takia ja nuorukaiset viedään uhrattaviksi, eivät he pane vastaan, he laulavat, eivät tee ”skandaalia”, kaikki käy korrektisti ja ne, jotka sodasta hyötyvät, korjaavat siististi voitto osuutensa, ruumiitten hinnat. Ja vanhemmille jaetaan rautaristejä korvaukseksi menetetyistä lapsista. Systeemi on pirullisen nerokas. Kaikki luonnolliset tunteet: kahu, inho teurastuksen edessä, kaipaus kotiin, tehdään naurettaviksi.”²⁶⁶

Tulenkantajien kuolemanrangaistuksen vastustaminen liittyi olennaisesti ihmisoikeuksien puolustamiseen ja pasifismiin. Sodan vastustamisessa keskeistä oli pyrkimys muuttamaan ihmisten suhtautumista sankarikuolemaan, isänmaan puolesta uhrautumiseen. Tulenkantajat näkivät sen vallanpitäjien manipuloinnin tuloksena, jossa ihminen alistettiin kylmästi yhteiskuntakoneiston pelinappulaksi.

4.2.2. Rauhan puolesta sotaa vastaan

²⁶⁵ Väinö Lassilan puhe eduskunnan puhemiehelle. Julkaistu *Tulenkantajissa* 9.11.1935; Tulenkantajat 9.11.1935.

²⁶⁶ Katri Valan pakina. *Tulenkantajat* 4.5.1935.

Pasifismi, eli rauhanaate tai sodan vastustaminen, on ollut läpi ihmiskunnan historian keskustelun kohteena. Sotien yleisyydestä kertoo se, että historiaa voidaan periodisoida sotien avulla. Timo Veijolan mukaan sotien välillä on kuitenkin aina vallinnut enemmän tai vähemmän pitkiä rauhan jaksoja, jotka ovat luoneet pienempiä unelmia pysyvästä alueellisesta rauhasta ja suuria unelmia maailmanrauhasta. Kuitenkin ihmiset ovat läpi historian pyrkineet turvaamaan rauhaa asevarustelun ja sotilaallisten liittoumien avulla. Timo Veijola sanoo osuvasti, että ihmiskunnan kaipaamaa rauhantilaa tuskin saavutetaan pitämällä oman maan turvallisuutta johtavana rauhanpoliittisena periaatteena.²⁶⁷ Sellainen vie kiihtyvään asevarusteluun ja lopulta maailmansotaan. 1920- ja 1930-lukuja sanotaankin sotien väliseksi kaudeksi, jonka alkuna oli maailmansota ja joka päättyi maailmansotaan.

Rauhan aatetta tutkineen Tuovi Sivosen mukaan 1800-luvun loppuun saakka rauhanaate toimi lähinnä yksityishenkilöiden välittämänä aatteena. Rauhanaatteen luonne muuttui vuosisatojen vaihteessa organisoidummaksi. Käsite pasifismi luotiinkin kuvaamaan järjestäytyntä rauhanliikettä, joka tukeutui jonkinlaisiin pieniin tai suuriin joukkoihin. Moderni pasifismi katsotaan alkaneeksi kansallisuusaatteen suosion seurauksena. Modernia pasifismia tutkineen Sivosen mukaan 1800-luvun lopun kansallisuusaatetta, nationalismia, voidaankin pitää pasifismin vastakohtana. Nationalismin valtiota ihannoiva ja yksilön vapauksia rajoittava luonne asettui erityisesti 1800-luvun ja 1900-luvun taitteessa vastatuksin taloudellista liberalismia kannattavien näkemyksiin – mitä enemmän ja vapaammin kansat olisivat toistensa kanssa tekemisissä, sitä paremmat mahdollisuudet olisi saada aikaan pysyvä rauha. Sotien katsottiin johtuvan valtioiden konflikteista, ei kansojen. Ensimmäisen maailmansodan totaalinen luonne nosti pasifismin kannatusta voimakkaasti. Sivosen mukaan sodan päätyttyä pasifismista tuli erityisesti monien älymystön ja taiteilijoiden piirissä suorastaan muotiasiaksi, mikä radikalisoi pasifistisen liikkeen. Järjen sijasta vedottiin tunteeseen ja hillityn analysoinnin sijaan tuli ”meluaminen”.²⁶⁸

Sotien välisenä aikana pasifistinen liike kytkeytyi vahvasti paneurooppalaisuuden aatteeseen. Euroopan yhdentymisen nähtiin pitkäaikaisen rauhan edellytyksenä ja rauha puolestaan Euroopan yhdentymisen edellytyksenä. Paneurooppa -liikkeen hiipumisen vuoksi kansainvälinen pasifismi menetti tärkeän yhdistävän organisaation.²⁶⁹ 30-luvun sotavarustelu

---

²⁶⁷ Veijola 1988, 24.

²⁶⁸ Sivonen 1988, 154-168.

²⁶⁹ Mikkeli 1994, 108-120.

oli kuitenkin yleisesti tiedossa ja pasifistiset äänenpainot kasvoivat erityisesti liberaaleista ja vasemmistolaisista piireistä. Se ei kuitenkaan enää kyennyt järjestäytymään vahvaksi kansainväliseksi liikkeeksi. Tulenkantajien aatteessa pasifismilla oli tärkeä sijansa. He asettuvat vahvasti eurooppalaisen pasifismin perinteeseen.

20-luvulla tulenkantajien äänekkäin pasifismin kannattaja oli Hagar Olsson. Hän kiteytti tulenkantajien pasifismin vuonna 1929: ” *Me vaadimme, että pasifismi on oleva poliittinen taisteluohjelma, joka pyrkii ehkäisemään sota muuttamalla olosuhteet.*”²⁷⁰ 30-luvulla sodanvastaisuutta piti yllä erityisesti Katri Vala, joka pakinoi terävästi sodan mielettömyydestä ja ihmisten barbaarista alistamista käsittämättömiin inhimillisiin kärsimyksiin poliitikkojen valtakamppailun välineinä. Kansakoulunopettajan useaan otteeseen toiminut runoilija oli vihainen erityisesti koululaitoksen harjoittamasta kansalaiskasvatuksesta. Siirtyessään Lauritsalaan syksyllä 1935 Vala kirjoitti miehelleen koulun vihkimisjuhlista. Hänen lukemansa runo sai runsaasti kiitosta, mutta Valaa kaiheri juhlan muu ohjelma: ”*Koululaiset vain oli pantu laulamaan Jumalasta ja isänmaasta, itkevistä Karjalasta ja sotorvista. Sikamaista hyökkäyssotapropagandaa!*”²⁷¹

Vuoden 1935 aikana rauhantyöstä muodostui yksi olennainen osa fasisminvastaisessa taistelussa. Fasismi ja sota näyttivät kulkevan käsi kädessä. Militaristinen sodanlietsonta, heimoaatteen suursuomalaisuususkko ja sodan oikeuttamiseen tähtäävä julkinen keskustelu osoittivat, että Suomi oli menossa Euroopan mukana kohti sota. Tämän kehityksen pysäyttämiseksi tulenkantajat kävivät voimakasta pasifistista ”taistelua”, joka sai kiteytyksensä Tulenkantajain Seuran ja Suomen Rauhanliiton järjestämässä sodanvastaisessa kansalaiskokouksessa. Kimmokkeen kokouksen järjestäminen sai Italian hyökkäyksestä Etiopiaan lokakuussa 1935. Kokouksen avajaispuheessa tunnettu pasifisti Felix Iversen tuomitsi kovin sanoin Italian hyökkäyksen ja fasistien militaristiset ekspansiopyrkimykset. Cay Sundström nosti Italian sotapolitiikan rinnalle erityiseksi huolenaiheeksi natsi-Saksan sotapolitiikan: kiihtyvä asevarustelu ja hyökkäyssodan valmistelu. Saksa muodosti Suomelle erityisen uhan kahdella tavalla. Natsit olivat avoimesti puhuneet laajentumisesta pohjoiseen, mikä tarkoitti joko hyökkäystä tai oikeistodiktatuurin perustamista Suomeen. Molemmat uhat koettiin vahvoina. Puhujat olivat yksimielisiä ainoasta mahdollisesta tiestä sodan ehkäisemiseksi: ”*Vain kaikkien sodanvastaisten kansalaispiirien aktiivinen taistelu voi torjua*

²⁷⁰ Hagar Olssonin kirjoitus ”Aktiivinen rauhanliike”. Tulenkantajat 18.11.1929.

²⁷¹ Katri Valan kirje Armas Heikelille 23.9.1935. Kirjekokoelma 355:59:11, KVA, SKS KiA.

fasististen diktatuurien tuhoisat pyrkimykset.”²⁷²

Tulenkantajat -lehden mukaan kokouksessa käytiin vilkasta keskustelua, jossa painotettiin erityisesti sitä, että taistelu fasismia vastaan on samalla myös taistelua sotaa vastaan ja että kaikkien sodan ja fasismin vastaisten piirien velvollisuus on yhtyä pelastamaan maailmaa uudelta suursodalta. Kokouksen tuloksena muotoiltiin sodanvastainen päätöslauselma, jossa esitettiin Suomen eduskunnalle vaatimus, että Suomen ulkopolitiikan tuli perustua rauhan ja oikeuden periaatteille ja esitettiin käytännön ehdotuksia sen ajamiseksi. Kokouksessa muodostettiin myös Sotaa vastustava kansalaistoimikunta, jonka tehtävänä oli koota sodanvastaiset kansalaisjärjestöt yhteiseen pasifistiseen ja fasisminvastaiseen rintamaan. Toimikuntaan kuuluivat tulenkantajista Erkki Vala, Mauri Ryömä, Cay Sundström ja Raoul Palmgren.²⁷³ Etsivän Keskuspoliisin raporttien mukaan toimikunta oli aktiivinen sodanvastaisen rintaman muodostamisessa. Toimikunta mainostikin ottaneensa yhteyttä peräti 4000 sotaa vastustavaan kansalaisjärjestöön, joista useat ryhtyivät yhteistoimintaan. Tärkeimpiä toimintamuotoja oli sotaa vastustavien lentolehtisten levittäminen sekä kansalaiskokouksien järjestäminen ympäri maata. Vuoden 1936 tammikuussa toimikunta järjesti yleisen kansalaiskokouksen Helsingissä, mihin osallistui n. 1000 henkeä. Toimikunta esitti tukensa Kansainvälisen Naisten Rauhan ja Vapauden Liiton Suomen osaston järjestämälle rauhanadressille ja kehotti kaikkia sodanvastustajia sen allekirjoittamiseen. Toimikunnan ansiosta adressin nimienkeruu vilkastui oleellisesti ja siihen kerättiin lopulta yli 80 000 nimeä. Toimikunta oli mukana myöhemmin perustetussa Rauhantyön yhteiskomiteassa, joka korosti ulkopoliittisen ja kulttuurisen suuntautumisen tärkeyttä Skandinaviaan.²⁷⁴

Laajojen verkostojen avulla tulenkantajat osallistuivat maan sisäisen rauhantyön lisäksi kansainväliseen pasifistiseen työhön. Kaisu-Mirjam Rydberg edusti Tulenkantajain Seuraa elokuussa 1936 Genevessä pidetyssä kansainvälisessä nuorison rauhankongressissa sekä syyskuussa Brysselissä pidetyssä koko maailmaa käsittävässä rauhankokouksessa. Jarno Pennanen edusti seuraa Kööpenhaminassa elokuussa 1936 pidetyssä radikaalien nuorison kongressissa. Näiden lisäksi seura ilmoittaa osallistuneensa Rauhantyön erikoiskomitean

²⁷² Raportti kansalaiskokouksesta. Tulenkantajat 19.10.1935.

²⁷³ Raportti kansalaiskokouksesta. Tulenkantajat 19.10.1935.

²⁷⁴ Etsivän Keskuspoliisin muistio kansanrintamaliikkeestä. Muistio, XXII A 5, mp. 2837/447, EK-VALPO I, KA; Tulenkantajat 19.9.1936.

työskentelyyn.²⁷⁵

Sodanvastainen taistelu oli osoitus pasifistisen ajattelun leviämisestä laajemminkin suomalaisen vasemmisto-ölymystön ja porvarillisten liberaalien piiriin. Aate sai kuitenkin vakavan särön vuoden 1936 kesällä, minkä aiheutti Espanjan sisällissodan syttyminen. Espanjassa kansanrintama-aate oli vahva ja vuoden 1936 helmikuun vaaleissa kansanrintama saavutti voiton. Maahan muodostettiin vasemmistotasavaltalainen hallitus, mikä oli osoitus kansanrintamapolitiikan mahdollisuuksista. Espanjaa pidettiin Ranskan ohella esimerkillisenä tasavaltaa puolustavana maana. Heinäkuussa Espanjasta kantautui järkyttävä uutinen: Kenraali Francisco Francon johtama kansallismielinen oikeisto on noussut kapinaan ja maassa on puhjennut sisällissota (sodasta puhuttiin yleensä kansalaissotana). Suomessa maan oikeistolaiset piirit iloitsivat. Raoul Palmgren kirjoittaa romaanissaan 30-luvun kuvat, että innokkaimpina Francon kannattajana esiintyi vapaamielisenä pidetty *Helsingin Sanomat*. Viitaten oikeiston kauhisteluun Suomen vuoden 1918 sodasta Palmgren kirjoittaa katkerana: ”*Kapina onkin nyt ei vain sallittua, vaan jopa ihailtava, kun sen tekevät oikeistopiirit! ... Nyt kirjoittaa Suuri Raha, ja se näkee kapinakenraali Francossa, feodaali- ja jesuiittavallan palauttajassa, demokratian ja kulttuurin pelastajan!*”²⁷⁶

Espanjan kansanrintamajoukkojen puolustautuminen aseina nähtiinkin nyt kunniallisena. Pasifismi heitettiin syrjään, kun ihailtiin espanjalaisten valmiutta puolustaa kansanvaltaa fasismien hyökkäystä vastaan. Innokkaimpina Espanjan tasavaltalaisten taistelua tukivat ja ihailivat Raoul Palmgren ja Cay Sundström. *Tulenkantajissa* Palmgren julisti kunniaa niille todellisille vapaamielisille ja humanisteille, jotka aseet kädessä todella taistelivat kansanvallan puolesta fasismia vastaan. *Kirjallisuuslehdessä* Palmgren kirjoitti:

”Tämä ei ole vain Espanjan asia. Tämä on kaikkien demokraattien asia, koko maailman asia. ... Fasistinen militarismi on hyökännyt erääseen kansanvallan ja samalla maailmanrauhan esivarustukseen. Jos se sen valloittaa, ovat portit sodanjumalalle auki. Jos se sieltä lyödään, on paljon voitettu. Siksi kääntyvätkin koko demokraattisen maailman katseet tuskallisen odottavina Espanjaan, noihin vapaamielisiin humanisteihin, noihin sankarillisiin työläisjoukkoihin. Kestäkö kansanrintama barrikadeilla?”²⁷⁷

Jos Espanjan sisällissota aiheuttikin tulenkantajien aatteellisten periaatteiden horjuntaa, sillä oli myös yksi merkittävä seuraus. Tulenkantajien vasemmisto-oppositio Raoul Palmgrenin

²⁷⁵ Tulenkantajain Seuran vuosikertomus toimintakaudelta 1936-1937. Kansio Kertomuksia, TuSA, TA.

²⁷⁶ Palomeri 1953, 389-391.

²⁷⁷ Palomeri 1953, 390-392.

johdolla palasi jälleen *Tulenkantajien* palstoille. Fasistien sotatoimien aiheuttama kuumeinen kansanrintaman valmistelu fasismia ja sotaa vastaan yhdisti jälleen tulenkantajien jakautuneet rivit.

4.2.3. Ihmisoikeuksien puolesta

30-luvulla ihmisoikeuksien toteutuminen koettiin uhanalaiseksi oikeistolaisen ideologian hegemonian vuoksi. Oikeistolainen ideologia näytti ulottuvan viranomaisten ja poliitikkojen päätöksentekoon. Samalla kriittiset äänet joutuivat tukahduttamisen kohteiksi. *Tulenkantajat* ilmaisivat näkemyksensä 30-luvun tilanteeseen vuonna 1938:

”Määräävät piirit nimittäin ovat hyvin usein seuranneet sitä oppia, että jos oikeistopiirit haluavat tehdä mitä ne tahtovat maan kansalaisille laeista ja ihmisoikeuksista piittaamatta, niin ne, jotka asettuvat tällaista vastustamaan ja puolustamaan vainottuja, selitetään yhteiskunnalle yhtä vaarallisiksi – ja vieläpä vaarallisemmiksikin – kuin ne, jotka hävittävät maan oikeudellista perustaa ja käyvät rauhallisten kansalaisten kurkkuun kiinni. Tällaisissa oloissa on sananvapaus tietenkin vaikeassa asemassa.”²⁷⁸

Tulenkantajat profiloituivat 30-luvulla erityisesti ihmisyyden ja ihmisoikeuksien puolustajina. Kaikkien ihmisten perusoikeuksina nähtiin yhdenvertaisuus lain edessä, yksilön vapaus, uskonnon- ja ajatuksenvapaus, sananvapaus, paino- ja kokoontumisvapaus sekä oikeus työhön ja tietoon. Käsitys ihmisoikeuksista syntyi jo valistuksen ”kultaisilla vuosikymmenillä”. Erityisesti Yhdysvaltojen itsenäisyysjulistusta (1776) ja Ranskan ihmisoikeuksien julistusta (1789) pidetään ihmisoikeuksien merkkipaaluina. 1800-luvun romantiikan aikakaudella ihannoinnin kohteeksi nousi kansa ja kansakunnan menneisyys. Nousevan nationalismin myötä ihmisoikeuskysymykset jäivät kansakunta-aatteen jalkoihin ja niiden tilalle nousi käsitys kansalaisuudesta määrittämään yksilön yhteiskunnallista olemusta. Erityisesti oikeistolaisissa piireissä ihmisen ja ennen kaikkea miehen jaloimmaksi teoksi nostettiin kaatuminen isänmaan ja kansakunnan puolesta. Isänmaan palvelemisen velvollisuus nostettiin ihmisen perusoikeuksia tärkeämmäksi tekijäksi. Myyttiset tarinat kansallissankareiden urhoollisesta taistelusta isänmaan hyväksi (esim. Väriikki Stoolin tarinat) muodostivat kouluopetuksen keskeisen kirjallisuustarjonnan.

Erkki Valalle ihmisoikeuksien puolustus oli koko fasisminvastaisen taistelun tärkein kysymys. Hän näki kansanvallan ja demokratian perustuvan juuri ihmisoikeuksien periaatteille. Niiden rajoittaminen tarkoitti Valan näkemyksen mukaan asteittaista siirtymistä pois koko demokraattisesta järjestelmästä sekä tien valmistelemista fasismille. Valan mukaan

²⁷⁸ Pääkirjoitus. *Tulenkantajat* 31.12.1938.

ihmisoikeuksien rajoitukset kuuluivat keskeisesti fasismin diktatuuri-ideologiaan:

”Kun esimerkiksi Spengler tekee hyökkäyksiään kansanvaltaa vastaan, selittää hän kaiken pahan, mitä maailmassa tänä hetkenä on, pohjautuvan Ranskan vallankumouksen oppeihin. Mutta juuri Ranskan suuressa vallankumouksessa ihmisoikeudet saivat tunnustuksensa. Spengler ja muut fasisistiset propagandistit selittävät nyt, että ihmisoikeuksien tunnustamisen kautta on heikkous ja sairaaloinen hyväntahtoisuus muka asetettu valtioiden tielle näiden taistelussa kansojen kohottamiseksi. Tämän vuoksi fasismi saarnaa ristiretkää sosialistien ja kulttuuriliberaalien tuhoamiseksi, koska nämä ovat ihmisoikeusperiaatteiden kannalla.”²⁷⁹

Kuolemanrangaistuksen vastustaminen oli yksi keskeinen ihmisoikeuksien puolustamisen muodoista. Pasifismi, jonka valossa sota nähtiin järjettömäksi ihmisoikeuksien loukkaukseksi, liittyi olennaisesti ihmisoikeuksia puolustavien aatemaailmaan, olihan kyseessä yksilön vapauden riistäminen. Taistelu ihmisyyden ja ihmisoikeuksien puolesta sai lyyrisen muotonsa Katri Valan runoudessa, mutta Erkki Vala oli keskeinen henkilö käytännön toiminnassa. Sen huipennus tapahtui vuoden 1935 lopulla, kun tulenkantajat olivat keskeisessä roolissa Ihmisoikeuksien Liiton perustamisessa. Sen seuraajana toimii nykyinen vuonna 1979 perustettu puoluepoliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton yleinen ihmisoikeusjärjestö, Ihmisoikeusliitto²⁸⁰.

Ihmisoikeuksien Liitto perustettiin marraskuussa 1935 kuolemanrangaistusta vastustavan adressin luovuttamisen yhteydessä. Liiton puheenjohtajaksi valittiin arvostettu rotuopin vastustaja anatomian professori Väinö Lassila. Johtokuntaan valittiin tulenkantajista Erkki Vala, Cay Sundström ja Mauri Ryömä sekä valtuuskuntaan Katri Vala ja Matti Salonen. Tunnetuista henkilöistä Ihmisoikeuksien Liiton johtokuntaan tai valtuuskuntaan kuuluivat mm. vankkana pasifistina tunnettu Felix Iversen, sosiaalidemokraattisen puolueen puoluesihteerin K.H. Wiik, tulenkantajiksikin luettu kirjailija Toivo Pekkanen, Helsingin yliopiston sosiologian ja filosofian professori Gunnart Landtman, kirjailija Selma Anttila, sosiaalidemokraattien kansanedustaja Mikko Ampuja ja professori Zachris Castrén. Joukko edustaa kattavasti edistysmielisten liberaalien ja vasemmistöälymystön eri suuntauksia. Liitto korosti puoluepoliittista puolueettomuuttaan ja kutsui jäsenikseen kaikki 16 vuotta täyttäneet liiton periaatteita kannattavat kansalaiset. Vuoden 1936 alusta liitto alkoi julkaista omaa lehteä: *Ihmisoikeuksien Liiton aikakauslehti*.²⁸¹

²⁷⁹ Erkki Valan puhe Nuortasavaltalaisten esitelmätilaisuudessa 25.4.1935. KL 25837, Kansio 8, ErVA, SKS KiA.

²⁸⁰ Ihmisoikeusliiton internetsivut. <<http://www.ihmisoikeusliitto.fi/index.php/ihmisoikeusliitto>>. Luettu 30.8.2010.

²⁸¹ Ihmisoikeuksien Liiton aikakauslehti 15.1.1936. XXV D2, mp. 510, EK-VALPO I, KA.

Liitto määritteli tehtäväkseen työskentelyn ihmisoikeuksien puolesta sekä demokraattisen valtiojärjestyksen ja kulttuurin säilyttämiseksi ja edelleen kehittämiseksi. Liiton näkemyksen mukaan väkivaltainen henki ja yleinen suvaitsemattomuus olivat jo monessa maassa miltei hävittänyt suurilla uhrauksilla saavutetut kulttuuriarvot, joiksi liitto luki ihmisoikeuksien lisäksi persoonallisuuden kunnioittamisen, tieteen ja taiteen vapauden sekä ihmisten oikeuden työhön ja sivistykseen. Liiton tarpeellisuutta perusteltiin sillä, että ihmisoikeuksien konkreettiset rajoittamiset vievät kohti antidemokratiaa, toisin sanoen fasismia. ”*Kuolemanrangaistuksen käyttöönottamisen vaatimukset, sananvapautta koskevat oikeudenkäynnit ja väkivallantekoihin yllyttävä myrkkylä, kaikki tämä puhuu toimintaan velvoittavaa kieltään niille, joille maamme kulttuuritason säilyttäminen ja nostaminen on korkein isänmaallinen velvollisuus.*”²⁸² Mauri Ryömä korosti Tulenkantajain Seuran järjestämässä juhlah kokouksessa Ihmisoikeuksien Liiton yhtenä tärkeänä tehtävänä olevan ruotsalaisten vähemmistöön kuuluvien kansalaisten oikeuksien suojelemisen.²⁸³ *Tulenkantajat* kehotti kaikkia lehden lukijoita ja Tulenkantajain Seuran jäseniä liittymään vastaperustettuun liittoon.

Ihmisoikeuksien Liitto sai oikeistolaisien vihat niskaan heti toimintansa alussa. Vuoden 1935 joulukuussa liitto jätti tasavallan presidentille kirjelmän, jossa ehdotettiin sovinnollisuusviikon sanoman korostamiseksi joukkoarmahdusta vangeille, joita ei voitu pitää varsinaisina rikollisina vaan heitä oli rangaistusta heidän vakaumuksensa tai heille epäedullisten olosuhteiden johdosta tehtyjen tekojen vuoksi. Liitto viittasi erityisesti poliittisiin vankeihin, joiden katsottiin joutuneen kärsimään mielivaltaisen oikeusjärjestelmän takia. Liiton mukaan voimakas taloudellinen ahdinko oli aiheuttanut poliittisen pelin sekoittumisen sekä rikoksiin että rangaistuksiin. Äärioikeistolainen sanomalehti *Ajan Suunta* julisti toiminnan menevän jo liian pitkälle, kun punaisille valtiopettureillekin jo vaaditaan armahdusta. Myös äärioikeistoa edustanut *Siniristi* vakuutti Ihmisoikeusliiton olevan naamioitua kommunismia. EK:n mukaan liitto hyökkäsi lehdessään Italiaa, Saksaa ja ”meikäläisiä” vastaan. Liitto yhdistettiin kommunisteihin ja kansainväliseen fasisminvastaiseen kulttuuririntamaan ollen kommunistien vaarallisimpia peitejärjestöjä. Pohjautuessaan kuolemanrangaistuksen vastustamiseen, liitto edusti EK:n mukaan kommunistien uutta ”puoluetteävää”. Yhteys kulttuuririntamaan oli todellinen, mutta EK:n tulkinta sen osoittamasta kommunistisuudesta oli väärä. EK huomasi

²⁸² Ihmisoikeuksien Liiton aikakauslehti 15.1.1936. XXV D2, mp. 510, EK-VALPO I, KA.

²⁸³ Ilmoitus Tulenkantajain seuran järjestämästä kansalaiskokouksesta 2.11.1935, n:o 2593. XXV D2, mp. 510, EK-VALPO I, KA.

liittoon kuuluvan myös porvarillisia kansalaisia, mutta siitä tehtiin se johtopäätös, että nämäkin olivat siirtyneet kommunistien riveihin. Ihmisoikeuksien Liiton toimintaa pyrittiinkin häiritsemään esimerkiksi viivyttelemällä liiton rekisteröintiä yhdistysrekisteriin. Sen varjolla liiton kokouksien järjestämisiä vaikeutettiin.²⁸⁴ Vuoden 1936 eduskuntavaalien jälkeen liiton rekisteröinti asetettiin raastuvanoikeuden arviotavaksi. *Tulenkantajissa* tämä tulkittiin kansalaisoikeuksien rajoittamisen kiristämisenä.²⁸⁵

Yhteiskunnassa järjestetty yleinen sovintoviikko sai *Tulenkantajissa* kirpeää kritiikkiä. Sovintoviikon aikana julistettuiden ”hyvien sanojen” lisäksi vaadittiin konkreettisia tekoja. Abstraktit sanat nähtiin merkityksettömiksi silloin, kun kansalaisilla ei ollut mahdollisuutta ihmisarvoiseen elämään eikä heidän auttamisekseen tehty mitään. Yhteiskunnan päättäjät eivät tulenkantajien mukaan vaatineet minkäänlaisia tekoja oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi. Yksi näyttö hyvästä tahdosta olisi ollut poliittisten vankien vapauttaminen, mitä Ihmisoikeuksien Liitto presidentille esitti. Se olisi viestinyt kansalaisille poliittisen johdon tahdosta toteuttaa ihmisoikeuksia, mutta kieltäytyminen antoi päinvastaisen viestin. ”*Työmies on maassamme vieläkin kurjasti palkattu, pakkohuutokaupat uhkaavat useita talonpoikaistalouksia, ja henkiset työntekijät ovat vaikeassa asemassa... Inhimillisyyttä vastaan on viime vuosina niin paljon rikottu, että olisi jo korkea aika ryhtyä uusia teitä viitoittamaan*”, *Tulenkantajissa* vaadittiin.²⁸⁶ Erityisesti työväestön ja vasemmistoälymyyden asema koettiin tukalaksi, jonka vuoksi ihmisoikeuksien ajamisessa oli kyse erityisesti työväestön ja kulttuuriväen etujen ajamisesta. Tulenkantajat vaativat talous-, oikeus- ja poliittiselta järjestelmältä samanarvoista kohtelua kaikille poliittisesta ja taloudellisesta asemasta riippumatta.

Tulenkantajille sananvapaus oli keskeinen ihmisoikeus. He olivat valmiita tekemään kaikkensa sitä puolustaakseen. Sananvapaudesta taisteltiin niin lehdistössä, oikeussaleissa kuin eduskunnassa. Tulenkantajia vastaan käydyt painokanneoikeudenkäynnit olivat yksi tapa puolustaa sanan- ja mielipiteenvapautta. Erkki Vala sai jopa vankilatuomion *Tulenkantajissa* käydyin kirjoittelun vuoksi. Vuoden 1938 viimeisessä numerossa *Tulenkantajat* ilmaisi ylpeänä saavutustaan sananvapauden puolestapuhujana:

²⁸⁴ Ajan Suunta 2.1.1936 ja Siniristi n:o 2 helmikuussa 1936. XXV D2, amp. 510, EK-VALPO I, kansio 510; EK:n ilmoitus Ihmisoikeuksien liitosta 20.1.1936, n:o 172 sekä EK:n lausunto oikeusministeriön yhdistysrekisterille 28.2.1936, n:o 10966. XXV D2, amp. 510, EK-VALPO I, KA.

²⁸⁵ Suomen Sosiaalidemokraatti 15.8.1936. XII B6, amp. 2700, EK-VALPO I, KA; Tulenkantajat 22.8.1936.

²⁸⁶ Pääkirjoitus. Tulenkantajat 4.1.1936.

”Kuusi vuotta ei ole kovin pitkä aika rauhallisissa oloissa, mutta levottomissa ja epänormaaleissa oloissa sen sijaan on. Jos lehtemme olisi ilmestynyt esimerkiksi Itävallassa tai Tšhekkoslovakiassa, ei sitä enää olisi olemassa. ... Suomessa on kuitenkin voitu säilyttää melkoinen määrä sananvapautta, mutta tämän vapauden puolesta on kyllä saatu taistella täällä milteipä nyrkit savessa.”²⁸⁷

Ihmisoikeuksien puolustaminen oli kamppailua humanismin rappiota vastaan. Oikeistolainen ideologia koettiin humanistisen ihmiskäsityksen vastaisena. Lama ajoi taloudelliseen ahdinkoon erityisesti työväestöä ja pientilallisia ja se vaikeutti oleellisesti taidekirjallisuuden myyntiä. Poliittiset oikeudenkäynnit, mielivaltaisiksi koetut tuomiot sekä nationalistisen kirjallisuuden suosiminen lisäsivät epäilyä yhteiskunnan fasistisoitumisesta, jossa köyhien ja poliittisten toisinajattelijoiden alistaminen pahenisi. Ihmisoikeuksien puolustamisen kautta monet porvarilliset liberaalit saatiin houkuteltua entistä aktiivisemmin mukaan fasisminvastaiseen toimintaan.

4.2.4. Uskonnonvapauden puolesta

Saksassa syntyi kansallissosialistien vaikutuksesta rotuun ja vereen perustuva rotuidealismi, josta muodostui kristinuskon rinnalle uusi uskonto. Omasta kansasta ja rodusta muodostui jumala, jota palvottiin. Eino Murtorinteen mukaan uusi rotuidealismi sai sekä kristityt, että ei-kristityt polvilleen. Kirkon sisäinen oppositio kävi taistelua tätä kristinuskoa uhkaavaa herätystä vastaan, mutta kirkon johto näki sen kirkkopoliittisena taisteluna ja tukahdutti sen kovin ottein.²⁸⁸ Saksalainen rotuidealismi levisi myös suomalaisten pappien puheisiin.

Tulenkantajat tarttuivat ensimmäisen kerran uskonnollisiin kysymyksiin vuoden 1933 alussa, kun poliittisesti aktiivinen kirkkoherra Arvi Järventaus siteerasi uudenvuodenpuheessaan unkarilaista runoilijaa. Siteeratussa runossa vannottiin heimojumalien nimeen. Tulenkantajat tulkitsivat Järventauksen puheen merkinä saksalaisen heimouskonnollisuuden leviämisestä ja kysyivät pilkallisesti Järventaukselta, onko hänen heimojumalansa sama kuin Raamatun Jumala. Järventaus reagoi tulenkantajien ivaan voimakkaasti pitämällä Helsingin pappien kokouksessa puheen, jossa hän yhdisti tulenkantajat kommunismiin, Yhdysvaltoihin ja juutalaisiin. Hän julisti tulenkantajat muiden ”salajärjestöjen” tavoin ajan vaarallisimmiksi ilmiöiksi. Tulenkantajille se kertoi kirkon sisällä voimistuneista sympatioista fasismia

²⁸⁷ Pääkirjoitus. Tulenkantajat 31.12.1938.

²⁸⁸ Murtorinne 1972, 109-110.

kohtaan. He varoittivat lehdessään ”fasistisesta” heimouskonnosta ja lupasivat taistella sitä vastaan kaikin keinoin.²⁸⁹

Saksassa kirkosta tehtiin nopeasti ja väkivaltaisesti valtionkirkko, josta toisinajattelevat papit erotettiin virasta, valtakunnan piispalle annettiin diktaattorin valta ja papeilta vaadittiin uskollisuudenvalan vannominen Hitlerille. Pohjoismaissa oltiin huolestuneita Saksan kirkollisesta tilanteesta, mutta Saksan kirkko totesi, että vähiten huolissaan heidän tuli olla Norjan ja Suomen reaktioista. Saksan ja Pohjoismaiden kirkollisia suhteita tutkineen Eino Murtorinteen mukaan varsinkin monet suomalaiset papit asennoituivat myönteisesti kansallissosialismiin ja Suomen kirkko oli teologisesti täysin riippuvainen Saksasta. Suomessa ei kuitenkaan oltu läheskään yhtä tietoisia Saksan tapahtumista kuin esimerkiksi Ruotsissa.²⁹⁰

Tulenkantajat ottivat tavoitteekseen jo varhain kirkon ja valtion erottamisen toisistaan. Heidän näkemystensä mukaan kirkolla oli yhteiskunnassa asema, joka ei sille kuulunut. Kirkolla nähtiin olevan liikaa poliittista ja taloudellista valtaa. Sen haluttiin keskittyvän ainoastaan omaan uskonnolliseen tehtäväänsä.²⁹¹ Itsenäistymisen jälkeisinä vuosikymmeninä kirkko ja papisto oli kiinteästi mukana kansallisissa liikkeissä ja aitosuomalaisuuden aate oli vahva etenkin nuoren papiston joukossa. Akateemisen Karjalaseuran ja Lapuan liikkeen kannattaminen oli yleistä.²⁹² Tulenkantajille kirkko näyttäytyi fasismimyönteisenä äärioikeistolaisten yhteyksiensä ja joidenkin pappien heimouskonnollisen retoriikan vuoksi. Katri Vala kuvasi kirkon ja oikeistolaisen ideologian yhteistyötä: ”*Tuntuu totisesti, ettei Kristusta ole koskaan tässä maassa niin häväisty.*”²⁹³ Kirkko nähtiinkin yhdeksi fasismin leviämisen kanavista. Kirkon poliittisen ja taloudellisen vallan vastustaminen koettiin fasisminvastaiseksi taisteluksi.

Vuonna 1923 Suomeen säädettiin uskonnonvapauslaki, joka oikeutti perustamaan uskonnollisia yhdyskuntia vapaasti yhteiskuntajärjestyksen puitteissa sekä eroamisen kirkosta. Rikoslain 10. luvussa kuitenkin kriminalisoitiin Jumalan, Raamatun ja kirkollisten tapojen halventaminen, mitä tulkittiin hyvin vapaasti. Sen kautta uskonnonvapautta koetettiin

²⁸⁹ Raportti Helsingin pappien kokouksesta. Tulenkantajat 18.2.1933; Tulenkantajat 5.1.1933 ja 14.1.1933.

²⁹⁰ Murtorinne 1972, 81-104.

²⁹¹ Tulenkantajain Seuran vuosikokouksen pöytäkirja 21.2.1932 ja johtokunnan pöytäkirja 29.2.1932. TuSA, TA.

²⁹² Kortekangas 1982, 527.

²⁹³ Katri Valan pakina ”Musta Internationale”. Tulenkantajat 24.2.1934.

rajoittaa. Moraalisten ja uskonnollisten arvojen perusteella nostettiin monia painokanteita ja jaettiin tuomioita. Usein syytteitä nostettiin varsin kevein perustein.²⁹⁴ Uskonnonvapauden toteutuminen koettiin ongelmalliseksi painokanteiden ja etenkin kristillisyyden ja oikeistolaisen ideologian kiinteän suhteen vuoksi. Lainsäädännön ei katsottu takaavan kansalle vapautta uskonnollisissa asioissa. Tulenkantajat kokivat, että oikeistolaisten vaatimukset uskonnonvapauden rajoittamiseksi olivat fasistien pyrkimystä valtiokirkon saattamiseksi käskyläiseksi Saksan tapaan. Uskonnonvapauden rajoittaminen katsottiin rajoittavan ajatuksenvapautta, mikä oli tulenkantajien keskeinen periaate. Heinäkuussa 1935 Tulenkantajain Seura järjestikin yhdessä ASS:n kanssa Helsingin työväentalolla kansalaiskokouksen uskonnonvapauden ja ajatuksenvapauden turvaamiseksi. *Tulenkantajia* vastaan käytiin parhaillaan jumalanpilkkaoikeudenkäyntiä ja ASS:n julkaisema *Soihdu* oli väliaikaisesti lakkautettu uskontoa käsittelevien kirjoitusten vuoksi. Etsivän Keskuspoliisin raporteista käy ilmi, että todelliset syyt lehden lakkauttamiseen olivat epäilykset kommunismista.²⁹⁵

Kansalaiskokoukseen osallistui *Tulenkantajien* mukaan noin 800 henkeä. Etsivän Keskuspoliisin mukaan valtaosa salin täyttävistä läsnäolijoista olivat ”ruumiillisen työn tekijöitä”. Järjestävien seurojen jäsenien lisäksi paikalla oli runsaasti pappeja ja muita uskonnollisten järjestöjen edustajia. EK:n raportin mukaan läsnä oli myös useita tunnettuja kommunisteja sekä lukuisia kommunisteiksi epäiltyjä. Puhujina kokouksessa toimi painokanteen saaneet Erkki Vala ja Vihtori Huhta sekä maisteri Armas Heikel ja Raoul Palmgren. Vala sanoi puheessaan olevan omituista, ”*että meidän on kokoonnuttava keskustelemaan sellaisesta luonnollisesta ihmisoikeudesta kuin uskonnonvapaudesta.*” Vala vertasi uskontoprosesseja ilmapuntariin, joka kuvastaa maassa kulloinkin vallitsevaa mentaliteettia ja poliittista tilannetta. Hän myös osoitti luterilaisen uskonnollisuuden ja fasismin yhteyden esittämällä tilastoja Saksasta. Niiden mukaan kansallissosialismin kannatuksen myötä kasvoi myös osallistuminen uskonnollisiin toimituksiin. Valan mukaan uskonnonvapaus toteutuu kuitenkin silloin, kun uskonto on jokaisen yksityisasia. Valan mielipide vallitsevista oloista oli seuraava: ”*Onhan selvää, että kirkko ei ole yksityisasia silloin, kun kirkko on kiinteästi sidottu valtioon. ... Vielä vähemmän se on yksityisasia silloin, kun valtio käyttää voimakeinojaan kirkon tukemiseen.*” Armas Heikel kytki

²⁹⁴ Kortekangas 1982, 526; Sevänen 1994, 136-137.

²⁹⁵ EK:n ilmoitus n:o 52 ja n:o 2269. XII B6, amp. 2700, EK-VALPO I, KA; Lentolehtinen kansalaiskokouksesta 30.7.1935. XXV D, amp. 496, EK-VALPO I, KA; Tulenkantajat 31.8.1935.

uskonnonvapauden tieteen vapauteen: ”*Uskonnon vapaa kritiikki, uskonnonvapaus, on kaiken tieteellisen kritiikin edellytys*”. Raoul Palmgren esitti näkemyksensä kirkon ”fasistisoitumisesta” ja tulevaisuuden ”kirkollisesta pakanauskonnosta”. Hän vaati kaikkia uskonnon- ja ajatuksenvapauden puoltajia, marxilaisia, liberaaleja ja uskonnollisia aineksia, liittymään yhteisrintamaan fasismia ja ”hakaristikristillisyyttä” vastaan.²⁹⁶

Tulenkantajien kritiikin kärki kohdistui kirkon piirissä esiintyvään heimoidealismiin, kansalliskiihkoon ja kirkon kytkeytymiseen poliittiseen ja taloudelliseen järjestelmään. Erityisesti kirkon tiivis yhteys äärioikeistoon koettiin vääräksi ja moraalittomaksi, kristinuskon oppien vastaisiksi. Tehokkaimmaksi keinoksi ongelmien ratkaisemiseksi nähtiin kirkon ja valtion selkeän erottamisen toisistaan. 30-luvun lopulla papiston piirissä esiintynyt kansalliskiihko laantui ja poliittisesta toiminnasta äärioikeistolaisten riveissä luovuttiin. Kirkon johto katsoi, että kirkon tehtävä on puoluepoliittisen toiminnan sijaan puolueeton seurakuntatyöskentely, joka palvelee kaikkia kansalaisia samanarvoisesti.²⁹⁷ Tulenkantajien taistelu uskonnonvapauden puolesta osoittautui perustelluksi. Kirkkoa ei kuitenkaan erotettu valtiosta, vaan sen tehtävä selkeytettiin.

4.3. Kansanrintama

1930-luvun puolivälissä tulenkantajat olivat aktiivisesti mukana ns. kansanvaltaisen kulttuuririntaman perustamisessa. Se oli yritys koota kaikki edistysmieliset kansalaisjärjestöt yhteen. Rintamaan kuului tulenkantajien lisäksi muun muassa Ihmisoikeuksien liitto, Vapaamielinen Ylioppilasyhdistys, *Nykypäivä* -lehti, *Suomen Sanomat*, *Kirjallisuuslehti* sekä ASS ja sen äänenkannattaja *Soihdu*. Mukaan voidaan laskea myös pienviljelijäpuolueen äänenkannattaja *Pienviljelijä* sekä lukuisia muita järjestöjä ja julkaisuja. Tulenkantajain Seuran vuosikertomuksissa kuvataan, että siinä missä fasismi oli muuttunut joukkoluontoisesta liikehdinnästä ylhäältäpäin johdetuksi yhteiskunnan fasistisoimiseksi, oli fasisminvastaisuus selkeytynyt alhaalta päin tapahtuvaksi liikkeeksi. Ensimmäisessä vaiheessa se tarkoitti työväenluokan hajanaisten rivien kokoamista ja kaiken tuen lopettamista

²⁹⁶ EK:n ilmoitus n:o 1767. XXV D, amp. 496, EK-VALPO I, KA; Tulenkantajat 3.8.1935.

²⁹⁷ Kortekangas 1982, 527.

epädemokraattisilta hallituksilta. Toisessa vaiheessa se tarkoitti ”*rintaman laajentamista myös demokraattisen talopoikaiston ja pikkuporvariston käsittäväksi fasisminvastaiseksi rintamaksi, jonka nousu oppositiona tuntuu kaikkien virallisten, nimellisesti kansanvaltaisten puolueiden sisällä, samalla kuin se on tullut esiin suurina kansanliikkeinä kokousten ja adressien muodossa...*”²⁹⁸

Fasisminvastaisuus ei yhdistänyt ainoastaan tulenkantajia, vaan se yhdisti myös kaikkia vapaamielisiä kansalaisjärjestöjä ja kulttuuripiirejä sekä kommunisteja. Lopulta niistä muodostui löyhä fasismia vastustava kansanrintama, joka käsitti lähes koko vasemmistoälymystön ja edistysmielisen porvariston. Kalemaan mukaan kansanrintama oli eurooppalainen suunnitelma, varsin väljärajaisesti erilaisista aate- ja mielipideryhmistä sekä yksittäisistä henkilöistä koostuva sodan ja fasismin vastainen rintama, jonka henkisiä edeltäjiä olivat Euroopan yhdysvaltoja rakentaneet paneurooppa-aate, rauhanliike ja ennen kaikkea sivistyneistön sodanvastustamistahtoon ja kulttuurin ainutlaatuisuuteen vetoava clartélaisuus. Puoluepoliittisesti kansanrintama oli sitoutumaton ja se kokosi ympärilleen kommunisteja, vasemmistodemokraatteja, liberaaleja mutta erityisesti sivistyneistöä ja kulttuurityöntekijöitä.²⁹⁹ Tulenkantajilla oli ollut vahvat yhteydet kaikkiin edeltäviin liikkeisiin, joten luonnollisesti he lähtivät aktiivisesti mukaan myös kansanrintamahankkeeseen.

Fasisminvastaisen taistelun periaatteet ja tavoitteet kirjoitettiin Kommunistisen Internationalin VII maailmankongressissa Moskovassa heinä-elokuussa vuonna 1935. Sakari Selinin mukaan kokous merkitsi suurta muutosta kommunististen puolueiden siihenastisiin lähtökohtiin. Georgi Dimitrov kiteytti muutoksen: nyt ei valita proletariaatin diktatuurin tai porvarillisen demokratian välillä, vaan porvarillisen demokratian ja fasismen välillä. Tämä muutos mahdollisti sen, että yhteistyö kommunistien, muun vasemmiston ja liberaalin porvariston välillä oli mahdollista. Selinin mukaan kommunisteille oli nousevan fasismen myötä selvää, että maailma oli ajautumassa uuteen sotaan. Siksi he pyrkivät kokoamaan kaikki sodan ja fasismin vastaiset voimat yhteiseen rintamaan. Demokratian puolustaminen fasismia vastaan nähtiin tärkeäksi, koska sillä oli suurta merkitystä millaisissa oloissa työväenliike joutui taistelemaan. SKP:n VI puoluekokous Moskovassa kokosi maailmankongressin tunnukset ohjeiksi ja päätöksiksi suomalaisille kommunisteille syyskuussa 1935. Päätöskirja sisälsi

²⁹⁸ Tulenkantajain Seuran vuosikertomus toimintakaudelta 1935-36. Kansio Kertomuksia, TuSA, TA.

²⁹⁹ Kalemaa 1984, 61; Koivisto 1999, 315.

ohjeet fasismiin uhkaan Suomessa, työväenluokan yhteisrintaman kehittämiseen, fasisminvastaisen kansanrintaman luomiseen ja kommunistisen puolueen vahvistamiseen.³⁰⁰

Kansanrintamaa valmisteltiin kuitenkin usealla taholla yhtä aikaa. *Tulenkantajat* julkaisivat raportin antifasististen kirjailijoiden kansainvälisestä kongressista, joka pidettiin heinäkuussa 1935. Kongressi näki fasismiin ja sodan kulttuurin suurimpina uhkatekijöinä ja päätti perustaa kansainvälisen kirjailijaliiton, jonka tärkeimmäksi tehtäväksi määriteltiin taistelu fasismia ja sotaa vastaan. Eri maiden välillä tuli tehdä yhteistyötä kirjallisuuden käännoistyössä ja levittämisessä. Erityisesti fasistien vainoamia teoksia tuli levittää. *Tulenkantajien* Pariisin-kirjeenvaihtaja raportoi Ranskaan perustetusta kansanrintamasta Front populairesta, joka sai alkunsa sosiaalidemokraattisen puolueen ja kommunistisen puolueen yhteistyöstä ja johon liittyi Ranskan parlamentin suurin puolue Radikaalisosialistinen puolue (demokraattinen porvaristo). Kirjeenvaihtajan mukaan Ranskan demokratiasta kiinnipitävä kansanosia oli vihdoin ymmärtänyt, ettei fasismia voida torjua ilman kaikkien demokraattisten voimien aktiivista vastarintaa ja yhteisrintamaa.³⁰¹ *Tulenkantajat* julkaisivat myös Pohjoismaiden sosialististen ylioppilaiden kokouksen julkilausuman, jossa ”kaikkia eteenpäin pyrkiviä voimia” kehoitettiin yhteistyöhön sosialististen ylioppilaiden kanssa fasismiin vastaisessa taistelussa³⁰². Kominternin kongressi antoi kansanrintaman valmistelulle valtavasti lisää voimaa ja mahdollisti kommunistien yhteistyön muun vasemmiston ja porvariston kanssa. Erityisen vahvaa kansanrintama-ajattelu oli Ranskassa ja Espanjassa, joissa muodostettiin jopa kansanrintamahallitukset. Se oli mahdollista, koska sosiaalidemokraatit lähtivät mukaan rintamaan. Suomessa sosiaalidemokraatit sen sijaan vierastivat ajatusta yhteisestä kansanrintamasta, mikä heikensi oleellisesti rintaman todellisia poliittisia mahdollisuuksia. Suomalainen kansanrintama koostui kansalaisjärjestöistä, tilapäisistä toimintakomiteoista ja yksittäisistä kansalaisista muodostuneesta verkostosta.

Tulenkantajille kansanrintamaa valmistelevista tapahtumista merkittävin oli antifasististen kirjailijoiden kongressi. Se loi uskoa eurooppalaisen sivistyksen ja kulttuurin elinvoimaisuudesta ja pelastumisesta brutaalien fasismien kynsistä. Usko sivistykseen ja kulttuuriin oli vahvaa ja erityisesti niiden piiristä nouseva yhteistyöhalu fasismiin torjumiseksi valoi uskoa maailman pelastamisesta. Suomen vasemmistöälymytö oli valmistellut

³⁰⁰ Selin, 1992. Luku 1.4. Kominternin ohjelma ja Suomi.

<http://www.ksl.fi/files/muisti/sakari1.htm#Kominternin%20VII>> Luettu 16.8.2010.

³⁰¹ Tulenkantajat 20.7.1935.

³⁰² Tulenkantajat 6.7.1935.

yhteistyötä jo pitkään ja tulenkantajilla oli siinä tärkeä osa. Jo vuoden 1932 aikana Tulenkantajain Seurassa keskusteltiin kansanvaltaisesta rintamasta, jonka tukemiseksi seuran oli tehtävä kaikkensa ja jota oli varottava särkemästä. Rintamalla tarkoitettiin niitä järjestöjä, joiden tavoitteena oli kansanvallan lisääminen.³⁰³ Tulenkantajain Seuran pöytäkirjoissa varsinaisesta kansanvaltaisen yhteisrintaman perustamisesta löytyy merkintä jo joulukuussa 1934. Erkki Vala esitti idean johtokunnalle, joka innostui suunnitelmasta.³⁰⁴

Etsivän Keskuspoliisin keräämien tietojen mukaan kansanrintamassa oli mukana lähes kaikki vasemmistoradikaalit ja liberaalit järjestöt ja julkaisut. *Tulenkantajat*, *Soihtu* ja *Kirjallisuuslehti* oli EK:n mukaan tärkeimmät kansanrintama-aatteen puolestapuhujat. EK:n muistion mukaan ”kulttuuri- ja kansanrintaman kolmiapila” oli saanut neljännen lehtensä puolueettomasta kulttuurilehdestä *Nykypäivä* (lehden avustajina toimivat mm. Olavi Paavolainen, Toivo Pekkanen, Helvi Hämäläinen ja F.E. Sillanpää). Lisäksi mukana olivat esim. Mika Waltarin johtama Nuoren Voiman keskustelukerho Kerho 33, pieniä poliittisia puolueita, kuten Suomen Pienviljelijöiden Puolue ja Kansanpuolue, sekä lukuisia pienempiä yhdistyksiä ja yhtymiä. EK ei kyennyt tarkkaan laskelmaan kansanrintamaan osallistuvien määrästä, mutta arvioi sen ylettyvän 120 000:een.³⁰⁵ Huolimatta siitä, että kaikki EK:n mainitsemat ryhmät eivät välttämättä todellisuudessa osallistuneet, kansanrintamaliike saavutti suuren suosion ja siinä oli mukana merkittäviä henkilöitä politiikan, kulttuurin ja tieteen alueelta. Viranomaiset ja erityisesti Toivo Kivimäen hallitus kokivat asemansa uhatuksi. Liikkeen yhdistäminen kommunisteihin aiheutti pelkoja kommunistien vallankaappauksesta.

Etsivä keskuspoliisi jakoi kansanrintaman kolmen kehän kategoriaan. Sisimmässä kehässä oli Suomen Kommunistinen Puolue ja keskimmaisessä monilukuiset työväen yhteisrintamat. Uloimman kehän muodostivat puolueiden ulkopuoliset liikkeet, varsinaiset kansanrintamajärjestöt. Ne olivat suomalaisen kansanrintamaliikkeen voimanlähteet. Vaarallisimpina henkilöinä EK piti niitä, jotka eivät lukeneet itseään kommunisteiksi, mutta eivät myöskään hyväksyneet sosiaalidemokraattien enemmistön ajatuksia. Heihin EK luki Akateemisen Sosialistiseuran ja Tulenkantajain Seuran enemmistön. Suurimpina synteinä EK piti fasismia ja sodan vastustamista, laajojen kansalaisvapauksien puolustamista ja

³⁰³ Tulenkantajain Seuran vuosikokouksen pöytäkirja 21.2.1932. TuSA, TA.

³⁰⁴ Johtokunnan pöytäkirja 1.12.1934. TuSA, TA.

³⁰⁵ EK:n muistio kansanrintamaliikkeestä. Muistio, XXII A 5, mp. 2837/447, EK-VALPO I, KA.

myötätuntoista suhtautumista Neuvostoliittoon.³⁰⁶ Suomalainen kansanrintama ei lopulta saavuttanut sellaisia mittoja, joilla se olisi voinut todella haastaa oikeistolaisen yhteiskunnan. Mutta se oli silti merkittävä osoitus siitä, että maasta löytyi huomattavan paljon fasisminvastaisia voimia.

Raoul Palmgren käsittelee romaanissaan vuosien 1933 ja 1935 välistä aikaa omana aikakautenaan, joka alkoi natsien valtaannoususta ja päättyi eurooppalaisen kansanrintaman hahmottumiseen. Palmgrenin mukaan tuolla rajauksella sanotaan aikakaudesta jo jotain hyvin oleellista. Henkilökohtaisesti se merkitsi Palmgrenille oman poliittisen tien selkeytymisenä. Laajemmin se merkitsi fasisminvastaisen taistelun selkeytymisenä. Tulenkantajille se merkitsi fasisminvastaisen taistelun selkeytymistä, mutta myös hajaannusta. Palmgrenin mukaan Erkki Vala tukeutui fasisminvastaisessa taistelussa mieluummin porvarillisten liberaalien ja humanistien tukeen, kun taas Palmgren itse näki vain kaksi selkeää rintamaa. Toisella puolella oli fasismi, toisella puolen marxilainen työväestö.³⁰⁷ Palmgren puhuu omasta ehdottomuudestaan ”penikkatautina” tunnustaen näkemystensä olleen rajoittuneita. Erimielisyyksistä huolimatta eri tavalla ajattelevat tulenkantajat kykenivät toimimaan yhteisen rintaman hyväksi. Kansanrintamalla ei ollut varsinaista keskuselintä, mutta tulenkantajilla oli suuri rooli eri tahoja yhdistävänä järjestönä. Rintamasta muodostui lopulta todellinen uhka valtiovallalle. Etsivä keskuspoliisi kokosi muistion kansanrintamasta suoraan pääministerille ja rintamaa seurattiin tarkasti kaikilla yhteiskunnan tasoilla.

4.4. Suhde Neuvostoliittoon

Tulenkantajien suhde Neuvostoliittoon myötäilee aika pitkälle yleistä vasemmistoälymyyden suhtautumista. Ymmärtääkseen suhteen luonnetta on otettava huomioon aikalaisten vahvan kokemuksen maailman jyrkästä aatteellisesta kahtiajakautumisesta. Aika koettiin fasismin ja kommunismin välisenä kamppailuna. Euroopassa nuoret intellektuellit olivat yleisesti sitoutuneet joko kommunismin tai fasismin palvelukseen. Edward Timmsin mukaan ensimmäisen maailmansodan jälkeinen nuoriso oli pettynyt sekä kapitalismin että demokratian mahdollisuuksiin, jolloin fasismi ja kommunismi näyttäytyivät loisteliaina ja

---

³⁰⁶ EK:n muistio kansanrintamaliikkeestä. Muistio, XXII A 5, mp. 2837/447, EK-VALPO I, KA.

³⁰⁷ Palomeri 1953, 311.

dynaamisina tarjoten visioita veljellisestä solidaarisuudesta ja kollektiivisesta toiminnasta³⁰⁸. Tulenkantajat olivat myös pettyneitä, mutta heidän joukossaan eli silti vahva usko demokraattiseen järjestelmään ja humanististen arvojen menestykseen. Sodanjälkeistä nuorempaa sukupolvea edustanut tulenkantajien vasemmisto-oppositio asettuu selkeimmin Timmsin arviioon.

Neuvostokommunismi ei tulenkantajille, edes vasemmisto-oppositiolle, ollut tavoiteltava ideologia eikä Neuvostoliitto tavoiteltava yhteiskuntajärjestelmä. Maa näyttäytyi heille kuitenkin oikeudenmukaisempana, jossa kaikki oli paremmin järjestetty kuin oikeistolaisten mädättämissä länsimaissa. Raoul Palmgrenin johtamalle vasemmistosiivelle Neuvostoliitto tarjosi mahdollisuuden tarkastella marxilaisen sosialismin käytännöntehtämissä ja sen valossa maan asiat nähtiin usein yltiöpositiivisina. Katri Valan suhtautuminen oli myönteinen 30-luvun puoliväliin asti, mutta sen jälkeen se muuttui varauksellisemmaksi. Erkki Valalle Englanti ja Ruotsi edustivat tavoiteltavia yhteiskuntamuotoja, mutta Neuvostoliitossa hän näki monia myönteisiä puolia, joista olisi voitu ottaa mallia. Oikeistolaisten negatiivinen suhtautuminen kaikkeen Neuvostoliittoon liittyvään ihmetytti tulenkantajia. Erityisesti yleinen suhtautuminen itäisen naapurimaan kulttuuriin ja taiteeseen aiheutti harmia. Tulenkantajat näkivät venäläisen rikkaan kulttuuriperinnön ja siitä kumpuavan syvällisen neuvostokulttuurin. Kirjallisuuden alalta sellaiset nimet kuin Maksim Gorki, Mihail Šolohov, Aleksei Tolstoi ja Vladimir Majakovski osoittivat sosialistisen realismin ja neuvostokulttuurin elinvoimaisuuden. Suomessa heidät nähtiin yleisesti kielteisessä valossa. Tulenkantajat toivoivatkin, että Neuvostoliiton kehitystä pyrittäisiin tarkastelemaan objektiivisesti ja ottamaan sieltä se mikä oli hyvää sen sijaan, että se suoralta kädeltä tuomittiin.³⁰⁹

Neuvostoliitossa vuonna 1936 tapahtuneet poliittiset puhdistukset järkyttivät syvästi tulenkantajia. Raoul Palmgren kuvaa miten viestit Neuvostoliitosta olivat epäilyksiä herättäviä, masentavia ja ryhmää hajottavia. Neuvostoliittoon oli asetettu vahvoja toiveita fasismin kukistajana. Se nähtiin kaikkien fasismin hyökkäysvalmisteluiden patoamiseen tähtäävien rauhanpyrkimysten lujimpana tukivarustuksena. Etenkin yhteiskunnan järjestämät Maksim Gorkin (kuoli kesäkuussa 1936) mahtavat hautajaiset Moskovon Punaisella torilla olivat omiaan herättämään vahvaa uskoa Neuvostoliiton pyrkimyksiin rauhan ja vapauden

³⁰⁸ Koivisto 1999, 324.

³⁰⁹ Tulenkantajat julkaisivat myös ulkomaisia analyyseja neuvostoliittolaisesta taiteesta. Koivisto 1999, 324; Saarenheimo 1984, 242; Pääkirjoitus. Tulenkantajat 25.1.1936; Tulenkantajat 1932-1939.

puolustamiseksi. Sitä vahvasti sisällissodan asetelma Espanjassa (fasistit tukivat vallankaappausta yrittävää Francoa, Neuvostoliitto Francon vastustajia). Maxim Gorkia pidettiin venäläisen romaaniperinteen viimeisenä jättiläisenä, neuvostohumanismin ruumiillistumana ja sosialistisen realismin palvottuna mestarina, jolle osoitettu yhteiskunnallinen tunnustus koettiin tunnustuksena hänen edustamalleen humanistiselle aatteelle. Palmgrenin mukaan kansainvälinen mielipide ei ollut sitten lokakuun vallankumouksen koskaan ollut niin myötämielinen Neuvostoliittoa kohtaan kuin Gorkin hautajaisten aikoina, ”*joina Espanjan tasavallan uljas puolustustaistelu kouraisee valtavasti koko antifasistista ihmiskuntaa ja jolloin Neuvostoliitossa nähdään tämän puolustustaistelun ainoa johdonmukainen ja järkkymätön tukija.*”³¹⁰

Juuri kun usko Neuvostoliittoon oli vahvimmillaan, saapuivat masentavat viestit poliittisista puhdistuksista. Harva uskoi viestien sisältämän vakuutuksen, että kyseessä oli salaliitto neuvostojärjestelmän tuhoamiseksi. Lähes kaikki ymmärsivät, että itänaapurin tapahtumat vertautuivat natsien julmuuksiin. Hanne Koiviston mukaan Raoul Palmgren joutui puhdistustietojen jälkeen ideologiseen kriisiin, mutta hän ei lakannut ajattelemasta Neuvostoliittoa edistyksen edelläkävijänä ja maailmanrauhan turvaajana. Palmgrenin usko poliittiseen järjestelmään järkkyy, mutta usko sosialistiseen yhteiskuntajärjestelmään ei.³¹¹ Sama ideologinen kriisi kohtasi muutkin tulenkantajat.

Palmgrenin mukaan tietojen käsittelemisessä osoittautui kolme suuntausta. Kaisu-Mirjami Rydberg tekeytyi tietämättömäksi ja syytti tietoja länsimaisten uutistoimistojen propagandaksi. Jarno Pennanen ja Cay Sundström yrittivät ymmärtää tapahtumia selittäen itselleen, että fasistisen hyökkäysohjan edessä oli toimittava nopeasti, häikäilemättömästi ja päättäväisesti. Siitä seuranneet uhrin olivat valitettavia, mutta toimivat yhteisen edun hyväksi. Kyynistä suhtautumista edustivat Helmer Adler ja Katri Vala: kaikki hyvätkin aatteet ja ideat tuhoutuvat ihmisten käsissä. Saarenheimon mukaan Valaa kammoksutti puhdistusten jälkeen koko maa. Hän oli johdonmukainen kieltäen kaiken sorron – sitä ei saanut harrastaa ikinä missään. Tiedot Neuvostoliitosta asettivat Ruotsin jälleen maaksi, jossa kirjallinen ja poliittinen vapaus vallitsivat. Raoul Palmgren pyrki suhtautumaan Neuvostoliiton tapahtumiin kylmän tieteellisesti. Hän tunnusti tosiasiat, analysoi syyt ja seuraukset ja pyrki rakentamaan kriittisyyteen. Kaiken selittelyn ja ymmärtämisspyrkimysten alle kätkeytyi kuitenkin tuska ja

³¹⁰ Palomeri 1953, 390 ja 391.

³¹¹ Koivisto 1999, 316.

levottomuus siitä, että Neuvostoliitto oli pettänyt kaikki ja maailma muuttui entistäkin epävarmemmaksi paikaksi elää. Ainoa mahdollinen voima fasismin pysäyttämiseksi osoittautui samaksi Janus-kasvoiseksi hirviöksi.³¹²

Erkki Valalle puhdistukset merkitsivät entistä vahvempaa kääntymistä muiden Pohjoismaiden suuntaan. Suomen kohdalla fasismin torjumisen poliittisin keinoin Vala näki mahdolliseksi vain demokratian kautta. Valan näkemys kiteytyy *Tulenkantajiin* kirjoittamassaan kirjoituksessa:

”Muutoksen ei tarvitse olla sen radikaalimman, kuin että muodostetaan demokraattisiin voimiin nojautuva todellinen vapaamielinen hallitus, joka pysädyttää valtioelämän fasisistisoitumisen, puhdistaa pahimmat lapualaispesät, takaa kansalaisvapauksien loukkaamattomuuden, huojentaa kansan taloudellista asemaa sekä avointa ja selvää ulkopoliittikkaa ajaen ohjaa maan vaarallisilta poluilta yhteistoimintaan Skandinaavian kansanvaltojen kanssa.”³¹³

Valan vahva usko länsimaiseen demokratiaan vahvistui Neuvostoliiton tapahtumien jälkeen. Sen toimiminen edellytti kuitenkin vapaata yhteiskuntaa, jossa poliittinen toiminta perustuu vapaaseen tiedonkulkuun, avoimeen keskustelukulttuuriin, sananvapauteen ja ihmisoikeuksiin.

5. Viranomaisten reaktiot

5.1. Urkinta

Suomessa isänmaallis-kansallisen ideologian hegemoniaa pyrittiin ylläpitämään vahvan valvontakoneiston avulla, joka perustettiin pian itsenäistymisen jälkeen. Vallanpitäjien valvontakoneistoilla on pitkä historia. Varsinainen moderni valtiojohtoinen poliisi-instituutio on kehittynyt 1800-luvun alussa Ranskan vallankumouksen myötä. Etsivä keskuspoliisi perustettiin vuonna 1919 tärkeimpänä tehtävänä hallituksenvastaisen toiminnan ehkäiseminen. Se toimi suoraan sisäministeriön alaisena. Suurimpana pelkona oli ”punainen vaara” eli kommunistien toiminta ja Neuvostoliiton läheisyys. Matti Simolan mukaan äärioikeiston toiminta ei sen sijaan herättänyt huolta vielä alkuvaiheessa sillä poliisivoimat samaistuivat pitkälti poliittiseen oikeistoon. Simola kiteyttää EK:n toiminnan poliittiseksi

³¹² Palomeri 1935, 392; Saarenheimo 1984, 242; Kalemaa 1984, 97-98.

³¹³ Pääkirjoitus. *Tulenkantajat* 29.8.1936.

kontrolliksi, jota valtiovalta harjoitti sen välityksellä.³¹⁴

Etsivän keskuspoliisin tärkeimmät kohteet olivat kommunistit ja venäläiset. Sen luonteeseen kuului ennaltaehkäisevä toiminta, minkä vuoksi se omaksui nopeasti kyseenalaisia toimintatapoja kuten postiliikenteen seuraaminen (posteja avattiin ja luettiin) ja urkinta. 20-luvun alussa EK:n toiminnan ohjeeksi tuli: maan etu menee lain kirjaimen edelle. Simolan mukaan EK kuului ”pehmeitä” tapoja käyttävien valvontakoneistojen joukkoon, toisin kuin esimerkiksi Neuvostoliitossa. EK teki suojeluskuntien kanssa yhteistyötä poliittisen tiedustelun ja ”vasikoiden” käytön opiskelussa. EK:lla olikin tiivis yhteys suojeluskuntiin.³¹⁵ EK pyrki soluttautumaan kaikkiin epäilyttäviin järjestöihin ja tapahtumiin, mistä kertoo EK:n arkistojen laajat raporttimäärät. Tulenkantajat olivat EK:n yksi tarkimmin seuraamista liikkeistä. Raoul Palmgren kuvaa romaanissaan *30-luvun kuvat* päähenkilön järkytystä, kun uusi aatteesta kiinnostunut naisystävä paljastuikin EK:n agentiksi.

Valtio- ja maanpetoksista tuomittujen tilastoissa vuodet 1930-1935 nousevat silmiinpistävästi esiin. Tuona aikana poliittisista syistä tuomittujen määrä kasvoi räjähdysmäisesti. Kun vuonna 1929 petoksellisesta toiminnasta tuomittiin yhteensä 79 henkilöä, oli lukema vuonna 1930 moninkertaistunut ja vuonna 1933 peräti 558. Kivimäen hallituksen aikana EK:n toiminta oli erityisen vilkasta. Osittain selityksenä on kommunistien toiminnan vilkastuminen suuren laman jälkeen, mutta Simolan mukaan yhteiskunnan oikeistolaistuminen ja kommunistilakien säätäminen tekivät järjestelmästä entistä ”herkkähipiäisemmän”. Tuomioita langetettiin entistä herkemmin ja vähemmistä syistä.³¹⁶

Etsivä keskuspoliisi kiinnitti jo vuonna 1928 huomionsa tulenkantajiin. Alusta lähtien heidän epäiltiin toimivan yhteistyössä kommunistien kanssa. EK käytti kaikkia mahdollisia keinojaan löytääkseen perusteita tulenkantajien toiminnan lakkauttamiselle, mutta tarvittavia perusteita ei koskaan löytynyt. *Tulenkantajat* -lehteä pidettiin äärivasemmistolaisena julkaisuna *Kirjallisuuslehden* ja *Soihdun* tapaan. Kommunistien epäiltiin käyttävän sitä järjestelmällisesti viestintävälineenään. Mauriala huomauttaa, että viranomaisarviot olivat itse politisoituneita arvottaessaan lehden ympärillä tapahtuvat toiminnot automaattisesti neuvostoystävällisiksi.³¹⁷ Aluksi EK piti tulenkantajia harmittomina haihattelijoina ja maailmanparantajina, joita

³¹⁴ Hietaniemi 1992, 56-57; Lackman 1994, 20-32.

³¹⁵ Lackman 1994, 32-52.

³¹⁶ Lackman 1994, 66.

³¹⁷ Mauriala 2005, 267.

kommunistit käyttävät hyväkseen. Tulenkantajien liberalistista ”moraalittomuutta”, seksuaalietiikkaa, pasifismia ja paneurooppa-aatetta pidettiin alustana, josta kommunismi alkaa versoa. EK:n suhtautumista voidaan ymmärtää, koska tulenkantajien joukossa oli myös kommunisteja, kuten Lahja Salonen, joka tunnusti avoimesti kannattavansa kommunistista maailmankatsomusta.³¹⁸ Tulenkantajien hajaannus ja toisen tulenkantajuuden muotoutuminen muodostaa selkeän jakolinjan EK:n suhtautumisen muutoksessa.

Toinen tulenkantajuus näyttäytyi viranomaisten silmissä huomattavasti vaarallisempänä ilmiönä kuin ensimmäinen. EK:n näkökulmasta toisesta tulenkantajuudesta oli puhdistettu kaikki kansallismieliset ainekset, minkä vuoksi siitä oli muodostunut vasemmistolainen ja kommunismiin taipuvainen liike. Kommunistit pitivät *Tulenkantajat* -lehteä arvossa sen edustaman yhteiskuntakritiikin vuoksi ja he toimivatkin aktiivisesti sen levittäjinä. Tulenkantajista muistion kirjoittanut nimimerkki Sara huomauttaakin, että kommunistien kiinnostuksesta ei voi vetää suoraa johtopäätöstä lehden aatteelliseen yhteyteen kommunismiin. Kommunistit yrittivät käyttää lehteä hyväkseen, mutta kuten aiemmin tuli esille, Erkki Vala torjui määrätietoisesti kommunistien pyrkimykset. Joka tapauksessa tulenkantajien tavoitteissa oli yhtäläisyyksiä kommunistien tavoitteiden kanssa, olihan heillä yhteinen kritiikin kohde. Viranomaisten olikin vaikea erottaa eri toimintatavat ja ajatukset toisistaan. Kaikki ”punaiseen” viittaava katsottiin automaattisesti kuuluvan samaan ryhmään. ”Punaisesta vaarasta” muodostuikin viranomaisten silmissä yhtenäinen homogeeninen vihollisjoukko, jonka monimuotoisuutta ei kyetty erottamaan.³¹⁹

Tapa millä Etsivä keskuspoliisi määritteli tulenkantajia, kertoo siitä, mitkä tuona aikana oli ”sallitut” arvot ja mitkä ”kielletyt”. EK:n raporteissa tulenkantajia määritellään usein negatioiden kautta (kuten antimilitaristi). Se asemoi sekä tulenkantajia että viranomaisia. Tulenkantajat edustivat viranomaisten arvomaailman vastaisia arvoja. Voidaan päätellä, että viranomaisten piirissä militarismi oli hyve, antimilitarismi pahe. Muita määreitä, jotka liittivät tulenkantajat kommunismiin tai taipuvaiseksi kommunistiseen aatteeseen, oli mm. pasifismi, paneurooppalaisuus, ihmisoikeuksien puolustaminen, sanan- ja mielipiteenvapauden korostaminen ja vapaa seksuaalietiikka. Ylipäätään tulenkantajien humanismi koettiin vaaralliseksi. EK:n materiaalista käy ilmi myös se, että viranomaiset pitivät tulenkantajien

³¹⁸ Nimimerkki Saran tekemä muistio tulenkantajista 27.9.1934. XXV D, amp. 2898, EK-VALPO I, KA; Reunamerkintä EK:n ilmoituksessa 22.11.1929, n:o 2019. XXV D, amp. 496, EK-VALPO I, KA.

³¹⁹ Nimimerkki Saran tekemä muistio tulenkantajista 27.9.1934. XXV D, amp. 2898, EK-VALPO I, KA; EK:n muistio kansanrintamaliikkeestä. Muistio, XXII A 5, mp. 2837/447, EK-VALPO I, KA;

fasisminvastaisuutta tuomittavana. Kriittinen suhtautuminen fasismiin koettiin hyökkäykseksi ”meitä” vastaan. Tästä kertoo myös oikeudenkäynnit, joissa syytettyjen katsottiin halventaneen Hitleriä.³²⁰ Raoul Palmgrenia vastaan nostettiin syyte vuonna 1937, jossa Palmgrenia syytettiin kapitalistisen yhteiskuntajärjestelmän halventamisesta³²¹. Erkki Vala piti Suomen viranomaiskoneistoa hyvin myötämielisinä fasismille, huolimatta siitä, mitä poliittinen johto edusti. Erityisesti oikeuslaitos näyttäytyi ”natsilaisena”.³²²

5.2. Sensuuri

Kirjallisuuden sisältöä ei sotien välisenä aikana pyritty viranomaistaholta sääntelemään etukäteistarkastuksin eli ennakkosensuurin avulla vaan voimakkaan jälkikäteiskontrollin muodossa. Tämä toteutettiin erityisesti painokanteiden avulla, joka nojasi vuonna 1919 säädettyyn painovapauslakiin, mutta myös takavarikoilla ja lehtien lakkauttamisilla. Käytännössä se toimi ennakkosensuurina. Seväsen mukaan painokanteilla, takavarikoilla ja lehtien lakkauttamisilla julkisuuteen luotiin tehokkaita rajoittavia rakenteita, jotka julkaisutoimintaa harjoittaneiden piirien oli pakko ottaa huomioon. Osa julkaisijoista hyväksyi rajoitteet, mutta osa joutui harrastamaan itsensensuuria rajoitteita kohtaan tuntemansa pelon vuoksi. Vain harvat radikaalit lehdet uskalsivat uhmata niitä. Kustannusala sopeutui nopeasti vallitseviin ideologisiin ja poliittisiin raameihin kahdella tavalla. Ne julkaisivat tuotteita, jotka tukivat vallassa olevaa ideologiaa ja varoivat julkaisemasta tuotteita, jotka poikkesivat siitä.³²³

Kirjailija Pentti Haanpää oli koko 30-luvun kustannusyhtiöiden boikotissa, mikä aiheutti hankaluuksia. Hänen kansankuvauksensa eivät läpäisseet hyväksytyyn kirjallisuuden ehtoja. Haanpää kirjoitti Erkki Valalle:

”Olisi siis kai aluksi ihmeteltävä, että ns. kaunokirjallisuudessa jotkin ihmistyypit ja ajatustavat näyttävät tulleen kielletyiksi. Ennenkään ei ole ollut ollenkaan välttämätöntä, että kirjailijan kuvaamat ihmiset järjestään olisivat siveellisesti mallikelpoisia tai yhteiskunnallisilta ja muilta ajatustavoiltaan oikeaoppisia. Nyt kuitenkin Oikeusministeriö katsoo, että eräitä talouspulan synnyttämiä sielullisia liikkeitä ja ajatuksia talonpoikain ja työläisten keskuudessa ei saa eritellä eikä kuvata kaunokirjallisessa muodossa. Varsinkin näyttää kyseellisissä vuorokeskusteluissa Suomen talonpoikain totuudenmukaisesti kuvattu raamatuntuntemus olleen omiaan herättämään Oikeusministeriön närkästystä.”³²⁴

³²⁰ Erkki Valan kirje luonnos Paul Eisnerille. KL 25821, kansio 8, ErVA, SKS KiA; Tulenkantajat 8.6.1935.

³²¹ Kalemaa 1984, 107-108.

³²² Tulenkantajain muistelmat, 137. Kansio 7, ErVA, SKS KiA: Erkki Valan kirjoitus ”Kirjalliset oikeudenkäynnit ennen ja nyt”. KL 25517, kansio 5, ErVA, SKS KiA.

³²³ Sevänen 1994, 127-129 ja 159.

³²⁴ Pentti Haanpään kirje Erkki Valalle 1.5.1934. Kirjekokoelma 715:9:10, ErVA, SKS KiA.

Rajoitteiden tarkoituksena oli hillitä nimenomaan vasemmistolaisten esittämää yhteiskuntakritiikkiä. Julkisen viranomaisen ja oikeuden halventaminen oli kriminalisoitu, mutta tulkinta julkisesta viranomaisesta käsitti koko hallituskoneiston suojeluskuntineen ja armeijoineen sekä kirkon. Porvarillista yhteiskuntajärjestelmää kritisoiva mielipidekin riitti rangaistuksen perusteeksi. 30-luvun alussa julkisuuden kontrolli kiristyi. Lehtien lakkauttaminen tehtiin entistäkin helpommaksi. Kontrollin kiristymisen huippu tapahtui keväällä 1934, kun eduskunta hyväksyi kiihotuslain.³²⁵

Viranomaisten suorittaman kontrollin lisäksi yhteiskunnassa oli muitakin, epävirallisia, sääntelykäytäntöjä, joista tärkeimpänä oli kustannusyhtiöiden itsesensuuri. Joukkoviestimet olivat suurimmaksi osaksi kustannusyhtiöiden tavoin porvarillisten poliittisten puolueiden valvonnassa. Seväsen mukaan työväenliikkeen hallussa ollut diskursiivisen vallan määrä ei vastannut sen kykyä osallistua julkiseen keskusteluun, mikä tarkoitti, että julkisuuden voimasuhteet oli muokattu painokanteilla, vankeustuomioilla ja julkaisujen lakkauttamisilla vasemmistolle epäedullisiksi. Porvarillisen ideologian hegemonia antoi mahdollisuuden käyttää julkista leimaamista painokanteiden täydennyksenä.³²⁶ Esimerkiksi Elina Vaaran, Einari Vuorelan ja Kaarlo Sarkian osallistuminen *Tulenkantajien* toimittamiseen 30-luvulla estyi kustannusosakeyhtiö WSOY:n ja Nuoren Voiman Liiton painostuksesta.³²⁷ Osallistumista vasemmistolaiseksi liikkeeksi luokitellun tulenkantajien toimintaan ei katsottu suopeasti ja seurauksena olisi ollut vasemmistolaiseksi leimaaminen ja tuotannon boikotointi. Erkki Vala kirjoitti *Tulenkantajissa* syksyllä 1934:

Meillä ei ole hallinnollista kirjallista sensuuria. Sitä ei ole tarvinnut perustaa. Miksi? Siksi, että se on luotu yksityisin toimenpitein; kirjakustantajat huolehtivat siitä – ja huolehtivat siitä varmastikin tarkkaavaisemmin kuin mikään hallinnollinen virasto voisi tehdä. ... Eihän voida vaatia, että jokaisen kirjan sankari tai sankaritar kehittyy suurporvariksi. Mutta tuntuu siltä, että suomalainen kustantaja vaatii sitä.³²⁸

Sananvapauden rajoituksilla vasemmistolaisten ääni kyettiin tukahduttamaan siinä määrin, että porvarillinen oikeisto pystyi määrittämään sallitun ja ei-sallitun rajat. Tämä koitui vasemmistolaisten kirjailijoiden ja lehtien vahingoksi, koska kaikki suuret kustantamot olivat oikeistolaisten valvonnassa. Kai Häggmanin mukaan kirjakustannusalalla painokanteet ja porvarillisten piirien painostus- ja boikottikampanjat kohdistuivat vain

³²⁵ Sevänen 1994, 130-131.

³²⁶ Sevänen 1994, 138-139.

³²⁷ Tulenkantajan muistelmat, 117. Kansio 7, ErVA, SKS KiA.

³²⁸ Erkki Valan pakina ”Epävirallinen kirjallisuussensuuri”. Tulenkantajat 17.11.1934.

vasemmistokustantajiin. Vasemmistolainen kustannusosakeyhtiön Kansanvallan toiminta hiipui 30-luvulla lähes olemattomiin.³²⁹ Pentti Haanpää joutui koko 30-luvun ajan kokemaan epävirallisten sääntelykäytäntöjen voiman, yksikään suuri kustannusyhtiö ei suostunut kustantamaan hänen teoksiaan. Hän valitti Erkki Valalle kesällä 1932, että kustantajilta puuttuu rohkeutta julkaista hänen uusimman romaaninsa *Noitaympyrä*. Haanpään toivo lepäsi Valassa: ”*Olisi hyvä jos saisit sen jostain reiästä putkahtamaan päivän valoon.*”³³⁰ *Noitaympyrä* julkaistiin lopulta vasta Haanpään kuoleman jälkeen. Erkki Vala ja Tulenkantajain Seura kuitenkin auttoivat kirjailijaa perustamalla Nuorten Kustannusliikkeen, joka julkaisi Haanpään muita teoksia. Lisäksi Seura avusti Haanpäää taloudellisesti ja perusti syksyllä 1934 Pentti Haanpään rahaston, jonka tehtävänä oli auttaa kustannusyhtiöiden boikottiin joutuneita kirjailijoita³³¹.

Epävirallinen sääntely kohdistui myös ulkomaisen kirjallisuuden käännöksiin. Erityisen innokkaasti ulkomaista kirjallisuutta vastusti alkuperäisiin tulenkantajiin kuulunut Mika Waltari, joka vaati 20-luvulla ikkunoiden avaamista Eurooppaan ja puhui kulttuurin kansainvälistymisen puolesta. Yhteiskunnallisen tilanteen kiristyessä Waltarikin muutti mieltään. Hänen mukaansa ulkomaista kirjallisuutta piti boikotoida siksi, että se on joko epäsiiveellistä, myrkyllistä tai yhteiskunnalliseen kumoukseen yllyttävää. Niiden suomentamatta jättäminen oli pelkästään siunauksellista. Kai Häggmanin mukaan Waltarin kirjallinen nationalismi ei ollut yksityisajattelua, sillä samansuuntaisia kannanottoja esitettiin 1930-luvun kuluessa runsaasti.³³² Tulenkantajat vastustivat kirjallista nationalismia. He julkaisivat *Tulenkantajissa* säännöllisesti käännösnäytteitä uusista ulkomaisista teoksista ja Nuorten Kustannusliike kustansi kokonaisten teosten käännöksiä. Se ei kohdistunut ainoastaan vasemmistolaisten kirjailijoiden tuotantoon, vaan esimerkiksi Saksassa kiellettyjen listalle joutunut porvarillisiin liberaaleihin luettava kirjailija Thomas Mann sai lehdessä paljon huomiota.

5.3. Painokanteet

30-luvulla säädetyt poikkeuslait aiheuttivat lukuisia painokanneoikeudenkäyntejä. Erityisesti vasemmistolaiset lehtimiehet olivat viranomaisten tulilinjalla. Myös tulenkantajat saivat 30-

³²⁹ Häggman 2008, 405.

³³⁰ Pentti Haanpään kirje Erkki Valalle 7.7.1932. Kirjekokoelma 715:9:4, ErVA, SKS KiA.

³³¹ Tulenkantajain Seuran vuosikertomus toimintakaudelta 1935-1936. TuSA, TA; Tulenkantajat 22.9.1934.

³³² Häggman 2008, 356-357.

luvulla useita painokanteita. Erkki Vala lehden päätoimittajana joutui vastaamaan neljään syyteeseen ja hänet tuomittiinkin useampaan kertaan sakkoihin ja kerran vankeuteen. Ensimmäinen syyte koski viranomaisten, toinen uskonnollisten arvojen ja kolmas kirkon halventamista. Neljäs painokanne koski maanpetoksellista toimintaa. Katri Vala kirjoittikin veljelleen keväällä 1936: ” *Kevät alkaa tulla. Varmimpia oireita on tulenkantajain painokanne. Muistaakseni sinun kesäsi ovat aina kulunut oikeusjuttujen hoitamisessa.*”³³³ Erkki Vala on pitänyt painokanteita poliittisena ajojahtina: ”*Oli aivan selvää, että ”Tulenkantajain” painokanteet johtuivat poliittisista syistä. Lehti oli natsisminvastainen ja se varoitti uuden maailmansodan vaarasta Hitlerin valtaantulon jälkeen.*”³³⁴

Tulenkantajien ja Erkki Valan ensimmäinen painokanne tuli vuoden 1934 keväällä. *Tulenkantajat* julkaisivat Pentti Haanpään kaksiosaisen tarinan ”Pulamiehet puhelevat” ja ”Pulamiehet lähtevät liikkeelle”, joissa hän käsitteli pula-aikaa ja Nivalan konikapinaa. Oikeusministeriön Valtioneuvosto piti kirjoituksia yhteiskunnalle vaarallisena, koska niissä ”*muun muassa eräitä kohtia raamatusta lainaamalla ja muullakin tavalla halvennetaan julkista viranomaista ja laillista yhteiskuntajärjestystä, vieläpä kirkkoakin. ... ja kun kirjoitukset muutenkin ovat julkista viranomaista ja heidän toimenpiteitään halventavaan sävyyn laaditut*”. Viranomaiset vetosivat lain 16. luvun 24. pykälään eli ns. kommunistilakiin.³³⁵ Vala kiisti kaikki syytteet vetoamalla siihen, että todellisuudessa ihmiset puhuvat juuri niin kuin Haanpää oli kuvannut. Vala piti käsittämättömänä, että viranomaiset pitivät rikollisena kertoa miten kansan syvät rivit elävät. Vala huomautti oikeuslaitosta että oikeuden päätöksellä oli suurta merkitystä Suomen oikeuslaitoksen imagolle, koska oikeudenkäynti oli saanut paljon huomiota Ruotsissa, jossa Haanpää tunnettiin hyvin. Pentti Haanpää alleviivasi sitä, että enimmin loukkaaviksi katsotut kohdat olivat vain lainauksia raamatusta, ja ne olivat kirjoituksissa siksi että maalaisväestö niillä alueilla käyttivät niitä paljon puheissaan.³³⁶ Vastalauseet eivät auttaneet, vaan Vala ja Haanpää tuomittiin 2000 markan sakkoihin. Hovioikeus alensi sakkoja kuitenkin 1600 markkaan tai 60 päivään vankeutta.³³⁷ Pentti Haanpää ei kyennyt maksamaan sakkoa, mutta Tulenkantajain Seuran perustama Pentti Haanpään rahasto tuli apuun.

³³³ Katri Valan kirje Erkki Valalle keväällä 1936. Kirjekokoelma 296:6:110, KVA, SKS KiA.

³³⁴ Erkki Valan kirjoitus ”Kirjalliset oikeudenkäynnit ennen ja nyt”. KL 25517, kansio 5, ErVA, SKS KiA.

³³⁵ Haastehakemus Helsingin kaupungin raastuvanoikeudelle. KL 25837, kansio 8, ErVA, SKS KiA.

³³⁶ Valan vastaus raastuvanoikeudelle. Raastuvanoikeuden pöytäkirja 12.6.1934. KL 25837, kansio 8, ErVA, SKS KiA..

³³⁷ Tulenkantajat 4.5.1935.

Toinen painokanne *Tulenkantajia* ja päätoimittaja Valaa vastaan nostettiin helmikuussa vuonna 1935, kun Tulenkantajissa julkaistiin näytteitä tshekkiläisen kirjailijan Jaroslav Hashekin kuuluisasta teoksesta *Sotamies Shvejkin seikkailut maailmansodassa*. Oikeusministeriö päätti nostaa siitä painokanteen rikoslain 10. luvun 1 §:n nojalla (jumalanpilkkykälä). Oikeistolainen sanomalehti Ajan Suunta oli vuoden 1934 lopulla syyttänyt tulenkantajia jumalanpilkasta, kun he julkaisivat *Shvejkistä* käännöksiä.³³⁸ Tulenkantajat julkaisivat oikeudenkäynnissä annetut asiantuntijalausunnat. Sekä professori Gunnar Castren että professori Yrjö Hirn katsoivat mahdollisen langettavan tuomion epäoikeudenmukaiseksi puuttumiseksi kirjallisuuden vapauteen. He myös todistivat, että Hashekin teos on eurooppalaisen kirjallisuuden klassikkoja ja sitä on käännetty monille kielille, eikä ole mitään syytä pitää sitä jumalanpilkkana. Erkki Vala oli kääntynyt kansainvälisen PEN-klubin³³⁹ puoleen, josta tshekkiläisen kirjallisuuden asiantuntija Paul Eisner lähetti asiantuntijalausunnon todistaen Shvejk-teoksen suuren kirjallisen arvon. Eisnerin mukaan maailman kirjalliset piirit ovat harvoin olleet niin yksimielisiä jonkun teoksen nerokkuudesta. Hän vetosi myös siihen, että Tshekkoslovakian kirjallisuussensuuri ei ollut puuttunut teokseen, vaikka se oli jo vuosia toiminut ankarasti kaikkia jumalanpilkkaa mielestään sisältäviä teoksia ja niiden kirjoittajia kohtaan. *Tulenkantajat* -lehden mukaan Valaa puolusti oikeudessa myös Lauri Viljanen, useat ruotsalaiset kirjailijat, kaksi kirkkoherraa sekä yksi lakimies. Hovioikeus tuomitsi Erkki Valan kahdeksi kuukaudeksi vankilaan, mutta korkein oikeus lopulta hylkäsi syytteet.³⁴⁰

Oikeudenkäynti sai laajaa kansainvälistä huomiota ja se huvitti erityisesti Pohjoismaiden kirjallisia piirejä. Suomalaista sensuuria pidettiin käsittämättömänä. Teos oli kielletty ainoastaan Saksassa ”antimilitaristisena” teoksena, mikä herätti epäilyjä Suomen oikeuslaitoksen puolustavan Hitleriä Jumalan sijaan. Jopa Suomen eduskunnassa keskusteltiin Svejkin seikkailujen sopivuudesta. Eduskunnassa käytiin keskustelua myös yleisemmin tulenkantajiin kohdistuvista painokanteista ja niiden perimmäisestä tarkoituksesta. Sosiaalidemokraattien edustaja Sventorzetski piti tulenkantajien painokanteita vainona, joka sai Shvejk -oikeudenkäynnissä koomillisia piirteitä, ja vaati sisä- ja oikeusministerit vastuuseen.³⁴¹ Ruotsalainen *Social-Demokraten* katsoi oikeudenkäynnin olleen ahdistava

³³⁸ Tulenkantajat 15.12.1934 ja 16.2.1935.

³³⁹ Kansainvälinen kirjailijoiden sananvapausjärjestö.

³⁴⁰ Erkki Valan kirje luonnos Paul Eisnerille. KL 25821, kansio 8, ErVA, SKS KiA; Tulenkantajat 13.4, 20.4. ja 31.8.1935.

³⁴¹ Häggman 2008, 406; Tulenkantajat 23.2. ja 7.9.1935.

ilmaus Suomen barbarisoitumisesta. Elmer Diktonius: ”*Saamme punastua vielä pahemmin kuin ennen.*” *Svenska Pressen* irvaili oikeudenkäynnin olleen hyvää mainosta teokselle.³⁴²

Kolmas painokanne tuli Shvejki –jutun kanssa samanaikaisesti. Toimittaja Vihtori Huhtaa ja päätoimittaja Erkki Valaa vastaan nostettiin syyte kiihotuslain ja rikoslain jumalanpilkkapykälän perusteella artikkelista, jossa Vihtori Huhta muisteli tsaarinaikaista kirkonvastaisuutta. Artikkelissa Huhta kritisoi kirkkoa ja pappeja kristinopin väärinkäytöstä maallisten tavoitteiden hyväksi. Artikkelin oli osa *Tulenkantajissa* käytyä kirkonvastaista taistelua, jonka tavoitteena oli kirkon erottaminen valtiosta ja tätä kautta sen taloudellisen ja poliittisen vallan kaventaminen sekä uskonnonvapauden toteuttaminen. Erkki Vala puolusti artikkelin julkaisemista sillä, että jutussa palautettiin lukijoille mieliin miten huono neuvonantaja papisto oli sortovuosien aikana sekä vastustettiin sekaantumasta kirkon sisäisiin asioihin. Kirkkoa pidettiin niin kankeana ja vanhanaikaisena laitoksena, että puuttuminen sen asioihin katsottiin olevan turhaa ajanhaaskausta. Vastineessaan oikeudelle Erkki Vala piikitteli oikeuslaitosta selvittämällä Vihtori Huhtan käyttämää kirjoitustyyliä: ”[Huhta] käyttää yhä edelleen sitä vapaata tyyliä, joka oli yleinen tuona [sortovuosien] aikakautena, eikä hän ole sopeutunut vielä itsenäisen Suomen tyyliin.”³⁴³ Erkki Vala tuomittiin lopulta kiihotuslain ja painovapauslain rikkomisesta sekä sakramentin pilkkaamisesta 750 markan sakkoihin.

Neljäs painokanne Erkki Valaa vastaan sai kaikkia aikaisempia oikeudenkäyntejä laajempaa huomiota. Oikeudenkäynti liittyi parhaillaan käytyyn oikeuskäsittelyyn kommunistijohtaja Toivo Antikaista vastaan. Antikainen oli paennut vuoden 1918 sodan jälkeen Venäjälle ja oli mukana perustamassa laittomaksi julistettua SKP:tta. Hän sai upseerikoulutuksen Pietarin Kansainvälisessä Sotakoulussa ja oli mukana vuoden 1922 taisteluissa, joissa suomalaiset ”heimosoturit” ajettiin takaisin rajan toiselle puolelle. Usein Suomessa vierailut Antikainen vangittiin marraskuussa 1934 ja asetettiin syytteeseen maanpetoksellisesta toiminnasta. Oikeuskäsittelyn aikana Antikaisen pitkään rikoslistaan liitettiin myös syyte murhasta, jonka Antikainen oli syyttäjän mukaan tehnyt vuoden 1922 heimokahinoiden aikana Kiimasjärvellä. Oikeudenkäynti alkoi helmikuussa 1935 kestäen yli kaksivuotta. Toukokuussa 1937 Antikainen lopulta tuomittiin kahdeksaksi vuodeksi kuritushuoneeseen maanpetoksen valmistelusta sekä elinkautiseen vankeuteen murhasta.³⁴⁴

³⁴² Tulenkantajat 23.3. ja 7.9.1935.

³⁴³ Tulenkantajat 19.1, 16.2, 16.3. ja 4.5.1935.

³⁴⁴ Ks. Antikaisesta, Vikström 1975.

Antikaisen oikeudenkäynti herätti vilkasta keskustelua suomalaisesta oikeudenkäynnistä ja rangaistusmuodoista. Taistelu kuolemanrangaistuksen käyttöönotosta sai uutta voimaa, kun oikeistolaisien vaatimukset kuolemanrangaistuksen käyttöönotosta kiihtyivät ja kuolemanrangaistusta vastustavat aktivoituivat. Useissa maissa muodostettiin Antikaisen puolustuskomiteoita ja monet tunnetut lakimiehet ilmoittautuivat Antikaisen puolustajiksi. Antikaisen juttu herätti myös laajaa huomiota kansainvälisessä lehdistössä, olihan Antikainen merkittävä kommunistijohtaja. Huomion kohteeksi joutui erityisesti suomalainen oikeuslaitos. Oikeusprosessia syytettiin tarkoitushakuisiksi ja puolueelliseksi.

Erytyisesti murhasyyte aiheutti ihmetystä. Se nähtiin tarkoituksellisena provokaationa, niin hataralta pohjalta syytteet nostettiin. Itse teko oli tehty poikkeustilanteessa ja Suomen rajojen ulkopuolella. Antikaista syytettiin nuoren suomalaisen vapaaehtoisotilaan Antti Marjoniemen elävältä polttamisesta nuotiolla. Syyte osoittautui olevan vailla todisteita, kun ainoaksi todisteeksi jäi epäluotettavan silminnäkijän havainto ihmisen luista tuhkassa. Antikaista vastaan esitettiin mitä mielikuvituksellisempia syytöksiä. Oikeuskäsittelyn aikana kävi kuitenkin selväksi, että syyte oli täysin perätön. Useiden todistajien mukaan Marjoniemi kaatui taistelussa ja syyte polttamisesta oli mieletön. Huhujen mukaan Antikaisen todistajia oli pahoinpidelty ja uhkailtu. Syyttäjä kuitenkin vaati Antikaiselle kuolemantuomiota, mikä kiihdytti kuolemantuomioadressin keräämistä. Lopulta Antikainen tuomittiin murhasta elinkautiseen vankeusrangaistukseen, mikä koettiin käsittämättömänä rangaistuksena paitsi Suomessa myös ulkomailla. Antikainen vapautettiin talvisodan jälkeen Neuvostoliiton vaatimuksesta.³⁴⁵

Tulenkantajien syytettä pidettiin sitäkin merkillisenä. Sananvapauden rajoja oli kiristetty pitkin 30-lukua ja sanomalehdistö joutui olemaan varovaisia Antikaisen oikeudenkäynnistä raportoidessaan. Rehellinen raportointi erikoisesta oikeudenkäynnistä olisi tuonut varmasti painokanteen. Haastehakemuksessa oikeusministeriö katsoi, että: ”*Tulenkantajat*” on kirjoituksissaan käyttänyt laillista valtio- ja yhteiskuntajärjestystä, tuomioistuimia ja julkisia viranomaisia halventavaa ja muutenkin loukkaavaa sanontaa.” Syyte nostettiin kiihotuslain nojalla. Hämmentäväksi syytettä pidettiin erityisesti siksi, että se tuli länsimaisista lehdistä otetuista lainauksista. Erkki Vala julkaisi *Tulenkantajissa* suomennoksia pohjoismaisten ja

---

³⁴⁵ Marjomaa, 2001. <

englantilaisten lehtien Antikaisen oikeudenkäyntiä koskevista artikkeleista ja lähes kaikki siteeraukset, jotka todistivat hänen maanpetokselliset tarkoitukset, olivat lainauksia muiden lehtien artikkeleista. Oikeusministeriö katsoi, että lehden päätoimittajan täytyi olla selvillä lehtiartikkeleiden ”*totuudenvastaisuudesta ja harhaanjohtavasta sisällöstä*”, minkä vuoksi niiden julkaiseminen katsottiin rangaistavaksi. Lehti haluttiin lakkauttaa. *Tulenkantajissa* lainatut lehdet olivat merkittävä englantilainen kulttuuriliberaali sanomalehti *The Manchester Guardian*, kahden miljoonan lukijan levikillään Englannin työväenpuolueen merkittävin äänenkannattaja *Daily Herald*, englantilainen poliittinen viikkolehti *The New Statesman and Nation*, ruotsalainen sosiaalidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattaja *Social-Demokraten*, ruotsalainen liberaali sanomalehti *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* sekä norjalainen työväenlehti *Arbeiderbladet*.³⁴⁶ Erkki Valan mukaan oikeudenkäynti osoitti, että suuntautuminen länsimaisiin demokratioihin koettiin vaarallisena. Vala tuomittiin kuudeksi kuukaudeksi vankeuteen, jonka hän suoritti kuukauden kovennetulla vesi ja leipä – rangaistuksella.

Suomessa ja ulkomailla *Tulenkantajia* vastaan nostettu syyte herätti tyrmistystä. Englannin parlamentin ylähuoneen jäsenet lordit Marley ja Listowel, sekä kaksitoista alahuoneen jäsentä jättivät Suomen Lontoossa olevalle lähettiläälle kirjelmän, jossa he esittivät huolensa Antikaisen jutussa esiintyvistä epädemokraattisista piirteistä sekä siitä, että ainoaa ulkomaisten lehtien artikkeleita Antikaisen jutusta julkaissutta suomalaista lehteä vastaan oli nostettu syyte. Ruotsalainen *Social-Demokraten* hämmästeli Suomen painovapauden puutetta. Viipurilainen *Karjalan Sanomat* piti syytettä ihmeellisenä erityisesti siksi, että *Tulenkantajien* kanta Antikaisen tapaukseen oli ollut sama kuin koko kulttuurimaailmalla, että totuus on tapauksesta saatava selville. *Karjalan Sanomien* näkemys oli, että mikäli *Tulenkantajat* tuomitaan, on se ”merkki demokraattisten oppositiolehtien yleisestä vaientamisesta”. Suomenruotsalainen *Arbetarbladet* piti epäviisaana syytteen nostamista niin vaikutusvaltaisten lehtien lainaamisesta. Lehden mukaan tulenkantajia vastaan nostettu kanne antoi tuskin kovin imartelevaa kuvaa Suomen oikeuslaitoksesta ja poliittisista olosuhteista maihin, joiden lehtiä *Tulenkantajissa* lainattiin. Antikaisen, *Tulenkantajien* ja monien muiden oikeudenkäynnit osoittivat maailmalle, että Suomi on kaikkea muuta kuin demokraattinen maa.³⁴⁷

³⁴⁶ Haaste raastuvanoikeuteen 22.4.1934. KL 25837, kansio 8, ErVA, SKS KiA.

³⁴⁷ Erkki Valan vastaus korkeimmalle oikeudelle. KL 25837, kansio 8, ErVA, SKS KiA; *Tulenkantajat* 9.5.1936.

The Manchester Guardian piti tulenkantajien oikeudenkäyntiä merkittävänä tapauksena Suomen poliittisessa historiassa. Langettava tuomio nähtiin askeleena kohti fasismia. Lehti arvioi painokanteiden syyksi Suomen aseman hankaluutta demokraattisten Pohjoismaiden ja kommunistisen Neuvostoliiton välissä sekä Saksan voimakasta vaikutusta. Lehti kysyi: ”Onko Suomen taantumuksellisen Lapuanliikkeen ja uuden Saksan vaikutus niin suuri, että me emme ennen pitkää voi pitää Suomea samalla sivistysasteella olevana maana kuin sen skandinaaviset naapurimaat?” Lehti piti pahaa ennustavimpana enteenä tulenkantajia vastaan nostettua syytettä, koska se kertoi siitä, että vallanpitäjät olivat valmiita tukahduttamaan kaikki väylät, joiden kautta suomalaiset voisivat saada tietoa omasta maasta käydystä keskustelusta ulkomailla. Oikeudenkäynti osoitti sananvapauden puutteen.³⁴⁸ Suomenruotsalainen sanomalehti *Svenska Pressen* piti Valan saamaa tuomiota ”muistona yhdestä synkistä kaudesta sananvapautemme historiassa”.³⁴⁹ Erkki Vala ei pitänyt tekojaan laittomina, vaan velvollisuutenaan aikaansa seuraavana sanomalehtimiehenä.³⁵⁰

Tulenkantajien painokanteet olivat osa laajempaa vasemmistoradikaalien tukahduttamisyrityksiä. Painokanteita nostettiin myös *Soihdua* ja monia muita vasemmistolehtiä vastaan. Pelkästään kaunokirjallisuutta ja teatteria vastaan nostettiin sotien välillä yhteensä 14 painokannetta. Erkki Seväsen mukaan painokanteiden tarkoitus olikin hillitä vasemmistolaisten esittämää yhteiskuntakritiikkiä. Lain tulkitsijat pyrkivät tekemään vallanpitäjien arvostelemisen mahdolltomaksi tulkiten kriittisen arvostelun porvarillisesta yhteiskuntajärjestyksestä laillisen yhteiskuntajärjestyksen halventamisena.³⁵¹ Erkki Valan mukaan ”painokanteita antamalla uskoivat natsivirkamiehet yksinkertaisen kansan pelästyvän niin että se ei lukisi lehteä, joka antoi tietoja Hitlerin hirmuhallituksesta ja uuden sodan valmisteluista.”³⁵² Vala näki kritiikin terveen demokraattisen yhteiskunnan perusedellytykseksi, joten painokanneoikeudenkäynneistä muodostui kamppailu sananvapauden ja laajemmin ihmisoikeuksista puolesta.

5.4. Etsivän Keskuspoliisin muistiot

Lapuan liike oli oma lukunsa Suomen hallitusten fasismimyönteisyydessä. Lapuan liike oli

³⁴⁸ Manchester Guardianin artikkelin suomennos. Tulenkantajat 16.5.1936.

³⁴⁹ Svenska Pressenin artikkelin suomennos. Tulenkantajat 18.9.1937.

³⁵⁰ Ote Valan vastineesta raastuvanoikeudelle. Tulenkantajat 6.6.1936.

³⁵¹ Sevänen 1994, 128-131.

³⁵² Erkki Valan kirjoitus ”Kirjalliset oikeudenkäynnit ennen ja nyt”. KL 25517, kansio 5, ErVA, SKS KiA.

saanut suurta vaikutusvaltaa kaikilla yhteiskunnan alueilla. Varsinaiseksi ”fasistihallitukseksi” muodostui tulenkantajien mielestä kuitenkin Toivo Kivimäen vähemmistöhallitus, joka aloitti kautensa joulukuussa 1932 ja päätti sen vuoden 1936 lokakuussa. Se oli pisimpään yhtäjaksoisesti Suomessa toiminut hallitus vuoteen 1987 asti. Erityisen poikkeuksellista hallituksen pitkäikäisyys oli sotien välisenä aikana jolloin hallitukset olivat lyhytikäisiä toimien yleensä alle vuoden.³⁵³ Kivimäen vähemmistöhallituksen muodostivat Maalaisliitto, Edistyspuolue ja RKP, mutta siinä oli mukana useita kokoomuslaisia (Hackzell, Puhakka, Oksala), ammattiministereitä³⁵⁴.

Kivimäen hallitus aloitti vaikean taloudellisen laman aikana. Hallitusohjelmassa talouden hoito nostettiin tärkeimmäksi tavoitteeksi. Ohjelmassa otettiin kantaa myös Lapuan liikkeen aiheuttamaan yhteiskunnalliseen kuohuntaan seuraavasti:

”Niin vähän kuin valtio kykeneekin vaikuttamaan taloudellisen elämän kulkuun, saattavat kielteiset vaikutukset valtion ja kansalaisten harha-otteista sen sijaan olla erinomaisen suuret, joskus korjaamattomatkin. Tietoisena tästä hallitus tulee torjumaan kaiken, mikä ei ole sopuoinnussa hyvin järjestetyssä yhteiskunnassa noudatettavien periaatteiden kanssa. Kaikkein tärkeintä on, myös maan taloudellisen elämän tervehtyttämisen kannalta, laillisen valtio- ja oikeusjärjestyksen ylläpitäminen, ja tulee hallitus niillä keinoilla, mitä velvollisuutensa tajuavalla valtiovallalla on käytettävissään, täyttämään siinä tehtävänsä.”³⁵⁵

Hallitus lupasi toisaalta ylläpitää laillista valtio- ja oikeusjärjestystä. Toisaalta luvattiin myös torjua kaikki, mikä ei ollut sopuoinnussa yhteiskunnan periaatteiden kanssa ja sen soveltaminen asetti monien mielestä kyseenalaiseksi ensimmäisen lupauksen. Valtio- ja maanpetoksellisesta toiminnasta tuomittujen määrän suuri kasvu osoittaa, että Kivimäen hallituksen yksi tavoite oli poliittisten vastustajien vaientaminen. Räikeimmillään hallituksen lupauksen ristiriita tuli esiin Etsivän keskuspoliisin ja hallituksen kokoamien kansanrintamamuistioiden vuodettua julkisuuteen tulenkantajien kautta. Muistion julkistamista ennen käytiin eduskuntavaalit, joissa hallituksen kannatus mitattiin.

Eduskuntavaalit 1936 piti olla kansanrintamaliikkeen voimainnäyte. Vaaleissa oikeistolaiset puolueet säilyttivät asemansa, mutta hallitus koki tappion. Sosiaalidemokraatit vahvistivat kannatustaan, mutta edistyspuolueen ja pienviljelijäpuolueen kustannuksella. Tulenkantajista

³⁵³ Valtioneuvoston internetsivut. <http://www.valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/hallitukset/vuodesta-1917/tulokset/fi.jsp?report_id=V2> Luettu 26.7.2010.

³⁵⁴ Valtioneuvoston internetsivut <http://www.valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/hallitukset/vuodesta-1917/tulokset/fi.jsp?report_id=M1&selectedCriterion.hallitus_id=20> Luettu 26.7.2010

³⁵⁵ Valtioneuvoston internetsivut <<http://www.valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/hallitukset/hallitusohjelmat/vanhat/kivimaki/Hallitusohjelma - Kivimaeki113214.jsp>> Luettu 26.7.2010.

Mauri Ryömä ja Cay Sundström valittiin eduskuntaan SDP:n listoilta, mutta edistyspuolueen varsinaiset ”kansanrintamaedustajat” jäivät valitsematta. *Tulenkantajissa* arvioitiinkin hienoisesti pettyneesti, että ”kansanvallan pääjoukot ovat kasvaneet, mutta apujoukot pienentyneet. ... kansa on tuominut Kivimäen linjan. Valitsijat eivät ole hyväksyneet sitä rahamaailmaa tukevaa, varsinaiselle kansalle nurjamielistä ja kansanvaltaisia oikeuksia rajoittavaa politiikkaa, jota Kivimäen hallitus on edustanut.”³⁵⁶ Vaalitulos aiheutti vasemmistossa voimakkaita vaatimuksia hallituspohjan vaihtamiseksi. Vaalituloksesta ja vaatimuksista huolimatta hallitus jatkoi entisellä kokoonpanollaan, mikä *Tulenkantajissa* tulkittiin pysyvän oikeistohallituksen valmisteluna³⁵⁷. Kivimäen hallitus kaatui lopulta EK:n muistion julkaisemisen jälkeen.

Muistiossa EK keräsi hallitukselle listan yhteiskunnalle vaarallisista järjestöistä ja henkilöistä, toisina sanoen niistä, jotka olivat mukana muodostamassa kansanrintamaa. Muistiossa oli lukuisia vapaamielisiä järjestöjä ja tunnettuja henkilöitä, esimerkiksi kansanedustajia, jotka yhdistettiin kommunisteihin ja epäiltiin järjestävän kommunistista vallankumousta.³⁵⁸ Muistion julkaisi Erkki Vala *Tulenkantajat*-lehdessä. Muistiosta käytiin eduskunnassa kiivasta keskustelua. Sen katsottiin mustamaalavan henkilöitä ja järjestöjä, joilla ei ollut mitään tekemistä kommunistien kanssa. Tämän jälkeen eduskunta esitti epäluottamuksensa hallitukselle. Epäluottamuksen takana oli toki muitakin asioita, mutta muistio oli kohtalokkain ja ratkaisevin hallituksen virheistä.³⁵⁹

Kivimäen hallitus ja Etsivä keskuspoliisi puolusti näkemyksiään nousseessa kohussa. Heidän mukaansa kansanrintamahanke oli kommunistien pyrkimys laillisen yhteiskuntajärjestelmän kaatamiseksi. Se oli vain verho, jonka taakse oli kätetty bolshevikkinen vallankumous. Kansanrintamassa mukana olevia järjestöjä ja henkilöitä pidettiin vähintäänkin kommunistien vallankumousta edistävinä, vaikka ne eivät suoranaisesti kommunisteja olleetkaan. Viranomaisten näkökulmasta he olivat ”kaappikommunisteja”. Viranomaisten näkemys oli, että heidän tuli kaikin keinoin ehkäistä mahdollisia kommunistisia pyrkimyksiä.³⁶⁰ EK oli aivan oikeassa siinä, että kansanrintamahankkeessa kommunisteilla oli tärkeä rooli ja kansanrintamassa mukana olleet toimivat kommunistien kanssa yhteistyössä. Viranomaiset

³⁵⁶ Pääkirjoitus. Tulenkantajat 11.7.1936.

³⁵⁷ Pääkirjoitus. Tulenkantajat 22.8.1936.

³⁵⁸ EK:n muistio kansanrintamaliikkeestä. Muistio, XXII A 5, mp. 2837/447, EK-VALPO I, KA.

³⁵⁹ Välikysymyksiä eduskunnassa ja lehtikirjoittelua muistiosta. Amp. 2837/447, EK-VALPO I, KA;

³⁶⁰ EK:n perustelut välikysymykseen sisäasiainministerille 9.10.1936. XXII A5, amp. 2837, EK-VALPO I, KA.

eivät kuitenkaan kyenneet näkemään kansanrintamahankkeen koko luonnetta, vaan näkivät sen hyvin kapeasta näkökulmasta. Kansanrintamassa oli kyse fasisminvastaisten voimien yhdistämisestä. Kommunistit olivat luopuneet vallankumouspyrkimyksistä uhkaavan fasismin edestä. Tämän osoittaa Georgi Dimitrovin lause: nyt ei valita proletariaatin diktatuurin tai porvarillisen demokratian välillä, vaan porvarillisen demokratian ja fasismin välillä.

Erkki Valan mukaan muistio liittyi Kivimäen hallituksen yritykseen suitsia ei-poliittisten järjestöjen toimintaa. Useat kansalaisjärjestöt olivat haastaneet hallitusta saaden aikaan jopa merkittäviä kansanliikkeitä, kuten adressin kuolemanrangaistusta vastaan. Valan mukaan juuri adressi oli hermostuttanut valtiiovallan pahoin ja sai hallituksen turvautumaan poikkeuslakeihin kansalaisoikeuksia puolustavia järjestöjä vastaan. Ihmisoikeuksien Liiton toimintaa oli vaikeutettu monin tavoin, ilmeisesti aivan korkeimmasta poliittisesta eliitistä käsin. Valan näkemys oli, että hallitus pyysi EK:lta muistiota nimenomaan voidakseen perustella kantaansa poikkeuslain käyttämisestä Ihmisoikeuksien Liittoa vastaan. Erityisesti poliittista keskustaa edustavat kansanedustajat olivat saaneet tarpeekseen ”*kansalaisten dekriminallisoinnista*”, mikä johti hallituksen kaatumiseen. Tämä oli tulenkantajille tärkeä merkki kansanvaltaisen ajatustavan noususta ja oikeistolaisen hegemonian purkautumisesta.³⁶¹

6. Auringonlasku – liikkeen loppu

6.1. Poliittisia erimielisyyksiä

Kahdelle vuosikymmenelle jakautunut tulenkantajuuden aika voidaan katsoa päättyneeksi talvisotaan. Sodan syttyminen oli Hanne Koiviston mukaan vasemmistoradikaaleille järkytys³⁶². Radikaali vasemmisto ajautuikin sisäisiin ristiriitoihin 30-luvun lopulla. Esimerkiksi ASS:n sisällä esiintyi erimielisyyksiä suhteessa sosialismiin ja luokkataisteluun sekä sosiaalidemokraattiseen puolueeseen, mikä vaikutti myös tulenkantajien sisällä. Kuuluihan tulenkantajiin useita ASS:n johtavia jäseniä. Tulenkantajiin kuulunut Viljo Kajava

³⁶¹ Tulenkantajan muistelmat, 140-141. Kansio 7, ErVA, SKS KiA.

³⁶² Koivisto 1999, 319.

aiheutti shokin sanoutumalla irti 30-luvun radikalismistaan.³⁶³ Raoul Palmgren kuvaa romaanissaan tunnelmia vasemmistolaisten ristiriitaisuuksista: ”Ajassa tuntui olevan jotain tuhonuhkaista, epätoivoista ja mieletöntä.”³⁶⁴ *Tulenkantajat* – lehti lakkautettiin vähän ennen talvisotaa. Tulenkantajien oli muiden mukana sopeuduttava uuteen tilanteeseen. Osa tulenkantajista osallistui sotaan, mutta osa jättäytyi syrjään.

30-luvun loppupuolen merkittävin sisäpoliittinen tapahtuma oli valitsijamiesmenettelyllä käydyt presidentinvaalit vuoden 1937 alussa. Vuosia 1938 ja 1939 leimasi Euroopan kriisiytyminen ja suursodan uhka. Raoul Palmgren luonnehtii romaanissaan presidentinvaaleja tärkeimmäksi sisäpoliittiseksi ratkaisuksi vuoden 1931 presidentinvaalien jälkeen. Vaalitulos nähtiin ratkaisevan tärkeäksi tulevaisuuden kannalta. Pääehdokkaiksi katsottiin P.E. Svinhufvud ja K.J. Ståhlberg. ”Edellisen uudelleenvalinta merkitsi Lapuan jälkeisen poikkeustilapolitiikan jatkumista yhä uusina muunnelmina ... jälkimmäisen paluu, ja vain se varmuudella, taantumuskauden päättymistä ja siirtymistä demokraattisten voimien hallitusyhteistyön tielle”, pohtii Palmgrenin romaanin päähenkilö.³⁶⁵ Svinhufvudin takana oli koko oikeisto IKL:ää myöten, joten vaaleista muodostui kahden vastakkaisen koalition kamppailu. Vasemmistolaisten rivit rakoilivat, sillä kansanvaltaisiksi luettuja ehdokkaita oli kaksi: K.J. Ståhlberg ja Väinö Tanner. Lisäksi neljäntenä ehdokkaana oli maalaisliittolainen Kyösti Kallio. *Tulenkantajat* ja Erkki Vala tukivat voimakkaasti kansanvallan ja vapaamielisyyden puolestapuhuja Ståhlbergia.³⁶⁶

Valitsijamiesvaalien tulos (Svinhufvud 106 valitsijamiestä, Tanner 95, Kallio 56 ja Ståhlberg 43) aiheutti ristiriitaisia tunteita tulenkantajissa. Erkki Vala piti Ståhlbergin vaaliliiton saamaa äänimäärää olosuhteisiin nähden hyvänä ja osoituksena kansanvaltaisuuden selvästä yliotteesta oikeistolaisuudesta kansan parissa, mutta piti kuitenkin tulosta kokonaisuudessaan pettymyksenä. Palmgren piti tulosta demokraattisten voimien selvänä vaalitappiona. Presidentinvaalien ensimmäisellä kierroksella Palmgren vaatikin voimakkaasti vasemmistoa siirtymään Ståhlbergin taakse, mikä sitten tapahtui. Ståhlberg sai 150 ääntä ja jäi vain yhden äänen päähän suorasta valinnasta. Toisella kierroksella presidentiksi valittiin lopulta Kyösti Kallio 179 äänellä sosiaalidemokraattien äänestäessä häntä. Kallion valinta oli ”*epävarman pahan valinta varmaa paha vastaan*”. Palmgren tulkitsikin tuloksen demokratian voitoksi

³⁶³ Kalemaa 1984, 108-109.

³⁶⁴ Palomeri 1953, 463.

³⁶⁵ Palomeri 1953, 414.

³⁶⁶ Palomeri 1953, 414; *Tulenkantajat* 2.1., 9.1. ja 15.1.1937.

kuuluttaen: ”*Fasismien varustusten päätorni on nyt vallattu, uusi aikakausi voi alkaa!*” Erkki Vala puolestaan julisti kansanvallan voittoa ja ”vihan aikakauden” päätöstä. Vaalien tärkein tulos olikin oikeiston vaalitappio.³⁶⁷

Vaalien jälkeen vasemmiston piirissä ristiriidat kärjistyivät ja johtivat puoluepuhdistuksiin sosiaalidemokraattisessa puolueessa. Puoluejohto esitti vasemmistosiivelle uhkavaatimuksen, jonka mukaan puolueesta erotetaan kaikki, jotka eivät pysy yhteisten näkökantojen takana. Taustalla oli pettymys presidentinvaalien tulokseen. *Tulenkantajat* rinnastettiin puolueen julkilausumassa yhteen *Soihdun* ja *Kirjallisuuslehden* kanssa, ja niitä syytettiin puoluetta hajottavasta kirjoittelusta. Erkki Vala oli ollut puolueen jäsen vuodesta 1932 saakka, muttei ollut osallistunut puolueen toimintaan millään tavalla. Vala oli kaiken aikaa korostanut *Tulenkantajien* olevan täysin riippumaton lehti niin puolueen päälinjasta kuin vasemmisto-oppositiostakin ja piti vaatimuksia irrationaalisina. Varsinainen oppositio oli ASS, johon osa tulenkantajista kuului. Puoluejohto erotti lopulta kaikki ”vaarallisiksi” kokemansa henkilöt (Erkki Vala, Raoul Palmgren, Mauri Ryömä), sekä ASS:n, ja antoi varoituksen tulenkantajiin kuuluville Cay Sundströmille ja Kaisu-Mirjami Rydbergille. Samalla puoluejohto asetti *Tulenkantajat*, *Soihdun* ja *Kirjallisuuslehden* puolueen boikottiin varoittaen jäseniään olemasta missään tekemisissä julkaisujen kanssa. Puhdistusten aiheuttama yleinen kohu valtakunnan lehdistössä tuntui Palmgrenin mukaan miltei vasemmisto-opposition voitolta, mutta tosiasiasa se entisestään syvensi vasemmistoradikaalien yhtenäisyyden alkanutta murtumista.³⁶⁸ Erityisesti puolueeseen jääneet tulenkantajat ottivat etäisyyttä liikkeeseen. Palmgren kuvaa romaanissaan, miten hän tunsu tehneensä oikein ja seisseensä periaatteidensa takana: ”*Se on lopultakin tärkeämpää kuin jokin erottaminen!*”³⁶⁹

Poliittiset erimielisyydet hajottivat vasemmistoa jakaen heidät useisiin eri leireihin. Erityisesti Jarno Pennasen johtama *Kirjallisuuslehti* ja ASS:n *Soihdu* ajautuivat erilleen toisistaan ja myöhemmin sisäiseen kriisiin. Erimielisyyksien keskiössä oli toisaalta suhtautuminen Suomen sisäpolitiikkaan mutta myös suhtautumisessa Euroopan kokonaistilanteeseen. *Tulenkantajat* säilytti oman linjansa Erkki Valan johtamana ja siitä muodostuikin vasemmistoradikaalien julkaisuista kestävin ja kriittisyydessään merkittävin. Ristiriitojen hajottaessa koko vasemmistoa tulenkantajien yhteistyö tiivistyi. Tästä on osoituksena

³⁶⁷ Palomeri 1953, 415-416; Pääkirjoitus. Tulenkantajat 22.8.1937.

³⁶⁸ Erkki Valan kirjoitus ”Joulu on siis jälleen tullut”. KL 25480, kansio 5, ErVA, SKS KiA; Palomeri 1953, 417-424; Tulenkantajat 13.3.1937; Rinne 2006, 34-35.

³⁶⁹ Palomeri 1953, 424.

tulenkantajien sisäisen opposition johtajan, Palmgrenin, keskittyminen loppuaikoina ainoastaan *Tulenkantajien* toimittamiseen. Aiemmin merkittävä toiminta ASS:ssa ja sen julkaisussa *Soihdussa* loppui lähes kokonaan.

6.2. Viimeinen ihmisoikeustaistelu

Viimeisenä vuotenaan tulenkantajat kävivät vielä viimeisen taistelun sananvapauden ja ihmisoikeuksien puolesta. Taustalla oli hallituksen aie säätää tasavallan suojelulaki, jonka avulla haluttiin rajoittaa sananvapautta ja ihmisoikeuksia uhkaavan sodan vuoksi. Suojelulaki säädettiin lopulta lokakuussa 1939 ja sillä rajoitettiin huomattavalla tavalla kansalaisten vapauksia ja oikeuksia. Sillä rajoitettiin myös sananvapautta, minkä turvin *Tulenkantajatkin* lopulta lakkautettiin. Sananvapaus oli tulenkantajien keskeisimpiä arvoja, minkä vuoksi hallituksen aikeet herättivät voimakasta vastarintaa. Erityisesti Erkki Vala aktivoitui kritisoimaan hallituksen suunnitelmia *Tulenkantajissa*. Kritiikki herätti voimakasta keskustelua aina eduskuntaa myöten. Muun muassa sisäasiainministeri Urho Kekkonen piti lehteä yhteiskuntarauhalle vaarallisena suojelulakia koskevan kirjoittelun vuoksi. Valan mukaan hän rinnasti tulenkantajat IKL:een, jonka hän oli yrittänyt lakkauttaa yhteiskunnalle vaarallisena järjestönä.³⁷⁰

Tasavallan suojelulakia alettiin valmistella jo vuoden 1938 aikana. Jukka Kekkonen mukaan hallitus katsoi tarvitsevänsä puolueettomuuden säilyttämiseksi riittävät erikoisvaltuudet estämään toimia, jotka voisivat olla todellisena tai näennäisenä syynä Suomen puolueettomuuden rikkomiseen tai saattamiseen epäilyksen alaiseksi. Lain perusteella voitiin lakkauttaa vallitsevan mielipiteen vastaiset julkaisut ja laittaa turvasäilöön maanpuolustusta vahingoittavaa tai valtakunnan suhteita muihin valtioihin huonontavaa toimintaa.³⁷¹ Laki perustui valtion itsesuojelutarpeeseen sisäisiä vihollisia vastaan. Mahdollisen sodan varalta oli alettu valmistautumaan jo paljon aiemmin 30-luvun aikana. Vuosikymmenen loppupuolella äärioikeisto joutui viranomaisen tarkemman valvonnan alaiseksi ja Kekkonen mukaan IKL:n lakkautusyritys vuonna 1938 olikin ajan ehdottomasti merkittävin poliittissävyyinen oikeudenkäynti³⁷². Lakkauttamista perusteltiin sillä, että IKL oli kielletyn Lapuan liikkeen

³⁷⁰ Erkki Valan pakina ”Sisäasiainministeri Kekkonen”. *Tulenkantajat* 9.6.1939.

³⁷¹ Kekkonen 1999, 89-90.

³⁷² Kekkonen 1999, 83.

toiminnan jatkaja. Yritys kuitenkin kumottiin Helsingin raastuvanoikeudessa ja liike lakkautettiin vasta jatkosodan jälkeen.

Tulenkantajien kanta suojelulakiin oli tuomitseva. Lakia vastusti myös äärioikeisto, uhkasihan se heidänkin toimintamahdollisuuksiaan. Tulenkantajien näkökulmasta oikeistolaiset pelasivat vain poliittista peliä, ilman todellista pelkoa omasta asemastaan. Vaikkakin myöhemmin sodan uhkan kasvaessa *Tulenkantajat* suhtautuivat suojelulakiin ymmärtäväisemmin, pitivät he alusta lähtien lakiehdotusta uhkana nimenomaan demokraattisille piireille. Lain pelättiin kohdistuvan äärioikeiston sijaan vasemmistoon: ”*Sen turvin ei fasismia kitketä, vaan se suuntautuu demokratian puolestapuhujiin.*”³⁷³ Tulenkantajien mukaan laki antaisi niin suuret valtuudet hallitukselle, että ”*se voisi tehdä mitä haluaa.*” He katsoivat tulevaisuuteen nähden mahdollisen oikeistohallituksen saavan valmiit toimintavapaudet sananvapauden ja kaiken arvostelun tukahduttamiseksi. Muisto natsien valtaannousun tapahtumista oli vahvana mielessä. Erkki Vala arvioi, että ”*suojelulaki ei tekisi paljoakaan haittaa kotinatseille, mutta se tulisi estämään järkevän ja asiallisen arvostelun. Tavallisilta demokraattisilta kansalaisilta se tulisi viemään pois oikeudet melko tyystin.*”³⁷⁴ Taustalla oli vahva epäluulo Suomen poliittisten ja oikeudellisten instituutioiden riippumattomuudesta. Oikeistolainen hegemonia ei punamultahallituksen aikana tuntunut päästävän otettaan yhteiskunnasta. Lain käytännön soveltaminen tuki tulenkantajien käsitystä, sillä sitä ei sovellettu IKL:een, joka edusti äärioikeistoa puhtaimmillaan.

Tulenkantajat yhdistivät valmistelussa olevan lain 30-luvun lapualaisperinteeseen: ”*Me olemme monesti huomauttaneet, ettemme ole vielääkään päässeet lapualaisaikojen lainsäädännöllisestä perinteestä.*”³⁷⁵ Lapuan liikkeen jälkeen säädetyt erityisesti vasemmistoon kohdistuneet poikkeuslait olivat jääneet osittain voimaan ja Jukka Kekkonen mukaan tasavallan suojelulakikin oli suunnattu ennen kaikkea äärivasemmistolaista kiihotustoimintaa vastaan³⁷⁶. Näin se asettui selkeään jatkumoon 30-luvulla tehtyjen säädösten kanssa. Suojelulain valmistelu yhdessä yleisen ilmapiirin koventumisen kanssa ilmeni tulenkantajille taantumisenä. Tulenkantajien arvio olikin, että ”*kansanvaltainen kehitys ei ole ainoastaan pysähtynyt vaan kuljetaan taaksepäin, kivimäkeläisyyttä kohti.*”³⁷⁷

³⁷³ Pääkirjoitus. Tulenkantajat 21.4.1939.

³⁷⁴ Erkki Valan pakina ”Suojaamisesta”. Tulenkantajat 21.4.1939.

³⁷⁵ Pääkirjoitus. Tulenkantajat 5.5.1939.

³⁷⁶ Kekkonen 1999, 90.

³⁷⁷ Pääkirjoitus. Tulenkantajat 26.5.1939.

Tulenkantajien suhtautuminen suojelulakiin muuttui sodan uhkan kasvaessa. Pääkirjoituksessaan *Tulenkantajat* –lehti piti ymmärrettävänä, että joitain rajoituksia pitää poikkeusaikana tehdä. Suurin vastustus kohdistui siihen, että laista aiottiin tehdä pysyvä. ”Pysyviksi tarkoitetut lait supistavat kansalaisoikeuksia merkittävästi ja antavat myöhemmille hallituksille mahdollisuuden mihin tahansa.”³⁷⁸ Tulenkantajat toivoivat, että lain avulla puututtaisiin äärioikeistolaisten toimintaan, mutta siihen he joutuivat pettymään. Se kohdistui ennen kaikkea vasemmistoa vastaan. Suojelulaki säädettiin lopulta vuoden 1942 loppuun saakka ja sitä jatkettiin myöhemmin useaan kertaan, mutta pysyvää lakia ei säädetty³⁷⁹.

Taistelu suojelulakia vastaan käytiin pääasiassa *Tulenkantajat* –lehden välityksellä ja se oli viimeinen tulenkantajien käymä kamppailu humanististen arvojen puolesta. Suojelulain vastustuksessa päähuoli oli sananvapauden rajoittaminen. Se oli arvo, jonka puolesta he olivat läpi 30-luvun käyneet ”sotaa”. *Tulenkantajat* arvioi sananvapauden merkitystä vertaamalla Suomen tilannetta jo sotaa käyvän Iso-Britannian tilanteeseen. Lehden mukaan Iso-Britannian sananvapaudella oli poikkeustilan aikana ”lähes yhtä suuri liikkumisvapaus” kuin aiemmin. Se oli osoituksena demokraattisen ajatustavan syvyydestä. ”Myönnämme, että arvostelua on hillittävä, mutta sitä ei saa kokonaan lopettaa, kun siihen on aihetta.” Suojelulakiin kuului asetus, jonka mukaan hallitus voi toistaiseksi kieltää sanomalehden julkaisun. Se koettiin epämääräisyydessään kansalaisvapauksia vaarallisesti rajoittavana, koska vapaa tiedonkulku nähtiin demokratian perustana. ”Miten pitkälle aiotaan poikkeusajan varjolla kulkea demokratian perustusten horjuttamisessa?”³⁸⁰

Suojelulaki koitui lopulta tulenkantajien kohtaloksi. Sen varjolla liikkeen tärkein taisteluväline *Tulenkantajat* –lehti lakkautettiin. Viimeisessä numerossa marraskuun 24. päivänä 1939 lehti valmistautui jo seuraavan vuoden toimintaan. Lehti tunnusti ajan vaikeudet yhteiskuntakriittisen kulttuurilehden julkaisemisessa poikkeuksellisen kireänä aikakautena, mutta uskoi vilpittömästi lehden tarpeellisuuteen humanististen arvojen puolestapuhujana. Usko sanoman tärkeyteen loi luottamusta lehden tulevaisuudelle, mutta sitä tulevaisuutta ei lopulta kuitenkaan ollut.³⁸¹ Sotien aikana tulenkantajat kävivät keskusteluja mahdollisuudesta lehden uudelleen virittämisestä mikä ilmenee esimerkiksi Katri Valan kirjeistä. Hän näki sen

³⁷⁸ Kirjoitus ”Ei enää poikkeuslakeja”. *Tulenkantajat* 20.1.1939.

³⁷⁹ Kekkonen 1999, 90.

³⁸⁰ Pääkirjoitus. *Tulenkantajat* 10.11.1939.

³⁸¹ *Tulenkantajat* 24.11.1939.

kuitenkin mahdottomana ajatuksena ollen itse voimaton edes vakavasti pohtimaan sitä.³⁸²

6.3. Tiet eroavat

Tulenkantajain Seuran toiminta jatkui vuoteen 1939 saakka, tosin huomattavasti vähäisemmällä aktiivisuudella. Vuosikertomuksista löytyy vielä kertomus vuodelta 1938, mutta seuraavasta vuodesta ei ole minkäänlaisia merkintöjä edes pöytäkirjoissa. Vuoden 1938 kertomuksessa seuran toiminnan hiipumista selitetään jäsenten aktiivisuudella monissa eri alojen järjestöissä ja julkaisuissa. Vaikka on havaittavissa, että liike oli tuossa vaiheessa menettänyt yhtenäisyytensä ja jäsenet hajautuneet omille teilleen, yhteiset kokoontumiset kuitenkin kertovat yhteyden säilyneen. Tulenkantajat kokivatkin, että he levittivät seuran tavoitteita parhaiten sulautumalla eri kulttuuripiirien toimintoihin. He näkivät, että seura on ”*kyennyt hengittämään itseensä hiljaista elinvoimaa ja toivottavasti kykenee sen säilyttämään siksi kunnes sitä taas tarvitaan.*”³⁸³ Tosiasiassa seura oli kuitenkin enää varjo aiemmasta toiminnan keskittyessä viimeisinä vuosina *Tulenkantajat* -lehden ympärille. Tulenkantajuuden periaatteet ja fasisminvastainen asenne säilyivät elinvoimaisena, mistä kertoo tulenkantajien toiminta jatkosodan aikana ja myöhemmin.

Tulenkantajien merkittävin toimintamuoto viimeisinä vuosina oli *Tulenkantajat* -lehden toimittaminen. Ryhmää hajottaneen kriisin jälkeen vasemmisto-oppositio oli palannut lehden avustajiksi ja esimerkiksi Raoul Palmgren kirjoitti lehteen vuoden 1939 aikana vielä 30 kirjoitusta. Lehti säilyi loppuun saakka voimakkaasti kantaa ottavana ja aktiivisena kulttuurilehtenä, jonka kirjoituksia seurattiin tarkkaan eri tahoilla. Fasismi säilyi tärkeimpänä ”taisteluobjektina” keinojen pysyessä sivistystyössä ja vallitsevien olojen kritiikissä. Tulenkantajat kokivatkin olevansa merkittäviä yhteiskunnallisia kriitikkoja: ”*Se seikka, että oikeistolehdistö heti Tulenkantajain ensimmäisen numeron ilmestyttyä aloitti ankaran taistelun Tulenkantajia vastaan osoittaa, miten tarpeellinen tämä lehti on.*”³⁸⁴ Tulenkantajia vastaan käyty ”ankara taistelu” jatkui lehden lakkauttamiseen saakka ja sitä käytiin lehdistön lisäksi myös oikeussaleissa ja eduskunnassa.

³⁸² Katri Valan kirje Armas Heikelille 27.5.1943. Kirjekokoelma 355:59:40, KVA, SKS KiA.

³⁸³ Tulenkantajain Seuran vuosikertomus toimintakaudelta 1938-1939. Kansio Kertomuksia, TuSA, TA.

³⁸⁴ Erkki Valan pakina ”Hajamietteitä”. *Tulenkantajat* 20.1.1939.

Saksa miehitti Tshekkoslovakian vuoden 1939 alussa. Erityisesti länsimaiden taipuminen Saksan vaatimusten edessä ja miehityksen hyväksyminen aiheutti pettymyksen. *Tulenkantajat* piti sitä osoituksena fasisminmyönteisten piirien suuresta vaikutusvallasta kaikkialla Euroopassa. Lehti katsoi, että fasismille myötämieliset ihmiset ovat pienien maiden itsenäisyyden pahin uhka: ”*Äskeiset Keski-Euroopan tapaukset siis opettavat, että kansanvallan puolustajat ovat maan vapauden ja itsenäisyyden turva, kun taas oikeistolais-fasistiset ryhmät ovat valmiita luovuttamaan maansa fasistisille hyökkäyksille.*”³⁸⁵ Suomen tilannetta lehti arvioi huolestuttavaksi. IKL jatkoi toimintaansa lakkautusyrityksistä huolimatta, ja lehden mukaan sen ”*kannattajia on tärkeissä asemissa ja se julkeasti ajaa fasistimaiden asiaa oman maan eduista välittämättä. Muussakin oikeistossa on väkeä, joka on tässä suhteessa aivan samalla tasolla.*” Tulenkantajat vaativat viranomaisia puuttumaan IKL:n ja muiden äärioikeistolaisten toimintaan nopeasti, sillä ”*nämä fasistiset ja fasismille myötämieliset maanpetokselliset piirit ovat hyvin suurena vaarana maan itsenäisyydelle.*” Tulenkantajien pettymykseksi viranomaiset näyttivät olevan haluttomia puuttumaan äärioikeistolaisten toimintaan ja poliittisissa puolueissa näytti myötämielisyys Saksaa kohden kasvavan. Punamultahallitus ei täyttänyt siihen ladattuja odotuksia. ”*Aikooko hallitus siirtyä yhä oikealle*”, kysyi *Tulenkantajat*³⁸⁶. Vapaamielisiä ja liberaaleja erotettiin puolueista ja sosiaalidemokraattisessa puolueessa alkoivat Valan sanoin ”kommunistivainot”. Valan johtopäätöksenä oli, että natsien vaikutusvalta Suomessa oli kasvanut huolestuttavasti³⁸⁷.

Maailmansodan syttyminen tuli järkytyksenä Erkki Valalle, joka uskoi pitkään kansainväliseen yhteistyöhön ja sodan välttämisen mahdollisuuteen. Vielä kesällä 1939 hän kirjoitti, että ”*kansainväliset väkivaltaa vastustavat voimat tulevat heräämään ja palauttamaan oikeusjärjestyksen arvovallan ja sen mukaiset turvallisuustakuut*”³⁸⁸. Sodan puhkeaminen, joka kaikessa uhkaavuudessaan oli kuitenkin tuntunut mahdottomalta, osoitti heidän fasisminvastaisen taistelunsa oikeutuksen: ”*Nyt alkanut sota on osoittanut niiden olevan oikeassa, jotka ovat sanoneet fasismin levenemisen seurauksena olevan sodan ja hävityksen. Muutahan tuo pimeä väkivaltaliike ei ole voinut synnyttää.*”³⁸⁹ Tulenkantajat kokivat ennustustensa ja varoitustensa tulleen ohitetuiksi, mutta käyneen silti toteen. Sodan syttyminen osoitti sen, että nationalismista voimansa ammentanut antihumanistinen

³⁸⁵ Pääkirjoitus. *Tulenkantajat* 24.3.1939.

³⁸⁶ Pääkirjoitus. *Tulenkantajat* 7.4.1939.

³⁸⁷ Erkki Valan pakina ”Juhlat pilven alla”. *Tulenkantajat* 7.4.1939.

³⁸⁸ Pääkirjoitus. *Tulenkantajat* 23.6.1939.

³⁸⁹ Pääkirjoitus. *Tulenkantajat* 8.9.1939.

ajattelutapa ja ihmisten valtiollistamisideologia johtivat väistämättä täydellisen epähumaaniin maailmaan. Erkki Vala käsitteli pakinassaan teemaa näin:

”Nyt ovat siis Suomenkin ”reaalipoliitikot” saavuttaneet sen ihannetilän, johon he ovat pyrkineet: ei ole enää kansainliittoa, ei rauhanrintamaa, ei kansainvälistä oikeusjärjestystä, ei ”puolustuksen kannalta vaarallisia” kauppasopimuksia eikä muita ”idealisticista pilvilinnoja”. ... Sokeus on ollut suuri Suomen porvariston keskuudessa. Mutta ovatko silmät avautuneet? Eivätpä suinkaan. Oikeistolaiset, joitten kurja politiikka on johtanut täydelliseen umpikujaan, eivät edes häpeä erehdyksiään. Entistä sisäpolitiikkaa aiotaan jatkaa ja ahdistella niitä, jotka ovat olleet oikeassa ja varoittaneet typeryyden seurauksista.”³⁹⁰

Vala näki yhteiskunnallisen tilanteen olevan typerien ratkaisujen ja valintojen seurausta. Tulenkantajat näkivät aikanaan humanistisen kritiikin lupauksen: mikään yhteiskunta ei voi kehittyä kestävästi ilman vapaata kritiikkiä. Tulenkantajien kritiikki pyrittiin vaientamaan ja ohittamaan ”idealisticina pilvilinnoina” ja kärjistävässä tilanteessa siitä haluttiin kokonaan eroon.

Vaikka tulenkantajien toiminta oli viimeisinä vuosina passivoitunut, piti yhteinen lehti ja fasisminvastaisuus heidät kuitenkin koossa vielä talvisotaan saakka. Raoul Palmgren kuvaa romaanissaan vasemmistoradikaalien yhteenkuuluvuuden tunnetta erimielisyyksien keskellä:

*”Miten he tämän vuosikymmenen aikana olivatkin jakautuneet ryhmiin ja rintamiin, taistelleet milloin milläkin linjoilla vastakkain, mikään ei ollut silti voinut hävittää sitä salaperäistä yhteenkuuluvaisuutta, jonka yhteiset kokemukset ja ennen kaikkea syvä henkinen sukulaisuus olivat heidän välilleen luoneet. ... kaikkien muiden siteiden katkeillessa, kaikkien muiden uskojen ja luottamusten järkkyyessä yksi sentään tuntui kestävän: tämä ystävyyspiiri ja sen sisäinen yhteenkuuluvaisuuden tunne!”*³⁹¹

Fasismien vastustamisen oli tärkeimpiä yhteenkuuluvuuden tunteen perustoja. Palmgrenin mukaan fasismien nousu oli ollut vasemmistoradikaalien aatteellisena, poliittisena ja sosiaalisena herättäjänä, ja koko vuosikymmenen he olivat olleet taistelussa fasismia vastaan. He näkivät kehityksen johtavan vääjäämättä ”lopputaisteluun”, jossa kommunismin, sosialismin ja liberalismien yhteenliittymä kohtaa fasismien.³⁹² Vaikka epävarmuus ja levottomuus aiheuttivat sekasortoa vasemmistossa, tulenkantajia se tiivistä kapinan muuttuessa kuitenkin rauhallisemmaksi ja analyttisemmäksi.

Katri Vala pyrki elämään huomiota herättämätöntä elämää tulenkantajuuden viimeisinä vuosina. Kerttu Saarenheimon mukaan Valan sairaus ja muut vastoinkäymiset olivat tukahduttaneet luomiskyvyn. Hän kuitenkin hoiti lokakuusta 1938 lähtien *Tulenkantajissa* ilmestynyttä kirjallista liitettä, jossa erityisesti käännöstyöt ja kirja-arvostelut olivat Valan vastuulla. Hän osallistui myös *Nordeuropa*-nimisen yhteispohjoismaisen lehden Suomen-

³⁹⁰ Erkki Valan pakina ”Reaalipoliitikkojen saavutukset”. Tulenkantajat 22.9.1939.

³⁹¹ Palomeri 1953, 463-464.

³⁹² Palomeri 1953, 469.

toimikuntaan pitäen näin yhteyttä kansainvälisiin verkostoihin. Fasisminvastaisen taistelun jatkumisesta on osoituksena osallistuminen pohjoismaiseen fasisminvastaiseen rauhanliikkeeseen.³⁹³ Vala kuoli sairauden heikentämänä vain 43-vuotiaana vuonna 1944. Hänen humanistinen taistelunsa on kuitenkin jäänyt elämään, mistä on osoituksena hänen lyriikkansa. Ne ovat saavuttaneet laajaa arvostusta Valan ollessa yksi käännettyimpiä suomalaisia runoilijoita. Saarenheimon mukaan Katri Valan lyriikan ihmisyyden puolustus ja luonnon seuraaminen ovat osoittautuneet ajan kulutusta kestäviksi, vaikka Valalle lankesikin omana aikanaan Kassandran rooli³⁹⁴. Kassandran rooli voidaan hyvin ulottaa myös koko tulenkantajien liikkeeseen.

Raoul Palmgrenin näkyvä poliittinen toiminta laantui tulenkantajuuden viimeisinä vuosina. Koiviston mukaan hän kyllästyi vasemmisto-opposition ailahteluihin ja epävakaaseen elämäntilanteeseen. Koivisto viittaa tässä yleisemmin vasemmistolaisradikaaleihin. Samaan aikaan, kun vasemmistöälymystö alkoi hajaantua vuoden 1938 kuluessa, Palmgren joutui tammikuussa asepalvelukseen. Sitä ennen hän toimi *Soihdun* päätoimittajana. Armeijan jälkeen hän pyrki vakauttamaan elämäänsä toimien mm. tutkijana ja kirjastoapulaisena. Kirjoittaminen *Tulenkantajiin* ei kuitenkaan laantunut. Palmgren kirjoittaa romaanissaan, miten *Tulenkantajista* muodostui hänen varsinainen esiintymisfooruminsa. Aiempi poliittinen keskustelijan rooli oli muuttunut nyt tutkijan, kriitikon ja sivistystyöntekijän rooliksi, vaikka hän tunsikin palavaa halua osallistua poliittiseen keskusteluun. Talvisodassa Palmgren palveli kranaatinheitinmiehenä, mutta jatkosodassa hän kieltäytyi palveluksesta. Vuonna 1942 hänet pidätettiin yhdessä Arvo Turtiaisen kanssa syytettynä rintamakarkuruudesta ja maanpetoksellisesta toiminnasta. He istuivat vankilassa sodan päättymiseen asti.³⁹⁵

Erkki Vala jatkoi omien periaatteittensa mukaista aktiivista toimintaa sotien aikana. Hän osallistui muun muassa *Suomen sanomat* nimisen lehden julkaisemiseen. Hän muutti pian jatkosodan syttymisen jälkeen Ruotsiin ja jatkoi sieltä käsin fasismin vastaista taisteluaan. Vala jäi kiinni vakoilusta Iso-Britannian laskuun Ruotsissa vuonna 1942 ja sai vuoden vankeustuomion. Vala välitti englantilaisille tietoa saksalaisten joukkojen liikkeistä Suomessa ja suomalaisten mielialoista. Vankilatuomion Vala istui Ruotsissa ja jäi sinne sodan päättymiseen saakka. Valan ja Palmgrenin ohella monet muutkin tulenkantajista pidätettiin

³⁹³ Saarenheimo 1984, 275-276.

³⁹⁴ Kassandra oli kreikkalaisessa mytologiassa ennustajan lahjan saanut nainen, jonka oikeaan osunutta ennustusta Troijan sodasta ei uskottu. Saarenheimo 1984, 337.

³⁹⁵ Kalemaa 1984, 110-112; Koivisto 1999, 318-319; Palomeri 1953, 464.

jatkosodan aikana maanpetoksellisesta toiminnasta. Jatkosota koettiin hyökkäyssotana ja liittoutuminen Saksan kanssa liittymisenä fasistiseen rintamaan. Tulenkantajien toimintaa englantilaisten ja Neuvostoliiton hyväksi voidaan hyvin ymmärtää heidän poliittisten näkemyksiensä pohjalta. He uskoivat demokratian voittoon ja kokivat velvollisuudekseen tehdä osansa lopputuloksen saavuttamiseksi.³⁹⁶

7. Johtopäätökset

Tutkimuksessani olen selvittänyt tulenkantajien suhdetta fasismiin ja suomalaisessa yhteiskunnassa 1920-30 –luvulla vallinneeseen ideologiaan, jonka olen nimennyt kansalliseksi totalitarismiksi. Olen pyrkinyt selvittämään myös tulenkantajuuden yhteiskunnallista olemusta ja toimintaa. Yhteiskunnan keskeiset instituutiot ja sitä kautta julkinen valta olivat oikeistolaisten hallussa. Ajattelua ja julkilausumia pyrittiin kaikin tavoin kontrolloimaan ja ohjaamaan. Valtavirrasta poikkeavia mielipiteitä ei hyväksytty, vaan niiden julkilausuminen aiheutti monenlaisia ristiriitoja viranomaisten kanssa. Lähtökohtanani on ollut asettaa tulenkantajat yhteiskunnalliseen kontekstiin ja yleiseurooppalaiseen kehityskulkuun, jota G.H. von Wright kutsuu humanismin rappioksi. Tulenkantajat edustivat ajalleen epätyypillisesti vahvoja humanistisia arvoja ja elämäkatsomusta, mikä asetti heidät vastakkain kansallisia arvoja ja nationalismia korostavan yhteiskunnan kanssa. Heistä tuli kapinallisia, toisinajatteliijoita.

Ensimmäinen tulenkantajuus profiloitui vahvasti taiteen ja kulttuurin alueella. Tulenkantajat olivat modernismin edelläkävijöitä koetellessaan yhteiskunnan vallitsevia arvoja ja normeja. Samalla he asettuivat oppositioon vallitsevien kansalliselta pohjalta lähtevien kulttuuri- ja taidekäsitusten kanssa. 20-luvun lopulla yhteiskunnan radikalisoituminen ja fasismin nousu merkittäväksi eurooppalaiseksi ideologiaksi pakottivat tulenkantajat ottamaan kantaa vallitseviin poliittisiin ideologioihin. Aiemmin hyvin heterogeeninen tulenkantajien liike hajosi 20- ja 30-lukujen vaihteessa. Yhtenä merkittävimpänä tekijänä olivat poliittiset ja ideologiset ristiriidat. Toinen tulenkantajuus jatkoi ensimmäisen tulenkantajuuden periaatteita, mutta siitä muodostui selkeästi poliittisempi liike. Se pyrki yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen laajasti, mutta säilytti kuitenkin kulttuuriset päätehtävänsä. Tärkeimmäksi tavoitteeksi

---

³⁹⁶ EK:n raportit ja ilmoitukset sotien ajalta. Hmp. 3608, EK-VALPO I, KA.

muodostui fasismien torjuminen kulttuuri- ja sivistystyön kautta. Fasisminvastainen taistelu sai kuitenkin pian toisenlaisiakin muotoja, minkä vuoksi tulenkantajien liikkeestä muodostui myös aktiivinen kansalaisjärjestö. Tulenkantajain Seurasta tuli tärkeä toiminnan suunnittelun foorumi.

Tulenkantajuus ei ollut ainoa viiteryhmä, minkä kautta tulenkantajat identifioivat itsensä. He olivat osa yleiseurooppalaista vasemmistoradikaalien liikehdintää verkostoituen laajasti eri maiden samanhenkisten kanssa. He toimivat useissa järjestöissä ja julkaisuissa yhtä aikaa, mutta tulenkantajuus näyttäisi olleen heidän ryhmäidentiteeteistään tärkein. Se yhdisti eri tavalla ajattelevia ja eri vaikutuskanavia käyttäviä intellektuelleja yhteisten tavoitteiden taakse. Tulenkantajuus oli tietynlainen solmukohta kaikkien ryhmien keskellä. Esimerkiksi Kiila syntyi tulenkantajien keskuudesta, minkä vuoksi ryhmän muodostuminen edellytti tulenkantajuutta. Samoin ASS:n toiminta vilkastui merkittävästi tulenkantajuuden vaikutuksesta. Ideologisista ja käytännöllisistä syistä aiheutunut tulenkantajien kriisi osoittaa, että tulenkantajuuteen liittyi paljon myös ristiriitoja. Erkki Valalle tulenkantajuus oli kaiken toiminnan keskus, hän oli erityisesti 30-luvun tulenkantajien henkinen johtaja. Raoul Palmgrenille tulenkantajuus oli paljon ristiriitaisempaa, ja hän joutuikin pohtimaan erityisesti 30-luvun loppupuolella suhdettaan tulenkantajuuteen. Palmgrenin julkisen esiintymisen keskittyminen *Tulenkantajat* -lehden palstoille liikkeen loppuaikoina kertoo siitä, että tulenkantajuus osoittautui hänelle hyvin merkitykselliseksi. Tulenkantajuuden idea ja periaatteet olivat ristiriidoista huolimatta kaikille loppujen lopuksi yhteiset.

Totalitarismi edusti tulenkantajuuden alkuvaiheessa uutta mahdollisuuksia tuovaa yhteiskuntajärjestystä, joka olisi välivaihe ”täydellisen maailman” utopian toteutumiseen. Käsitys pohjautui vahvasti Olavi Paavolaisen ”uuden ajan ihmisen” ideaan. Tulenkantajien suhtautuminen muuttui kuitenkin nopeasti totalitarismin konkretisoituessa äärioikeistolaisuuden nousun kautta. Siitä tuli humanistisia arvoja, demokratiaa ja vapaata kulttuuria uhkaava ideologia. Tulenkantajat käsittivät totalitarismin idean laajassa mielessä: ajattelun katoamisena, inhimillisyyden hävittämisenä; ajattelutapojen, arvojen ja käytöksen tiedostamattomana omaksumisena. He näkivät sivistyksen ja tiedon levittämisen tärkeimmäksi ja tehokkaimmaksi keinoksi torjua totalitaariset ideologiat. Sivistystyötä tehtiin erityisesti *Tulenkantajat* -lehdessä, mutta myös keskustelutilaisuuksissa ja kokouksissa sekä toimimalla muissa kulttuuri- ja sivistysjärjestöissä sekä -julkaisuissa. Erityisesti kirjallisuuden levittäminen koettiin tärkeäksi, mistä osoituksena on oikeistolaisten piirien boikotoimien

teosten julkaiseminen ja arviointi.

Tulenkantajat määrittivät itsensä toisen tulenkantajuuden aikana hyvin vahvasti fasismin kautta. Se oli läsnä kaikkialla muodostaen selkeän realiteetin, joka tuli ottaa kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa huomioon. Akateeminen Karjala-Seura heimo-, suursuomi- ja aitosuomalaisuusaatteineen muistutti fasisista ideologiaa. Tulenkantajain Seura perustettiin nimenomaan AKS:n vastapainoksi. Lapuan liike koettiin yleisesti fasisien vallankaappausyritykseksi. Lapuan liikkeen jälkeen vuonna 1932 perustetusta Isänmaallisesta Kansanliikkeestä muodostui tulenkantajien näkökulmasta fasismin pesäpaikka. Siihen nähtiin vahvasti kytkeytyneen kaikki poliittista oikeistoa edustavat puolueet, järjestöt ja sanomalehdet. Vaikka fasismi ei Suomessa saanut samanlaista merkitystä kuin Keski-Euroopassa, vaikutti sen ideologia kaikkeen julkiseen toimintaan. Konkreettisella tasolla fasismi näyttäytyi Etsivän keskuspoliisin, oikeuslaitoksen ja oikeistolaisen lehdistön kautta. Jatkuva urkinta, toistuvan painokanteet ja julkinen leimaaminen pitivät fasisin ideologian tosiasiana tulenkantajien reaali maailmassa.

Samalla kun fasismi muodosti tulenkantajille uhkakuvan, se auttoi heitä selkeyttämään ja jäsentämään omaa humanistista maailmankatsomustaan luomalla pelottavan kontrastin heidän omalle ajattelulleen. Ideologisessa mielessä fasismi edusti kaikkea sitä pahaa, jota tulenkantajien maailmankatsomus pelkäsi. Heterogeenisessä yhteisössä oli jatkuvasti aatteellisia ja poliittisia ristiriitoja, mutta fasisminvastaisuus ja humanististen arvojen puolustus piti joukon yhdessä ja loi vahvan yhteenkuuluvuuden tunteen. Tulenkantajat olivat verkostoituneet kansainvälisesti poikkeuksellisen laajasti. Erityisesti Erkki Valan kontaktit muihin pohjoismaihin, Englantiin, Ranskaan, Tshekkoslovakiaan ja muualle länsimaihin kytkivät heidät osaksi laajempaa eurooppalaista fasisminvastaista liikehdintää. Tulenkantajilla olikin hyvät tiedot fasisin maiden ja muun Euroopan tapahtumista. He seurasivat tarkkaan saksalaisten kulttuurivaikuttajien, erityisesti kirjailijoiden kohtaloita. Suomessa on usein perusteltu fasisminmyönteisyyttä tiedon puutteella, mutta tulenkantajien kautta voi todeta, että tietoa oli, mutta sen kulku pyrittiin tukahduttamaan.

Tulenkantajille fasismi oli keskieuropalaista fasismia. Italia ja Saksa olivat fasismin ydinalueita. Ensi vaiheessa, 20-luvulla, se käsitettiin Italian tapahtumien valossa. Lapuan liikkeen myötä fasismin uhka konkretisoitui ja Suomessakin saatiin viitteitä millaista äärimmäinen fasismi voisi olla. 30-luvulla fasismistä tuli yhtä kuin Hitlerin

kansallissosialismi eli natsismi. Tämän jälkeen fasismia ei nähty ainoastaan maan sisältä kumpuavana uhkana vaan nyt se uhkasi myös maan rajojen ulkopuolelta. Tulenkantajat kokivat, että fasistisen yhteiskunnan toteutuminen olisi rajoittanut kansalaisvapauksia ja oikeuksia ja luonut lisää velvollisuuksia oikeuksien kustannuksella. Se olisi poistanut parlamentarismin ja kansanvaltaisen demokratian ja tuonut väkivaltaisen militarismen ja kiihkoisänmaallisuuden arkiseen todellisuuteen. Fasismi oli poliittinen vaaratekijä, mutta se oli myös, ja tulenkantajille ennen kaikkea, kulttuurivaara ja humanismin rappion äärimmäinen ilmentymä. Demokraattisen yhteiskunnan perusedellytyksiin kuuluva vapaa ja luova kulttuuri oli vaarassa joutua tukahdutetuksi.

Tulenkantajien fasisminvastaista taistelua voidaan kuvata G.H. von Wrightin taistelevaksi humanismiksi. Sen ytimessä oli ihmisyyden puolustus aikana, jolloin totalitaariset ideologiat pyrkivät alistamaan ihmisen järjestelmän osaksi. Tulenkantajat pyrkivät paljastamaan ihmisyyttä alistavan todellisuuden totalitarististen ideologioiden taustalta ja palauttamaan kunnioituksen ihmisarvoa kohtaan. Ihmisoikeudet, sananvapaus, uskonnonvapaus, pasifismi ja kansanvaltainen demokratia olivat arvoja, jotka määrittivät tulenkantajien julkisen toiminnan luonnetta. Tulenkantajat olivat edellä omaa aikaansa, sillä heidän humanistiset arvonsa ovat nykyaikaisen demokratian peruseriaatteita (tosin eri asia on, miten ne toteutuvat). Omana aikanaan he olivat marginaalisessa asemassa julkisessa keskustelussa, mutta sitäkin äänekkäämpiä. Tulenkantajat uskoivat sivistyksen voimaan. Fasismi edusti sivistyksen rappiota, minkä vuoksi tärkeimmäksi keinoksi fasismen torjumisessa nousi sivistystyö. Tulenkantajien missiona oli kansalaisten sivistämisen kautta havahduttaa heidät fasismen tuhoavuudesta. *Tulenkantajat* –lehti osoittautuikin menestyksekkääksi ja kestäväksi julkaisuksi, joka herätti kritiikillään laajaa keskustelua yhteiskunnan eri tasoilla. Fasismia vastustavat ja humanistisia arvoja puolustavat tahot joutuivat kuitenkin jatkuvan vaientamisyritysten kohteeksi. Samalla kun tulenkantajia pyrittiin sensuurin, painokanteiden ja julkisen leimaamisen avulla vaientamaan, heidät pyrittiin työntämään poliittisesti kohti äärivasemmistoa, mitä kautta heidän toimintansa olisi voitu lopettaa. Se onnistui vasta talvisodan kynnyksellä poikkeuslakien avulla.

30-luvun tulenkantajat olivat aikansa vaikutusvaltaisimpia ryhmittymiä vasemmistointellektuellien joukossa. Syitä tähän ovat:

- 1) *Tulenkantajien* levikki. Oikeistolaisten julkaisujen ja sosiaalidemokraattien pää-äänenkannattajan *Suomen Sosiaalidemokraatin* kanssa se ei pystynyt luonnollisesti

kilpailemaan, mutta sen levikki oli omaa luokkaansa verrattuna muihin radikaaleihin vasemmistojulkaisuihin. Lisäksi lehden levikki ei kerro koko totuutta todellisesta lukijakunnasta, koska lehteä luettiin salaa työpaikoilla ja ystävien luona.

- 2) Laaja verkostoituminen ulkomaille. Tulenkantajilla ja erityisesti Erkki Valalla oli laajat yhteydet Pohjoismaihin, Iso-Britanniaan, Saksaan, Ranskaan, Viroon, Tshekkoslovakiaan ja moneen muuhun maahan. Näiden yhteyksien kautta he olivat hyvin ajan tasalla maailman tapahtumista ja pystyivät tarjoamaan *Tulenkantajissa* vaihtoehdon viralliselle oikeistolaiselle totuudelle.
- 3) Useat aktiivisimmat vasemmistoradikaalit toimivat tulenkantajissa. Erkki Vala ja Raoul Palmgren kuuluivat kiistatta ajan aktiivisimpien vasemmistointellektuellien joukkoon. He toimivat useissa eri järjestöissä, tuottivat poikkeuksellisen runsaasti kirjoituksia, esiintyivät erilaisissa tilaisuuksissa ja olivat järjestämässä erilaisia kansalaistapahtumia.
- 4) Tulenkantajien aktiivinen toimintakausi oli ajallisesti pitempi kuin muilla vasemmistoradikaaleilla ryhmillä. Tulenkantajien toiminta alkoi jo 20-luvun puolella. Pienen katkoksen jälkeen liike toimi aktiivisesti vuodesta 1932 aina talvisodan puhkeamiseen saakka. Esimerkiksi Akateemisen Sosialistiseuran todellinen aktivoituminen tapahtui vuosina 1932-33, jolloin Raoul Palmgrenkin liittyi järjestöön. ASS:n toiminta hiipui kuitenkin vuoden 1937 jälkeen.
- 5) Tulenkantajien sanoman vaikuttavuus. Tulenkantajien periaatteet ja sanoma tavoittivat muita vasemmistoradikaaleja laajemmat joukot. Heitä kannattivat niin ääri-, radikaali- kuin maltillisetkin vasemmistolaiset. Lisäksi monet edistysmieliset porvarit kannattivat tulenkantajien toimintaa. Heidän sanomansa ei mahtunut minkään vasemmistolaisen ideologian ahtaisiin raameihin, vaan se sisälsi myös individualistisia piirteitä, minkä vuoksi se osoittautui elävämmäksi kuin ahdas puhdasoppinen marxilaisuus. Tulenkantajien humanismi oli poikkeuksellista ajan yleisen mustavalkoisen ajattelun keskellä.

Tutkimukseni on tulenkantajien näkökulma oman aikansa ilmiöihin, minkä koen tänä päivänä erityisen ajankohtaiseksi eurooppalaisten ääriliikkeiden viimeaikaisen voimistumisen vuoksi. Aiheen laajuuden ja aiemman tutkimuksen vähäisyyden vuoksi tutkimukseni on vain pintaraapaisu tulenkantajuudesta. Aiheen olisi voinut pilkkoa useampaan alatutkimukseen, mutta tässä tutkimuksessa pyritään luomaan myös jonkinlaista kokonaiskuvaa erityisesti toisesta tulenkantajuudesta. Sen puute aiemmassa tutkimuksessa on silmiinpistävä.

Laajemmalle tutkimukselle tulenkantajuuden yhteiskunnallisesta olemuksesta ja erityisesti toisen tulenkantajuuden vaiheista on selkeä tilaus. Tämä tutkimus voisi toimia sille pohjatyönä.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Etsivän Keskuspoliisin / Valpon arkisto (EK-VALPO)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto (SKS KiA), Helsinki

Erkki Valan arkisto (ErVA)

Katri Valan arkisto (KVA)

Työväen arkisto (TA), Helsinki

Tulenkantajain Seuran arkisto (TuSA)

Painetut lähteet

Haavikko, Ritva 1976. Kirjailijat puhuvat: Tulenkantajat. Kirjailijahaastattelut. SKS, Helsinki.

Paavolainen, Olavi 1929. Nykyaikaa etsimässä: Esseitä ja pakinoita. Otava, Helsinki.

Paavolainen, Olavi 1932. Suursiivous eli kirjallisessa lastenkamarissa. Gummerus, Jyväskylä.

Paavolainen, Olavi 1965. Oma elämäkerta vuoteen 1946 asti. Teoksessa Suomen Sana: Kansalliskirjallisuutemme valiolukemisto 15, Toim. Yrjö A. Jännti. WSOY, Helsinki.

Palomeri, R. 1956. 30-luvun kuvat. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Viljanen, Lauri 1936. Taisteleva humanismi: Kulttuurikriittillisiä ääriviivoja Goethestä nykypäivään. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö, Hämeenlinna.

Lehdet

Tulenkantajat (1928 – 1930). Julkaisija: Tulenkantajain Osakeyhtiö.

Tulenkantajat, Tulenkantajain Seuran äänenkannattaja (1932 – 1939). Julkaisija: Tulenkantajain Seura.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti 1994. Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere.

Anderson, Benedict 2007. Kuvitellut yhteisöt: Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua. Suom. Joel Kuortti. Vastapaino, Tampere [alkuperäisteos *Imagined communities : reflections on the origin and spread of nationalism*, 1991].

Bellamy, Richard 1997. “The intellectual as social critic: Antonio Gramsci and Michael Walzer”: *Intellectuals in Politics*. Teoksessa *Dreyfus Affair to Salman Rushdie*, toim. Jeremy Jennings & Tony Kemp-Welch. Routledge, London.

Boberg, Henrik 2003. Mustaa valkoisella – näkökulma sanomalehtiin historiallisina lähteinä. Lähde: *historiatieteellinen aikakauskirja* 1/2004. Labyrintti ry., Joensuu.

Ekholm, Kai. Mitä sensuuri on? Digitaalinen aineisto, Jyväskylä. <http://jyk.jyu.fi/jyk/kokoelmat/julkaisut/kielletyt_kirjat/censura.htm> (Viitattu 13.8.2010)

Eskelinen, Heikki 2004. Me tahtoimme suureksi Suomenmaan : Akateemisen Karjala-Seuran historia. 1: Tausta, organisaatio, aatteet ja asema yhteiskunnassa 1922-1939. WSOY, Helsinki.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*, toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. SKS, Helsinki.

Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija 2006. Muistitieto ja tutkimus. Teoksessa *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*, toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. SKS, Helsinki.

Foucault, Michael 1969. Tiedon arkeologia. Suom. Tapani Kilpeläinen. Vastapaino. Tampere

[alkuperäisteos *L'archéologie du savoir*, 1969].

Foucault, Michael 1998. Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä. Suom. Kaisa Sivenius. Gaudeamus, Helsinki [alkuperäisteokset *La volonté de savoir*, 1976; *L'usage des plaisirs*, 1984; *Le souci de soi*, 1984].

Giddens, Anthony 1984. Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia: Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä. Suom. Pasi Andersson ja Ilkka Heiskanen. Otava, Helsinki.

Goffman, Erving 1969. Minuuden riistäjät: Tutkielma totaalisista laitoksista. Suom. Riitta Suominen & Auli Tarkka. Marraskuun liike, Lohja [alkuperäisteos *Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Immates*, 1961].

Heikkilä, Pauli 2000. Ikkuna auki Paneurooppaan!: Suomalainen keskustelu kreivi Coudenhove-Kalergin Euroopan kansallisvaltiosta 1923-1937. Pro-gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopiston historian laitos.

Hentilä, Seppo 1993. ”Saksa on nyt Euroopan sydän”. Teoksessa *Ja juhlien jälkeen: Esseitä kansallissosialismista*. Toim. Paula Koskimäki. Otava, Helsinki.

Hiedanniemi, Britta 1980. Kulttuuriin verhottua politiikkaa: Kansallissosialistisen Saksan kulttuuripropaganda Suomessa 1933 – 1940. Otava, Helsinki.

Hietaniemi, Tuija 1992. Lain vartiossa: Poliisi Suomen politiikassa 1917 – 1948. SHS, Helsinki.

Hobsbawn, Eric 1994. Nationalismi. Suom. Jari Sedergren, Jussi Träskilä & Risto Kunnari. Vastapaino, Tampere [alkuperäisteos *Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality*, 1990].

Husa, Sari 1995. ”Foucault’lainen metodi”. *Niin&näin: Filosofinen aikakauslehti*. No 3. Tampere.

Häggman, Kai 2008. Paras tavara maailmassa: Suomalainen kustannustoiminta 1800-luvulta 2000-luvulle. Otava, Helsinki.

- Härmänmaa, Marja 1998. Lentävä sankari: Marinetti, futurismi ja uusi fasistinen italialainen. Teoksessa *Uusi uljas ihminen, eli modernismin pimeä puoli*, toim. Marja Härmänmaa & Markku Mattila. Atena, Jyväskylä.
- Immonen, Kari 2001. Uusi kulttuurihistoria. Teoksessa *Kulttuurihistoria: Johdatus tutkimukseen*, toim. Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki. SKS, Helsinki.
- Kalemaa, Kalevi 1984. Raoul Palmgren: Suomalainen toisinajattelija. Tammi, Helsinki.
- Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne 1999. Esipuhe teoksessa *Ajan paineessa: Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*, toim. Pertti Karkama & Hanne Koivisto. SKS, Helsinki.
- Kekkonen, Jukka 1999. Suomen oikeuden historiallisia kehityslinjoja. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki.
- Kettunen, Pauli 1993. Vapauttava työ suoritusyhteisössä. Teoksessa *Ja juhlien jälkeen: Esseitä kansallissosialismista*, toim. Paula Koskimäki. Otava, Keuruu.
- Koivisto, Hanne 1999. ”Mutta nyt on kysymys maailman muuttamisesta”: Raoul Palmgrenin tulkintoja ihmisen ja yhteiskunnan suhteesta 1930-luvulla. Teoksessa *Ajan paineessa: Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*, toim. Pertti Karkama & Hanne Koivisto. SKS, Helsinki.
- Koivisto, Hanne 2001. Intellektuellit diskurssien verkossa. Teoksessa *Kulttuurihistoria: Johdatus tutkimukseen*, toim. Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki. SKS, Helsinki.
- Kortekangas, Paavo 1982. Kirkko. Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria III*, toim. Päiviö Tommila & Aimo Reitala & Veikko Kallio. WSOY, Helsinki.
- Laamanen, Ville 2006. Vaistojen ja järjen taistelu: Olavi Paavolainen totalitarististen ihmiskäsitysten tulkina 1930-luvulla. Poliittisen historian tutkimuksia 30. Turun yliopisto, Turku.
- Lackman, Matti 1994. Etsivä Keskuspoliisi 1919 – 1937. Teoksessa *Turvallisuuspoliisi 75 vuotta*, toim. Matti Simola & Jukka Salovaara. Poliisin oppikirjasarja 1/94. Sisäasiainministeriö, Helsinki.
- Laine, Risto 2005. Vapaamielisten klubi 1930-38. Digitaalinen aineisto. <<http://www.vapaamielistenklubi.fi>>. (Viitattu 15.6.2011)
- Leskelä-Kärki, Maarit 2009. Kirjeiden kulttuurihistoriaa ja tulkinnan ongelmia. <<http://www.enorssi.fi/virmo/virmo-1/kashisnet/kasvatuksen-historian-tutkimus/kirjeiden-kulttuurihistoriaa-ja-tulkinnan-ongelmia-maarit-leskela-karki/>>. (Viitattu 22.8.2010)
- Marjomaa, Risto 2001. Antikainen, Toivo (1898 - 1941): Punaupseeri, SKP:n keskuskomitean jäsen. Biografiakeskuksen artikkeli 4771. SKS, Helsinki. <<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4771/>>. (Viitattu 23.8.2010)

Mauriala, Vesa 2005. Uutta aikaa etsimässä: Individualismi, moderni ja kulttuurikritiikki tulenkantajien elämässä 1920- ja 1930 – luvulla. Gaudeamus, Helsinki.

Mikkeli, Heikki 1994. Euroopan idea: Eurooppa-aatteen ja eurooppalaisuuden pitkä historia. SHS, Helsinki.

Murtorinne, Eino 1972. Risti hakaristin varjossa: Saksan ja Pohjoismaiden kirkkojen suhteet Kolmannen valtakunnan aikana 1933-1940. Kirjayhtymä, Helsinki.

Mäkinen, Kari 1989. Unelma jälkikristillisestä kulttuurista ja uskonnosta: Tulenkantajien oppositio kansankirkollista arvomaailmaa vastaan 1924 – 1930. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.

Mäkinen, Helka 2001. Elli Tompuri: Uusi nainen ja punainen diiva. Yliopistopaino, Helsinki.

Niemelä, Pauli, Salo, Jukka. & Vuorisalo, Timo 1993. Eugeniikka eli rodunparannusoppi. Teoksessa Ja juhlien jälkeen: Esseitä kansallissosialismista, toim. Paula Koskimäki. Otava, Keuruu.

Niemi, Johanna 2007. Intellektuelli identiteettiä etsimässä: Erkki Vala Tulenkantajat –lehden poliittisena pakinoitsijana vuosina 1932 – 1939. Pro-gradu –tutkielma. Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitos.

Niskanen, Vesa. Kohti tutkivaa työtapaa: Kasvatustieteellisen tutkimuksen perusteet –kurssi, digitaalinen aineisto. Helsingin yliopisto.

<<http://www.mm.helsinki.fi/users/niskanen/kotu/sisallys.htm>>. (Viitattu 14.6.2011)

Reich, Wilhelm 1973. Fasismin massapsykologia. Suom. Erkki Puranen. Otava, Helsinki [alkuperäisteos Die Massenpsychologie des Faschismus, III korrigierte und erweiterte Auflage, 1973].

Rinne, Matti 2006. Taidetta ja taistelua: Kiila 1936-2006. Tammi, Helsinki.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Yhteiskuntatieteellinentietoarkisto, Tampere.

<<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. (Viitattu 14.06.2011)

Saarenheimo, Kerttu 1966. Tulenkantajat: Ryhmän vaihteita ja kirjallisia teemoja 1920-luvulla. WSOY, Helsinki.

Saarenheimo, Kerttu 1984. Katri Vala: Aikansa kapinallinen. WSOY, Helsinki.

Sallamaa, Kari 1994. Kansanrintaman valo: Kirjailijaryhmä Kiilan maailmankatsomus ja esteettinen ohjelma vuosina 1933-1943. SKS, Helsinki.

Selin, Sakari 1992. Kun valtiopetos oli isänmaallinen teko: Punainen Pohjois-Häme 1935 – 1944. Digitaalinen aineisto, Vantaa. <<http://www.ksl.fi/files/muisti/sisallys.htm>>. (Viitattu 16.8.2010)

Sevänen, Erkki 1994. Vapauden rajat: Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918 – 1939. SKS, Helsinki.

Siltala, Juha 1985. Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Otava, Helsinki.

Sivonen, Tuovi 1988. Modernin pasifismin synty ja kehitys ensimmäisen maailmansodan loppuun. Teoksessa Rauha, aate, historia: Kirjoituksia rauhanaatteesta historiassa, toim. Vilho Harle. Oulun yliopiston historian laitoksen julkaisuja. No 1. Oulun yliopisto, Oulu.

Sundström, Leif 2007. Fasismi. Suomen rauhanpuolustajat, Helsinki.

Talmon, J.L. 1973. Totalitaarinen demokratia: Alkuperä ja synty. Suom. Jaakko Lavanne. Otava, Helsinki [alkuperäisteos The Origins of Totalitarian Democracy, 1952].

Terho, Sampo 2007. Silmä silmästä: Kuolemanrangaistuksen historiaa. Atena, Jyväskylä.

Tolonen, Hannu 1999. Oikeus ja tuomarin luova tehtävä: Otto Brusin ja 1930-luku. Teoksessa Ajan paineessa: Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta, toim. Pertti Karkama & Hanne Koivisto. SKS, Helsinki.

Toukomies, Timo 2008. Nationalismin ja sodan uhkakuvat: Arnold J. Toynbee 1900-luvun kansainvälisten suhteiden tulkitsijana. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 90, Joensuun Yliopisto.

Triandis, Harry C. 1995. Individualism and collectivism. Sarjassa New Directions In Social Psychology. The Perseus Books Group, London.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2004. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi, Helsinki.

Tuomioja, Erkki 2006. Häivähdys punaista: Hella Wuolijoki ja hänen sisarensa Salme Pekkala vallankumouksen palveluksessa. Tammi, Helsinki.

Uino, Ari 1982. Urho Kekkonen ja tulenkantajat. Teoksessa Historiallinen aikakauskirja. – 80: 3. Suomen historiallinen seura, Historian ystävien liitto, Helsinki.

Ukkonen, Taina 2000. Menneisyyden tulkinta kertomalla: Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. SKS, Helsinki.

Uola, Mikko 2006. Parlamentaarisen demokratian haastajat 1920- ja 1930-luvuilla. Teoksessa Kansanvalta koetuksella, toim. Vesa Vares, Mikko Uola & Mikko Majander. Suomen eduskunta 100 vuotta, 3. Suomen eduskunta, Helsinki.

Valtioneuvoston internetsivut. Tietoa valtioneuvostosta. Suomen valtioneuvoston kanslia, Helsinki. <<http://www.valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/fi.jsp>>. (Viitattu 26.7.2010)

Vejjola, Timo 1988. Jahven sodasta maailmanrauhaan – rauhantyön teologiset perusteet vanhassa testamentissa. Teoksessa Rauha, aate, historia: Kirjoituksia rauhanaatteesta historiassa, toim. Vilho Harle. Oulun yliopiston historian laitoksen julkaisuja. No 1. Oulun yliopisto, Oulu.

Vikström, Uljas 1975. Toiska : kertomus Toivo Antikaisen elämästä. Karjalan kustantamo, Petroskoi.

Wright, Georg Henrik von 1981. Humanismi elämänasenteena. Suom. Kai Kaila. Otava, Helsinki [alkuperäisteos Humanismen som livshållning, 1978].

Liite 1

Tulenkantajain Seuran jäsenluettelo

Erkki Vala, Toimittaja.
Lauri Viljanen, kirjailija.
Raoul Palmgren ylioppilas.
Helmer Adler, toimittaja.
Nyrki Tapiovaara, ylioppilas.
Matti Salonen, ylioppilas.
Tapio Tapiovaara, ylioppilas.
Yrjö Kankaanpää, konttoristi.
Olli J. Vallila, hovioik. Ausk.
Vihtori Laurila, fil.maisteri.
Hulda Rintanen, kirjailija.
Viljo Kajava, ylioppilas, kirjailija.
Toini Telin, neiti.
Edla Malmi, neiti.
Linden, neiti.
Karin Heikel (Katri Vala), kirjailija.
Rydberg, rouva.
Aune Vuorisalo, neiti.
Ulla Heikel, neiti.
Yrjö Kallinen, johtaja.
Hagar Olsson, kirjailija.
Elli Ruohonen, neiti.
Kaarina Autio, rouva.
Cay Sundström, toimittaja.
E.F. Rautela, asemapäällikkö.
Elvi Sinervo, ylioppilas.
Mauri Ryömä, lääk. Kand.
Maija H(S)avutie, ylioppilas.
Eva Litzen, opettaja.
Maissi Litzen, konttoristi.
Oiva Paloheimo, kirjailija.

Ragnar Eklund, maisteri.
Hella Vuolijoki, kirjailija.
Vappu Vuolijoki, ylioppilas.
Dan Gordin
Kustaa Liukonen
Erkki Vuorela
Olavi Ahonen, ylioppilasyhdistyksen
Erkki Forström
Ester Kaste, rouva.
Armas Heikel, fil.maist.
Liisa Ripatti, kirjailija.
Paavo E. Salomaa, työnjohtaja.
Unto Pusa
Frans Hiillos, varastotyöntekijä
Leo Nousijainen, piirtäjä.
Hilkka Ahmala
Martta Rydberg
Pentti Karjalainen
Tauno Tattari
Olli Vallila
Irja Laurikainen
Irma Ronkanen
Toini Aaltonen
Jarno Pennanen
Meri Heinonen
K.T. Hyske
Mandi Hyske
Sven Grönvall
Valter Keltinkangas
Kerttu Sinisalo

Yhteensä 61

Luettelo on koostettu kahdesta päiväämättömästä jäsenluettelosta.³⁹⁷

---

³⁹⁷ Kaikkia jäseniä ei ole merkitty luetteloon. Vuosikertomuksien mukaan jäseniä olisi ollut 65. Kansio Jäsenasiat ja Kertomuksia, TuSA, TA.